

FIRAT SUNEL

Salkım Söğütlerin Gölgesinde

ROMAN

Profil

2. BASKI

SALKIM SÖĞÜTLERİN GÖLGESİNDE

FIRAT SUNEL

SALKIM SÖĞÜTLERİN GÖLGESİNDE

FIRAT SUNEL

İSTANBUL
ORHAN KEMAL
İL HALK KÜTÜPHANESİ
Kayıt No: 68668
Tasnif No: 813.42 SUN
Sicil No: 62779
2011

PROFİL

© Fırat Sunel, 2011
© Profil Yayıncılık

Yazarı / Fırat Sunel
Kitabın Adı / Salkım Söğütlerin Gölgesinde

Genel Koordinatör / Münir Üstün
Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük
Kapak Tasarım / Kenan Özcan
Redaksiyon / Elif Avcı
İç Tasarım / Adem Şenel
Baskı-Cilt / Kitap Matbaacılık San.Ve Tic.Ltd.Şti.
Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 482 99 10 Sertifika No:16053

1. BASKI OCAK 2011
2. BASKI NİSAN 2011

978-975-996-301-9

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No:
12391

PROFİL: 204
TÜRK EDEBİYATI : 14

PROFİL YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3
Cağaloğlu - İSTANBUL
www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com
Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Fırat Sunel ve Profil Yayıncılık'a aittir. Yazarın ve yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

SALKIM SÖĞÜTLERİN GÖLGESİNDE

FIRAT SUNEL

21 Şubat 1966 yılında Ödemiş'te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Almanya'da Ruhr Üniversitesi'nde Master yaptı. Halen Düsseldorf Başkonsolosumuz olarak görev yapmakta olan Fırat Sunel evli, Deniz ve Ege isimli iki çocuk sahibidir. Diplomatik kariyeri süresince Ankara'daki merkez görevleri dışında, Bangkok, Bonn, Essen ve Tiflis'te çeşitli mevkilerde görev yaptı.

Öğrencilik yıllarında bir dönem serbest gazeteci olarak çalışan, çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanan yazar, "Salkım söğütlerin gölgesinde" isimli ilk romanını, dört yıl Müsteşar olarak çalıştığı Tiflis Büyükelçiliği ve akabindeki Kafkasya Dairesi Başkanlığı döneminde yazdı.

Sevgili anneme ve babama...

Horozlar ötmeden

Tek katlı taş okulun kapısı yıkılacak gibi çalındığında gün daha ağarmamıştı. Vitali Efendi söylenerek mahmur gözlerle kapıyı açtı. Bu köyde hayat gece karanlığında başlıyordu. Horozlar bile ötmemişti.

Ömer, kapının önünde, küçük bir somun ekmeği sanki çok sıcakmış da elleri yanıyormuş gibi üfleyip bir elinden diğerine hoplatmakla meşguldü.

"Anam sıcak cadiyle* çeçil peyniri gönderdi. Şehre inerken muallim emiye ver dedi."

Karanlıkta iri kara gözleri yıldız gibi parlıyordu.

Küçük çocuk, Vitali Efendi'nin eline mısır ekmeğini ve tülbent içine sarılı iplik iplik bir tutam peyniri tutuşturup, sabah ayazında toprak yoldan aşağı doğru yavaşça ilerleyen kağnı ve at arabalarının karartılarına karıştı.

Vitali Efendi "Bana sigara almayı unutmayın! O imansız Moşe yok der ama mutlaka vardır onda. Yoksa iki bardak tütün alın!" diye bağırdı arkasından.

Mısır ekmeği eli yakacak kadar sıcak da değildi. "Numaracı hergele!" diye mırıldandı Vitali Efendi.

Ekmeğin ucundan küçük bir parça kopardı. Kopan yerden ekmekle haşlanmış patates karışımının sıcak kokusu buram buram tüttü.

---

* *Mısır ekmeği*

Sovyetler'in "Büyük Vatanperverlik Savaşı" dedikleri İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Tahılın çok büyük bir kısmı cepheye, askerlere gönderiliyordu. Ahıska'nın bu tahıl ambarı gibi köylerinde bile, ekmekler bereketli olsun diye hamuruna bolca çiğ patates katılıyordu. Cepheye gönderildiği için patates de kıymete binmişti. Eskisi gibi bol değildi.

"Ekmek gibi ekmek yemeyeli ne kadar oluyor?" diye aklından geçirdi. Sadece ekmek kokan ekmek. Yani tadı ya buğday ya mısır ekmeği gibi olan ekmek. Gerçek ekmek... Kafadan birkaç hesap yaptı, kaç yıl olduğunu bulmaya çalıştı. Sadece harp zamanı olsa hesabı kolaydı. Ama ondan önce yıllar süren kıtlık zamanı da vardı. Kıtlık zamanı... Bunu düşününce içini utanç sardı. Kıtlık döneminde patatesli de olsa bir lokma ekmek bulamadıkları için ölen insanları düşündü.

Gözünün önüne, büyük bir bulvarı dolduran ve "Ekmek istiyoruz!" diye bağıran aç kadın ve çocuklar geldi. Daha da utandı. Şükranla, minnetle ısırdı bu kez daha kocaman bir lokma. Ekmeği çiğnerken, sündürerek kopardığı lif lif olmuş bir parça tuzlu peyniri de ağzına attı. "Hah şimdi oldu!" dedi. Ağzında keyifle öğüterek kahvaltısının tadını çıkardı.

Birkaç lokmayı çiğneyip yuttuktan sonra, ekmeğini kolunun altına kıstırıp, kapının hemen önünde yere çömeldi, serin dağ havasını içine çekerek sigarasını sardı. Uzun parmaklarıyla kulaklarını örten ak düşmüş kumral saçlarını düzeltip, lacivert gökyüzünde, doğmakta olan güne inat ışıldayan yıldızlara baktı. İnsan bu dağ köylerinde kendini yıldızlara daha yakın hissederdi. Sigarasından derin bir nefes çekti.

Okullar tatile gireli iki aydan fazla olmuştu. Köylülerin "çürük ayı" dedikleri Ağustos'ta bile sabah ayazı insanın içini titretiyordu.

Vitali Efendi'yi, böyle ceketsiz ve madalyasız görmek herkese nasip olmazdı. Babası Ermeni, annesi Rus olan Vitali Efendi, iyi

eğitim görmüş, Bolşevik İhtilali'nin içinde mücadele etmiş, Kızıl Ordu saflarında savaşmış, ateşli konuşmalarıyla yoldaşlarını şevke getirmiş, inanmış bir komünistti. Yarım asırlık yaşamını davası uğruna harcamıştı. Hareketli yaşamının izleri alnına ve gözlerinin altına derin çizgiler olarak işlenmişti. Bir kez sevmiş, ilk gördüğünde aşık olduğu dünya güzeli bir kadınla evlenmiş, genç yaşta kaybettiği karısını bir daha kalbinden silememişti. Birkaç uzak kuzen dışında, dünyada yerini izini bildiği akrabası kalmamıştı.

Yaz kış giydiği siyah ceketinin sol tarafında, kalbinin tam üzerine inen gümüş Lenin Nişanı, Vitali Efendi'nin vücuduyla bütünleşmiş gibiydi. Etkileyici ses tonuyla düzgün konuşması ve ağırbaşlı tavırlarıyla birlikte, onu tamamlayan ve devletin otoritesini gösteren göğsündeki bu kutsal madalya, Vitali Efendi'nin çevresinde bir saygı çemberi yaratırdı.

Baba ocağı olan Ahıska şehrini çok genç yaşta terk etmiş, izlerini ve etkisini hayatı boyunca taşıyacağı Petrograd'a yerleşmiş, uzun yıllar orada yaşamıştı.

Türkçe'yi iyi konuşurdu. Bir gün kitap haline getireceği hayaliyle yazdığı şiirlerini Rusça kaleme alıyordu. Karısı Yekaterina'yı, devrimi, ideallerini anlatan, bazen de bilmediği uzakların gizemli çekiciliğini taşıyan, onun ince ama coşkulu ruhundan taşan şiirlerdi bunlar.

Yıllar önce Rusça öğretmeni olarak doğduğu şehre gönderilmişti. Yaşamı Petrograd ve Moskova gibi büyük şehirlerde geçen Vitali öğretmen, bütün gençlik yıllarını dolduran o hengâmeden sonra yeniden baba ocağına dönmekten mutluydu.

Fakat Ahıska, Petrograd'dan alıştığı renkli bir kültürel hayat sunamayacak kadar küçük, kafa dinleyemeyecek kadar ise büyük bir şehirdi. Vitali, o zamana kadar hiç yaşama fırsatı bulamadığı köylere ve dağlara özlem duyuyordu. Yorgun bedeni belki de huzur bulmak için onu dağlara çekerken, idealist ruhu da dünyadan

haberi olmayan köylerdeki çocuklara sosyalizmi anlatma aşkıyla yanıp tutuşuyordu. Vitali, bu hislerle kenti çevreleyen dağları özlemle seyreder, fırsatını buldu mu yeşil tepelerin arasında kaybolur giderdi.

Birkaç yıl önce kış ortasında yakınlardaki bir dağ köyünün öğretmensiz kaldığı haberi gelmişti. O gün hiç düşünmeden bu göreve talip oldu. Hemen ertesi gün onayı çıktı. Sovyet Devleti, Lenin Nişanı sahibi öğretmenin isteğini hemen kabul etti. Zaten o ücra dağ köyüne gitmek için hangi öğretmen can atardı...

Görev emrini alınca, çatı arasından özenle sakladığı tahta sandıklarını çıkardı. İçine koyacağı kitapları kadar değerliydi bu sandıklar. Babasından yadigârdı. Güney Amerika'ya göç eden amcası uzun yıllar önce bu sandıklarla babasına kahve, kurutulmuş meyve, şeker ve kumaş gibi hediyeler yollardı. O sandıklar onunla Bakü'ye gitmiş, devrimi Petrograd'da onunla yaşamıştı. Eskiyen yıllarla birlikte renkleri solan bu sandıkların üzerinde göz alıcı çiçekler, rengarenk papağanlar ve kocaman gagalı tukan kuşları, muz ağaçları ve palmiye resimleri vardı. Vitali, insanın içini ısıtan, katmer etekli, tüylü şapkalı kan kırmızı elbiseli Latin Amerika güzellerinin resimlerinin serpiştirildiği, her biri küçük, gizemli bir dünya olan bu sandıklara bakarak hayaller kurar, herkesin dingin sandığı ruhunun derinliklerindeki maceracı çocuğu zapt etmekte zorlanırdı.

Özenle kitaplarını yerleştirdiği üç dört sandık, akordeonu ve elbiselerini doldurduğu iki tahta bavulundan oluşan tüm mal varlığını bir Ural cipe yükledikten sonra yola çıkmıştı.

Karlı köy yollarını ve donmuş çamurlu yokuşları aşıp, bir saat sonra altmış beş-yetmiş hanelik bu köye varmışlardı. Orsep köyü, civardaki diğer köylere nazaran daha yüksekçe bir tepedeydi. Geniş çayırlardan girilen köy, sırtını zirveye kadar koyu yeşil renkli ladin, köknar ve çam ağaçlarıyla kaplı bir zümrüt dağa yaslamıştı.

Petrograd ve Moskova'nın "Yoldaş Aramyan"ı, Ahıska şehrine döndüğünde "Muallim Aramyan" olmuştu. Bu köyde ise insanlar ona sadece "Vitali Efendi" diyordu...

Vitali Efendi önceleri yalnızca bu köyün çocuklarını okutuyordu. Bir odasına yerleştiği Orsep köyünün okulunda dört sınıf bir aradaydı. Daha sonraları bazı günler Rusça ve matematik öğretmek için, karşı tepenin yamacındaki Hevot köyünün okuluna da gitmeye başladı.

Birkaç Gürcü ailenin de yaşadığı Hevot köyü daha büyüktü. Hemen altından Uravel Deresi akardı. Ama o yerleşmek için bu en tepedeki, gökyüzüne ve yıldızlara en yakın köyü seçti.

Bu köylerde pek çok insan sürgüne gönderilmiş, ocaklar sönmüştü. Kendinden önceki öğretmeni köylü hiç sevmezdi. Civardaki köylerin ileri gelenlerinin sürgüne gönderilmesini hep ondan bilirlerdi. Eski öğretmenden ağızları yanmıştı bir kere. Öğretmen, bir yaz tatili sonunda geri dönmedi. Neden dönmediğine dair bir sürü şey söylendi. Kimi onun da Sibirya'ya sürgün edildiğini düşündü. "Sürgün edilseydi, yeni öğretmen göndermek için böyle kış ortasını beklemezlerdi" dedi bazıları. "Sürgüne gönderilenlerin yakınları intikam için pusu kurup öldürüp, dağda ayılara, kurtlara yem etmiştir!" diye fikir yürütenler bile oldu.

Eski öğretmene ne olduğunu kimse asla öğrenemedi. Ama köylü, hiç sevmediği, hatta korktuğu o öğretmenin bir daha dönmemesinden mutlu olmuştu. Öğretmenin yokluğu hükümet tarafından anlaşılıp, yeni öğretmen olarak Vitali gönderilinceye kadar kış bastırmış, o zamana kadar da kimse sesini çıkarmamıştı. Eski öğretmenin uğursuz ünü yüzünden köylülerin Vitali'yi kabullenip onu içlerine almaları kolay olmadı.

Köye ilk geldiğinde Ömer'in babası Ahmet Ağa ona evini açtı. Ahmet Ağa, köyün en sevilen, saygı duyulan insanlarındandı.

Ama ona artık hiç kimse "Ağa" demiyordu... Yıllar önce varlıklı insanlar Sibirya'daki gulag* kamplarına sürülmeye başlayınca, Ahmet Ağa da korkudan diğer ağalar gibi bir gecede "Efendi" oluvermişti. Ona sadece evde karısı Selvi Hanım "Ağam" derdi.

Ahmet Ağa, ağalığı geçmişe gömüp efendiliğe geçse de, üç tarafını çevreleyen geniş ahşap çıkma balkonuyla iki katlı büyük taş konağı, onun eskiden hem de esaslı bir ağa olduğunu bas bas bağırıyordu.

Eski ağa ve ailesi, Vitali Efendi'ye yalnızca kapılarını değil, yüreklerini de açmışlardı. Ahmet Ağa, köylüye, göğsünde Lenin Nişanı taşıyan bu adamın içinin dışının bir olduğunu, ondan kötülük gelmeyeceğini, eski öğretmen gibi sinsi olmadığını söylerdi.

Göreve başlamasından sonra birkaç hafta o konakta misafir olan Vitali Efendi, Ahmet Ağa'nın tüm ısrarlarına rağmen yalnız daha rahat edebileceği için okulun odunluktan bozma bir odasına taşındı. Ahmet Ağa, "Öğretmene sahip çıkamadık, misafir edemedik, rahat ettiremedik" diye içlenip üzüldü. Ama Vitali Efendi, hayatında hiç kimsenin evinde bir haftadan fazla misafir olmamıştı.

Önceleri yaz zamanı okul kapanır kapanmaz, üç beş kuzenden oluşan hayattaki akrabalarının yaşadığı Tiflis'e veya Erivan'a giderdi. Bir bekleyeni, kimi kimsesi olmadığı için son yıllarda yaz aylarını da bu köyde geçiriyor, köylülerle birlikte hasatta ve diğer tarla işlerinde çalışıyordu. Genç ve orta yaşlı erkeklerin tamamının cephede olduğu o dönemde bilek gücüne ihtiyaç çoktu. O ise bedenini yoran bu işleri zevkle yapıyordu.

Bereketli topraklar üstündeki bu köyler, hasat döneminde çok hareketli olurdu. Her sabah karanlıkta birkaç at ve öküz arabası, Uravel Deresi kenarındaki değirmene veya Ahıska'ya mahsullerini götürmek için yola çıkar, bazıları akşam hava kararmaya yakın geri dönerdi. Vitali Efendi de bazen canı sıkılınca onlarla

---

* *Cezai çalışma kampları*

aşağıya, Ahıska şehrine iner, eski çocukluk dostlarıyla çene çalar, onların evinde bir iki gün misafir olup dönerdi.

Okulun kapısının önünde çömelmiş, dünyadan kopmuş, sigara içen Vitali Efendi, bu defa küçük bir kızın tiz sesiyle sıçradı:

"Muallim emi, babam yumurta gönderdi!"

Ahıska

Üç at, iki öküz arabasından oluşan küçük kafile toprak yoldan aşağıya doğru yavaşça ilerliyordu. Çoğunluğu tahıl yüklü arabaların çiğ yalamış toprak üzerinde bıraktığı derin izler, önceki ve daha önceki günlerin izlerine karışıyordu. Tahta tekerleklerin gıcırtısına yaşlı, zayıf at ve öküzlerin tok ayak sesleriyle erkenci kuşların ötüşleri ve bir ağustos böceğinin kesik kesik cırıltısı eşlik ediyordu. Uzaklarda, zamana yetişmeye çalışan horozların aceleci, tiz sesleri duyuluyordu.

Düzlüğe geldiklerinde, karşı tepelerdeki köylerden inen at ve öküz arabalarıyla kafile büyüdü. Uravel Deresi'nin üzerindeki ahşap köprüye geldiklerinde, kendilerine sessizce yoldaşlık eden, her biri iri birer koç büyüklüğündeki Kafkas köpekleri kuyruk sallayarak köylerine geri döndüler. Sarı, beyaz, kahverengi, uzun tüylü olan en irisi ise köyüne dönmedi. Efendisinin gözlerinin içine baktı. At arabasını süren Ahmet Ağa kafasıyla belli belirsiz geriyi, köylerinin tarafını işaret edince köpek inildeyerek oturup ağzını şapırdattı. Kafile gözden kaybolunca kadar tahta köprünün başında, istediğini elde edemeyen huysuz bir çocuk gibi bekledi. Sonra ağır adımlarla gözlerini yere dikip köyün yolunu tuttu.

Gün ağarmıştı. Güneş kendini göstermese de, sarı donuk ışıkları dağların arkasından sızıyordu. Köylüler bir yandan arabaları çeken hayvanlara bağrışıp, diğer yandan birbirlerine laf atıp şakalaşıyorlardı. Kafilede yalnızca yaşlılar ve çocuklar vardı.

İhtiyar bir kadın, öküz arabalarından birinin önünde yürüyordu...

On yaşlarında gösteren Ömer, çelimsiz, zayıf bedenini gizleyen patates, buğday ve mısır çuvallarının arasından, sanki ilk kez görüyormuş gibi yol boyunca uzanan dereyi ilgiyle seyrediyordu. Bahar yağmurları aylar önce bitmiş, ama yağmurların beslediği soğuk sularıyla Uravel Deresi her zamanki gibi coşkuyla akıyordu. Baharda taşan derenin kenarındaki düzlükler hâlâ yemyeşildi. Salkım söğütlerin yaprakları, ayaklarının dibinde kendilerine hayat veren derenin berrak suyunu şükranla okşuyorlardı. Ağaçlara sürüyle konan minik kuşlar, kanatları pır ederek yine sürüyle havalanıyor, sabahçı alaca saksağanlar yol kenarlarına inip, uzun kuyruklarını sağa sola sallayarak merak içinde yan gözle kafileyi izliyorlardı.

Elindeki değnekle, sanki adet yerini bulsun diye sıska atlarına fiske vuran Ahmet Ağa, çuvalların arasında kaybolmuş, kepçe kulaklı, kara gözleri ışıl ışıl parlayan oğluna baktı. İkisinin de gözlerinin içi gülüyordu.

"Akşama inşallah abinle dönecez köye."

"He baba."

"Anan şimdi abinin hatırına bize ne yemekler yapar. Sabah namazdan sonra bir tavuk kestim. Onu yeriz akşama."

Yemek umurunda değildi Ömer'in. Yemekte ağabeyi de olacağı için mutlulukla ışıldadı gözleri.

Her aileden en az birinin demiryolu inşaatında çalışması mecburiyeti vardı. Yaşlı babası tarlalarla ilgilensin diye, Ömer'in ağabeyi Cemil ailesi adına bu işi üstlenmişti. Bir-iki aylığına ortadan kaybolur, demiryolu inşaatında çalışırdı. Sonra yerlerine yeni köylüler gelince, o da diğerleriyle birlikte, sıra tekrar kendisine gelinceye kadar köyüne döner ve bu böyle sürer giderdi.

Cemil on yedi yaşındaydı. En büyükleri Mehmet askere gittiğinden beri evin artık büyük oğlu oydu. Her işe koşardı. Köyde

kaldığı zamanlar, demiryolundakinden de fazla çalışırdı. Ama o bundan hep memnun olurdu. Babası gibi çalışmayı sever, boş durmaktan nefret ederdi. En güzeli de insanın yorgunluğunu evinde atması, akşam kendi yatağında uyumasıydı. Demiryolunda, saman şiltesinden kalktığında geçmek bilmeyecek koca bir güne yorgun başlardı.

Posof Çayı'nın, Kür Çayı'na karışmadan hemen önce ikiye böldüğü, toparlak, çorak tepelerle çevrili Ahıska şehrinin bir yakası diğer yakasına benzemezdi. Kendine bol gelen çakıl taşlarıyla bezeli geniş yatağının içinde kıvrılarak akan çayın bir tarafında karşılıklı iki tepe yükselirdi. Sağdaki sapsarı çıplak tepenin üzerinde Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi ölüler kendi mezarlıklarında yan yana uyur, her biri farklı şekillerdeki, yosunlanmış ve kararmış taşlarıyla, yaşayan Ahıska'ya tepeden bakarlardı. Soldaki kayalık tepede ise yıkık surlarıyla tarihe tanıklık eden bilge Ahıska kalesi sanki şehri gözetlerdi. Kalenin içine hapsolmuş, kiremit rengi kubbesiyle minaresiz ve kimsesiz kalmış Ahmediye Camii ve medresesi, taş pencerelerden içeriye süzülen kırlangıçların loş mekânı olmuştu. Nesiller yetiştirmiş medrese, artık bir harabeydi. Caminin minaresi sökülüp, yerine minik bir çan kulesi dikilmişti. Caminin arkasındaki kayalıkların tepesinde, demir parmaklıklı pencereleri ve kayalıklarla bütünleşmiş kara taştan soğuk duvarlarıyla yükselen Rabat Türmesi'nin* kasveti, kalenin bulunduğu tepeye uğursuz bir gölge gibi çökmüştü. İnsanların diri diri çürümeye terk edildiği bu hapishane, ürkütücü görünüşüyle ortaçağ zindanlarını andırırdı. Kaleye kıvrılarak çıkan taşlı yol, çoğunlukla Yahudilerin oturduğu kesme taş evlerin arasından geçerdi. Nehrin öbür yakasında sırayla dizilmiş evlerin aksine bu evler gelişigüzel yolun iki tarafına serpiştirilmiş gibiydi. Kaleye yaklaştıkça evler azalır ve nihayetinde kaybolurdu.

---

* *Ahıska Kalesi içindeki hapishane.*

Geniş bir taş köprüyle iki tarafı birbirine bağlanan şehrin diğer yakasında ise farklı bir hayat vardı. Köprünün hemen dibinden fışkıran sıcak su kaynağının Posof Çayı'nın yemyeşil köpüklü sularına karıştığı yerde, çocuklar kendi dünyalarında çocuk olmanın keyfini çıkarırlar; bazıları yüzer, bazıları nehir yatağının içindeki kayalara tüneyerek, ipe bağladıkları ağaç kabuklarından kayıklarını yüzdürürlerdi.

Kimi bir, kimi iki katlı, sarı kesme taşlardan yapılan evler, düzgün Arnavut kaldırımı sokakların iki yanında inci gibi dizilmişti. Evlerin giriş kapılarının üzerindeki üçgen sundurmaları, Ermeni demir ustalarının hünerlerini sergileyen çiçek, geyik ve kuş motifleriyle bezenmişti. Tenekeden yağmur olukları bile özenle süslenmişti. Bu şehirde bir arada yaşayan kimi az, kimi çok Türk, Ermeni, Gürcü, Kürt, Azeri, Hemşinli, Acaralı, Terekeme, Urum ve Yahudiler kendi aralarında Osmanlı'nın mirası Anadolu Türkçesi'yle anlaşırlardı.

Pazaryerinden yukarı mahallelere çıkan geniş yokuşlar, ana caddeye paralel sokakları keserdi. Şehrin sırtını yasladığı küçük tepede, evlerin bittiği yerde, bütün şehirden görünen, gümüş renkli sivri kubbesi ve çatıdan çıkma irili ufaklı dört çan kuleciğiyle, kertenkelelere yuva olan Surp Nişan kilisesi, Ahmediye Camii'nin yalnız ve hüzünlü kaderini paylaşırdı.

Dağ köylerinden gelen küçük kafile, sabah serinliğinde Ahıska'ya girerek, pazar yerine doğru gitti.

Uzun kış akşamlarında yanan sobanın başında, yaşlıların dudaklarında buruk bir gülümsemeyle çocuklara anlattığı hikâyeleri süsleyen şehir meydanı ve pazar yerinin çehresi zamanla tamamen değişmişti. Meydanı çevreleyen ceviz ve çınar ağaçlarının gölgesinde geviş getiren develer artık yoktu. Bir zamanlar İran'dan, Anadolu'dan ve Kafkasya'nın diğer bölgelerinden gelen kervanlardaki develerin yükleri özenle açılırdı. Yerlere

serilen Kirmanşah, Bakü, Şirvan ve Dağıstan kilimleri, değerli baharatlar, gümüş sigara tabakaları, tütün, enfiye, ipekli kumaş, kahve ve daha birçok şey, göz alıcı elbiseleriyle salınarak yürüyen hanımlara, kasketli, şapkalı, papaklı beylere, kalpaklı, sarıklı-şalvarlı dedelere ve köylülere sunulurdu. Binbir gece masallarını hatırlatan bu görüntüler, çok da uzun olmayan yıllar önce Ahıska'dan silinmişti. Artık başka bir çağa ve dünyaya aittiler.

Bolşevik İhtilali'ni izleyen yıllarda süratle değişen, eski bir fotoğraf gibi solan şehir meydanı, Büyük Vatanperverlik Savaşı'nın başlamasından sonra daha da sessizleşmişti. Meydandaki pazar yerinde, üstü kısmen tahta veya bezle örtülmüş çivit mavisi ahşap tezgâhların başındaki satıcılar da seyrelmişti. Satanlarla alanlar birbirine karışmıştı. İnsanlar kolhozdaki* işlerinden kalan zamanlarında bahçelerinde yetiştirdikleri ürünleri pazarda satarlardı. Satıcılar da müşterileri de kadın, çocuk veya yaşlı erkeklerdi. Arada ne alıcı, ne satıcı olan harp artığı erkek enkazları da kopmuş bacakları, kolları ve herkesin gözlerini kaçırdığı paramparça yüzleriyle, yalnız ruhlarına yoldaş arar gibi pazar yerinde dolaşırlardı.

O pazar yeri, harbin bereketini emip tükettiği, üzerine ölü toprağı serpilmiş bu sessiz şehrin yine de en hareketli yeriydi.

Yetiştirilen buğday, mısır gibi tahıl ürünlerinin tamamına yakını cephedeki askerler için kullanılırdı. Köylülerin az miktarda bu ürünlerden almalarına izin verilirdi. Patatesin de az bir kısmı alıkoyulabilir, gerisi yine cephedeki askerlere giderdi. Askerlere tayın olacak dayanıklı ürünlerin sıkıntısı yaşanırken, kayısı ve elma ağaçlarının meyvelerini taşıyamayan dalları kırılır, meyveler çürür giderdi. Onları toplayıp kurutacak adam kalmamıştı köylerde. Herkes tahıl ve patates tarlalarında çalışıyor; şanslı olanlar, kendi yetiştirdikleri bir sepet ürünü pazara götürüp satıyordu. Harp zamanı köyde yaşayanların durumu şehirdekilere

---

* *Devlet mülkiyetindeki kolektif tarım alanları.*

göre daha iyiydi. Büyük kuyruklar yoktu buralarda. Toprağa çekirdek atılsa, azık olarak geri dönüyordu. Ama çekirdeği toprağa atacak eller artık cephede silah tutuyordu. Harp her şeyi sülük gibi emip bitirmişti. Bereket kalmamıştı. Eski bolluk günleri artık hafızalardan bile kazınmıştı. Hepsinin oğlu, kardeşi, kocası, cephede olan bir yakını vardı. Onlar aç kalmasınlar diye gecelerini gündüzlerine katarak kolhozun tarlasında çalışıyorlardı.

Ahmet Ağa, evlerinin arkasındaki bahçede yetiştirdikleri domates, biber, salatalık ve fasulye gibi sebzelerin bulunduğu sepetleri Ömer'e bırakıp, at arabasında kalan tahıl çuvallarıyla kolhozun deposunun yolunu tuttu.

Ömer, pazarın iç taraflarındaki tezgâhlarının yanına gelip, sebzeleri özenle dizmeye başladı. Satacak pek de fazla şeyleri yoktu. Koca tezgâhın üzerinde, kan kırmızısı domatesler, şekilsiz salatalıklar, nane yeşili sivri biberler küçücük yer kapladı. Hepsi ayrı bir güzel koktular, domateslerin kokusu hepsini bastırdı. Ürünler tezgâha kavuşur kavuşmaz asık suratlı Pazar Komiseri tezgâhın yanında bitti. Çatık kaşlarıyla ve büyük bir ciddiyetle, salatalıkların, domateslerin, biberlerin ve en arkadaki fasulyelerin fiyatlarını yazdı etiketlere. Hiçbir şey söylemeden etiketleri Ömer'in önüne atıp, başka bir tezgâha doğru uzaklaştı.

Artık eski günlerdeki gibi ürünlerin tezgâhları dolduramadığı pazar yerinin öbür ucunda gürültülü satıcılar bağırıp şakalaşarak zaman geçiriyorlardı. Arabasından patates çuvallarını indirmekte olan yaşlı bir adam, diğer patatesçilere nispet eder gibi, bu senenin en büyük patatesinin kendi tarlasında çıktığını bağırarak duyurmaya çalışıyordu. Çuvalların tamamını indirdikten sonra, kirli bir torbanın içinden kavun büyüklüğünde yamuk yumuk bir patates çıkardı. Pazar yerinin neredeyse bütün kalabalığı büyülenmiş gibi çevresinde toplandı. Küfürler, kahkahalar, bağrışlar arasında adamın gururu gözlerinden okunuyordu. Hemen terazi getirildi. Kalabalık nefesini tuttu. Titrek elleriyle teraziyi tutan

yaşlı bir adam, zayıf sesiyle, "Bir kilo elli gram!" dediğinde bir uğultu koptu. "Kesin madalya alır!" dedi biri. "Bu kadar büyüğünü ilk kez görüyorum!" dedi öbürü. "Bu bir şey mi, bizim tarladan bir keresinde iki buçuk kiloluk bir patates çıkmıştı, Ahılkelek'ten bile görmeye gelmişlerdi!" dedi diğeri küçümseyerek.

Ömer bu hengâmeyi çok seviyordu. Herkesin en iyi ürünün kendisinde olduğuna inandığı bu küçük renkli dünyada konuşulanlar da köydekinden çok farklıydı. Sıra sıra dizili tezgâhlarda herkesin yeri belliydi. Ömerlerin tezgâhının hemen sağında yekpare kara kaşlı, işlemeli başörtüsünün altından sarkıttığı örgülü saçları beline kadar inen, altın dişli Azeri Gülnaz, yeşillik satardı. Bütün gün çıtır çıtır çekirdek yer, pazardaki en iri taze soğanları satmakla gurur duyardı. Soldaki tezgâh ise Ninoların tezgâhıydı. Nino on altı yaşındaydı. Ömer onu çok beğenir, onunla konuşurken yanakları al al olurdu. Nino, bahçelerinden topladığı mis kokulu kayısı, erik, şeftali, elma, armut gibi meyveleri satardı.

"Epeydir gelmiyordunuz!" dedi Nino. Işıldayan yeşil gözlerini Ömer'e dikmiş, cevap bekliyordu.

Ömer, kaçamak bir bakış attıktan sonra, yüzünü Nino'nun yemyeşil gözlerinden kaçırdı. Utanıp başını önündeki sebzelerine çevirdi. Bir yandan anlatıp, bir yandan da zaten dizmiş olduğu salatalıkları yeniden düzeltmeye başladı.

"Domatesleri anam salçalık için ayırdı. Pek fazla ürün yok zaten. Bugün Cemil abim demiryolundan dönecek, aslında onun için geldik. Hem babam da ekinleri kolhoza götürürüm dedi. Abimi de alıp köye dönecez."

Cemil'in adını duyan Nino heyecanlandı. Yüreği pırpır etti. Cemil demiryolu inşaatında çalışmaya başladıktan sonra pazar yerine pek uğrayamaz olmuştu. Kendini bildi bileli, önce ninesiyle, sonra ninesi iyice kocayınca yalnız başına gelmeye başladığı bu pazar yerinde, Cemil'in eksikliğini yüreğinin derinliklerinde hissediyordu Nino. Belki eli eline değer diye, ona ince parmak-

larıyla tezgâhtaki meyvelerinin en güzellerinden ikram ederdi. O olduğunda zamanın nasıl geçtiğini anlamazdı. Kendi kendine düşünürken, ona tutkun olduğunu yüreğinde saklarken bile utanır, yanakları kızarırdı. Cemil de onu beğenir miydi? Bilmiyordu... Belki de hiç öğrenemeyecekti. Bilip hissedebildiği tek şey, gelişip serpildikçe, çocukluk ve oyun arkadaşı Cemil'i gördüğünde içinin başka bir türlü kıpır kıpır eder olmasıydı. Onun adını duyduğunda bile içi gıdıklanıyordu.

Pazar yerindeki satıcıların hepsi tanıdık yüzlerdi. Her birinin ayrı bir dünyası, başka bir hikâyesi vardı. Tam karşı tezgâhtaki kırmızı suratlı, sevimli, şişman Gürcü kadın, çeyizlik dantel gibi tezgâhına özenle serdiği dut, üzüm, kayısı pestilleriyle, ipe dizdiği cevizli sucukları satardı. Ömer'in annesi de pestil yapardı, ama bu kadının yaptığı pestiller bir başka güzel olurdu.

Onun yanında zayıf ve bıyıklı Ermeni kadın, pastırma ve sucuk satardı. Neredeyse bu kadının adını dahi hatırlayan yoktu. Kocasının idam edildiği söylenirdi. Sibirya'ya sürgüne gönderilen tek oğlunun ölüm haberi de gelince karalara bürünmüş, bu kara elbiselerini bir daha da hiç çıkarmamıştı. Oğlunun yasını ölünceye kadar tutacak olan bu zavallı yaşlı kadın, hiç gülmez, kimseyle de konuşmazdı.

Pazarın en renkli müdavimi kuşkusuz Salkalı Eleni idi. Beyaz saçlarını güzelce tarayıp arkadan topuz yapan, hep tertemiz giyinen mavi gözlü Rum Eleni, ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ gençlere taş çıkartacak kadar güzeldi. Kendine hiç benzemeyen, pösteki saçlı, kalın kaşlı, evde kalmış kızı Maria ile pazara gelir, pek çoğuna göre pazar yerinin, kendisine göre ise bütün Gürcistan'ın en güzel sulgun peynirini satardı. Eleni'nin yarımşar kiloluk tekerlekler halinde hazırladığı sulgun peynirlerinin gerçekten de üstüne yoktu. Parmakla üstüne bastırıldı mı, mis kokulu sütü sızardı peynirlerin. Kesildiği zaman katmer katmer ayrılırdı. Eleni'nin kahverengi tekerlek şeklindeki isli sulgunları da ayrı bir lezzetti. İnsanın genzini yakan odun ateşi kokardı. Salkalı Eleni'nin pey-

nirleri o kadar ünlüydü ki, başka satıcılar bir kalıp peynir satamadan o, peynirlerinin yarısını bitirmiş olurdu. Pazarda kaldığı sürece hiç susmaz, hep neşeyle ona buna takılır, koca bulamayan kızının ne kadar pısırık olduğunu gelen geçene anlatır, koca memelerini hoplatarak güler dururdu. Zaten bütün peynirlerini öğleye kadar bitirir, hiçbir yardımı olmadığı için neden pazara geldiği anlaşılmayan kara kuru kızıyla erkenden köyüne dönerdi. "Belki koca bulur diye getiriyorum Maria'yı" derdi kahkahalarla gülerek.

En dipte neşeli davudi sesi her yerden duyulan Giorgi pazar yerinin tek şarap satıcısıydı. Sattığından daha çoğunu kendi içen, şarap cenneti Kakhetyalı olmakla övünen Giorgi, bir kısmını kendi yaptığı şarapları irili ufaklı testiler ve küpler içinde sergiler, alıcı olduğunu düşündüğü biri geldiğinde hemen küçük bir kepçeyi şarap küplerinden birinin içine daldırıp, tatması için uzatırdı. Şarabını tadıp da almadan geçen olursa da vay haline! Giorgi'nin dilinden kurtulamazdı. Gür sesiyle adamı yerin dibine sokardı. Onun tezgâhının üstünde her zaman iki üç arkadaşı çöreklenir, Giorgi'nin şaraplarını soğan, turşu ve kara ekmeğe katık edip sohbete koyulurlardı. Pazardan herkes dağıldıktan sonra bile Giorgi ve arkadaşları tezgâhta içmeye devam ederlerdi.

Bir de mevsimlik satıcılar vardı. Bunlar yılın belirli aylarında görünür, mevsim geçince de ortadan kaybolurlardı. Sadece ceviz zamanı gelen iki-üç yaşlı kadın vardı. Yol kenarlarından, dere yataklarından topladıkları reçellik böğürtlen sepetleriyle pazara gelen küçük çocukların veya toprağı süremeyecek ihtiyarların kollarındaki yabani meyvelerin sepetleri, en çetin pazarlıklardan sonra daha öğleye varmadan el değiştirirdi.

"Abin ne zaman gelir?" diye sordu Nino.

"Bilmiyorum. Babam kolhozdan gelince herhalde karşılamaya gideriz."

"Oradan da doğrudan köye gidersiniz zaten... Buraya uğramadan..."

Ahmet Ağa, kervansaraydan bozma kolhoz deposunun önüne geldiğinde sırada bekleyen pek fazla kişi yoktu. Gelenler de Ahıska'ya çok yakın köylerde oturanlar, bir de sabah beraber geldiği yukarı köylülerden bazılarıydı. Uzak köylerden Ahıska'da işi olan veya bahçesinde yetiştirdiği mahsulleri satacak kadar biriken köylüler gelirdi ancak. Gelirken arabalarına kolhozun ürünlerini de yüklerlerdi.

Ahmet Ağa çuvallarını indirip kantarın önüne dikkatle dizdi. Dedelerinden kalan toprakların hediyesi ürünlere gururla baktı. Evin arkasındaki küçük bir bahçe dışında şimdi kendi toprağım diyeceği bir yer kalmamıştı dünyada. Yukarı tepedeki tarlaları korkudan kolhoza devretmişlerdi. "Ağanın varı gider, hizmetçinin canı!" diye kendini avuturdu. Toprakları kolhoza gönüllü vermek istemeyenler de çıkmıştı. Ama şimdi hiçbiri Ahıska'da değildi. Hâlâ yaşıyorlarsa Sibirya'da gulag kamplarında çile çekiyorlardı. "Değer miydi?" diye düşündü. "Hem topraklarından, hem vatanlarından, belki de canlarından oldular." Kadim dostu Şota seneler önce bir gece gelip, "Aman çok kötü şeyler oluyor, sabah ilk iş şehre git, bütün tarlaları kolhoza yazın de!" diye uyarmasaydı o da şimdi burada olamazdı. O gece Şota gittikten sonra sabaha kadar uyuyamamıştı. Babası, dedesi, onun babası, hepsi bu topraklarda doğmuşlar, burada alın terini dökmüşler, toprak da işte böyle cömert davranmıştı onlara. Bir ektiğine beş vermiş, bereketini eksik etmemişti. "Toprağını kendi isteğiyle gidip kaydettirmeyenlerin hem toprağını alacaklar, hem de sürgün edecekler!" demişti Şota. Ahmet Ağa da sabah atına atlayıp Ahıska'ya bu kervansaray bozması izbeliğe gelip, sesi titreyerek, "Burada şurada tarlam var, hepsini kolhoza yazın" dediğinde dizlerinden canı çekilmiş, bayılacak gibi olmuştu. Öğleye doğru aynı

yoldan köye dönerken, Ahmet Ağa, artık evinin arkasında küçük bir bahçeden başka toprağı olmayan sıradan bir köylüydü.

Bütün ataları, dedeleri, "Neden topraklarımıza sahip çıkmadın?" diye onu suçluyorlardı sanki. Gece rüyalarında rahmetli babası hesap sordu. Pişman oldu toprakları verdiğine de çok geçti artık. Sonra baktı, civardan yöreden kendi isteğiyle toprağını yazdırmayanları önce kale içindeki Rabat Türmesi'ne, oradan da gulaga sürüyorlar. O zaman anladı ki doğru yapmış Ahmet Ağa. İyi ki Şota'yı dinlemiş de bağışlamış bütün tarlalarını. Hem kendini, hem ailesini kurtarmış. Dedeleri, babaları girmedi bir daha rüyasına ondan sonra. Benim toprağım diye haykıramıyordu ama, yine dedelerinin sürdüğü toprağı ekiyor, ona sevgisini, alın terini veriyor, toprak da ona karşılığını cömertçe sunuyordu. "Toprağın hakkını insan çalışmasıyla verir. Bunu vermezsem toprağın hakkının hesabını kime veririm?" derdi. Gece gündüz demeden çalışıyordu Ahmet Ağa. Ay çıkan gecelerin aydınlığında bile bitkin düşene kadar çalışırdı. "Toprağı toprak yapan, bereket katan su değil, insanoğlunun alın teridir. İşte bu alın teri hayat verir, patatesine, buğdayına, mısırına. Toprak onu işleyenindir, varsın kolhoz kendi toprağı sansın. O benim ata toprağım" diye düşünürdü.

Çuvalların tartılıp, hesabın yapılması bir saati geçti. Herkes işini ağırdan alıyordu. Ahmet Ağa boş çuvalları alıp, at arabasını pazar yerine doğru sürdü.

Tezgâhlarına geldiğinde Ömer'in Nino'yla koyu bir sohbete daldığını gördü.

Ekşi bir suratla tezgâhlarındaki domateslerin, biberlerin fiyat etiketlerinde gezdirdi gözlerini. El kadar bir domatesi tutarak burnuna götürdü.

"Pazarın her yerinden geliyor bunun mis gibi kokusu. Kör olası adamın verdiği fiyata bak! Sanki salçalık domatesmiş gibi!" diye söylendi.

Ömer, suçlu kendisiymiş gibi omuzlarını büküp, kafasını eğdi.

Ahmet Ağa memnuniyetsiz suratıyla diğer tezgâhları süzdü. Gözleri hep Pazar Komiserinin kafasına göre yazdığı fiyatlardaydı. Hadi salatalığı, biberi, fasulyesi değil ama domateslere biçtiği fiyat çok zoruna gitti. Pazar yerinde sadece kırmızı domatesleri gördü gözleri. Onunkinden daha yüksek fiyatlı gördü mü, suratı daha da ekşidi.

"Ahmet emi, bu Bazarkom hep böyle yapıyor. Baksana benim armutlarıma ne fiyat yazdı!" dedi Nino en şirin sesiyle... Onun derdi armudun fiyatı değil Ömer'di. Çocuğun neşesi kaçtı diye üzülmüştü.

Ahmet Ağa, Nino'nun tezgâhındaki, kokuları kendi domateslerini de bastıran sulu, ballı armutlara baktı. "Vicdansız adam, bu fiyata toplamaya değmez bunları!"

Oturduğu yerden boşluğa salladığı topuklarını sıkıntıdan dop dop tezgâha vuran oğluna çevirdi yüzünü. "Kalk alışverişe gidelim!" dedi. Sesinde ısrar yoktu. Ömer'in pazar yerindeki küçük dükkânları dolaşmaktan çok hoşlandığını biliyordu. Bunun için Nino'yla sohbetten bile vazgeçebilirdi. Öyle de oldu. Nino, Ömerlerin tezgâha da göz kulak olurken, baba oğul pazar yerinin arkasındaki, birbirine bitişik küçük dükkâncıklara doğru yürüdüler.

Ömer'in en sevdiği, keçi sakallı yaşlı Moşe'nin dükkânından başladılar. Moşe, erzakçıydı. Bu dükkân onun babasının babası zamanında bile onlarındı. Devlet el koyunca, o da kendi dükkânında maaşlı çalışır olmuştu. Raflar eskisi gibi dolu değildi, koyacak mal kalmamıştı. Ama raflar boş da olsa, o tezgâhın altında bir yerlerde satacak hep bir şeyler bulundururdu. Harp zamanı bile bir şeyler bulup satmayı nasıl becerdiğini kimse bilmiyordu. Kendisi dükkânda durur, küçük kardeşi İzak da eşeğinin sırtına yüklediği çeşitli malları satmak için köyleri dolaşırdı.

Çocuklar, yürüyen bir panayırı andıran eşeğiyle İzak'ın köylerine gelmesini dört gözle beklerdi.

İçeri girdiklerinde Moşe bir müşteriyle ağız dalaşına girmişti. "Sen üçkâğıtçısın Moşe!" diye bağırıyordu Gürcü müşteri. "Sattığın tuzun içinden ceviz kadar taş çıktı!" Moşe'nin aldırdığı yoktu. "Tuz bu kuzum, tabii taşli olacak!" diye cevap verdi pişkin pişkin.

Moşe'nin tezgâhının arkasındaki raflarda üç dört karpuz, farklı boylarda ucuz votka şişeleri ile soluk renkli bir iki kutu vardı. En alttaki raflarda da birkaç kirli torba görünüyordu.

Ahmet Ağa alaycı gözlerle raflardaki karpuzlara baktı.

"Ne o Moşe, karpuz satmaya mı başladın? Kalmadı satacak şey galiba?"

"Onlari kendime aldim Ahmet Efendi. Sen bana ne istediğini söyle."

Ahmet Efendi dükkân gibi boş gözlerini tenha raflarda gezdirdi. Yüzü muzip bir ifade aldı.

"Kahven var mı?"

Moşe, tezgâhın önündeki çuvalı işaret etti. Dibine kadar kıvrılarak katlanmış çuvalın dibinde kapkara bir toz vardı.

Ahmet Ağa laf olsun diye sormuştu halbuki. Bu sefer dalga geçilme sırası kendinde diye düşündü. Moşe'nin yüzüne baktı. Moşe ciddi görünüyordu. Harp zamanı kahve bulabilmenin inanılmazlığını yaşayan Ahmet Ağa'nın muzip yüz ifadesi yerini çekingen bir merağa bıraktı. Tereddütle çuvala yaklaştı. Moşe'nin gösterdiği çuvalın dibindeki kahverengi kokusuz tozdan küçük bir tutam alıp, parmaklarının arasında ovuşturdu.

Altı senedir kahve görmeyen bir insana bile kahve gibi kokmuyordu bu toz. Yoksa, o mu kahve içmeye içmeye kokusunu unutmuştu? Kahve, kahve gibi kokardı. Onun kokusunu unutmazdı insan. Kahvenin kokusu insanın burnundan, ağzından genizlerine dolar, dilini boğazını okşayarak, ciğerlerine kadar iner-

di. Kahvenin o yanık kokusu, insanın ciğerlerine bir kere doldu mu, bir daha unutulmazdı.

Parmaklarının arasındaki bu garip şeyi tekrar burnuna götürüp, kahve kokusunu alabilmek için derin derin içine çekti. Moşe'nin kahve dediği, kokusuz, garip nemli bir tozdu.

Suratını buruşturarak, "Çamur gibi mübarek!" dedi. Moşe duymazdan geldi.

Kızgın müşteri dükkândan çıkıp, yalnız üçü kaldıklarında, Ahmet Ağa hafifçe tezgâhın üstünden Moşe'ye doğru kaykılarak fısıldadı:

"Bunu bulduysan, sende iyi kahve de vardır Moşe!"

"Bunu beğenmedi mi Beyefendi?"

"Kahve değil bu Moşe!"

"Bütün Sovyet'i gez bakalim. Kaçinda bulursun bunu. Gez bütün magazinleri*. Moskova'da, Tiflis'te bile yoktur kahve. Koyacaksin suya, kaynatacaksin. Bak nasil olor sana kahve."

Ahmet Ağa güldü.

"Sen de dükkânını süpürüp, süprüntü tozu diye satan Yahudilerden misin yoksa Moşe Efendi?"

Moşe hiddetlendi:

"Ne satacayim süprüntü tozu! Harp zamani kahve buldun, beğenmiorsun!"

Çocukluğundan beri Moşe'yi iyi tanıyan Ahmet Ağa, bu sevimli adamın bir şeyler gizlediğini düşünüp üsteledi.

"Sende vardır."

Moşe böbürlenerek gülümsedi: "Olmaz mi? Hem de en yahşisinden..." diye fısıldadı. "Kahvenin hasidir. Brezilya kahvesidir."

"Brezilya da nere?"

"Sen ne yapacaksin nere olduğunu, artik Amerika'da Evropa'da insanlar Brezilya kahvesinden başka kahve içmor!"

---

* *Devlet mağazası.*

Moşe, dükkânın kapısını gözleyerek, tezgâhın altından çıkardığı bir keseden, gazete kağıdından yapılma bir külâha kahve koymaya başlamıştı bile. Küçük kürekçik keseye dalıp çıktıkça yanık kahve kokusu Ahmet Ağa'nın ciğerlerine doldu.

"Dur doldurma hemen, kaç ruble o?" diye telaşlandı Ahmet Ağa.

"Ne olacak, bir külahi 175 ruble." Moşe'nin ses ve tavrında önemsemezlik ve küçümseme vardı. Sanki 175 ruble az paraymış gibi.

Kahvenin fiyatını duyan Ahmet Ağa'nın gözleri büyüdü.

"İstemez, istemez!" diye bağırdı.

"Beyefendim iyi kahveyi buldun istemorsun!" Küçük küreğiyle tezgâhın önündeki çuvalı işaret etti:

"Yarin sabah şu çamur dediğin kahveyi bile nah bulursun!"

Ahmet Ağa'nın verilecek cevabı yoktu. Harp zamanı cebinde para varsa, bulduğunu alacaktın.

"Ver bakalım bir külâh!"

"Baba, Vitali Efendi de sigara istemişti!" diye söze karıştı Ömer. Kahvenin fiyatından zaten canı sıkkın olan Ahmet Ağa hıncını Ömer'den çıkardı.

"Sana ne sigaradan! Bu yaşta sigaraya mı hevesleniyorsun deyyus!"

Ömer bir numaraya vurulmuş kafasını üzüntüyle eğdi. Ahmet Ağa anladı haksızlık yaptığını. Hiç beklemeden müşfik bir sesle "Şuradan bir şeker beğen" dedi oğluna.

"Senin tezgâhın altında vardır. Vitali Efendi için de dört beş paket sigara ver Moşe Efendi."

"Kim bulmuş sigarayi da Vitali Efendi istor? Hem o hayirsiz napor? Kendi neden gelmor? Köye gitti, sizin gibi köylü oldu. Pek uğramor artik buralara. Benden selâm söyle, sana kiziyor de Muallim Efendi'ye."

Harp çıkınca Sovyetlerde pek çok sigara fabrikası kapanmış, kalanlar da, Uralların ötesine taşınmıştı. Üretilen sigaralar cephedeki askerlere sevk ediliyor, devlet mağazalarına gönderilmiyordu. Ama cephe gerisinde sigara bulup içen insanlar hep vardı. Nereden bulurlarsa buluyorlar ve sigarayı tüttürüyorlardı. Sigara bulup da satabilenlerden biri de Yahudi Moşe'ydi. Bir paket sigara için insanların Sibirya'ya gönderildiği bir dönemde bile ona kimse dokunmazdı, belki de dokunamazdı. Raykom* Sekreteri'yle arasının çok iyi olduğu bilinirdi. Moşe'nin ilişkilerinin bunun da ötesinde olduğu, çok hatırlı ve güçlü dostlarının bulunduğu söylenirdi. Dükkânının her deliğinden kaçak mal çıkar, iyi tanıdığından emin olduğu kişilere bunları sunardı. O yoklukta sigarayı da tütünü de müşterilerinin önüne koyardı. Sigarayı satarken de hep aynı yalanı kullanır, izne gelen bir erden aldığını söylerdi.

"Vitali Efendi'ye sigara yokmuş mu diyeyim?" diye üsteledi Ahmet Ağa.

"Yok öyle beş paket sigara, bulorsan sen getir bana Ahmet Efendi!"

"Kaç paket varsa ver o zaman!"

"Vitali Efendi şansliymiş. Dün cepheden izinli bir er geldi. Ondan aldim iki paket papiros.** Vitali Efendi'nin hatiri var. Madem istedi, vereyim onlari sana."

Tezgâhın hemen yanındaki kirli bir darı çuvalının içine elini daldırdı. İçine sakladığı mavi paketli iki paket papirosu kemikli parmaklarıyla hünerli bir şekilde çekip çıkarıp, el çabukluğuyla hemen tezgâhın altına sakladı. Sonra, kimsenin duymasını istemediği bir sır verecekmiş gibi, dükkânın boş olduğunu bildiği halde sağa sola bakınarak, Ahmet Ağa'nın kulağına doğru tekrar fısıldadı:

---

* *Komünist Parti'nin bölge teşkilatı.*

** *Kalın kâğıtlı bir çeşit Rus sigarası.*

"Evropa'dan gelme sabunum var!"

İçeri bir müşteri girince kestiler konuşmayı. Adam sigara sordu. Moşe alaycı bir şekilde, sigara bulursa ona da getirmesini söyledi. Adam boş raflara umutsuzca baktı. Sonra, söylenerek dükkândan çıktı.

"Eeeee?"

"Ne eeesi Moşe Efendi?

"Sabun?"

Zaten kahve için dünyanın parasını verecekti. Ama sabuna da Selvi Hanım çok sevinirdi. Olan oldu nasıl olsa, boş ver der gibi elini havada salladı.

"Ver bakalım Moşe Efendi."

Ahmet Ağa, Moşe'nin tezgâhın altındaki özel bölmeden çıkardığı bej renkli mis kokulu sabunu bir güvercini okşar gibi incitmekten korkarak avuçlarının içine alıp kokladı. Nasırlı ellerini, pütürlü parmaklarını hayranlıkla üzerinde gezdirdi.

"Baba, bana da ver, ben de bakayım!" diye karıştı Ömer. Babası, kırılacak, camdan bir eşya verir gibi yavaşça ve özenle iki eliyle tutarak sabunu ona uzattı.

"Dikkat et!"

Ömer, o zamana kadar öyle güzel kokan, öyle pürüzsüz, öyle düzgün bir sabun görmemişti. Daha önceki gördüğü sabunlar gibi genzini yakmıyordu onun kokusu. Tam ortasında Latin harfleriyle yazılmış yuvarlak bir damgası olan dikdörtgen sabunun her tarafı aynı renkti. Alıştığı sabunlar gibi alacalı bulacalı ve biçimsiz değildi.

Ahmet Ağa, kahve külâhını ve sabunu beline sokup, üzerini gömleğiyle örttü. Papirosları da aldıktan sonra parayı ödedi.

"Helâl et!" dedi buruşuk kâğıt paraları Yahudi'ye uzatırken.

"Helâl olsun be kuzum!" diye cevap Moşe.

Terzinin dükkânı hemen Moşe'ninkinin yanındaydı. Baba oğul, yağlıboyayla kollu dikiş makinesi çizilmiş ve kiril harfleriyle "Singer" yazan dükkânın aralık kapısını gıcırdatarak içeri girdiler.

Ömer köylerindeki okulun son sınıfını da bitirmişti. Eylülde artık Hevot'un okuluna gidecekti. Kışın üşümesin diye, çok eskiden babasına ait olan haki yeşili paltoyu daraltması için Ermeni terziye vermişlerdi. Paltoyu daraltırken, gerektiğinde tekrar genişletilsin diye paylarını içine katlatırlardı. Bu paylar yüzünden paltoyu giyen, zırh kuşanmış gibi görünürdü. Babası ve iki ağabeyinden sonra paltoyu giyme sırası ona gelmişti. Terzi işinin ehliydi. Kalıp gibi hazırlardı paltoyu.

İnce makine yağı ve pamuk ipliği kokan derme çatma dükkândan içeri girdiklerinde, Ermeni terzi her zamanki gibi singerin kolunu eliyle çevirerek dikiş dikmekle meşguldü. İşinin erbabı, yaptığı işe sanatkâr gibi dokunan, saygı duyan bir adamdı. Onun da babası, dedesi, onun dedesi hep bu dükkânda terzilik yapmışlardı. Dükkânı, devlete devredildikten sonra da yaptığı işin güzelliğini hiç bozmamıştı. Eline aldığı her kumaşı özenle işler, içine sinmeyecek bir eser yaratmazdı.

Burnunda eğreti duran yuvarlak gözlüklerinin üzerinden kaşlarını kaldırıp bakarak, "Ben de paltoyu almaya hiç gelmeyeceksiniz sanmıştım!" diye çıkıştı.

Ahmet Ağa cevap vermek için tam ağzını açmıştı ki, pazar yerinin hoparlörlerinde tatlı bir melodinin insanın içini yumuşatan sesini duydular. Birkaç uyumlu notanın tekrarından ibaret bu melodi, bir annenin ninnisi gibi yumuşak ve şefkatliydi. Anahtarla kurulan minik müzik kutularının tınılarını çağrıştırır, kocaman insanları bile çocukluğuna götürebilirdi aslında. Ama bu piyano melodisi, Moskova Radyosu'nun birazdan başlayacak haberlerinin sinyaliydi ve savaş, kan, ölüm ve barut kokan haberleri duyacak olan kulaklara tiz bir hücum borusunun kışkırtıcı ve saldırgan sesi gibi gelirdi. Haberler başlamadan hemen kapının

önüne çıktılar. Diğer dükkânlarda da kimse kalmamış, herkes kapıların önünde duruyordu. Pazar yerindeki satıcılar bile susmuş, pür dikkat birazdan başlayacak olan haberleri bekliyorlardı.

Az sonra Yuri Levitan'ın cırıltılı ama tok sesi, pazar yerinin önündeki direğe bağlı hoparlörlerden yankılanmaya başladı.

"Dikkat! Moskova konuşuyor!" diye başladı her zamanki gibi, kelimelerin her birinin üzerine basarak. Önemli haberlerin hepsini o verirdi. O konuşmaya başlayınca bütün Sovyetler susar, sadece dinlerdi. Adı savaşla bir anılır olmuştu. İki ay kadar önce Ömerler yine Ahıska'dayken Amerikalıların Normandiya'ya çıktığını müjdelemişti. Almanların böylece iki ateş arasında sıkışıp kaldıklarını duyan insanlar sevinçten birbirine sarılmış, bayram etmişti. Kakhetyalı Giorgi, gelen geçene şarap ikram etmiş, küplerin dibi görününce de, "Ben n'aptım!" deyip pişman olmuştu. Salkalı Eleni, sevincinden çiftetelli oynamıştı. Harp bitmiş gibi sevinmişlerdi. Almanların işi bitiyordu. Herkes artık harbin sonunun yaklaştığına inanıyor, askerden dönecek oğullarına, kardeşlerine, nişanlı veya kocalarına kavuşacak olmanın umuduyla yaşıyordu.

Teneke hoparlörler cızırdadı. Her haberini Büyük Vatanperverlik Savaşı'ndan mutlak bir zaferle çıkmışlar gibi veren Levitan, coşkulu bir sesle, şanlı Sovyet ordularının Varşova'ya girmek üzere olduklarını, Güney Ukrayna'da Alman cephesinin yarıldığını, Kişinev'den sonra Köstence'nin de Sovyet birliklerinin eline geçtiğini, Balkanlarda Tuna nehrine kadar geldiklerini, Bükreş'e doğru ilerlediklerini müjdelerken, kalabalık adeta nefesini tutmuştu.

"Nemçugaların* işi bitti!" diye bağırdı biri.

Kimi çömelmiş, kimi ayakta duran kalabalık bir ağızdan kızıp "şişşt"ledi.

"Sovyetler Birliği ve Meşru Polonya Hükümeti, Almanların

---

* *Almanları olumsuz tasvir etmek için kullanılan bir kelime.*

Maydanek toplama kampında bir buçuk milyon insanı katlettiklerinin vahşetini gösteren deliller buldular" diye devam etti Yuri Levitan.

Ermenilerle Gürcüler hemen arka arkaya haç çıkardılar. "Allah muhafaza etsin!" diye üzüntüyle mırıldandı Türkler. Kimi rahmet okudu. Hüzünlü bakışlar birbirlerini yakaladı. Ölümün adını duyan kafalar acıyla sallandı. Sonra marşlar başladı ve ardından hoparlörlerin kulak tırmalayan sesi kesildi. İnsanların sessizliği, haberler devam ediyormuş gibi bir süre daha devam etti. Duyduklarını sindirmeye, iyice anlamaya çalışıyorlardı. Sonra her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Burada savaşı bomba, kan ve ateş olarak hissetmiyordu hiç kimse. Bombalar, çatışmalar çok uzaktaydı. Ama harp herkesin kafasını meşgul ediyordu. Harp burada keder, ayrılık, hasret, yalnızlık, acı ve endişe olarak kendini gösteriyordu. Bir de ortalıktaki sakat askerler cephenin acımasızlığını sokaklara taşıyordu. Aslında onlar bile şanslı sayılırdı. Kötürüm olmuş yatağından kalkamayan pek çok asker artığı, evlerinin küf kokulu bir odasında çaresiz ölümü bekliyordu. Sağlam olup da ortalıkta gezen genç erkek yoktu. Büyük Vatanperverlik Savaşı dedikleri bu harp sadece oğullarını, evlatlarını, kocalarını değil; tarlaların, bahçelerin, pazar yerinin betini bereketini de almıştı. Sanki inekler bile daha az süt veriyordu. Harp bellerini bükmüştü. Hepsi bu uğursuzluğun ancak harbin bitmesiyle kırılacağına inanıyordu.

"Vay hainler, vay namussuzlar, vay utanmazlar, demek milyon insanı boğazlamış bu Alman domuzları! "

"Belalarını bulsunlar!"

"Belalarını bulacaklar!"

"Hitler'in gözleri yarını görmesin!"

"O şerefsizin verdiği acıları ona kanıyla ödeteceğiz!"

"Vicdansızlar!"

"Domuzlar!"

"Yoldaş Stalin bu masum insanların hesabını soracak!"

"Soracak!"

"Yaşasın Stalin!"

"Yaşasın Stalin!"

"Kahrolsun faşistler!"

"Fridsilere ölüm!"

"Stalin onlardan hesap soracak!"

"Yaşasın Stalin!"

Herkes neredeyse bir ağızdan bağırıyordu: "Yaşasın Stalin!"

Hepsi, coşkuyla Gürcü olan önderleri Josef Stalin'in Gürcistan'daki adıyla coşkuyla tempo tuttular:

"Koba! Koba! Koba!"

Pazar yerinde gözyaşlarını zapt edemeyen, heyecandan titreyen, gözlerini yummuş dua eden, Almanlara küfreden ve lanet yağdıran bu insanları Stalin'in adını anmak bile güçlü kılıyor, umutsuzluğun kararttığı dünyalarına sanki ışık saçıyordu. Kakhetyalı Giorgi, yine coşmuş, şarap tasını kaldırıp kart sesiyle "Gaumarcos!*" diye bağırıyor, ensesini devirip şarapları boğazına dikiyordu. Heyecan had safhadaydı.

Çok ihtiyar bazıları gözlerini kocaman açmışlar, hiçbir şey kaçırmadan olan biteni anlamaya çalışıyorlardı. İnsanlar coştuğuna göre belli ki iyi bir şeyler oluyordu. Bunu anlıyorlardı da harbin gidişatını, ayrıntılarını, hangi cephede ne olmuş, onu anlamakta zorlanıyorlardı ihtiyarlar... Pastırmacı Ermeni kadın, kim sesini yükselterek bir laf edip yorum yaparsa kafasını ilgiyle oraya çeviriyor, konuşulanları anlamış gibi boş gözlerle kafa sallıyordu. Pazar yeri düğün yeri gibiydi. İnsanlar bir ağızdan tempo tutarak bağırıyordu.

"Koba! Koba! Koba!"

Heyecan biraz yatışınca kendi aralarında konuşmaya devam

---

* *"Şerefe!"*

ettiler. Pazar yeri giderek sakinleşti, duruldu. Cephede bir yakını olmayan yoktu. Yuri Levitan'ın okuduğu haberler, yakınlarından gelen asker mektuplarıydı onlar için. Elleri çenesinde Levitan'ı dinleyenler, zafer haberlerini duydukça cephedeki yakınlarının gülümseyen hayallerini görürlerdi. Levitan, "Ukrayna'da Alman cephesi yarıldı!" dediğinde, başında sarığı olan ihtiyar adamın gözleri dolmuştu. "Aferin torunum, aferin Cemalim" demişti. Torununun hangi cephede olduğunu bile bilmezdi ihtiyar. Ama Almanlara karşı her zafer sedasını duyduğunda torununun gururlu ve güleç hayali belirirdi gözlerinin önünde. "Köstence alındı" dediğinde meyve satan bir taze gelinin yanakları al al olmuştu. Utangaç bir tavırla işlemeli başörtüsünü düzeltti. Evlendiğinin haftası cepheye giden, bir daha da haber alamadığı kocası belirdi karşısında. "Ben iyiyim, merak etme!" diyordu yiğit kocası. Düğün günü giydiği damatlığı üzerindeydi hâlâ.

Yakınlarının ölüm haberlerini çoktan almış olanlar için artık umut da, hayal de yoktu. Onlar iyi olsun, kötü olsun her habere ağlarlardı. Almanlara nefret kusuyorlardı. "Elime bir Alman domuzu geçirsem kıtır kıtır keserim!" diyordu biri ağlamaklı sesiyle. Savaş onlarda bir daha hiç silemeyecekleri izler açmış, yüreklerini hiç iyileşmeyecek şekilde dağlamıştı. Pohoronkalar* durmak bilmiyor, yüreği yaralılar kervanına her batan günle birlikte yenileri katılıyordu. Yakınlarından kötü haber getirecekler diye posta memurlarından herkes korkar olmuştu. İnsanlar yolda yürürken bir postacı gördüklerinde kalpleri küt küt atıyor, gözlerini kaçırıyor, hatta onunla karşılaşmamak için yollarını değiştiriyordu.

Cephedeki oğullarından aylarca haber alamayanlar çoktu... Onlar için radyodan duydukları her haber, hem bir umut hem de ızdıraptı. Yüzlerinde hep aynı endişe vardı. En büyük zafer haberi bile onlar için sadece buruk bir mutluluktu. "Ya Polonya'da yaptıkları gibi onların oğullarını, kardeşlerini, kocalarını da öldürdüyseler... Ya bir daha evlatları hiç dönmezse..." diye kuru-

---

* *Cephede ölen askerlerin yakınlarına yapılan yazılı bildirim.*

yorlardı bütün gün. Bir postacı yaklaştığında umut ve korkunun kalleş çekişmesi gözlerine vuruyor, her defasında hayatlarından sanki yılları alıp götürüyordu.

Sonra ağırdan gerçek hayata dönüldü. Yuri Levitan ne zaman konuşsa, hepsinin içine bir umut ışığı doğardı. Ama çok geçmeden yine bir karamsarlık, hüzün çökerdi üzerlerine. Harp başladığından beri hep iyi şeyler, kahramanlık destanları duymuşlardı. Bazı haberler ise ya hiç verilmiyor, ya da çok geç veriliyordu. Kimse gerçekte neyin nasıl olduğunu bilemiyor, iyi haberlere inanmak istiyor, bu haberlere gülümserken kendilerinden saklanan kötü haberlerin düşüncesi dudaklarında donuyordu. Almanların Sovyet topraklarından sürüldüğünü duyduklarında hepsi şaşırmıştı. Bu aşağılık Nemçugalar, bu gözleri kör olası Naziler ne zaman bu kadar ilerlemişlerdi? Birden gökten mi düşmüşlerdi yoksa? Birçoğu duydukları her şeye inanmamak gerektiğini biliyordu. Biliyordu da bunu kimse sesli söyleyemezdi. Sibirya çok daha azını söylemeye cesaret eden aptalları ağırlıyordu.

Ortalık sakinleşince paltoyu hatırlayan Ahmet Ağa ile Ömer terzinin dükkânına geri döndüler. Ömer haki renkli kırçıllı paltosunu denerken Ermeni terzi iğneleyici bir şekilde dudak büküp "Türkiye harbe girseydi, Almanların işi çoktan biterdi. Bu kadar da can heba olmazdı!" dedi. Ahmet Ağa bu beklemediği yorumdan rahatsız oldu.

"Yuri Levitan daha geçenlerde söylemiş ya, Türkiye Almanya'yla münasebetini kesmiş. Harbe girmesi yakındır!"

Terzi, alaycı bir edayla başını sallayarak, "İnşallah, inşallah!" dedi.

Paltonun parasını öderken "Helâl et!" dedi yine Ahmet Ağa. Kiminle para işi olsa, mutlaka bir "Helâl et" çıkardı ağzından. Baba oğul dükkândan çıktıklarında Ermeni terzi hâlâ bir şeyler mırıldanıyordu kendi kendine.

Tezgâhlarına geri döndüklerinde Nino onların ürünlerinin yarısını satmıştı bile. Ne iyi kızdı şu Nino. Onları görünce yine yeşil gözleri ışıldadı.

"Palton çok güzelmiş!"

Nino söylemese, Ahmet Ağa Ağustos sıcağında hâlâ Ömer'in üzerinde duran paltonun farkına varmayacaktı. Zaten geniş olan yakaları palto daralınca omuzlarına, kollarına değiyordu. Kollarından Ömer'in parmak uçları zorla görünüyor, etekleri ayak bileklerini süpürüyordu. Palto, Ömer'in gövdesini daha iri, daha heybetli, kafasını da ufacık gösteriyordu. Nino'nun iltifatıyla gururla şişindi.

"Çıkar oğlum şunu üstünden!"

Ömer babasının sözünü ikiletmedi.

Ahmet Ağa bir süre onlarla tezgâhın başında oturdu. Sonra "Ben bir sağa sola uğrayayım" diyerek ellerini arkadan kavuşturup tespih çekerek ağırdan uzaklaştı. O gider gitmez, suskun olan çocukların yeniden dili açıldı. Konuşurken Nino'nun gözü tezgâhın üzerinde özenle katlanmış kırçıllı paltoya takılıp duruyordu.

"Geçen kış Cemil giyiyordu..." diye mırıldandı.

"He!" dedi Ömer gururla."Bu sene okula Hevot'a gidecem ya. Palto artık benim!"

Bir müşteri gelip ürünlerine baktığında konuşmaya ara veriyorlar, sonra yine kendi dünyalarında kayboluyorlardı. Çocukların dünyası başkaydı. Herkes harpten konuşurken onlar da heyecanlanıyordu, ama çok da umurlarında değildi. Ömer'in bildiği tek şey vardı. Harp biterse Mehmet ağabeyi köye geri dönecekti. Bu yüzden harbin bitmesini çok istiyordu ama gerisi onu ilgilendirmiyordu. Zaten söylenenlerin, anlatılanların çoğunu anlamıyorlardı. Harp en önemli şey olmalıydı, çünkü büyükler bir araya geldiklerinde hep harpten bahsederdi. Çocuklar da aralarında askercilik oynayıp savaşırlardı. Oyunlarında kimse

Alman olmak istemezdi. Ama düşman olmazsa savaş da olmazdı. Bu yüzden oyunları bozulmasın diye dere kenarındaki ağaçları Alman askeri yapıp, sapanlarla, taşlarla onlara karşı kahramanca savaşırlardı. Hiçbiri gerçekte bir Alman görmemişti. Almanları savaş propagandası yapan posterlerden tanıyorlardı yalnızca. Alman, onlara göre şöyle devasa, bir insanın iki katı, domuz gibi bir yaratıktı. Eline geçirdiği insanları boğarak öldürür, kanını içerdi.

Nino'yla Ömer savaştan konuşmuyorlardı. Ömer, kendini kaybetmiş, çenesi açılmış anlattıkça anlatıyordu. Babasından duyduklarına bin katarak, sanki kendi yaşamış gibi tüm ayrıntısıyla, Sabaçka'nın bir gece kurtları nasıl kovaladığını anlattı. Sabaçka, Ahmet Ağaların uzun tüylü, bir Kafkas'a göre bile iri sayılacak heybetli köpekleriydi. O varken kurtların hiçbir şansı yoktu. Köyün yanından bile geçemezlerdi. O havladı mı bütün köpekler havlar, o sustu mu diğerleri de susardı. Ömer'in eline doğmuştu. Doğduğunda kardeşlerinin en küçüğüydü. Çok çelimsizdi. Ne isim koyalım diye düşünürken Vitali Efendi gelmiş, minicik köpeği kucağına alıp "Sabaçka" diye okşayıp sevmişti. Bu kelime Ömer'in kulağına pek hoş gelmiş ve köpeğin adını Sabaçka koymuştu. Yıllar sonra okula gidip Rusça öğrenmeye başlayınca öğrendi ki Sabaçka "Köpekçik" demekmiş. Bazen arada bir Ahıska'ya gelirken Sabaçka'yı da getirirlerdi. O yüzden Sabaçka Nino'yla ortak arkadaşıydı. Ömer Sabaçka'nın hünerlerini, şaklabanlıklarını anlata anlata bitiremezdi.

"Keşke Sabaçka'yı getirseydiniz!" diye hayıflandı Nino.

"Sabah biraz geldi bizle de babam geri gönderdi."

"Göndermeseydi keşke..."

"Keşke..."

Çoklukla Ömer anlatır, Nino da dinlerdi. Bir de Nika'yla maceralarını anlatmayı severdi Ömer. Hevot'tan Şota'nın oğlu Nika,

Ömer'in en yakın arkadaşıydı. Hem birbirlerini çok severler, hem de ikide bir kavga ederlerdi. Ömer bu sene Hevot'taki okulda Nika'yla beraber okuyacaktı. Pek seviniyordu buna. Heyecanla anlattı Nino'ya.

"Dün Nika ceviz ağacına çıktı. Onun aşağı attığı cevizleri ben topluyordum." Yüzü muzip bir hal aldı. "Sonra sapana en kocamanından bir ceviz koydum Nika'ya fırlattım."

"Eee, ne oldu sonra?"

Ömer, beklediği tepkinin gelmesinden memnun devam etti.

"Tam Nika'nın dizine geldi. Donk etti. Neredeyse ağaçtan düşüyordu!"

Gülmeye başladı. Nino ise suratını astı.

"Yapmasaydın keşke, ya ağaçtan düşseydi?" Küçük kardeşini azarlar gibi konuşuyordu.

Ömer sustu. Gülerek anlattığı olayı düşündü yine. Nika hışımla ağaçtan inince suratına yumruğu patlatmıştı. Yerlerde yuvarlanarak kavga etmişler, üstleri başları toza toprağa bulanmış, her yanlarını cevizler boyamıştı. Yuvarlanırken dikenli çalılara dalmışlar, yüzleri çizilmiş, gömlekleri yırtılmıştı. Üstelik eve dönünce bir de annesinden dayak yemişti. Bu kadar şeyden sonra annesinden iyi bir dayağı hak etmişti aslında. Tabi bunlardan Nino'ya hiç bahsetmedi.

"Nika'yı da görmüyorum ne zamandır, selâm söyle."

"Akşam söylerim..."

Ömer akşam Nika'yı göreceğine emindi. Ne zaman Ahıska'ya inseler, Nika'nın babası Şota havadis almak için mutlaka Ahmet Ağalara sohbet etmeye gelirdi. Nika'yı da getirirdi. Nika'yla dünkü kavgalarından beri görüşmemişlerdi.

Ahmet Ağa döndüğünde Ömer'in tezgâhında birkaç salatalık ve iki üç domatesten başka bir şey kalmamıştı. Çocuklar da hâlâ konuşup duruyorlardı. Daha doğrusu Ömer anlatıyor, Nino da kıkır kıkır gülüyordu. Ahmet Ağa'nın döndüğünü görünce sustular.

Ahmet Ağa iri elleriyle tezgâhta kalan ürünleri toplayıp Nino'nun tezgâhına yığdı.

"Al kızım, ister sat, ister ninenle afiyetle yiyin."

"Sağol Ahmet emi."

"Ninen iyi mi?"

"Nasıl olsun, yemeğini bile zor yiyor Ahmet emi."

"Allah sana kolaylık versin kızım."

Nino'nun annesi babası küçükken ölmüştü. Hayatta yaşlı ninesinden başka kimsesi yoktu. Zavallı kadıncağız artık iyice güçten düşmüş, ayağa kalkamaz hale gelmişti. Nino hem ninesine bakıyor, hem kolhozun tarlalarında çalışıyor, hem de arada bir topladığı meyveleri satarak geçimini sağlıyordu.

Genç kız, aceleyle Ömer'in elindeki boş çuvallardan birini kapıp, içine kendi tezgâhından mis kokulu şeftalilerden, balları akan mor eriklerden, şeker gibi sulu armutlardan koydu.

"Siz de afiyetle yiyin."

Ahmet Ağa'yla Ömer giderken arkalarından bağırdı:

"Cemil'e selâm söyleyin!" Nemli gözlerini kaçırdı. Sadece kendisinin duyabileceği bir sesle mırıldandı: "Cemil'ime selâm söyleyin..."

Cemil'in aşkı

Yorgun ayaklarını sürüyerek, sarı bir bulutun içinde ellerinde çıkınlarıyla hiç konuşmadan yürüyen insanların bitkinlikleri güneş yanığı yüzlerinden, kavrulmuş çatlak dudaklarından okunuyordu. Çocuk yaşta genç, kadın ve ihtiyardan oluşan bu kalabalığın yüzlerini yalayan kavurucu rüzgâr, patlak potinlerin, yırtık çarıkların ve "Yalınayak olsa daha iyi" dedirtecek paramparça pabuçların altındaki ince kumu havaya üfürüyor ve bu sarı kum bulutu, uzaklardaki yakınlarına onların evlerine döndüğünü müjdeliyordu.

"Şükür geliyorlar!" dedi biri, yüzünde sıcak bir gülümsemeyle.

Ahmet Ağa, besmele çekerek, incitmeye kıyamadığı iki sıska atının sırtında kırbacını şaklattı. Kırbacı yiyince bir an ön ayakları yerden kesilen atlar hemen toparlanıp can havliyle ileri atıldılar. Tahta tekerlekleri taşların üstünde hoplaya zıplaya giden araba sarı buluta yaklaştıkça, bulutun içinden kendilerine doğru gelen, dermansız ayaklarını aşağıya sarkıtmış yorgun yüzlü insanların istiflendiği birkaç at arabasıyla karşılaştı. Arkasında kocaman toz bulutu bırakan bir Ural kamyon da kasasına sığabilsinler diye nefeslerini tutmuş sayısız insan bedenini demir kasasına istiflemişti. Demir kasada tutunacak yer yoktu. Buna rağmen bu insanlar kasaya öyle sıkışmışlardı ki kamyon giderken savrulmuyor, sadece kamyonun hareketiyle birlikte hafifçe dalgalanıyorlardı. Bir at arabası veya kağnı bulup kendini atabilen şanslıydı, biraz

olsun yorgun vücudunu dinlendirirdi. Geriye kalan onlarcası da işte böyle bezgin vaziyette yürürlerdi.

At arabası büyük sarı buluta girince, Ömer kum kaçmaması için gözlerini kıstı. Ahmet Ağa, dizginleri hafifçe gererek arabayı yavaşlattı. Demiryolu işçilerinin arasında yavaşça ilerlemeye başladılar. Ahmet Ağa'yı gören yakın köylerde oturan tanıdık yüzler, selâm verip arabaya atlıyor, kendilerine bir yer seçip, çıkınlarını kucaklarına alıp ayaklarını arabadan sarkıttıktan sonra, yorgunluktan başları göğüslerine düşüyor, anında sızıp kalıyorlardı.

Ömer kısık gözleriyle, insanların arasında heyecanla ağabeyini arıyordu.

"Hay sağolasın Ahmet Efendi!" diyerek arabanın kenarını kavrayan yaşlı bir kadın rahat binsin diye durdular. Arabaya daha önce binmiş olanlar yaşlı kadına yer açtılar.

"İşte abim orada!" diye bağırdı Ömer.

"Abii, abii!"

Cemil onları çoktan görmüştü. Zaten o sırada kalabalığı yararak ilerleyen tek at arabası onlarınkiydi. Sıska atlarının yürüyüşünü çok uzaklardan tanırdı. Tez adımlarla yaklaştı. Ahmet Ağa dizginleri çekerken, tek bir hamleyle arabaya çıkarak babasının elini öptükten sonra, hemen arkasına oturup, omzunu babasının sırtına yasladı. Eliyle Ömer'in bir numaraya vurulmuş kafasını hoyratça okşadı. Pek keyifli görünmüyordu. "Yorgunluktandır" diye düşündü babası.

"Nasılsın oğlum?"

"İyiyim baba. Anam nasıl?"

"Anan iyi. Bir haftadır yolunu gözlüyor. Dün gece heyecandan gözüne uyku girmedi. Sabaha kadar kıpır kıpır dolaştı evin içinde."

"Mehmet abimden haber var mı?"

Ahmet Ağa iç çekti: "Yok evlâdım..."

"Sen ne ediyorsun Ömer?"

"İyiyim abi. Babamın paltosunu bana daralttık, kışın okula giderken artık ben giyecem."

Ömer haftaların hasretinin acısını çıkarırcasına konuştukça konuştu. Sabaçka'nın kovaladığı kurtları ballandırarak ağabeyine de anlattı. Uravel Deresi'nde tuttuğu kocaman benekli bir alabalığı da. Öyle bir anlattı ki, duyan dereden kuzu tuttu sanırdı. Nika'yla ceviz ağacı macerasını da anlatacaktı, vazgeçti. Nino'nun hoşuna gitmemişti bu hikâye. Belki ağabeyinin de hoşuna gitmezdi. Pazar yerinde bir kiloluk patates getiren adamdan bahsederken kollarını kocaman açtı, "Kartopil nah bu kadardı!" diye.

Bir solukta, durup dinlenmeden anlattı. Tam bu sırada Ahmet Ağa "Oğlum abin yorgun zaten, bir de sen yorma!" diye araya girdi. Halbuki pazar yeri, Cemil'in en çok duymak istediği şeydi. "Bırak anlatsın baba, ben de özlemişim dinlemeyi" dedi. Hemen arkasından ekledi:

"Kimler vardı pazar yerinde?"

O zamana kadar nefes almadan konuşan Ömer'in cevabı çok kısaydı: "Herkes oradaydı."

Cemil'in duymak istediği, yıldızları seyrederek yattığı ot yatağında her gece rüyasına giren Nino'ydu. Ama doğrudan sormaya çekiniyordu. Lafı ona getirmek için diğerlerini sordu.

"Gülnaz ne ediyor?"

"İyi..."

"Giorgi içiyor mu yine?"

Kakhetyalı Giorgi'nin içmediği bir an yoktu herhalde. Ömer ağabeyinin bu anlamsız sorusunu da tek kelimeyle cevapladı:

"İçiyor..."

Ömer'in Nino'dan bahsetmeye hiç niyeti yoktu sanki. Cemil

laf lafı açsın diye Salkalı Eleni'den, bakkal Moşe'den, yas tutan pastırmacı Ermeni kadına kadar herkesi sorup durdu. Ama Ömer ısrarla Nino'dan bahsetmiyordu. Neyse ki Ahmet Ağa lafa girdi:

"Nino bir sürü meyve verdi. Yiyeceksen torbanın içinde."

Nino'nun ismini duyan Cemil'in gözleri parladı.

"Nino ne ediyor Ömer? İyi miymiş?"

Ömer yine nefes almadan konuşmaya başladı. Nino'yla ne konuştularsa, Nika'yla ceviz ağacı macerası hariç hepsini heyecanla, keyifle anlattı.

"Ninoların armut ağacına yaban arıları yuva yapmış, Nino çok korkuyormuş sokacaklar diye!"

Arabanın diğer yolcuları birbirlerine yaslanmışlar, yorgunluktan çoktan uykuya dalmışlardı.

Ömer Nino'yu, daha doğrusu Nino ile konuştuklarını anlatırken Cemil Nino'nun meyve koyduğu çuvala elini daldırdı. El yordamıyla bir armut çıkardı. Nino'nun ince narin elleriyle, yaban arılarından korka korka kopardığı meyveyi, içine toz dolmuş, kurumuş burnuna götürdü. Derin derin kokladı. Tatlı kokusunu içine, sadece ciğerlerine değil, taa kalbine kadar çekti. Cemil için elindeki meyve, armut değil, Nino kokuyordu. Nino'nun hiçbir çiçeğe benzetemediği, hiçbir kokuyla yakınlık kuramadığı, içini gıcıklayan kokusunu hissediyordu. Nino'nun elleri değmişti. Elleri değmiş de kokusu sinmişti. Nino'nun memeleri gibi dipdiriydi. Düşünceleri buraya kadar gelince Cemil huzursuzlandı. Gözlerini kocaman açıp kendi kendine söylendi:

"Armut işte... Bildiğin armut!"

"Başka ne olacak ki abi?"

Cemil, dudaklarından çıkan sözleri Ömer'in duymasından rahatsız oldu. Kardeşi onun düşüncelerini okumuş gibi utandı.

Kurumuş boğazını, sıcaktan şişmiş dilini serinletmek için bir

parça ısıracaktı, yapamadı. Sadece avuçlarının içine alıp, okşayıp kokladı. Elinde armutla yorgunluktan başı öne düşüverdi.

Zayıf atların çektiği araba ağır ağır ilerledi, Uravel Deresi'nin yanından düzlüğü geçip tepelere tırmanmaya başladı. Ahmet Ağa dizginleri parmaklarının ucuna iliştirmiş gevşek tutuyordu. Hayvanlara acıyarak baktı. Harp çıkmadan önce dört atı vardı. En genç, en güçlü olanlarına devlet el koymuştu. Harpte kullanılabilecek veya kullanılamayacak ne var ne yoksa devlet alıyordu. İşte o yüzden de bütün yük zavallı iki kısrağın omuzlarındaydı. Köyde yeşilliğin her çeşidi boldu ama bu hayvanlar hep böyle zayıftı. "Varsın devlet bütün atlarımı, hayvanlarımı alsın. Yeter ki harp bitsin, Mehmet'im sağ salim geri dönsün" diye mırıldandı. Yaşlı atların tek tek sayılan kaburga kemiklerine, hamut ve kayışların bıraktığı tüy bitmeyen parlak yara izlerine minnetle, şefkatli gözlerle baktı. Başını ona yaslayıp uykuya dalmış oğlunun tozlu saçlarına, kirli alnına yanağını sürdü. Yorgunluktan sıkıca kapanmış gözlerinden öptü. Uyanık olsa yapamaz, sevgisini böyle gösteremezdi. O da babasından böyle görmüştü çünkü. Çocuklarını içinden sever, ama hiç belli etmezdi. "Ne çabuk büyüyor evlatlar" diye geçirdi içinden. "Zavallı, ne kadar yorulmuş, sersefil olmuş yavrucak. Yüzü çökmüş yorgunluktan."

Sonra yine büyük oğlu düştü aklına. İki senedir yüzünü görmediği, önceleri ara sıra haber aldığı, şimdiyse hangi cephede olduğunu bilmediği Mehmet'ini. Kalbi sızladı. "Acaba hâlâ yaşıyor mu? Sağlığı, sıhhati yerinde mi? Yaralanmış olmasın..." diye kendi kendine kurdu. "Başına bir şey gelmiş olsa mutlaka haberi gelirdi" diye düşündü. Ne zaman evde Mehmet'ten söz açılsa Selvi Hanım ağlamaya başlıyordu. Ana yüreği dayanmıyordu. Peki ya baba yüreği? O da dayanmıyordu da, dayanıyor gibi yapmalıydı.

"Ah Mehmet'im nerelerdesin şimdi?"

Yuri Levitan paslı hoparlörlerden konuşurken, Ahmet Ağa

hep bunları düşünmüştü. Acaba Avrupa'ya giren Sovyet birlikleri içinde oğlu da var mıydı? Levitan'ın anlattığı şehirler, yerler o kadar uzaktı ki. Ölseydi haberi olurdu. Komşularının oğlu cephede öldüğünde köye bir cip gelmiş, kolları pırpırlı bir çavuş çizmelerinin topuklarını vurarak, pohoronkayı yaşlı babanın eline tutuşturmuştu. Allah saklasın, Mehmet de ölse, öyle gelir haber verirlerdi. Ama bu kadar uzun süre haber alamamak da normal değildi... Oğlunun esir düşmüş olabileceği fikri içini kurt gibi kemiriyordu.

Eskiden bu köylerden kimse askere gitmezdi. Ama harp çıkınca her şey değişmişti. Cepheye adam lâzımdı. Kader bu ya, harp, Mehmet'i askerlik çağında yakalamıştı. Oğlu dönsün, başka bir şey istemiyordu Ahmet Ağa. "Sağ salim gelsin, ant olsun onun için Aliş koçu kurban edeceğim. Yeter ki dönsün yavrum. Kötü haberleri gelmesin."

Ahmet ağa, dudakları kıpır kıpır dua ediyordu.

Köylerine yaklaşanlar birer birer arabadan inince, büzüşüp uyuyan Cemil'i dirseğiyle dürttü.

"Haydi oğlum, herkes indi! Doğru dürüst uzan da öyle uyu!"

Uravel köyünü de geçince, sadece üçü kaldılar. Cemil'le Ömer arabada boş çuvalların üzerinde boylu boyunca uzanmış, derin bir uykuya dalmışlardı. Orsep'in evleri göründüğünde güneşin ışıkları donuklaştı, hava kararmak üzereydi.

Atların cefakâr ve yorgun ayak sesleri daha kimsenin kulağına gitmeden Sabaçka'nın kulakları dikildi. Sadık koca Kafkas köpeği havlayarak yokuştan aşağı koştu. Köydeki diğer birkaç köpek de ona katıldı.

Köpeklerin sesini duyan Selvi Hanım'ın dizlerinin bağı çözüldü.

"Geldiler, geldiler!" diye bağırdı kızlarına. "Hay yarabbim, sana kurban olam!" diye titredi sesi.

Akşam evde şenlik vardı.

Cemil, odun ateşinde ısıtılan suyla haftaların kirinden pasından arınırken, Selma'yla Zehra bahçede hasır üzerinde yer sofrasını hazırlıyorlardı. Zehra, harp başlamadan hemen önce yakın köylerden Yusuf'la evlenip kocasının köyüne taşınmıştı. Kocası cepheye çağrılınca da küçük oğluyla tekrar köye dönmüş, yine baba evinde yaşıyordu. Zehra'nın iki yaşındaki oğlu İbrahim'i Selvi Hanım ayağında sallayarak uyutmaya çalışıyor, evdeki tatlı telaştan kopmak istemeyen İbrahim, uyumamak için diretiyor, huysuzluk yapıyordu.

Selma içine kapanık, sessiz sakin bir kızdı. Sorulmadıkça konuşmaz, ağzını bıçak açmaz, başka bir dünyadaymış gibi dalıp giderdi. Cemil geldiği için onun da gözlerinin içi gülüyordu.

Ahmet Ağa'nın, Selvi Hanım'ı memnun etmek için aldığı sabun da ananın oğluna kavuşma sevincinin arasında kaynadı gitti. Oğlu gelince aklı başından giden kadın, kocasının kendince hatırlı bir para ödeyerek satın aldığı sabunu elinde bir okşayıp koklamadan, şöyle parmaklarını üzerinde gezdirmeden, hatta doğru dürüst sevindiğini bile belli etmeden, kuru kuru "İyi etmişsin adam!" deyip doğru yıkanan oğluna götürdü.

Yemekte tavuklu pilav, erik hoşafı ve hinkal* vardı. Kızlar, Cemil gelecek diye çok sevinçliydi. Hinkal yapmak için hamur açarken, içini doldurup küçük bohçacıklar yaparken, kaynar suda haşlarken hep Cemil'den bahsetmişlerdi. Mehmet cepheye gittiğinden beri Cemil'in üzerine iki kat titriyorlardı. Bakır sininin etrafında herkesin gözünün içi gülüyordu. Tereyağı tüten tavuklu pilavdan kaşıklarlarken Ahmet Ağa tavuğun budunu eliyle ayırıp Cemil'in önüne koydu. Diğer budu da Ömer'in önüne itti. Sofrada hiç yorulmadan konuşup duran yine Ömer'di. Küçük çocuk bir yandan yemekleri iştahla kaşıklıyor, bir yandan da bilmem kaçıncı kez anlattığı hikâyelerini, her defasında

---

* *Bir çeşit mantı.*

üzerine yeni bir şeyler katarak anlatıyordu. Cemil, sofradaki bu neşeden nasibini almamış görünüyordu. Suskundu, ağzını bıçak açmıyordu. Anlatılanları dinlediği bile şüpheliydi. Başka bir yerde gibiydi.

Cemil ne kadar yese de, Selvi Hanım için yeterli değildi. Oğlunun çok zayıfladığını düşünüp üzülüyor, sanki şimdi çok yese hemen serpilip kendine geleceğini sanıyordu.

Zehra'nın kocası ve Mehmet dışında bütün aile bakır sininin başında toplanmıştı. "Buna da şükür" dedi Selvi Hanım.

Sofra toplanırken Şota'yla oğlu Nika çıkageldi. Onun oğlu Mişa da cephedeydi. O yüzden özellikle harple ilgili her havadisi duymak isterdi.

Evin arkasındaki bahçeye geçildi, tahta divana oturuldu. Selma, elinde tepsi buram buram taze kahve kokusuyla geldi. Şota, şaşkınlıkla kahve fincanını aldı.

"Gerçekten kahve mi bu?"

"Ne sandın Şota?"

Ahmet Ağa'nın ne kahvesi olduğunu hatırlamadığı köpüklü kahve höpürdeterek içilirken koyu bir sohbet başladı.

Bir gün evvelki kavgalarından kalma yara bere içindeki dizleri ve çizik yüzleriyle Nika'yla Ömer geniş bahçede kendilerince kâh oyun oynayıp, kâh kavga ederek koşturup dururken, Selvi Hanım ve kızları öte taraftaki hasıra oturmuş pür dikkat konuşulanlara kulak kabartıyorlardı.

"Kahve güzelmiş!" dedi Şota.

"Bilmem ne kahvesiymiş, Amerika'da insanlar hep bu kahveyi içiyorlarmış. 175 Ruble verdim!

"Çok pahalı!"

"Çok pahalı da Moşe bunu haftaya bulamazsın dedi."

"Çok pahalı..."

"Ama nasıl mis gibi de kokuyor namussuz kahve!"

Kahvenin fiyatını öğrenen Şota, fincanını daha bir titiz tuttu. Daha bir höpürdeterek, ağzını şapırdatıp keyfini çıkartarak içti.

Şota sormadan Ahmet Ağa anlatmaya başladı.

"Sovyet orduları Almanları ezip geçiyormuş. Karşılarında kimse duramıyormuş."

Şota dudaklarını keyifle büzerek, haberi onaylar gibi kafasını mutlu mutlu salladı.

"Almanlar, milyon adam öldürmüşler de gizliyorlarmış. Bizimkiler mezarlarını bulmuşlar!"

Sadece Şota'nın değil, az ötede oturan Selvi Hanım ile kızların da gözleri dehşetle büyüdü.

"Aman neredeymiş? Nerede öldürmüşler? Kimi öldürmüşler? Vay başımıza gelenler!" diye dövünmeye başladı Selvi Hanım.

"Nerede bulmuşlar mezarları?"

Ahmet Ağa hatırlayamadı. Sinirlenerek bağırdı:

"Ömer! Gel bir otur şurada. Bu mezarlar neredeydi?

"Ne mezarı baba?"

"Hani radyoda dedi ya, bu milyon kişinin mezarı!"

"Bilmem baba."

"Zaten ne bilirsin? Lâzım olanı dinlemezsin ki hiç!"

Yan gözle Selvi Hanım'a baktı. O kadar haber varken mezarlardan bahsettiği için kendine kızıyordu. Şimdi Selvi Hanım'ı nasıl avutacak, radyoda söylenenlerin Mehmet'le alâkası olmadığını nasıl anlatacaktı? Bunu düşünürken duyduğu diğer haberleri büsbütün unuttu. Hatırlayamadığı için kendine daha çok kızdı. Yalan yanlış diline ne gelirse söylemeye başladı:

"Hemen telaşlanma hanım. Yeni değilmiş ki bu mezarlar. Daha harp başladığı zaman öldürmüşler. Romanya'da galiba. İskelet bulmuşlar zaten. Yeni bir şey değil."

Selvi Hanım inanayım mı, inanmayayım mı der gibi bakıyordu. İçine kurt düşmüştü bir kere. Ahmet Ağa ölülerden bahsettiğine bin pişmandı. "Eşek kafam" dedi içinden. Şimdi oğlu askerde, yüreği her haberde sıkışan, içi yanmış anayı üzmenin ne anlamı vardı? "Bir sürü şey söyledi radyo, bu eşek kafam da hatırlaya hatırlaya ölüleri hatırladı!" Şimdi Selvi Hanım'ın günlerce gözlerine uyku girmeyecekti.

Konuyu değiştirmek isteyen Şota, "Eee?" diye sordu. "Başka ne dedi radyo?"

"Ne bileyim, askerler iyiymiş. Almanlar kaçıyormuş. Askerlerin sağlığı filan da iyiymiş. Aç açıkta değillermiş. Almanlar kaçtığı için artık bizimkilerden ölen de pek olmuyormuş. Harp yakında bitecekmiş, hepsi sağ salim evlerine dönecekmiş inşallah." Bir yandan da yan gözle Selvi Hanım'a bakıp, tepkisini kestirmeye, uydurduğu bu yalandan haberlere inanıp inanmadığını anlamaya çalışıyordu.

Haberlerde söylenenleri hatırlamaya çalışırken, terziyle konuşması aklına geldi.

"Türkiye harbe girseydi, harp çoktan biterdi, bu kadar insan da ölmezdi diyorlar. Sen ne dersin Şota?"

Kahvesini bitirmiş, fincanın içinden telvesini yalayan Şota, "Bilmem" diye omuzlarını kaldırdı.

"Singerci Ermeni öyle konuştu bugün de, canım sıkıldı biraz."

Divanda sessizce oturan Cemil'e demiryolunda işlerin nasıl gittiğini sordular. Tam da hasat zamanı tarlaya koşacak o kadar insanın demiryolunda çalışması çok büyük kayıptı. Önceleri küçük gruplar halinde çalışmaya götürülürlerdi. Son zamanlarda çalışmalara ağırlık vermişler, işçileri artırmışlardı. Ama artık işin sonuna gelinmişti. Yol artık ha bitti, ha bitecekti. Herkes biliyordu ama bir de Cemil'den duymak istediler. Köy yerinde her zaman konuşacak fazla şey olmazdı. İnsanlar bildikleri şeyleri de sürekli sorarlar, sonra da ilk kez duyuyormuş gibi merakla din-

lerlerdi.

"Doğrudur" dedi Cemil. "Bitti sayılır."

Ötede Selvi Hanım'ın karanlıkta gözleri parladı. Kendini tutamayıp lafa karıştı:

"Cemil'im sen o zaman inşallah bir daha demiryoluna gitmezsin he mi?"

Hasırdaki kızlar bir ağızdan "İnşallah!" dediler.

Üst odadan İbrahim'in ağlaması duyuldu. Selvi Hanım kızlarına, kızlar da birbirlerine baktılar. Hiç kimse oradan ayrılıp tek kelime bile kaçırmak istemiyordu. Zehra, dışarı vurmasa da içinden söylenerek yavaşça ayağa kalktı. Ağır adımlarla evin kapısına kadar gitti, sonra koşarak tahta merdivenlerden yukarı çıktı. Az sonra İbrahim'in sesi kesildi.

"Almanlar gelirse buraları savunmak için demiryolundan asker ve silah akacak demişlerdi. Artık gelmeye cesaret edemezler ama... Gelselerdi de günlerini görürlerdi deyyuslar!"

"Almanlar gelemez artık Şota, ordumuz ilerliyor. Tuna'yı da geçmiş bizimkiler." Gözlerinde bir memnuniyet ışıltısı yandı. Tuna'yı hatırladığı için kendiyle gurur duydu. Sonra birkaç ayrıntı daha hatırladı radyodan. Üstüne bin katarak anlattı. Şota dikkatle dinliyor, dinledikçe keyifleniyordu.

"Bitti, işte bu kadar. Almanlar tutunamaz artık. Yakında harp biter, Fridsiler yenilir, evlatlarımız da geri döner. Demiryolunu harpte kullanamadık, varsın kullanamayalım. Muhtaç kalmadık. Harp bitince daha çok işimize yarayacak. Buralara yine bereket gelecek. Demiryolu getirecek. Öyle değil mi Cemil?"

"Öyle, Şota emi..."

Yakınlardaki bir elma ağacında yalnız bir ağustos böceği cırıldıyordu.

O gece Cemil yorgunluktan külçe gibi yatağına devrildi. O kadar zaman sonra insanın yatağında uyuması çok güzeldi. Daha bahçedeyken gözleri kapanıyordu zaten. Uyudu uyumasına ama

rahat bir uyku değildi bu. Gece boyunca tuhaf rüyalar gördü. Demiryolunu gördü. Elindeki kazmayı sallıyordu, ama kazmanın sapı sanki odun değil urgandı. O kazmayı toprağa vurmak istedikçe kazmanın ucu başka yerlere uçuşup duruyordu. Bir türlü toprağa isabet ettiremiyordu. Sonra kendini cephede gördü. Almanlar üzerine ateş açıyor, o uçup kaçmak istiyor ama uçamıyor, sadece koşuyor fakat hiç ileri gidemeden olduğu yerde sayıyordu.

Sonra Nino çıkageldi ve bütün rüyalarını bastırdı. Çiçekli mor elbisesini giymişti. Kız ona gülümsüyor, saçlarının dokunduğu göğsü nefes aldıkça kabarıp duruyordu. Rüzgâr Nino'nun saçlarını savuruyor, onun kokusunu ciğerlerinin en ücra köşesine kadar taşıyordu. O koku ki Nino'nun çocukluktan çıktığını anladığı günün kokusuydu. Demiryolunda çalışırken, burnunu, ciğerlerini dolduran, tozun toprağın bile içinden söküp atamadığı, hiçbir kokunun unutturamadığı, Nino'nun ipek siyah saçlarının, kadife teninin kokusuydu. Genç kız dalından yeni kopardığı sulu bir armudu uzun ince parmaklarıyla Cemil'e uzatıyordu. Cemil'in dudakları kurumuş, içi yanıyordu. Ama armuda el sürmüyor, kızın saçlarını, al al olmuş yanaklarını, boynunu ve ellerini öpüp kokluyordu.

Rüyasında, kızın omuzlarını avuçlarının içine alıp nazikçe sıktı, yavaş yavaş elini aşağıya kaydırdı. Eli göğsündeki yumuşak kabarcıklara değdiğinde Cemil'in bütün vücudu heyecanla titredi. Nino'nun armut tutan eli düştü, kıvrık kirpikleri gözlerini örterken Cemil kuru dudaklarını onun ıslak dudaklarının üzerinde gezdirdi. Ballı armut kokusuna bilmediği başka kokular karışıyor ve Cemil'in başını döndürüyordu. Hayatında bir kadına dokunmamış olan Cemil, elini mor çiçekli elbisenin altından içeri soktuğunda vücudu bir kez daha titredi. Titremek ne kelime, bütün vücudu tepeden tırnağa sarsıldı.

Fakat eli Nino'nun yumuşak memelerine dokunmayı bekler-

ken, onlar iri, sulu birer armuda dönüşüverdi. Kızın içini gıcıklayan kokusu da o an kayboluverdi. Sonra armutların içinden kapkara yaban arıları çıktı. Her taraf arı oldu. Nino yüzlerce, binlerce tüylü yaban arısının içinde kaybolup gitti.

Cemil ter içinde uyandı. Her yer zifiri karanlıktı. Sabaha daha çok vakit vardı. Rüyası onu allak bullak etmişti. Yatağının içinde doğruldu. Külotunun içinde yapış yapış bir ıslaklık hissettiğinde utançtan yerin dibine girecek gibiydi. Evde herkes uyuyor, çıt çıkmıyordu. Ne yapacağını bilemeden öylece bir süre oturdu. Sonra sessizce yataktan sıyrılıp ayağa kalktı.

Ağustos böceklerinin cırıldadığı yıldızlı gecede kendini sokağa attı. Ensesini yalayan serin bir yelden ürperdi. Sabaçka onu görünce yanına geldi. Kuyruk sallayıp başını onun bacaklarına sürdü. Köpeğin başını okşadıktan sonra, pijamalarıyla toprak yokuştan aşağıya yalınayak yürüdü. Uravel Deresi'ne doğru yürürken hep gördüğü abuk sabuk rüyayı düşündü. Gerçek gibi bir rüyaydı. Bütün vücudu ürperiyor, soğuktan mı rüyadan mı bilemiyordu. İçindeki tiksinti ve utanç duygusu tüm benliğini sardı. Söğütlüğün oraya geldiğinde çırılçıplak soyunup kendini soğuk sulara attı. Bir an önce günahlarından arınmak istiyor gibiydi. Nino'yu öyle düşlemek, en olmayacak yerlerine dokunmak, öpmek, rüyasında bile olsa onu çok utandırmıştı. Sevdiği kızla cinselliği düşlemek ona adice geliyor, sevgisinin kirlendiğini hissediyor, içinde gizlemek istediği duyguları ona tiksinti ve kendine karşı nefret olarak dönüyordu. Midesi bulandı. Pislikten kurtulmak ister gibi kafasını buz gibi suya sokup çıkardı.

Rüyasında gördüğü yaban arılarının ona Allah'ın bir cezası olduğunu düşündü. Böyle rüya gõrürse, Nino'yu öyle düşlerse Allah da onu böyle cezalandırırdı işte. Buz gibi su onu kendine getirdi. Titreyerek sudan çıkıp, salkım söğütlerin altında oturdu, iç çamaşırını yıkadı. Narin söğüt dallarının oynaştığı soğuk rüzgârda dişleri takırdayarak biraz kurumayı denedi. Sonra yeniden pijamalarını giyip, elleriyle vücudunu ovuşturup ısıtmaya

çalışarak köylerinin yokuşunu tırmandı. Ev hâlâ sessizdi, herkes uyuyordu. Başını yastığa koyduğunda hâlâ dişleri birbirine vuruyordu. Sonra vücudu ağır ağır gevşedi ve uçsuz bucaksız derin bir uykuya gözlerini yumdu.

Tan yeri ağarmaya yakın gözlerini açtı. Alaca karanlığın serinliğinde arka bahçede bir gece evvel annesiyle kızların oturduğu hasıra kaykılıp bir sigara yaktı. Başı kazan gibi, karma karışıktı. Gördüğü rüyayı düşündü. Nino'nun armuda dönüşen göğüslerindeki arılar sanki kafasının içinde geziniyordu.

Nino'yu ilk ne zaman gördüğünü hatırlamıyordu bile. O zamanlar da çok ihtiyar olan ninesi, küçük kızı elinden tutar pazar yerine getirirdi. Nino'nun ninesini bükülmüş beliyle Sovyet armasındaki orağa benzetirdi Cemil. İki çocuk gürültü patırtı yaptıkça yaşlı kadın söylenip dururdu. Nino'yla iki erkek çocuğu gibi oynarlardı. Tahta kılıçlarıyla savaşırlar, yalınayak orada burada koşuşturup dururlardı. Tezgâhtan aşırdıkları armutları, kayısıları Posof Çayı'nın kenarına oturur afiyetle yerlerdi. Bazen kavga eder dövüşürlerdi. Erkek gibi kızdı Nino. Tepesi attı mı Cemil'i yere deviriverirdi. Bir gün boğuşurlarken Cemil'in eli kızın daha yeni yeni çıkan göğüslerine değdi. O an Cemil'in midesi bulandı, kusacak gibi oldu. Nino ona sağlıksız, bulaşıcı hastalığı olan bir insan gibi göründü.

Günlerce etkisinden kurtulamadı. Sürekli etrafındaki kadınların göğüslerine bakar oldu. Kimileri büyük, kimileri küçüktü ama hiçbirisi Nino'nunkiler gibi tuhaf değildi. İlk kez bir kızın memesine dokunmuştu ve bu iğrenç bir histi. Nino'nunkiler dışarıdan belli olmuyordu, varla yok arası garip bir şeyler olmalıydılar. "Herhalde henüz süt vermeyen sönük keçi memesine benziyorlardır" diye aklından geçiriyordu. O zamana kadar Nino'nun bir kız olduğunu hiç düşünmemişti. Oyun arkadaşının çebişinkiler gibi yeni yetme memelerinden tiksindi. İlk kez Nino'nun kendisinden farklı olduğunu anladı. Nino'dan kaçıp durdu, uzun süre onunla oynamak bile istemedi. Hatta onu görmemek

için pazara gitmemenin bahanelerini aradı. Zaten kış gelmişti, Ahıska'ya aylarca inmediler.

Aylar sonra tekrar pazar yerine gittiklerinde gözleri hep Nino'nun artık dışarıdan da belli olan göğüslerindeydi. Onların nasıl yavaş yavaş büyüyüp yuvarlaklaştığını gördü. Artık birbirleriyle boğuşup kavga da etmiyorlardı. Nino, erkek gibi bir kız olmaktan çıkmıştı. O serpilip büyüdükçe, Cemil'in sesi çatallaştı. Kendi sesini tanımaz oldu. Garipleşen sesi yüzünden Nino'nun yanında konuşmaya utanıyordu.

Kimseye fark ettirmeden, kızın bol şalvarının içindeki ince bacaklarını, kiraz kırmızısı dudaklarını ve her gün biraz daha tombullaşan memelerini izliyordu. Mevsimler geçtikçe, o sönük göğüslerinden tiksindiği, hilkat garibesi gibi gördüğü kızı aklından çıkaramaz olmuştu. Onu göreceği için pazar yerine gitmeye can atıyor, her gördüğünde kalbinin atışını kulaklarında duyuyordu. Kızın her şeyden ve herkesten farklı kokusu onu rüyalarında bile yalnız bırakmıyordu.

Bu hisleri duymaya başladıktan sonra Nino onun hayatının merkezine yerleşti ve her geçen gün içinde daha fazla yer işgal ediyordu. Demiryolunda çalışırken, kazmayı toprağa her vuruşunda Nino'yu düşünüyor, attığı her adımda onu düşlüyordu. Sadece parmaklarını kızın uzun siyah saçlarında gezdirip yanağını okşayabilmek için bile neler vermezdi. İçinde kaynayan duygularına gem vuramıyor, Nino'nun vücudunu aklından çıkarmak için çabalarken, ona olan sevgisiyle bağdaştıramadığı bu garip hisleri sinsice böyle rüyalarına sızıyordu.

Rüyası aklına geldikçe afakanlar bastı. Ne zaman ilginç bir rüya görse, sabah ilk iş annesine anlatırdı. Annesi rüyalarını hep hayra yorar, iyi şeyler söylerdi. Kâbus bile görse, Selvi Hanım ondan bir güzellik, bir iyilik çıkarırdı. Ama bu rüyayı anlatamazdı ki... Nasıl anlatsın? "Rüyamda Nino'nun memelerine dokunuyordum. Memeler armut oldu!" mu desin? İçini yine bir utanç sardı. Hıncını sigaradan aldı. Derin derin içine çekti. Tahta mer-

divenlerin gıcırtısını duyunca alelacele sigarayı yere attı, üstünü ayağının altıyla sıvayarak toprağa gömdü.

Ahmet Ağa oğlunun yanına geldiğinde sigaranın kokusunu aldığını hiç belli etmedi. Cemil'i daha önce hiç bu kadar dalgın ve düşünceli görmediği için endişeleniyordu.

"Oğlum sende bir hal var."

Cemil bir şey söylemek ister gibi dudakları kıpırdadı, ama sesi çıkmadı.

"Demiryolu bitti artık. Keyfin yerine gelsin. Harbin bitmesine az kaldı, Mehmet abin de döner yakında inşallah."

Geldiğinden beri oğlunu pek bir durgun görmüştü. Önce yorgunluğuna vermişti. Ama bu yorgunluk değildi. Belli ki Cemil'in canı bir şeylere çok sıkılıyordu. Ama ne olduğunu anlayamıyordu. Daha önce demiryolu işinden geldiğinde, evine kavuştuğu için pek sevinçli olurdu. Bu defa Cemil çok farklıydı.

"Harp bitmiyor baba!"

"O nasıl söz oğlum? Bitecek hem de çok yakında. Radyoyu anlatmadım mı akşam? Tabii siz demiryolunda her şeyden habersizsiniz. Harp bitti bitecek oğlum artık!"

"Bitmeyecek baba... Beni de askere alacaklarmış... Cuma günü sabah Ahıska'da idareye teslim olmam gerekiyormuş..."

Ahmet Ağa'nın kanı çekildi sanki. Soğuk terler boşandı birden her tarafından. Midesinin bulandığını, dizlerinin titrediğini hissetti. İnanamadı duyduklarına. "Nasıl? Neden?" gibi anlamsız sözcükler döküldü titreyen dudaklarından.

"Son gün demiryoluna çavuşlar geldi. Benim yaştakilerin hepsini askere alıyorlar baba. Harp bitecek olsa beni harbe gönderirler miydi?"

Ahmet Ağa divana çöküp başını ellerinin arasına aldı. Dünya üzerine yıkıldı sanki. Hiçbir sevinci doya doya yaşayamıyordu. Oğlunun geleceği günü iple çekmişti. Her şey düzene girecek, bü-

tün hasretlikler bitecek sanmıştı.

"Anana nasıl diyecez şimdi?" Sesinde çaresizliğin hüznü vardı.

"Ben derim baba. Alıştıra alıştıra derim..."

Kahvaltıdan sonra Ahmet Ağa'nın evinden duyulan kederli çığlıklar, ana yüreğini evlâdının gidişine alıştırmanın mümkün olmadığını söylüyordu. Selvi Hanım evinden cenaze çıkmış gibi dizlerini dövdü, feryatları yürekleri dağladı. Sonra sanki hayata küstü. Mehmet'i dönecek diye beklerken, şimdi de Cemil'i gidiyordu. Mehmet giderken böyle feryat etmemişti. Hatta evlâdına duyacağı özlem ile onu vatan savunmasına uğurlamanın gururu arasında gidip gelmişti duyguları. Mehmet gittikten sonra birkaç mektup göndermiş, ama gerisi gelmemişti. Haberler kesilince, dışarıya bir şey belli etmemeye çalışsa da Selvi Hanım'ın kalbi oğul hasretinden cayır cayır yanıyordu. Mehmet'in nerede olduğunu bilemeden, şimdi bağrından diğer oğlunu söküp almaları çok canını acıtıyordu. Biliyordu ki çaresi yoktu, Cemil'i çağırdılarsa gidecekti. Ağlamayı zırlamayı kesti, sessizliğe büründü. Kimseye bir şey demeden, kendi kendine kurdu, konuştu durdu. İçinden kendini dağlara atmak, bağırıp çağırmak, isyan etmek geliyordu. Yanan ana yüreğini bu dağların serin havası, Uravel'in buz gibi suyu soğutur muydu? Soğutmazdı elbet. Selvi Hanım da kederini de gözyaşını da içine attı, sustu...

Cuma gününe kadar ne askerlikten, ne de savaştan, bir daha kimse bahsetmedi. Herkes hüznünü içine gömüp işinin başına döndü.

Zehra, küçük oğlunu ayağında sallarken kocasını düşünüyordu. Yusuf cepheye çağrıldığında altı aylık hamileydi. Oğlunu bir kez bile göremeden, kim bilir şimdi hangi cephede savaşıyordu... Yusuf, Mehmet derken, şimdi de sıra Cemil'e gelmişti. Kendini bildi bileli hep Cemil'e bakar, ona ablalık yapardı. Onun gözünde Cemil hiç büyümemişti. Annesi çalışırken, tarlada bir ağacın

gölgesinde uyuttuğu o çocuğun harbe gideceğine inanmak istemiyordu...

Selma, Cemil'in gideceğini duyduğunda yemeden içmeden kesildi. Onun kadar duygusal bir insan az bulunurdu. Küçük yaştan beri yaşanan ayrılıklar onun hassas ruhunda herkesten daha derin izler bırakmış, gidenlerin acısı en çok onun yüreğini dağlamıştı. Gidenin bir daha dönmeyeceği düşüncesinden kendisini kurtaramaz, her ayrılığın hasreti onun yaralı yüreğine bir ölüm acısı gibi çökerdi. Cemil'in gideceğini öğrenince, kimseye açmadığı dünyasında geçmişin puslu hayallerine daldı gitti.

Ömer de durgunlaştı. Cemil'i almaya gittikleri gün ne kadar da heyecanlıydı. Çok özlemişti, onunla türlü türlü oyunlar oynayacaktı. Neler hayal ediyordu. Oysa şimdi Cemil de büyük ağabeyi gibi gidecekti. Belki de bir daha haber alamayacaklardı. Küçük kafasında bunları kurup üzüldü. Cemil olmadan kendini yalnız ve eksik hissetti. Bir yandan da her zamanki gibi kâh tarlada yardım etti, kâh hayvanları otlatmaya gitti.

Ağustos ayı her zamankinden daha sıcak geçiyordu. Cuma günü hemen geliverdi.

İki katlı taş konakta o son gece ne Cemil, ne de diğerleri gözünü kırptı.

Cemil bahçede sigara üzerine sigara sardı. Diğerleri yataklarında uyur gibi yaptılar. Sabaha kadar bir o yana bir bu yana dönüp durdular. Ahmet Ağa helâya bile kalkmadı, Cemil huzursuz olmasın, rahat rahat sigarasını içsin diye.

Kafasını yastığına gömen Ömer çok üzülüyordu. Yastıkla kulaklarını tıkamaya çalışıyor, sanki bütün alemden kopup, her şeyin farklı olduğu bir dünyaya uçup gitmek istiyordu.

Cemil'in kafası ise hepsinden çok karışıktı. Harbe giden geri gelmiyordu. Mehmet abisi gideli seneler olmuştu. Cepheye gidenler ya dönmemiş ya da sakat kalmışlardı. Bütün toprağın bereketini alıp giden bu harp bitecek gibi değildi. Radyolarda söyle-

nenlere inansın mı, inanmasın mı bilmiyordu. Bu Nemçugaların kaç canı vardı ki bir türlü yenilmiyorlardı? Onu korkutan, içini titreten Almanların toplarıyla tüfekleri değildi. Ne kadar kalacağını, hatta dönüp dönemeyeceğini bilememek onu huzursuz ediyordu. Ya arkadaşı Mahmut gibi yüzünün yarısı yanmış, derisi kavrulmuş olarak cepheden dönerse? Mahmut, kara yağız, yakışıklı bir delikanlıydı. Onu güreşte kimse yenemezdi. Şimdiyse dudaklarının yarısı yoktu, dışarıdan dişleri, damağı görünüyordu. "Öyle olacağıma ölsem daha iyi!" diye düşündü.

Nino'nun hasretine nasıl dayanacaktı? Demiryolunda herkesten ayrı kaldığından olsa gerek, son zamanlarda Nino'ya daha fazla düşmüş, hep onu, hatta sadece onu düşünür olmuştu. Gözlerini ne zaman yumsa, onun yeşil gözleri, süzgün yüzü, siyah uzun düz saçları beyninin içinde beliriyordu. Başka şeyler de düşünüyordu ve Cemil sonradan kendinden utanıyordu bunları düşündüğü için. Demiryolu işine başladıktan sonra duygularını daha iyi tartabilmiş, Nino'ya olan ilgisini daha iyi anlamıştı. Bir gitti mi iki ay tozdan topraktan başka bir şey girmiyordu hayatına. İki ay Nino'yu görememek artık katlanılmaz hal almıştı. Kabullense de, reddetse de içine sevda ateşi düştüğünü biliyordu. Nino'ya açılmayı çok isterdi... Demiryolu işi olmadığı zamanlar ne yapıp edip pazara giderdi. Her defasında kendi kendine söz verirdi, bu defa ona hislerimi açacağım diye. Yapamadı. Nino'nun kendisiyle dalga geçmesinden, onu büsbütün kaybetmekten korktu hep. Nino onu terslese bir daha yüzüne nasıl bakardı? Neredeyse birlikte büyümüşlerdi. Bunca yıl sonra onu kaybetmek, hem de Nino'nun gözünden düşüp rezil olmak... İşte buna dayanamazdı Cemil.

Dağların tatlı serinliği bile o gece Cemil'i ateş gibi kavuruyordu. Düşündükçe sıcak basıyor, bunalıyordu. Alnından inen ter gözlerini yakıyordu. Ne bir yaprak kımıldıyor, ne bir ses çıkıyordu. Elma ağacındaki ağustos böceği bile Cemil'i gecenin karanlı-

ğında kendi yalnızlığıyla bırakmıştı.

Yok bu böyle olmayacaktı. Nino'yu sevdiğinden hiçbir şüphesi yoktu. Derdini söylemeyen derman bulamazdı. Varsın isterse dalga geçsindi. Ama ona aşkını söyleyecekti. "Senin de gönlün varsa bekle beni" diyecek, söz alacaktı. Bekleyeni oldu mu askerlik de harp de daha çabuk geçerdi. Sağ salim dönmek için o zaman daha fazla nedeni olurdu. Asıl bekleyeni olmayanın işi zordu. Ne olursa olsun sabah önce Nino'ya uğrayacak ve ona sevdalı olduğunu anlatacaktı. Hem de yüzünü yüzünden kaçırmadan, yeşil gözlerinin derinliğine bakarak... Sonra da gidip idareye teslim olacaktı.

Verdiği karar Cemil'i rahatlattı. Saat gecenin ikisiydi. Tatlı bir iyimserlik bütün bedenini ve düşüncelerini sardı. Sanki ertesi sabah cepheye gidecek olan o değildi. Nino'yla evlenmiş, bütün hayallerine kavuşmuş gibi mutlu oldu. Mutluluk onu bütün kötü düşüncelerinden arındırdı, Nino'nun onu geri çevirmeyeceğine kendini inandırdı. Bir an önce sabah olmasını diledi. Sanki sabah harbe değil, düğününe gidecekti. Gün çabucak doğsun diye kalkıp yatağına gitti. Yastığını kollarının arasına alıp öpüp kokladı. Nino'nun içini gıdıklayan kokusunu içine yün tıkıştırılmış kaba yastıkta buldu. Bu yastık hiçbir zaman o kadar yumuşak, o kadar rahat olmamıştı. Ellerini tutkuyla yastıkta gezdirdi. İşte Nino artık onundu. Onun kollarındaydı. İçi içine sığmaz oldu. Uyku tutmayınca sessizce kalkıp, yeniden aşağıya indi. Aldığı bu kararın mutluluğunu bir sigarayla kutlamak istiyordu.

Bahçeye indiğinde divanda babasının gölgesini buldu. Ahmet Ağa'yı da uyku tutmamıştı. Babası onu fark edince geri dönemedi. Ahmet Ağa'nın yanına ilişti. Elma ağacındaki ağustos böceği yeniden ötmeye başladı. Baba oğul, birbirlerini görmemişçesine hiç konuşmadan bir süre öylece yan yana oturdular. Sessizliği Cemil bozdu:

"Baba müsaaden olursa ben tek başıma gitmek istiyorum

şehre."

"Olur mu oğlum, hiç asker yapayalnız boynu bükük yollanır mı?"

Cemil babasını ikna etmesinin kolay olmadığını biliyordu. Ama tek başına gitmeliydi. Yoksa Nino'yla konuşamazdı. Bütün ailesiyle köyünde helâlleşip, vedalaşmak istediğini söyledi. Babası Cemil'in ısrarını anlayamıyor, oğlunun yalnız gitmek için böylesine diretmesi ağrına gidiyordu.

"Olmaz!" deyip kesip attı Ahmet Ağa. Mehmet'i bütün aile davul zurnayla, arkasından su döküp dualar ederek uğurlamışlardı. Cemil'i yetim gibi cepheye göndermeyi kendine yediremezdi.

"Ananlarla burada helâlleşirsin. Biz ikimiz biner gideriz atlara!" dedi.

Cemil'in coşkusu, sevinci kursağında kaldı. Babasını, sevdiğine kavuşmasının önünde bir engel gibi gördü. Söyleyemezdi ki neden yalnız gitmek istediğini. Diyemezdi ki "Nino'ya sevdalıyım, yarın gidip ona bekle beni diyeceğim..."

Cesaretini toplayıp söylemek istedi. Dudakları sessizce kıpırdadı. Ama sadece "Allah rahatlık versin baba..." diyebildi.

Yeniden yatağına girdiğinde gecenin üçüydü ve Cemil, Nino'nun kokusunu hayal ettiği yastığa başını gömdüğünde artık yastık sadece kaba yün kokuyordu.

Sabahın dördünde Cemil'in gözüne hâlâ uyku girmemişti. Yine yatağından kalktı. Giyinip usulca evden çıktı. Toprak yoldan aşağıya doğru kaçarcasına yürüdü. Arkasından kimse su dökmeden, ana babasının hayır dualarını almadan, ardına bakmadan öylece yürüdü gitti. Hiç kimse gözüne Nino'dan ve onunla kuracağı yuvasından daha önemli görünmüyordu.

Gün ağarırken ovaya inen bir at arabasını görünce adımlarını hızlandırdı. Gece babasının yanında içemediği sigarasını buğday çuvallarının arasında yaktı.

Ahıska'ya hemen inmek için sabırsızlanıyordu. At arabasının

sallantısı, kalbinin çırpıntısıyla birleşince yol uzadıkça uzuyor, bitmek bilmiyordu. Elinden gelse atı da arabayla birlikte uçurur, şöyle bir kaldırıp Ahıska'ya, pazar yerinin önündeki çınar ağaçlı meydana koyar, koşarak Nino'suna giderdi.

Bu son şansıydı. "Bugün olmazsa yarın olur" diye kendini avutamazdı. Harpten sağ salim döner miydi, ancak Allah bilirdi. Ama söz almadı mı belki de döndüğünde Nino'yu bulamazdı. Öyle güzel bir kız boş kalmazdı...

Harpten sağ dönememek düşüncesinde takıldı. Bir daha Nino'yu görememek... Annesi, babası ve kardeşleriyle aynı sofrada oturup bir çanak çorbayı kaşıklayamamak... Bir suçlu, bir hırsız gibi evinden karanlıkta kaçıp gitmişti. Çalmak istediğiyse sadece kendi hayatı ve mutluluğuydu.

Babasının, anasının elini öpüp, hayır dualarını alamadan çekip gittiği için lanetli bir insan gibi gördü kendini. Zehra'yı, Selma'yı ve Ömer'i düşündü. Hepsini tek bir kişi, Nino için terk etmişti. Onun üzüntüsünden uyku tutmayan babasını bırakıp gitmişti. İçinde inanılmaz bir ağırlık, ailesine karşı derin bir suçluluk hissetti. At arabası Ahıska'ya girerken kendini aşağıya atıp, koşarak köyüne dönmek, annesinin babasının ellerine sarılıp öpmek, af dilemek istedi. Gözyaşlarını pınarlarına hapsedebilmek için dudaklarını ısırıp kanattı.

"Yok, köye dönecem. Anamın babamın elini öpüp, hayır dualarını alıp öyle gelecem" diye mırıldandı kanlı dudaklarının arasından.

Araba pazar yerinin önünde durduğunda rüzgâr yine Nino'nun kokusunu savurdu. Dudaklarından sızan sıcak kanın kokusuna Nino'nun tahrik edici kadın kokusu karıştı. Gözyaşlarının tuzu, kanayan dudaklarını yaktı. Nino'nun var olduğunu sandığı kokusu her şeyi unutturdu ve onu büyülenmiş gibi pazar yerine çekti...

Sabah pazar yerindeki tezgâhlar yavaş yavaş sahiplerine kavuştular. Ama Nino gelmedi. Cemil, Gülnaz'la, Ermeni kadınla, Salkalı

Eleni'yle, Kakhetyalı Giorgi'yle, singerciyle en son da Yahudi Moşe'yle vedalaştı. Moşe'den sonra tekrar pazar yerine uğradı belki gelmiştir diye. Nino yine yoktu. Ne Nino'ya aşkını söyleyebildi, ne de veda edebildi...

Zoraki görev

Okulların açılmasına birkaç gün kala Vitali Efendi Ahıska'ya indi. Daha sonra vakit olmaz, kış da gelince zaten mecbur kalmayınca köyden dışarı çıkılmazdı.

Doğduğu bu şehirde ara sıra eski dostlarını görüp sohbet etmek güzeldi. Ama Ahıska'ya gittiğinde yaşaması gereken güzel olmayan şeyler de vardı. Bir öğretmen olarak, istese de istemese de Ahıska'ya gittiğinde NKVD'nin* kasvetli binasına gidip rapor vermesi beklenirdi.

Dört katlı soğuk NKVD binasından içeri girerken ayakları geri geri gidiyordu. Öğretmenliğin belki de tek sevmediği yönü buydu. Ancak yapabileceği bir şey yoktu. İstihbarat servisi, çocukların safça anlattıklarının çok değerli olduğunu, onların ağızlarından çıkan sözlerin anne babalarının ve diğer yakınlarının düşünce ve faaliyetleri hakkında önemli ipuçları verdiğini bilirdi. Bunları yakalamak da tabi ki öğretmenlerin göreviydi. Bütün gün çocuklarla birlikte olan öğretmenlerin getireceği bilgileri NKVD bu yüzden çok önemserdi. Sibirya'daki gulag kampları saf çocukların anne, baba ve yakın akrabalarıyla doluydu. O yüzden de öğretmenlik halkın ürktüğü bir meslek olmuştu.

Halkın konuştuğu Türkiye Türkçesi'ni, Sovyet Azerbaycanı'nın diline döndürmek için Ahıska bölgesine gönderilen öğretmenler genelde Azerilerden seçilirdi. Kendilerini ispiyonlayacaklarından korkan Türkler, öğretmen kimliği taşıyan soy-

---

* *İstihbarat servisini de içinde barındıran İçişleri Halk Komiserliği.*

daşlarından bile çekinir olmuşlardı. Vitali Efendi'ye gelince... Kendileriyle soy bağı olmayan bir Rus-Ermeni kırması öğretmenden çok daha fazla çekiniyor olmalıydılar.

Merdivenlerden yukarı çıkarken, Vitali'nin sıkıntıdan midesi ağrıyordu. Lenin Nişanı'nın altından midesini ovdu. Buraya gelmekten ne kadar nefret ettiğini düşündü. Burun deliklerini genişleterek derin bir nefes alıp, ölü suratlı büro amiri İgor İvanov'un kapısını tıklattı.

"Yoldaş Vitali Aramyan! Siz yaşıyor muydunuz?"

İgor'un sesi her türlü içtenlikten uzak, buz gibi ve alaycıydı. Türkçe'yi iyi bilmesine rağmen her zamanki gibi Rusça konuşuyordu. Konuşurken yüzünde hiçbir ifade belirmez, ne gözü, ne kaşı oynardı. Hatta ağzı bile neredeyse kıpırdamaz, hep dişlerini sıkıyor hissi veren sivri çenesi hafifçe aşağı yukarı iner kalkardı.

Vitali Efendi de Rusça karşılık verdi:

"Epeydir Ahıska'ya uğrayamadım."

"Biliyorum epeydir uğrayamadığınızı."

İgor ses tonu ve tavırlarıyla sanki Vitali Efendi'yi alıp binanın temelinin altına gömüyor, üzerine ağır taşlar yığıyordu.

Onu tanımayanların bile gördüklerinde ürperdiği, tanıyanların ise korkulu rüyası, sevimsiz bir adamdı İgor İvanov. Kısacık sert sarı saçları hayvan postu gibiydi. İnsanı rahatsız eden soluk mavi gözlerini karşısındakinin gözlerinin içine dikerek konuşur, sözcükler ağzından tükürür gibi çıkardı.

Odada eşya olarak sadece bol işlemeli, Romen işi maun renkli büyük bir masa, bir sandalye ve kilitli bir demir evrak dolabı vardı. Masanın üstü bomboştu. Tam arkasındaki duvarda Stalin'in büyük boy çerçeveli fotoğrafı asılıydı. Odanın girişinde İgor İvanov'un büyük patronu, NKVD şefi Beria'nın daha küçükçe, çerçeveli bir resmi odayı gözlüyor gibiydi.

Odanın ve masanın boşluğuna tezat, diğer duvarları kırmızı

ve siyaha boyayan posterlerin içinden, kollarında gamalı haçlarla karikatürize edilmiş karanlık yüzlü şişman adamlar konuşulanlara kulak kabartıyorlardı. Asık suratlı bir kadın "Ni baltai!*" yazan posterin üzerinde işaret parmağını dudaklarına götürmüş, susması için Vitali'ye emir veriyor gibiydi. Oysa onun buraya gelme sebebi konuşmak ve anlatmaktı. En azından İgor İvanov'un beklentisinin bu olduğu kesindi. Vitali Efendi'nin önceden hazırladığı kuru konuşması ise onun hiç hoşuna gitmeyecekti.

İgor, masasının ardındaki sandalyeye oturup, arkasına kayklarak ışıksız ölü mavisi gözlerini Vitali Efendi'ye dikti:

"Dinliyorum Yoldaş Aramyan..."

"Herhangi bir yenilik ve kayda değer bir olay yok. Hasat zamanı, köylü çok çalışıyor. Gevezelik edecek zamanı yok. Hepsi işinde gücünde. Okullar da zaten tatilde." Vitali Efendi sözlerinin İgor'u tatmin etmeyeceğini çok iyi biliyordu.

"Senin köylerde nedense hep her şey yolunda gidiyor. Daha önce de söylemiştim, Yoldaş Aramyan. Saygıdeğer Yoldaş Beria, buralardan düzenli olarak istihbarat akması için talimat verdi. Sovyet Devleti'nin bekası için gelecek her bilginin özel yeri ve önemi var. Faşistlerin, halk düşmanlarının, Nazi casuslarının bulunmaları ve en sert şekilde cezalandırılmaları gerekir. Hiç mi bir şey olmuyor senin köylerde? Herkes mi bu kadar devletine, rejime ve halkına sadık?"

"Köyde bu zamanlar işten, çalışmaktan başka ne olur ki?"

Vitali Efendi kendisini zor tutuyor, sakin olmaya çalışıyordu. İgor'un yüzüne okkalı bir tükürük savurup, "Devletimizin ve rejimimizin bekasını sanki ben senin kadar düşünmüyorum soysuz herif!" demek isterdi. Bu sözleri gerçekten söylemiş gibi kızardı, yutkundu. Beria'nın duvarda asılı resmi onu sorgular gibi dik dik bakıyordu.

O sırada tahta kapı gıcırdayarak açıldı. İvanov'un yardım-

---

* *"Dedikodu yapma!"*

cısı, karanlık yüreğinin gölgesi yüzüne vurmuş Zaza Zurabişvili sırtlan gibi sırıtarak içeriye girdi. Bu topraklarda doğup büyüyen Zaza'yı hiç kimse günahı kadar sevmezdi. Sadist ruhlu bu adam kadar görevini yaparken böylesine zevk alan kişi zor bulunurdu. Belinde tabancasıyla köy köy dolaşır, olmadık yerde insanın karşısına çıkar, hiç saklanmadan sanki görsünler de rahatsız olsunlar diye evleri, tarlada çalışan köylüleri gözetlerdi. İgor İvanov bürosuna kapanıp karanlık planlar yaparken, Zaza Zurabişvili her zaman her yerde ve insan içindeydi. Yüzündeki o sırtlan sırıtması, görende korku ve tiksinti uyandırırdı.

Zaza hiçbir şey söylemeden, pencereye doğru gitti. Açık pencereden aşağıya tükürdükten sonra, sırtını pencereye verdi, ellerini kavuşturup onları dinlemeye başladı. Zaza'nın gelişiyle Vitali'nin huzursuzluğu ikiye katlandı.

"Demek hiçbir hareket yok sizin köylerde?" diye tekrarladı İgor İvanov. Taş bir heykel gibi durmayı bırakmış, sinirden çenesini, yüzünü ovuşturmaya başlamıştı. Derin derin nefes alıyordu. Sakin olmak için çaba gösterdiği belliydi. Vitali'nin profesyonelliğini kaybettiğini, köylülere gereğinden fazla yakınlık duyduğunu, onlar gibi yaşadığını ve bu nedenle de bazı gerçekleri göremediğini düşünüyordu. Ona göre, böyle durumdaki bir insana Lenin Nişanı sahibi olsa da saygı duyulmaması gerekirdi. Fakat Vitali Efendi'nin göğsünde sallanan bu nişan, kendi de dahil bütün insanlarda şartlanmış bir saygı hissi yaratıyordu.

Vitali Efendi'nin ağzını açmasına fırsat vermeden hırlar gibi Zaza lafa girdi:

"Ahmet İbrahimov'un oğlu Cemil dün askere gitti. Babası anası demedi mi bir şey? Bir oğlum cephede zaten. İkincisini neden alıyorlar diye sormadılar mı?"

Yüzünde belli belirsiz bir tebessüm beliren İgor, soğuk mavi gözlerini yine Vitali'nin yüreğine batırdı. Vitali gayrı ihtiyari gözlerini kaçırıp, pencere tarafına çevirdi. Orada da Zaza'nın sırtlan

bakışıyla karşılaştı. İgor'un bakışlarını tercih etti ve başını tekrar ona döndürdü.

"Demediler! Ne desinler ki? Herkes Fridsilerin bir an önce yenilip harbin bitmesini istiyor. Onlar da Hitler'den bizim kadar nefret ediyor. Ne zaman harpten konuşsak, Hitler'e sövüp söylemediklerini bırakmıyorlar. Köylü oğullarını, kocalarını harbe gönderdi. Sovyetlerin bekası için, vatanları için. Çoğu geri dönmüyor, yine de ağızlarını açmıyorlar. Köyden askere giden tek kişi de Cemil değil zaten. Ahmet İbrahimov sağlam bir yoldaş. İki oğlunu cepheye göndermiş, vatansever biri."

İgor için Ahmet İbrahimov'un iyi bir insan olup olmaması önemli değildi. O eskiden bir kulak* ve şansı yaver giden bir gulag kaçkınıydı. Şimdi fakir bir köylü gibi çalışıp yaşaması hiçbir şey değiştirmezdi. Böyle insanlara güvenilmeyeceğini düşünürdü. Topraklarının elinden alınmasının intikamını almak için her türlü hainliği yapmaları beklenirdi. Kulakların yeri gulag kampları olmalıydı. Kaçakçılık ruhlarına işlemiş, hainliğe yatkın bu insanların tepesinde devlet otoritesini her zaman hissettirmek gerekirdi.

Zaza için ise bunların hiçbirinin önemi yoktu. O çirkinliğini NKVD kimliği ve belindeki tabanca ile güzelleştirdiğini sanır, doğduğundan beri bir arada yaşadığı insanların yanında kasılarak yürüyüp, onların ezildiğini görmekten ve kendisine gösterilen zoraki saygıdan haz duyar, ona çevrilen gözlerdeki korkudan mutlu olurdu. O herkese, her şeye düşmandı. Kalbinin çirkinliği yüzüne vurmuş bu adam, insanları huzursuz edip korkutmaktan hastalık derecesinde zevk alırdı. En yakın arkadaşını ispiyonlayıp gulaga sürülmesine sebep olduğu söylenirdi. Bu özellikleriyle NKVD için arayıp da bulunamayacak bir elemandı Zaza. Gençliğinde köylerden Ahıska'ya süt taşırdı. Yolda sallantıdan süt güğümlerinin üzerinde oluşan tereyağını gizlice sıyırıp, pa-

---

* *Zengin köylü, toprak ağası.*

zarda satardı. Kimsenin adam yerine koymadığı, doğru dürüst arkadaşı olmayan bu adam, daha sonra hasbelkader NKVD'ye girince ezen rolünü pek çabuk benimsemişti. Sevgi ve saygı yoksulu ömrünün intikamını alıyor gibiydi.

İgor, daha önce de Ahmet Ağaları sormuş, ama duymak istediklerini Vitali'den duyamamıştı. Ahmet Ağa gibiler mecbur kaldıkları için tarlalarını topraklarını kolhoza devretmişlerdi. Ama mutlaka sakladıkları bir şeyler olmalıydı. Ona göre, bu gibi insanlar aralarında hep dedikodu yaparlar, devleti ve rejimi çekiştirirlerdi. Vitali Efendi köye ilk geldiğinde Ahmet Ağaların evinde kalmıştı ama gördükleri ve işittikleriyle ilgili hiçbir şey söylememişti. O köyden hiç kimse hakkında da olumsuz konuşmamıştı. Bu ise İgor'a normal gelmiyor, sinirine dokunuyordu.

İgor, Vitali'yi sorularıyla bunaltıp, ondan neler duymak istediklerini ima ederken giderek soğukkanlılığını yitiriyordu. Zaza ise sadece dinliyor ve çenesindeki deformasyon yüzünden hiçbir zaman tam olarak kapayamadığı ağzından sızan salyaları tıslayıp içine çekerek, kendisinin diş geçiremediği Vitali Efendi'nin İgor'un karşısında ezilmesini zevkle izliyordu.

Bu tatsız konuşma, sözlerin bitip yerini sessizliğe bırakmasına kadar böyle uzayıp gitti. Vitali'nin arada bir böyle lütfeder gibi gelip, hiçbir şey söylemeden çekip gitmesi İgor'u çok kızdırıyordu. Vitali'nin, göğsündeki Lenin Nişanı'nı bu pervasız davranışlarına siper ettiğini, bu kutsal madalyayı bir zırh gibi kullandığını düşünüyordu.

Vitali Efendi kapıdan çıkarken İgor İvanov arkasından seslendi:

"Yoldaş Aramyan!"

Vitali durdu, yüzünü ona dönemeden İgor hemen ekledi:

"Göğsündeki madalyanın hakkını ver!"

Vitali Efendi hiddetten kulaklarına kadar kızardı. İgor'a yü-

zünü dönmekten vazgeçti... Merdivenlerden inerken midesi daha fazla ağrıyordu. İgor'la konuşması bittiği için hafifleyeceğine, üzerine daha da ağır bir yük binmişti.

Ahıska'nın Arnavut kaldırımı sokaklarında yürürken öylesine düşüncelere dalmıştı ki, kendisine selâm verenleri bile görmüyordu. Beynini kemiren düşüncelerinin etkisiyle heyecanlanıp, aksayan ayağıyla bir koşar adım gidiyor, sonra kaşlarını çatıp yavaşlıyor, dişlerini sıkıyor, duruyor, tekrar yürümeye başlıyordu. Boynundaki bütün damarlar mor mor şişmişti. Burun delikleri hızla genişleyip daralıyordu.

"İt soyu!" dedi kendi kendine. "Sen kısa pantolonla dolaşırken, ben devrim için savaşıyordum. Madalyamın hakkını vermeyi sen mi öğreteceksin uğursuz herif! Devrim için, Sovyetler için ben hayatımı harcadım be! Sen de o çakal soyu Zaza da o zaman çocuktunuz. Bana akıl mı öğretiyorsun? Hainlerin baş düşmanı benim!"

Düşündükçe sinirleniyor, yumruklarını sıkıyor, adımlarını sıklaştırıyordu. Hem İgor'a hem Zaza'ya bela okuyor, lanet yağdırıyordu.

"Kadın, erkek, genç, ihtiyar on binlerce kişi Petrograd'da tek yürek olmuş, devrimin tohumunu atarken, sen ananın memesine yapışmış süt emiyordun. Sen soğuktan dondun mu? Aç kaldın mı? Ben kaldım. Sen "Ekmek, ekmek!" diye inleyerek sokaklara dökülmenin ne olduğunu bilir misin? Ölen yoldaşlarını gömmek için buz tutmuş toprağı kazamamanın ne olduğunu bilir misin? Ben bilirim. Sen hiç savaştın mı? Sen hiç vuruldun mu? Sen harpte insanların nasıl hayvanlaştığını bilir misin? Sen kısa pantolonlu çocukken ben kucağımda ölen yoldaşlarımın gözlerini kapatıyordum. Madalyamın hakkını vermeyi sen mi öğreteceksin İvanov? A insan kılıklı yılan! Ve sen, insan derisi giymiş çakal soyu Zaza! Ben Faşistlere kurşun atarken sen beşiğinde uyuyordun. Siz kim oluyorsunuz da bana madalyamın hakkını ver diyorsunuz!"

Şubat 1917'de Petrograd'da halk sokaklara döküldüğünde, grevler başladığında Vitali henüz çok gençti, tecrübesizdi. Olayların içinde tesadüfen buldu kendini. Sonra kendini idealleri ne kaptırdı. Polise, askere kafa tutup, hayatını tehlikeye atarak karakolları, silah fabrikalarını basıp silah kaçırmışlardı. Kaçarken yakın arkadaşı Vladimir sırtından vurulup, soğuk kaldırımların üstüne yığılıp kalmıştı. Geri dönüp arkadaşının cesedini alıp götürmeyi denemiş, ama yaylım ateşi yüzünden yapamamış, can yoldaşını itlere bırakmıştı... Ne için? Devrim için... Barış gelsin, insanlar ekmek bulsunlar, toprakları olsun ve insanca yaşasınlar diye. Kendi çektikleri sıkıntıları İvanovlar, Zurabişvililer çekmesin diye. İgor bunları nereden bilecekti?

"O zaten ne yaşadı ki? O hazıra kondu. Petrograd'da bizler tek yürek olmuş devrim ateşini yakarken, o belki de sıcak evinde annesinin memesini emiyordu. Lenin Petrograd'a geldiğinde, onu karşılayanlar arasında ben de vardım. Sen o ruhu yaşadın mı? Sen sosyalizmi, devrimi kitaplardan okudun. Ben ise yaşadım, yarattım, kanımı döktüm, ruhumu verdim. Madalyamın hakkını bana sen mi öğreteceksin it soyu!"

"Ya sen Zaza Zurabişvili, hayatın bu dağlarda eşkiyalık yaparak geçiyor. Kendinden başka herkese, her millete düşmansın. Masum insanların kanının akmasından sorumlusun. Sen ne yaptın devrim için? Sen ne yaptın ki gelip o çakal bakışlarınla beni sorguluyorsun?"

Vitali Efendi düşündükçe sinirlendi, yumruklarını daha da sıktı. Petrograd'daki mücadelelerini, iç savaşta vuruştuğu cepheleri düşündü. İç savaşı düşünürken aksayan sol dizi sızladı. Dava uğruna kaybettiği yoldaşları gözünün önüne geldi. Onların isimlerini mırıldandı ıslak gözlerle. Savaşın harabeye çevirdiği karısının hayali belirdi sonra. İşte ancak o zaman sakinleşti. Kendine geldi ve sağına soluna bakınıp, nerede olduğunu anlamaya çalıştı.

Taş köprüyü geçmiş, Vale yoluna doğru gidiyordu. En az bir saattir böyle yürüyor olmalıydı. Tam karşısında Türkiye'nin dağ-

ları yükseliyordu. Hafif esen rüzgâr yerden tozları kaldırıyor, etrafta kimseler görünmüyordu. Tekrar Ahıska yönüne doğru döndü. Bu defa ağır ağır yürüdü.

Moşe'nin dükkânında tütün alırken hâlâ başka dünyada gibiydi. İhtiyar Yahudi'nin şakalaşıp takılmalarını duymadı bile.

Kakhetyalı Giorgi'nin yanına uğradı. Tatlı şarabı hiç sevmezdi. O yüzden bir testi buruk kara separavi aldı. Akşam içip rahatlayacaktı. Giorgi'nin ikramı olan bir tas şarabı içerken, Moskova Radyosu'nun melodisi hoparlörlerden pazar yerini doldurdu. Yine nefesler kesildi.

"Dikkat! Moskova Konuşuyor!" diye başladı yine Yuri Levitan.

Şanlı Sovyet ordusunun Romanya'da hızla ilerlediğini, Bükreş'in ele geçirildiğini anlatırken herkes çok keyifleniyordu. "Hitler mezarını hazırlasın!" diye bağırdı biri. Herkes alkışladı. Giorgi mutlu mutlu "Gaumarcos!" diye kadeh kaldırdı.

Vitali Efendi ise neşelenemiyordu. İvanov'la görüşmesi onu öylesine sarsmıştı ki, etkisinden kurtulamıyordu. Aslında o gece Ahıska'da kalmaya niyetliydi. Giorgi'nin ikram ettiği şarap tasını dikip bitirdikten sonra, keyfi kaçtığı için köyüne dönmeye karar verdi. Aksayan bacağıyla dağlara doğru yürüdü.

Kafkasya'da aşkı en iyi bilen kadın

Nino pazara geldiğinde Azeri Gülnaz altın dişlerini göstererek felâket tellalı gibi hemen yetiştirdi:

"Kız dün neredeydin? Cemil harbe gidiyormuş. Pazara uğrayıp herkesle helâlleşti. Sana da selâm söyledi."

Nino cevap veremedi. Yutkunmak istedi, boğazı düğümlendi, yapamadı.

Çuvalı ellerinin arasından kayıp yere küt diye oturdu. Allı yeşilli birkaç elmayla sarı armutlar tezgâhların altına kaçtı. Yüzü bembeyaz kesildi.

Verdiği haberin Nino'nun yüreğini nasıl dağladığının farkında olmayan Gülnaz, altın dişlerinin arasında kabak çekirdeklerini çıtlatarak yan tezgâhlara laf atmayı sürdürdü.

Nino'nun halini fark eden biri vardı. Salkalı Eleni, pazara girişinden beri dikkatle onu izliyordu. Nino'yla Cemil kendileri bile bilmezken, o iki yeni yetmenin birbirlerine gönüllerini kaptırdığını çoktan anlamıştı. Nasıl anlamasındı? O Salkalı Eleni'ydi. Aşkı onun kadar iyi bilen var mıydı şu koca Kafkasya'da?

Urlalı Yorgo'ya gönlünü kaptırdığında Eleni daha körpe bir genç kızdı. Yorgo Osmanlı ordusunda savaşırken esir düşmüştü. Aylarca esir hayatı yaşadıktan sonra ihtilâl olmuş, Ruslar harpten çekilmiş, ama Yorgo'nun esirliği bitmemişti. Senelerce mahpus hayatı yaşadıktan sonra, bir gün Yorgo'yu fark etmişler ve böylece özgürlüğüne kavuşmuştu. Kavuşmuştu kavuşmasına da harp biteli yıllar olmuş, çok şey değişmiş, gidecek memleketi kal-

mamıştı. Mübadele olduğunu, bütün köyünün İzmir'den vapurlara bindirilip Yunanistan'a gönderildiğini, onların yerlerine de Yunanistan'daki Türklerin sürüldüğünü öğrendi. Artık Urla'da ne ev kalmıştı, ne de zeytinlik. Böyle özgürlük neye yarardı? Nereye gitsindi, nereye sığınsındı?

"Memleket olmayınca, baharda uçuşan radika tüyleri gibi vatansız, köksüz insanı rüzgâr canı nereye isterse oraya savurur. Yersiz yurtsuz biçare insanlar da çiçeğin kömecindeki tüyler gibi konacak yer bulamazlar" derdi Yorgo, iri parmaklarını Eleni'nin saçlarında gezdirirken. Eleni onun dizine başını koyup dinlemeyi çok severdi. Yorgo anlatırken, Eleni de sanki çocukluğunu onunla yaşamış gibi hayal ederdi.

Baharları Urla'da zeytinliklerin dibini beyaz papatyalar kaplar, sarı radika çiçekleri açardı. Radikanın tohumları yusyuvarlacık tüy yumağı gibi olur, en küçük bir yelde havaya dağılır giderdi. Küçük Yorgo bu tüy yumaklarına üfler, tohumlar nereye konarsa üfleyenin de oralara gideceğine inanırdı. Hep uzak yerlere gitmeyi düşler, bir gün denizin ardındaki gizemli ülkelere gideceğini hayal ederdi. Rüzgâr, tüyleri kar taneleri gibi önüne katar, bir oraya, bir buraya uçururdu. "İşte ben radikanın tüyleri gibi oldum Eleni. Köküm, çiçeğim Urla'daydı. Şimdi rüzgâr beni nereye uçurursa oraya gidiyorum" diyordu, Eleni ile ilk karşılaştıklarında.

Anlaşılan rüzgâr onu Kafkasya'nın yeşil dağlarına uçurmuştu. Yorgo çocukken çiçekleri hep denize doğru üfler, denizaşırı yerlere gitmek isterken, kader onu arkasını döndüğü doğuya, hiç gidilemez sandığı Kafdağı'nın eteklerine savurmuştu. Baba ocağı olmadıktan sonra her yer gurbetti. Yorgo, ailesinin göç ettiğini duyduğu hiç bilmediği Yunanistan'a gideceğine, havasına suyuna alıştığı Kafkas dağlarında kalmaya meyletti. Kendine konacak yurt ararken, rüzgâr onu soydaşlarının yaşadığı, mavi gölün kıyısındaki Rum köyü Salka'ya getirdi. Yıllardır denize hasret kalan Urlalı Yorgo, gölün mavisini görünce aslında hiç benzemese de

Urla'nın tepelerinden görünen Ege'nin mavisini hatırladı. Oraya yerleşmeye karar verdi. Köylüler, soydaşları Yorgo'yu sıcak karşılayıp ona evlerini açtılar. Köyün ileri gelenlerinden biri ona sahip çıkıp evinde misafir etti. Adam yiyip içmeye ve keyfine çok düşkündü. Uzun gecelerde Türkçe-Rumca şarkılar söyleyip, arak mı daha iyi, uzo mu, onun kavgasını yaparlardı. Tek dertleri buydu, derin muhabbetlere girmezlerdi. Ama Yorgo'nun yüreğinin derinliklerinde kıpırtılar başlamıştı. Misafir olarak kaldığı evin kızına, Salka'nın en güzel dilberi Eleni'ye gönlünü kaptırmıştı. Eleni kadehlerine arak doldururken gözlerini kaçırırdı. Onun nefesi, Yorgo'nun mazide kalan köyündeki meltemler gibi ılıktı, gözleri mavi maviydi, deniz gibi, Ege gibi bakardı. Yorgo bu kızı görünce memleketini, köyünü, denizini ve kendi çocukluğunu görür gibi olurdu.

O zamanlar düğün hazırlıkları yapan Eleni de bu babayiğit adama gönlünü kaptırmıştı. İkisi de bu sevdalarını içlerinde bir sır olarak saklamışlardı. Düğün günü yaklaştıkça Yorgo'nun da Eleni'nin de birbirlerinden habersiz kalpleri küt küt atmaya başlamıştı. Nişanlı bir kıza, hem de kendini evinde ağırlayan bir ailenin kızına sevdalanmayı kendine yediremeyen, ümitsiz bir aşka düştüğünü sanan babayiğit Yorgo, düğün arifesine kadar ancak dayanabildi. Ama sevdiği kızın evlendiğini görmeye dayanamayacaktı. O gün köyden ayrılmaya karar verdi. Kimseye haber verip ses etmeden, nereye gittiğini bilmeden yola çıktı. Artık rüzgâr onu nereye savurursa oraya uçup gidecekti.

Eleni'nin o günleri düşününce gözleri nemlendi. Hâlâ içi yanarak o günleri hatırlarken, teneke kovadan sütlü sulgun peynirlerini çıkarıp tezgâhın üzerine dizmeye başladı.

"Şu aşk acısını benim kadar bilen var mı şu koca Kafkasya'da?" diye mırıldandı.

Kar gibi tülbentlere sarılı isli sulgunları da tezgâha yerleştirdi. Mis gibi süt ve tuz kokan beyaz tekerlekler ile insanın boğazını

gıdıklayıp ağzını sulandıran duman kokulu kahverengi tekerlek peynirler tezgâhını kapladı. Tezgâhtaki bir boşluğa da samanların üstüne özenle yerleştirilmiş yumurtaların olduğu sepeti yerleştirdi.

Nino, Cemil'in cepheye gittiği haberiyle sarsılmış, ne yere saçılan meyveleri toplamayı düşünüyor ne de çuvaldakileri çıkarmayı aklına getirebiliyordu. Başka dünyalara dalıp gitmişti.

Eli tezgâhında peynirleri yerleştirirken gözü Nino'da olan Eleni pek acıdı onun haline.

"Nino, tezgâhını diz de gel bir hele. Sana diyeceklerim var" diye seslendi.

Nino, daldığı dünyadan ayrıldı. Dökülen meyvelerini toplayıp, çabucak tezgâhını düzelttikten sonra Eleni'nin yanına gitti.

Eleni, Nino'nun yanaklarını parmaklarının tersiyle şefkatle okşayıp, kulağına fısıldadı:

"Üzülme kızım. Harbin bitmesine çok az kaldı. Hatta bir bakarsın Cemil daha cepheye varmadan harp biter de geri döner. O zaman kavuşursunuz birbirinize, evlenirsiniz, güzel bir sürü çocuğunuz olur." Hemen ekledi: "Benim şu salak Maria'ya çekmesin de hiçbiri."

Nino'nun, farkında olmadan içi titredi. Cemil'e olan hislerini herkesten gizlediğini sanırdı. Kimseyle konuşmamıştı onun hakkında. Ama Eleni, her şeyi anlamıştı. Dillere destan aşk yaşayan, aşkı herkesten iyi bilen zavallı dul Eleni...

Yanakları kızardı Nino'nun. Hiçbir şey söyleyemedi. Eleni de bir şey söylemesini beklemiyordu zaten. Kızı daha da utandırmanın anlamı yoktu. Haline acımıştı, içini ferahlatmak istiyordu zavallı kızın.

"Haydi, sen içini ferah tut güzel kızım. Cemil'in de gönlü sende. Eleni ananın gözünden hiçbir şey kaçmaz. Bunu bil, merak etme" dedi. Sesi sıcak, sıcacıktı. Nino sadece gülümseyebildi.

"Ben Salkalı Eleni! Aşkı, sevdayı şu Kafkaslarda benden iyi bilen, daha iyi anlayan yoktur Nino. Ben düğün günümün ari-

fesinde her şeyimi bırakıp sevdiğim adamın peşinden giden Eleni'yim. Aşkı uğruna her şeyini terk eden Eleni..."

Eleni'nin buğulu gözleri yine maziye döndü.

Yorgo'nun gittiğini fark edince gizlice peşine takılmıştı. Pala bıyıklı ama yufka yürekli Yorgo köyden uzaklaşınca usulca arkasından yaklaşmış. "Beni de götür" demişti. "Rüzgâr seni nereye uçurursa benimle birlikte uçursun. Sen nereye gidersen oraya gelmeye razıyım."

Eleni'nin yanında ne bir bohça, ne bir parça eşya vardı. Sevdiğinin peşinden her şeyini köyünde bırakıp gelmişti. El ele tutuşup rüzgârın önüne kattılar kendilerini. Nişanlısıyla köylüler peşlerine düşmüştür, izleri belli olmasın diye günlerce ormanlarda saklandılar, yabani meyvelerle, Yorgo'nun derelerden tuttuğu balıklarla beslendiler. Saklanırken rüzgârın onları nereye götüreceğini hayal ettiler. Uzaklara, çok uzaklara gitmeyi istediler. Cennet de olsa burada huzur bulamazlardı artık.

Eleni'nin bildiği gördüğü tek yer, kaçarak geride bıraktıkları Salka'ydı. Yorgo'nun da artık köyü köylüsü kalmamıştı. İkisi de köklerinden kopmuş havada uçuşuyorlardı. Ormanda gizlenirken hep konuşup durdular. Çocuklarımız bizim gibi uçuşmasın, onların kökü, toprağı olsun dediler ve karar verdiler. Artık rüzgârın onları savurdukları yere değil, kendi istedikleri yere, Yunanistan'a gideceklerdi. Yorgo'nun akrabaları, köylüleri nereye yerleştiyse, biz de oraya yerleşir, kökümüzü oraya atarız, orada yeşerir, çiçek açarız dediler.

Bir süre daha gizlendikten sonra, artık aramaktan vazgeçmişlerdir diyerek yola koyuldular. Yeni vatanlarına Türkiye üzerinden gideceklerdi. Yollarının üzerinde Ahıska vardı. Eleni nereden bilirdi ki nefes almak için girdikleri bu şehirde kök salacaklarını?

Ahıska'ya geldiklerinde, hem biraz kendilerine gelsinler, hem de çalışıp uzun yolculuklarına hazırlansınlar diye, bir süre orada kalmaya karar verdiler. Ahıska'nın bir köyünde, üç oğlunu da harpte kaybetmiş yaşlı bir Gürcü karı kocanın yanlarında kendilerine sığınak buldular. Başka kimi kimsesi olmayan bu yaşlı karı koca, güçlü ve çalışkan Yorgo ile zarif olduğu kadar becerikli Eleni'yi pek benimsediler. Her sabah inekleri, koyunları sağan Eleni'nin yaptığı Salka peyniri, kaymak ve tereyağı, lezzetlerini kızın güzelliğinden alıyorlar gibiydi. Yaşlı kadın, ona mis gibi kokan Sulgun peynirini yapmayı öğretti. Sulgun peyniri Eleni'nin Salka'da yaptığı peynirlerden iki kat daha fazla süt çekerdi. Eleni anlayamadı ilk başta, Gürcüler neden bu kadar sütü israf ederler de illa bu peyniri yaparlar diye. Tadına bir kez bakınca anladı nedenini. Sulgun varken başka peynire bakılmazdı.

Eleni hiç boş durmuyor, koyunları güdüyor, hem evi çekip çeviriyor, hem de tarlaya bahçeye koşuyordu. Yorgo da tarlada bahçede hiç durmadan çalışıyor, ormanda odun kesiyor, derede tuttuğu balıkları Ahıska'da satıyor, yolculuk için para biriktiriyordu.

Eleni, bir sabah Yorgo'nun kulağına bir bebekleri olacağını fısıldayınca, Yorgo kızı elinden tutup şehre götürdü. Nikâhlarını kıyacak bir Rum papaz aradılar. Bir tane olsun bulamadılar. Çaresiz geri dönmeye hazırlanırken, Yorgo'nun gözü Ermeni kilisesine takıldı. Eleni'nin elinden tuttuğu gibi kiliseye soktu. Ermeni papaz, iki Rumun nikâhını kıymak istemedi. Yorgo ne kadar ısrar etse de, "Urumların nikâhını kıymam! Bu mümkün değil, geçerli olmaz!" dedi, başka bir şey demedi. Fakat Yorgo kafayı takmıştı bir kere... Cebindeki bütün parasını papazın önüne koydu, papaz yine başını salladı. Bıçağını çıkarıp papazın boğazına dayayınca, papaz alnından terler akarak iki Rumun nikâhını kıydı...

Eleni'nin hamileliği zor geçiyordu. O halde yorucu ve uzun bir yolculuğa çıkamazlardı. Yunanistan'a göç etme planlarını be-

bekleri doğuncaya kadar ertelemeye karar verdiler. Yorgo artık karısının yapamadığı işlere de koşuyordu. Üstelik bir de arıcılığa merak salmış, bahçeye kovan kurmuştu. Bebeğe yarar diye Eleni'ye zorla parmak parmak bal yediriyordu. Artık düzenlerini kurmuş olsalar da Yorgo bebek doğduktan sonra Yunanistan'a gitmekte kararlıydı. Eleni ise her şeyden çok sevdiği kocası ile dünyanın öbür ucuna dahi gitmeye razıydı. Birbirlerine deli gibi aşıklardı ve aşkları Eleni'nin göbeği ile birlikte her geçen gün daha da büyüyordu. Akşam yorgun argın eve dönen Yorgo, karısının şişen güleç yüzünü görünce birden dinçleşiyor, onun tombikleşen parmaklarını şefkatle öpüyordu.

Mutlulukları uzun sürmedi. Zavallı Yorgo'nun, babayiğit, kapı gibi delikanlı, pala bıyıklı, kanlı canlı Yorgo'nun kalbi bir gece aniden duruverdi... Yorgo radikanın tüyü gibi, bu defa hiçbir yere konmamak üzere temelli uçup gidince, karnı burnunda, sahipsiz, kimsesiz Eleni'ye artık o topraklarda kök salmaktan başka çare kalmadı.

Ama asıl zorluklar doğumdan sonra başladı. Eleni Yorgo'nun annesinin adını verdiği bebeğine bakıp her işe tek başına koşarken, sahipsiz güzelliği başına bela oldu. Köyden, civardan erkekler ona musallat oldular. Aradıklarını bulamadıkları için de Eleni'ye iftira atıp adını lekelemeye çalıştılar. Oysa Eleni, her şeyini köyünde bırakıp sevdiği erkeği uğruna terk eden Salkalı Eleni, Yorgo'dan sonra yaralı yüreğini bir daha kimseye açmadı.

"Yorgo köksüz bir çiçekti, soldu gitti" diye mırıldandı Eleni.

"Ne dedin Eleni ana?"

"Hiç, ne diyeceğim? Bu deli Eleni böyle kendi kendine konuşur bazen. Sen kendini ferah tut kızım."

Nino gülümsedi, gözlerinin içi güldü. Tezgâhına dönerken Eleni yine kızına söylenmeye başladı. "Kız sen bana iyi bir damat

Ahıska'ya geldiklerinde, hem biraz kendilerine gelsinler, hem de çalışıp uzun yolculuklarına hazırlansınlar diye, bir süre orada kalmaya karar verdiler. Ahıska'nın bir köyünde, üç oğlunu da harpte kaybetmiş yaşlı bir Gürcü karı kocanın yanlarında kendilerine sığınak buldular. Başka kimi kimsesi olmayan bu yaşlı karı koca, güçlü ve çalışkan Yorgo ile zarif olduğu kadar becerikli Eleni'yi pek benimsediler. Her sabah inekleri, koyunları sağan Eleni'nin yaptığı Salka peyniri, kaymak ve tereyağı, lezzetlerini kızın güzelliğinden alıyorlar gibiydi. Yaşlı kadın, ona mis gibi kokan Sulgun peynirini yapmayı öğretti. Sulgun peyniri Eleni'nin Salka'da yaptığı peynirlerden iki kat daha fazla süt çekerdi. Eleni anlayamadı ilk başta, Gürcüler neden bu kadar sütü israf ederler de illa bu peyniri yaparlar diye. Tadına bir kez bakınca anladı nedenini. Sulgun varken başka peynire bakılmazdı.

Eleni hiç boş durmuyor, koyunları güdüyor, hem evi çekip çeviriyor, hem de tarlaya bahçeye koşuyordu. Yorgo da tarlada bahçede hiç durmadan çalışıyor, ormanda odun kesiyor, derede tuttuğu balıkları Ahıska'da satıyor, yolculuk için para biriktiriyordu.

Eleni, bir sabah Yorgo'nun kulağına bir bebekleri olacağını fısıldayınca, Yorgo kızı elinden tutup şehre götürdü. Nikâhlarını kıyacak bir Rum papaz aradılar. Bir tane olsun bulamadılar. Çaresiz geri dönmeye hazırlanırken, Yorgo'nun gözü Ermeni kilisesine takıldı. Eleni'nin elinden tuttuğu gibi kiliseye soktu. Ermeni papaz, iki Rumun nikâhını kıymak istemedi. Yorgo ne kadar ısrar etse de, "Urumların nikâhını kıymam! Bu mümkün değil, geçerli olmaz!" dedi, başka bir şey demedi. Fakat Yorgo kafayı takmıştı bir kere... Cebindeki bütün parasını papazın önüne koydu, papaz yine başını salladı. Bıçağını çıkarıp papazın boğazına dayayınca, papaz alnından terler akarak iki Rumun nikâhını kıydı...

Eleni'nin hamileliği zor geçiyordu. O halde yorucu ve uzun bir yolculuğa çıkamazlardı. Yunanistan'a göç etme planlarını be-

bekleri doğuncaya kadar ertelemeye karar verdiler. Yorgo artık karısının yapamadığı işlere de koşuyordu. Üstelik bir de arıcılığa merak salmış, bahçeye kovan kurmuştu. Bebeğe yarar diye Eleni'ye zorla parmak parmak bal yediriyordu. Artık düzenlerini kurmuş olsalar da Yorgo bebek doğduktan sonra Yunanistan'a gitmekte kararlıydı. Eleni ise her şeyden çok sevdiği kocası ile dünyanın öbür ucuna dahi gitmeye razıydı. Birbirlerine deli gibi aşıklardı ve aşkları Eleni'nin göbeği ile birlikte her geçen gün daha da büyüyordu. Akşam yorgun argın eve dönen Yorgo, karısının şişen güleç yüzünü görünce birden dinçleşiyor, onun tombikleşen parmaklarını şefkatle öpüyordu.

Mutlulukları uzun sürmedi. Zavallı Yorgo'nun, babayiğit, kapı gibi delikanlı, pala bıyıklı, kanlı canlı Yorgo'nun kalbi bir gece aniden duruverdi... Yorgo radikanın tüyü gibi, bu defa hiçbir yere konmamak üzere temelli uçup gidince, karnı burnunda, sahipsiz, kimsesiz Eleni'ye artık o topraklarda kök salmaktan başka çare kalmadı.

Ama asıl zorluklar doğumdan sonra başladı. Eleni Yorgo'nun annesinin adını verdiği bebeğine bakıp her işe tek başına koşarken, sahipsiz güzelliği başına bela oldu. Köyden, civardan erkekler ona musallat oldular. Aradıklarını bulamadıkları için de Eleni'ye iftira atıp adını lekelemeye çalıştılar. Oysa Eleni, her şeyini köyünde bırakıp sevdiği erkeği uğruna terk eden Salkalı Eleni, Yorgo'dan sonra yaralı yüreğini bir daha kimseye açmadı.

"Yorgo köksüz bir çiçekti, soldu gitti" diye mırıldandı Eleni.

"Ne dedin Eleni ana?"

"Hiç, ne diyeceğim? Bu deli Eleni böyle kendi kendine konuşur bazen. Sen kendini ferah tut kızım."

Nino gülümsedi, gözlerinin içi güldü. Tezgâhına dönerken Eleni yine kızına söylenmeye başladı. "Kız sen bana iyi bir damat

getir, sözüm olsun azizlerin ruhuna koç kesmezsem."

Nino hem hüzünlü, hem mutluydu. Öyle ya, Eleni'den kaçar mıydı? Ne demişti? Cemil'in de gönlü sende demişti. "Eleni dediyse doğrudur" diye düşündü. Gülümsedi. Gülümsedikçe yüzünde güller açtı. Yan gözle gizliden onu süzen Eleni'nin de içi ısındı. Şu Kafkaslarda aşkı, kara sevdayı Eleni'den daha iyi bilen var mıydı?

Kür Çayı'na veda

Cemil, takırdayarak giden vagonun içinde hüzünle köyünü, anasını, babasını ve kardeşlerini, en çok da Nino'yu düşünüyordu. İçi daralıyor, sıkıntıdan ne yapacağını bilemiyordu.

Köyünden ayrılalı birkaç gün oluyordu. Askere sevk edilenleri bir otobüse doldurup, hepsini Tiflis'e göndermişlerdi. Cemil hayatında ilk kez o gün bir otobüse biniyordu. Küçükken bunun için can atardı.

"Böyle bineceğime binmez olaydım..." diye düşündü.

Otobüs, can çekişir gibi sesler çıkararak, artık yapımı neredeyse biten demiryolu boyunca ilerledi. Camlarının büyük bölümü yoktu. Ön taraftaki pencerelerinden tatlı bir serinlik otobüse süzülüyor, hepsinin yüzlerini, enselerini okşayıp arka pencerelerden dışarı çıkıyordu.

Demiryolu işçilerinin yanından geçerken, hepsi ayağa kalkıp, pencerelere yapışarak, birkaç gün öncesine kadar ter döktükleri yeri ve çalışan arkadaşlarını görmek için neredeyse birbirlerini ezdiler. Hepsi bir tarafa dayanınca, otobüs de o yana doğru yattı. İşçiler de işlerini bırakıp, kazmalarına, küreklerine dayanarak geçenleri ilgiyle seyrettiler.

"Ay, Mustafa!" diye bağırdı içeriden biri, camsız pencereden sarkarak. Yırtınırcasına bağırıyor, el sallıyordu. Kazmasına yaslanmış, öbür elinde terden vıcık vıcık ıslak bir mendille ensesini

silen genç, adının haykırıldığını duyunca dikkat kesildi. El sallayanın köylüsü olduğunu görünce o da elini, kazmasını sallayarak karşılık verdi:

"Uğurlar olsun!"

Herkes tanıdıklarına, arkadaşlarına ve köylülerine seslendi. "İsmail! Mehmet! Givi! Tahir! İbrahim! Şehnaz!" isimler birbirine karıştı. Tanıdığını göremeyen de o heyecanla görmüş gibi coşkuya ortak oluyor, bağırıp bir şeyler söylüyordu.

Buruk bir gülümsemeyle birbirlerine el sallayıp vedalaştılar. On beş on altı yaşlarında bir işçi kızın sesini ise kimse duymadı. "Güle güle abi, yolun açık olsun!" diyordu genç kız gözyaşlarına boğularak. Ağabeyi ise camdan dışarı sarkmış, gözlerini kocaman açmış, kalabalığın arasında olduğunu bildiği kız kardeşini arıyordu. Otobüs geçip giderken bir an için iki kardeş göz göze gelebildiler. Ağabeyin, cephede her gün köyünü, ailesini düşündüğünde, o kaçamak veda anı yüreğini dağlayacak ve kız kardeşinin o son anki ıslak bakışları gözünün önünden gitmeyecekti.

Bütün bu olaylar ve duygu seli birkaç saniye içinde yaşanmıştı. İşçiler geride kaldığında ağabey ellerini yüzüyle kapatarak hıçkırarak ağlamaya başladı. Bir duygu boşalması oldu. Kimi sessizce, kimi bağırarak ağlıyor, bazıları da dışarıyı seyreder gibi yapıp, ağlamamak için dudaklarını ısırıyordu.

Otobüsün geçmesi, demiryolu inşaatında çalışanların pek çoğu için sıkıcı ve tekdüze geçen günü renklendiren bir olaydı. İçeridekiler ise çok başka, daha derin ve kederli duygular içindeydiler. Onlar, her şeylerini geride bırakanlardı. Otobüs tozu dumana katıp garip sesler çıkararak gözden kaybolurken, tanıdıkları son insanlara da veda etmiş olmanın hüznünü taşıyorlardı yüreklerinde. Tren yolu boyunca gittiler. Hepsi, oranın inşaatında alın terini, hatta kanını bırakmıştı. Her karışında hakları vardı. Sonunda bitiyor, huzura kavuşuyoruz diye sevinirken, şimdi hepsini cepheye gönderiyorlardı. Bu, tozda toprakta çalışmaktan

daha kötüydü. Çalışırken hiç olmazsa iki ay sonra baba ocağına dönüp kendi döşeklerinde uyuyabiliyorlardı. Ama cephede her şey başka olacaktı. Harbin ne kadar süreceğini, ne zaman köylerine dönebileceklerini kimse bilemezdi. Çoğu demiryolu inşaatı için gittikleri yerden daha ilerisini görmemiş bu genç insanlar Ağustos ayının yakan sıcağında endişeyle birbirlerine sokuldular.

Yolun hemen kenarındaki Agara köyünden sonra, Azgur kalesinin harabelerini geride bıraktıklarında son tanıdığa da veda etmenin kederini yaşadılar. Herkes suskundu. Yolun buraya kadar olan kısmını bilen çoktu. Ama bundan sonrasını gören de bilen de pek azdı. İçlerinde sadece biri Tiflis'e kadar gitmişti, o da çok küçükken.

Otobüs kıvrılarak giden dağ yollarını aşarken, kalenin yıkık surları bir dönemeçte gözden kayboldu. Yolun kenarında onlara tepeden bakan kibirli kara kale yok olunca analarını, babalarını kaybetmiş gibi içleri boşaldı...

Geniş ovalardan sonra koyu yeşil ormanlarla kaplı dağların, sarp kayaların gölgesindeki geçitleri aştılar. Kür Çayı'nın ikiye ayırdığı ormanlık bir vadi içindeki köyden geçerken, Gürcü şoför, "Burası Borcomi" dedi. Havası ciğerlere, astıma iyi gelirmiş. Borcom derlerdi Ahıska'da buraya. İçlerinde pek çoğu Borcom'u da biliyordu. Cemil buraya daha önce atla gelmişti.

Konuşkan şoför, "Buranın suyundan içen her türlü hastalıktan kurtulur," diye devam etti. Şehrin içinde insanlar tahta su kasalarını ve kocaman varilleri kağnılara yüklüyorlardı. Savaş hiçbirinin umurunda değil gibiydi. Yüklenen kağnılar birbiri ardına aynı istikamete doğru yola çıkıyorlardı. Yanlarından geçen, camlarının çoğu kırık bu paslı otobüse bakmadılar bile. Kür Çayı boyunca yollarına devam ederek Borcom'u da kasalar dolusu maden sularıyla geride bıraktılar.

Cemil, köpürerek akan deli Uravel Deresi'nin karşısındaki

küçük pınarı hatırladı. En sıcak yaz gününde bile buz gibi akardı. Nasıl tatlıydı suyu. Köylerden Ahıska'ya gidip gelirken mutlaka herkes orada durur, hem kendi serinler, hem de hayvanlarına pınarın yalağından su içirirlerdi. Pınarın yakınlarında küçük sürüsüyle her zaman bir çoban olurdu. Pınarın yalağından taşan su toprak yoldan süzülüp dereye karışırdı. Toprağı yalayarak geçen yoldaki bu su bile tertemiz, berrak görünürdü. Minik kuşlar ve arılar, yoldan akan suya konar, rengarenk kelebekler kanatlarını açıp kapayarak susuzluklarını giderirler, mevsimlik ömürlerine can katarlardı.

Borcom'un ormanları da Orsep'in dağlarındaki ormanlar gibi karaydı. Kür Çayı taşların arasından daha bir deli akıyordu buralarda. Borcom'dan sonra da Kür Çayı onları hiç yalnız bırakmadı. Yolun bir tarafında hep onları takip etti. Eski demiryolunda, birbirlerini takip eden kirli kahverengi vagonları seyrettiler. Yakında kendi yaptıkları yeni demiryolu işlemeye başlayınca da üzerinden böyle vagonların geçeceğini düşündü pek çoğu.

Borcom'dan sonra bir bilinmezlik, bir güvensizlik hissi kapladı içlerini. Bilinmezliğin verdiği bir korku sardı. Birbirlerine daha fazla sokuldular farkında olmadan. Artık dağlar, ormanlar kalmamış, yerine geniş ovalar, meyve bahçeleri gelmişti. Ama giderek semiren, genişleyen ve suları daha koyu yeşile, bazen de hafiften kahverengiye dönen Kür Çayı sadık bir dost gibi onları hep izledi. Şırıl şırıl akarken "Korkmayın, ben yanınızdayım evlatlarım" diye fısıldıyordu sanki onlara.

"Gori!" dedi şoför, bir şehirden geçerken. "Saygıdeğer Yoldaş Stalin'in doğduğu şehir burası" diye devam etti böbürlenerek. Şehrin kalesine bakarken, sanki Stalin'i karşılarında görüyormuşçasına etkilendiler.

"Bakın bakın! Dağlarda kar var!" diye heyecanla bağırdı biri az sonra. Parmağıyla uzakları gösteriyordu. Herkes bir tarafa yığıldı iyice görebilmek için, otobüs hafif sola kaykıldı. İleride,

uzaklarda, duvar gibi örülmüş dağların tepeleri bembeyazdı. Gördüklerine inanamadılar. Ahıska'da da dağlar vardı, ama bunlar gibi heybetlisini, ulusunu daha önce görmemişlerdi. Dağların bembeyaz zirvelerine hayretle baktılar.

"Şoför emi, kar değil mi bunlar?"

Şoför bilmiş bilmiş konuştu. "Kar ya. Ne sandınız? Pamuk değil herhalde!"

Komik bir şey söylemiş gibi kendi kendine güldü.

"Kafkas Dağları onlar. Yaz kış kar bitmez orada."

"Ağustos ayında bile?"

"Ho!* Ağustos ayında bile!"

"Dağların öbür yanına geçebilir mi insan?"

"Sarp geçitlerden geçer. Öyle yerler vardır ki yaban keçisi bile tutunamaz. Kafdağı'nı bilir misiniz? O da oradadır işte."

"Şu masallardaki Kafdağı mı?"

"Ne sandınız ya!"

Çok şaşırdılar. Bir an olsun başka bir dünyaya giderek rahatladılar. "Kafdağı gerçekten var mıymış?" diye konuştular aralarında. Bir süre de olsa camsız otobüsün gürültüsüne neşeli sesler, gülüşmeler karıştı.

"Hangisi Kafdağı emi?"

"Buradan görünmez, daha arkalarda o."

"Peki sen hiç gördün mü Kafdağı'nı emi?"

Gürcü şoför biraz duraksayarak "Ee... gördüm tabi" dedi.

Sorular daha çoğalınca, "Yüksekti, soğuktu" diye geçiştirdi. Hayatında Kafdağı'nı görmek bir yana, şu dağlara şimdikinden daha fazla yaklaşmamıştı bile. Ne işi vardı oralarda? Aklını mı kaçırmıştı gitsin oralara?

"Ben düzlük insanıyım. Ne işim var dağlarda?" diye söylendi

---

* *"Evet!"*

kendi kendine.

Dağlar gözden kaybolunca yine sustular. Az sonra da Tiflis'in binaları göründü.

Tiflis'e girdiklerinde daha derin bir sessizlik kapladı otobüsü. Yaşadığı büyük şehre gelmenin keyfiyle, neşeyle ıslık çalıp şarkılar mırıldanan Gürcü şoför dışında otobüsün içindeki herkes endişe içindeydi. Yine bilinmezliğin endişesi, yabancı olmanın korkusu yayıldı otobüste. Oysa bu korkunun, çok kısa süre sonra tadacakları kan ve ölüm korkusunun yanında esamesi okunmayacaktı...

Otobüs Kür Çayı'ndan ayrılıp, istasyon istikametine devam etmeye başlayınca yürekleri daha bir acıdı. Hepsi Ahıska'dan beri kendilerini yalnız bırakmayan, kıvrılarak akan bu sadık dostlarına gözleriyle veda ettiler. O gözden kaybolunca, anadan, babadan, kardeşten, nişanlıdan ayrılır gibi hüzünlendiler.

Otobüs onları doğruca istasyona getirip durduğunda kimse aşağıya inmek istemedi. Şoför "Haydi beklemeyin, geldik. Herkes aşağıya insin!" diye bağırdığında, birbirlerine sokularak, ürkek adımlarla asfalt yola ayak bastılar. Bir otobüs dolusu genç, kiminin elinde bohça, kiminin sırtında bir çuval, nereye gideceğini bilemeden çekingen adımlarla istasyon binasına doğru yürüdü. Bina çok büyük ve ihtişamlıydı. Yol boyunca böyle heybetli bir yapı görmemişlerdi. Her taşı belli ki bir ayrı ustanın elinden çıkmıştı. Her taraf insan kaynıyordu. Sanki karınca yuvasına girmişlerdi.

"Aman birbirimizden ayrılmayalım!" dedi biri.

"Ayrılmayalım!" diye bir ağızdan tekrar etti diğerleri.

İstasyon önündeki kalabalığa karışmadan, öylece durup insanları seyrettiler. Onların bu çekingen tavrını gören bir subay, iki askerin ortasında ayaklarını vura vura yanlarına geldi.

İki elini beline dayayıp Rusça, emir verir gibi sordu:

"Nereden?"

Birbirlerine baktılar cevap vermeden.

"Nereden geliyorsunuz?" diye bağırdı bu kez subay.

"Yengiköy'den" dedi biri alçak sesle, suçlu gibi titreyerek.

"Çobaret" dedi yanındaki çekinerek.

"Zilan" dedi bir başkası...

İyice hiddetlendi subay: "Bana ne köyünüzden? Hangi rayondan* geliyorsunuz?

"Ahıska'dan" diye bağırdılar hep bir ağızdan.

"Herkesin kâğıtları yanında mı?"

"Yanımızda!"

"İyi. Bir kenara geçin bekleyin! Yolu kapamayın!"

Subay, geldiği gibi iki askerin ortasında sert adımlarla çekti gitti.

İstasyonda kendileri gibi cepheye gönderilmeyi bekleyen daha bir sürü genç vardı. Cemil, hayatında şimdiye kadar bu kadar insanı bir arada görmemişti. Ahıska'da yapılan 7 Kasım kutlamaları olduğunda babası "Mahşer yeri gibi" derdi. Asıl mahşer yeri burası olsa gerekti. Babası olsaydı da görseydi mahşer yeri nasıl olurmuş. Babasını düşününce içi cız etti. "Ah babacığım, canım babacığım. Bir veda etmeden, kaçarcasına gidip terk ettiğim babacığım" diye içlendi. Yüzlerce insanın arasında kendini yetim gibi hissetti. Sanki dünyada yapayalnız kalmış gibiydi. Ağlamamak için dudaklarını sıktı. Biriken gözyaşlarıyla gözleri ışıl ışıl oldu.

İnsan kalabalığının arasında üniformalı askerler ikişerli gruplar halinde dolaşıyorlardı. Arada döşeklerini duvar diplerine sermiş uyuyanlar vardı. Kaldırım kenarlarında kapkara giyinmiş adamlar, yaşlı kadınlar ev işi votka ve semaverle çay satıyorlardı. Ara sıra ortaya çıkan elma ve patates taşıyan at arabaları, kala-

---

* *Bölge, il.*

balığı zorla yararak ilerleyebiliyordu. Arabanın birinde boğazlanmış üç beş domuz yavrusu sıra sıra dizilmişti. Sırt üstü uzanmış, kıvrık ayakları ve çıplak derileriyle öğle uykusuna yatmış mışıl mışıl uyuyan bebekler gibiydiler.

İstasyonun hemen önünde bir otobüs dolusu insanın durabileceği kadar yer yoktu. Öylece bir şey yapmadan dikilip etrafa bakınan bu şaşkın grubun geçişini engellediği insanlar omuz atarak, söylenerek yanlarından geçiyordu. Ağzında kalan son iki dişi bakır sarısına dönmüş yaşlı bir arabacı onlara yoldan çekilmeleri için bağırınca kendilerine geldiler.

"Şu ileri doğru gidip orada bekleyelim" dedi içlerinden biri.

"Olmaz, bizi unutup giderlerse kalırız" diye itiraz etti öbürü.

Kimse "Keşke unutulup gitsek, harbe gitmekten kurtuluruz" diye düşünmedi. Hep birlikte harbe gitmek, arkadaşlarını yitirip bu büyük yabancı şehirde kaybolmak kadar korkutucu değildi.

Birkaç adım atıp yarım saat kadar orada beklediler, sonra birkaç yüz metre daha yürüdüler. Ara sokaklarda bile cephe sevkiyatını bekleyen gençler vardı. Biraz rahatladılar. Öyle ya, bu kadar insanı unutacak değillerdi. Birkaç sokak ileride, büyük bir tuğla binanın arkadlarını gözlerine kestirdiler. Kemerlerin altı hem gölgelik, hem serindi. Uygun bir yer bulup, duvar diplerine çöktüler.

"İhtiyacı olan görsün gelsin, ama toplanma yerimiz burası olsun. Herkes buraya dönsün" diye konuştular aralarında.

Kimsenin yerinden kıpırdamaya, bir yere gitmeye niyeti yoktu. Cemil tuvalet için aranmaya başladı. Hiç kimse onunla gelmeyince isteksizce tek başına kalabalığa doğru yürüdü.

Yol kenarında dikilmiş yaşlı bir kadına tuvaletin yerini sordu. Kadın hiçbir şey söylemeden omuzlarını silkip gitti.

Bu defa bir direğin dibinde sigara içen, tepeden tırnağa kapkara kılıklı, göbekli bir adama doğru gitti.

"Emi hela var mı buralarda?"

Adam anlamadı. Gürcüce bir şeyler söyledi. Bu defa Cemil anlamadı. Adam Gürcüce bir iki defa aynı şeyi söyledikten sonra öfkeyle başını sallayıp gitti.

Cemil, yabancılığın, gurbette olmanın anlamını, adamla anlaşamadığı o an iyice kavradı.

Neden sonra Rusça sormak aklına geldi de tuvaleti buldu.

Dönerken yol kenarında dikilmiş, kara sakalları göğsüne değen bir adama, bu defa doğrudan Rusça sordu:

"Kür Çayı hangi tarafta kaldı yoldaş?"

"Kür Çayı da neresi?"

"Hani var ya, su akıyor, yemyeşil. Taa Ahıska'dan buraya kadar geliyor."

Adam gürültülü bir kahkaha patlattı.

"Siz ona öyle mi diyorsunuz? Çay ha! Adam göbeğini hoplatarak gülüyordu. "Koca nehre çay mı diyorsunuz?" Gülmekten suratı kızardı. "Hem o Kür değil, Kura... Kura Nehri."

Adam gülmeye devam ederken, Cemil, canı sıkkın, elleri cebinde arkadaşlarının olduğu yere yürüdü. Bu kadar gülecek, dalga geçecek ne vardı ki? "Bizim orada çay derler. Daha ince akar. Hem siz ne derseniz deyin. Onun adı Kür Çayı." Cemil, adam ona sanki "Senin adın Cemil değil, Ali" demiş gibi bozulmuştu.

Ne zaman gidecekler, ne kadar bekleyecekler kimse bilmiyordu. Geceyi o kuytu yerde kafalarını birbirlerine dayayıp uyumaya çalışarak geçirdiler. İlk gecelerinde hiçbirinin gözüne uyku girmedi. Kimi anasını babasını, kimi köyünü, nişanlısını düşündü durdu. Cemil'in aklından Nino çıkmıyordu. "Nasıl oldu göremedim, ona içimi dökemedim, sevdamı söyleyemedim!" diye içi içini yedi. Harp bitip döndüğünde ya Nino evlenmiş olursa? Yaşlı ninesinden başka kimsesi, onu koruyup kollayacak bir büyüğü de yoktu. Onun gibi bir güzeli kaçırmak isteyen çok olurdu. Ah bir görebilseydi, aşkını ona diyebilseydi...

Gözlerinin önüne önce Nino'nun zarif uzun yüzü, yeşil yeşil bakan buğulu gözleri geldi. Kuğu gibi boynunu ve başka yerlerini de hayal etti. Sonra, sanki insanlar onun hayallerini anlayacaklarmış gibi utanarak sağa sola bakındı. Gözlerini sıkıca yumarak uyumaya çalıştı.

Üç gün orada beklediler. İstasyonun içinde askerler için bir aşevi kurulmuştu. Orada yediler içtiler. Zaman geçtikçe biraz daha gevşediler, hatta üçerli beşerli yürüyüşlere çıktılar. Kür Çayı'na kadar gittiler. Yemyeşil akan nehrin kenarına diz çözüp düşüncelere daldılar. Nehir, Ahıska tarafından geliyordu. Sevdiklerinden bir haber, bir koku, bir ses getirecekmiş gibi ümitle baktılar yeşil sulara.

Böylece, bekleyerek üç gün geçti.

Ve şimdi Cemil takırdayarak bir bilinmeze doğru giden vagonun içinde hüzünle Nino'yu, köyünü, anasını, babasını ve kardeşlerini düşünüyordu. İçi daralıyor, sıkıntıdan ne yapacağını bilemiyordu...

Geçmişin izleri

Taş okulun arkasında, ormana bakan tarafta, gecenin karanlığında sarı-turuncu ışıklar oynaşıyordu. Çam odununun hayat verdiği oynak alevler, sırtını duvara dayamış, gözlerini ateşe dikmiş, gece karası şarabını yudumlayan Vitali Efendi'nin gölgesini türlü şekillerle duvara vuruyordu.

Düşüncelere dalmıştı. İgor'un odasında yaşadıkları, işittikleri ona çok ağır gelmişti.

Boşluğa doğru "Ben madalyamın hakkını verdim!" diye bağırdı. Boşluktaki soluk mavi gözlü bir hayal kafasını sallayarak onayladı. Kızıl Ordu askerlerinin şapkasını giyen hayalet, Vitali'nin kendini kötü hissettiği zamanlarda hep böyle yanında olurdu.

Yüzüne vuran alevlerin sıcağı Vitali'yi yıllar öncesine götürdü.

O gece de kuzeyin dondurucu soğuğu yüzünü aynen böyle yakıyordu. Kürklü şapkasının altından ter damlaları kaşlarına süzülmeye çalışırken anında buzdan minik kristal parçalarına dönüşüyorlardı. Her yer, her şey buz tutmuştu. Ama bütün bedenini cehennem gibi ter basmıştı. Terli kulaklarının soğuktan şapkaya yapıştığını hissediyordu. Biliyordu ki çıkarmaya kalksa kulaklarının derisi şapkaya yapışıp kalacaktı.

Hızla nefes alıp verirken ağzından dışarıya lokomotif gibi buhar çıkarıyordu. Ayakta sanki taş kesilmiş, heykel gibi duru-

yor, kıpırdamadan yere bakıyordu. Ayaklarının dibinde sırtüstü yatan adamın mavi gözleri cam gibiydi, kirpikleri buz tutmuştu. Hiç hareket etmeden, yüzünde belli belirsiz gülümser gibi bir ifadeyle Vitali'ye bakıyordu. Sanki buzdan kayıp düşmüş, kalkmak için Vitali'den yardım bekler gibiydi.

Hayatında derin bir iz bırakan o geceyi düşünen Vitali, karşısında duran hayali silmek ister gibi silkindi. Gözlerini hızla birkaç kez açıp kapadı. Sırları dökülmüş maşrapadaki kara şaraptan birkaç yudum içti. Hayalet sessizce onu izlemeye devam ediyordu. Şarabın morarttığı dudaklarının arasına bir sigara iliştirip yaktı. Kendi kendine söylenmeye başladı.

"Sen o zamanlar çocuktun İgor. Sen daha çocuktun!"

Bir dikişte maşrapadaki şarabın tamamını bitirdi. Sonra aceleyle testiden tekrar doldurdu. Ateşe birkaç kozalak attı. Kozalaklar hemen alev alıp patlamaya başladılar.

"Sen daha çocuktun. Bizim çektiklerimizi sen çekme diye, sizler o sıkıntıları yaşamayın diye biz yaşadık! Biz aç kaldık! Bizden sonra gelen nesiller aç kalmasın diye çalıştık. Biz bunun için savaştık. Bunun için kızıl bayrağa sarıldık. Bunun için yoldaşlarım öldü. Her şey bunun içindi..."

Karlar üzerinde yatan adamın cam gibi mavi bakışları, gözlerinin önünden gitmiyordu.

Adama elini uzatmıştı belki tutup kalkar diye. Bakışları böylesine donuk olmasa, ölü olduğu anlaşılmazdı. Ağzı, bir şey söylemek ister gibi hafif aralıktı. Canını alan kurşunun nereye isabet ettiği görülmüyordu. Kan vücudundan çıkmak isterken donmuş olmalıydı.

Vitali, eli adama doğru uzanmış, taş gibi hareketsiz duruyordu.

Kumandan arkasından gelip, Vitali'nin kolunu hışımla çekip cesedin yanından ayırmasa, herhalde Vitali de ayakta o vaziyette donar, bahar güneşi eritinceye kadar öylece kalırdı.

Uzaklardan top ve tüfek sesleri geliyordu. Cephe gerisindeki engelleme birliklerinin birinde görevliydi. Görevi Beyaz Ordu'yu durdurmak değildi. Bu görev beyazlarla savaşan cephedeki yoldaşlarınındı. Onlar ise, cepheye yakın çoktan terk edilmiş harabe bir mahalledeki yıkıntıya yerleşmişlerdi. Cepheden kaçan kendi askerlerini durdurmak için bekleşiyorlardı. Savaştan kaçana, görevini terk edene hiçbir müsamaha gösterilmeyecekti. Büyük kumandan Troçki'nin emri buydu.

Üç katlı terk edilmiş binanın, kapı ve pencerelerini paçavra ve tenekelerle kapattıkları bir odasında birkaç asker yatıp kalkıyorlardı. Odada votkalı sıcak çay olurdu. Dışarıda ise dondurucu soğuk... Haftalardır oradaydılar ve henüz bir kaçağa rastlamamışlardı.

Geceydi ama, yer gök beyaz, yer gök kardı. Beyaz, siyah ve grinin dışında sanki başka renk yoktu. Beyazın aydınlığıyla gecenin karanlığı mücadele eder gibiydi. Bu mücadelede beyaz galip çıkıyordu sanki.

Vitali nöbeti devralmak için dondurucu soğuğa çıkıp, kendine gelmek için bir sigara yakmıştı. İşte o sırada beyaz karanlıkta griyle siyah arası hareket eden bir şey gördü. Karartı kendilerine yaklaştıkça, bunun koşan bir adam olduğunu anladı. Adam çılgın gibi koşarak, düşüp kalkarak, ağzı burnu soğuktan tüterek ona doğru yaklaşıyordu. İki yüz metre kadar yaklaşmıştı ki, uzun paltosundan ve şapkasından onun bir Kızıl Ordu askeri olduğunu anladı. Cepheden kaçan biri olduğu şüphesizdi. Adamın tüfeği yoktu, silahını bırakıp kaçmış olmalıydı. Vitali'nin elleri, ayakları titremeye başladı. Bu adam da nereden çıkmıştı, tam da onun nöbetinde. Tüfeğini adama doğrulttu. Ama ateş edecek miydi, bilmiyordu. Sadece tüfeğini doğrularak kendini daha güvende hissetmek istemişti. Parmağı tetikte değildi. İçinden bir ses, adamın son anda geri dönüp, geldiği tarafa doğru çekip gideceğini söylüyordu.

"Git! Git buradan. Cepheye dön!" diye inledi.

Adam yaklaştıkça, bu sefer telaşla yalvarmaya başladı.

"Ne olur git buradan... Git!"

Adam hiçbir şeyin farkında değildi. Şuursuzca koşuyor, koşuyordu. O yaklaştıkça Vitali'nin kalbi küt küt atıyor, aklı binlerce düşünce arasında gidip geliyordu. "Adam belki de kaçmıyor, donmamak için bizim binaya sığınmak istiyor" diye düşündü. Veya hastaydı. Veya yaralıydı. Veya belki de karargâha bir mesaj götürmesi için göndermişlerdi, onun için koşuyordu. Peki o zaman tüfeği neredeydi? Belki asker bile değildi. Ama paltosu asker paltosuydu ve asker başlığı vardı. Vitali'nin dizlerinin bağı çözüldü. Adam yaklaştıkça, tüfeğin namlusu sağa sola titremeye başladı. Vücudundan kanın çekildiğini hisseden Vitali, kendine siper yaptığı yıkık duvara yaslanıp, camsız çerçevesiz pencerenin eşiğine dayadığı dirseklerinden güç almaya çalıştı.

"Ne bekliyorsun, vur!"

Arkasından yaklaşan kumandanın sert ve soğuktan da soğuk sesiyle irkildi. Herhalde o da adamın geldiğini görüp aşağıya inmişti. Bu kadar yaklaşmasına rağmen Vitali'nin kaçağı neden vurmadığını merak etmiş olmalıydı.

Adam artık yüz metre kadar yaklaşmıştı ve koşmaya devam ediyordu.

Vitali yalvaran gözlerle kumandana baktı. Kumandan emri tekrarlamadan önce belinden tabancasını çıkardı ve Vitali'nin başına doğrulttu.

"Vur dedim!"

Vitali telaşla adama nişan aldı. Sağ elinin işaret parmağı titriyor, tetiğe gitmiyordu. Seksen metre... Yetmiş beş metre... Adam yaklaşıyordu. Öyle telaşlıydı ki onları fark etmemişti. Vitali'nin eli tetiğe gitti. O sırada adamın ayağı kaydı ve yüzüstü kapaklandı. Vitali bir anlık rahatladı. Ama adam tekrar kalkıp koşmaya devam etti. "Keşke düştüğünde ayağı kırılsaydı veya başını vurup

ölseydi de bir daha ayağa kalkamasaydı" diye iç geçirdi. Mesafe gittikçe azalıyordu. Altmış metre... Elli metre... Artık adamın uğultu gibi hızlı nefes alışını bile duyuyorlardı.

Tek bir silah sesi beyaz gecede yankılandı.

Adam, önce dizlerinin üzerine çöktü, sonra sırtüstü yere serildi. Vitali artık ne dizlerini, ne ayaklarını, ne titreyen parmaklarını hissediyordu. Kumandan tabancasını sakin bir tavırla tekrar kılıfına koydu.

"Git, kontrol et, ölmüş mü bak!"

Vitali karlar içinde bata çıka, hayatının en uzun süren elli metresini arkada bırakıp, sırtüstü yatan adamın yanına geldi. O zamana kadar siyah, beyaz ve gri olan renklere iki renk daha katıldı. Birincisi, adamın şapkasında, alnının tam üzerine düşen kocaman yıldızın kırmızısıydı. Diğeri ise adamın cam gibi gözlerinin mavisiydi. Vitali onun yanına yaklaştığında mavi gözlerden başka hiçbir şeyi görmüyordu. Bu gözleri hayatının sonuna kadar da asla unutmayacaktı...

Daha sonraları iç savaşta pek çok cephede savaşmış, birçok Beyaz Ordu askeri vurmuştu. Ama o geceki başkaydı. Belki öldürdüğü ilk insan olduğundan, belki de silahsız birini veya kendi askerini öldürdüğü için, hayatının kalan bölümünde ayaklarının dibinde yatan bu genç adam aklından hiç çıkmadı.

Savaş acıydı. Hele harpte kendi yoldaşını vurmak zorunda kalmak daha da acıydı. O cam gibi mavi gözlerde sanki hâlâ hayat ışığı vardı... Kaçacak yer, sığınacak kucak yoktu Vitali için. O ateş etmeseydi, kumandan tabancayla Vitali'yi vuracaktı.

Kumandan daha sonra cesedin yanına gidip, üzerini aradı. Birtakım kâğıtlar bulup aldı. Vurulan kişinin kim olduğunu rapor etmesi gerekiyordu. Kumandan, kaldıkları odaya girip gaz lambasını yaklaştırarak kâğıtları incelemeye başladı. Kaçanların sadece kendileri cezalandırılmaz, ailelerinden de hesap sorulurdu. Bu yüzden firarilerin sevdiklerini de feda etmeleri gerekirdi.

Vitali adamın adını, kim olduğunu kumandana soramadı. Öğrenmek istemiyor, hatta öğrenmekten korkuyordu.

Hayatı boyunca hep o uğursuz beyaz gecenin muhasebesini yaptı...

"Sen boşuna ölmedin... Boş yere vurmadım!" diye seslendi mavi gözlü hayalete. Vitali'nin sesi titriyordu. Gözleri buğulanmıştı. Çam odunları çıtırdayarak yanarken, elindeki maşrapayı boğazına dikti. Bir sigara daha yaktı.

Uyku tutmayan Ahmet Ağa sırtına yün yeleğini geçirip gecenin bir yarısında dışarı çıktı. Yatakta dön dur, vakit geçmiyordu. Cemil gittiğinden beri uykuları böyle kaçmıştı. Oğlunun hiç haber vermeden küs gibi kaçması ağırına gidiyordu. Yetim olsa bile cepheye giden askeri bir uğurlayanı olurdu. Koskoca Ahmet Ağa'nın oğlu böyle gece yarısı çekip gitmemeliydi.

Sabah, Selvi Hanım, Cemil'in yatağının boş olduğunu söylediğinde, içine kurt düşmüş, Cemil'in gitmiş olabileceğini düşünmüş, ama konduramamıştı. Bahçede oturup boşuna oğullarını beklemişlerdi. Ahmet Ağa, o gece oğlunun yalnız gitmek için çok ısrar ettiğini anlatınca, Selvi Hanım işin rengini biraz kavramış, belki de Cemil'in bir kıza gönlünü kaptırdığını, gitmeden son defa onu görebilmek için böyle davrandığını söylemişti. "Kara sevdaya tutuldu mu, gözü başka bir şey görmez insanın" demişti. Ahmet Ağa da başıyla onaylarken kendi gençliği aklına gelmişti. O da bilirdi kara sevdayı. O da tatmıştı gençken. Hayatında ilk ve son içkiyi, kalbini yakan o aşk yüzünden ağzına koymuştu. Cemil kesin bir kıza vurulmuş olmalıydı. Bunu düşününce rahatlayıp daha az garipsediler oğullarının gece yarısı kaçıp gidişini.

Cemil hayırsız olduğu için, ana babasına saygısızlık olsun diye çekip gitmemişti demek ki. Onu gece yarısı yaya yollara dü-

şüren, aklını başından alan bir kara sevda olmalıydı "Kim ola ki bu kız?" diye sordu Selvi Hanım. "Köyden değildir" dedi Ahmet Ağa. Demiryolunda beraber çalıştıkları kızlardan biri olduğuna hükmettiler. Tevekkeli, demiryolundan döndüğünden beri bir tuhaftı Cemil. Daha önce hiç böyle görmemişlerdi oğullarını. Demek ki yüreği bu son gidişinde tutuşmuştu.

Kimse Nino'yu aklına bile getirmedi. Oğullarının içine yıllardan beri böyle bir aşk ateşi düşmüş olabileceğini de düşünmediler

"Offf... Offf!" diye iç geçirdi Ahmet Ağa.

Canı sıkıldıkça, sıkıldı, içi daraldıkça daraldı.

Elinde tespihiyle bahçedeki sedire oturdu uykusu gelir umuduyla. Uykusu gelmedi. Kalkıp yürüyecekti biraz, ama hava da öyle karanlıktı ki. Ne ay, ne yıldızlar görünüyordu o gece. Evin önüne çıktığında okulun arkasından gelen ateşin kıvıl kıvıl ışıklarını gördü.

"Vitali Efendi'nin de benim gibi uykusu kaçmış besbelli" dedi.

Karanlıkta taşlara takılıp düşmesin diye ayağını sürüyerek okula doğru yürüdü.

Vitali Efendi, sınıftaki eski bir tahta sırayı dışarı çıkarmış, ateşin karşısında şarabını içip, sigarasını tüttürüyordu. Dünyayla ilgisini kesmiş gibi dalıp gitmişti.

"Hayırlı geceler Muallim Efendi! Keyiften mi, yoksa kederden mi içersin?"

Vitali düşüncelere öyle dalmıştı ki, Ahmet Ağa'nın sesine yerinden sıçrarken dizleri tahta sıraya çarptı.

"Beni korkuttun Ahmet Efendi! Buyur gel, otur şöyle."

Ahmet Ağa sıranın ucuna ilişti.

"Uykum kaçmıştı da, senin ateşin ışıltısını gördüm. Bir iki laf ederiz diye düşündüm."

"İyi etmişsin Ahmet Efendi. Çok iyi etmişsin. İçsen sana şarap da ikram ederdim ya. "

"Sağol, sen benim yerime iç."

"Şarap da şarap olsa. Zaten suç bende. Kakhetyalı adamdan neden kara şarap alırım? Onlar kara şaraptan ne anlar ki? Bir testi beyaz şarap alaydım, ne güzel içerdim."

Kısa bir sessizlik oldu. Vitali sigarasından derin bir nefes çekti.

Yan gözle boşluğa bakıp, hayaletin orada olup olmadığını kontrol etti.

"Cemil de cepheye gitmiş, öyle mi?"

"Öyle..."

"Merak etme, harbin bitmesine çok kalmadı. Naziler işgal ettikleri her yerden sökülüp atılıyorlar. Can havliyle tırnaklarını bir yerlere geçirmek isteseler de nafile. Stalin Berlin'e girmeye karar vermiş artık. Onun gibi bir önderi hiç kimse tutamaz."

"Tutamaz!"

"Bizimkiler tanklarının üstüne hep "Berlin'e" diye yazmışlar. "V Berlin*" diye boyuyorlarmış tankları. Askerler öyle haykırıyorlarmış... Yorulmadan, uyumadan gidiyorlarmış. Berlin'e ilk girecek askerlere verilecek madalyalar hazırlanmış bile. Hepsi azmetmiş girecekler Berlin'e. Hepsi de oraya ilk ayak basan asker olmak istiyormuş."

Vitali anlatırken Ahmet Ağa heyecana gelmiş, yerinde duramıyor, hop oturup, hop kalkıyordu.

"Onları kimse tutamaz!" diye bağırdı heyecanla.

"Tutamaz ya!"

Ahmet Ağa, bu kültürlü, görmüş geçirmiş adama büyük saygı duyardı. Okumuş, birçok mektepler bitirmiş Vitali çok şeyler yaşamıştı, çok şeyler bilirdi. Ona mutlaka bir yerlerden haberler

---

* *"Berlin'e"*

gelir, en doğru bilgiler onda olurdu. Vitali'ye harp hakkında çok şey sormak istiyordu. Artık radyoda duyduğu haberlere inanamıyordu çünkü. Haberlere bakarsanız harbin bugün yarın bitmesi gerekirdi. Ama bitmiyordu işte. Bitmediği gibi, bir de Cemil'i sarmıştı kollarına. Çok şey sormak istiyordu ya, çekiniyordu. Vitali'ye güvenir, onu severdi. Ama o bir öğretmendi. Köye sonradan gelmiş, buralara ait olmayan bir yabancıydı. Güvenmek de bir yere kadardı. Yanlış bir şey söylerse, bunun Beria'nın kulağına kadar gitmeyeceğinden emin olabilir miydi?

Bunları düşündüğü için utandı Ahmet Ağa. Vitali yapmazdı böyle şeyler! O kimseyi ispiyonlamazdı. Ama yine de dikkatli olmak, yabancı kimseye güvenmemek en iyisiydi. Bunu artık hepsi acı tecrübelerle öğrenmişlerdi. Sonra maazallah Mehmet'le Cemil harpten dönsün diye beklerlerken bu defa Ahmet Ağa'yı Sibirya'ya yolcu ederler, ailesi sahipsiz kalırdı.

Merak ettiği çok şey vardı ama... Ah her şeyi rahatça sorabilse neler sorardı. Vitali bu, hükümetin adamı. Harbe dair ne oluyor, ne bitiyor en doğrusunu mutlaka o bilirdi. Daha pek çok şeyi bilirdi. Bilirdi nasıl sormalıydı? Harp hakikaten ne zaman biter? Bunu herkes çok merak ediyordu. Vitali bilir miydi bunun cevabını? Ama savaşın ne zaman biteceğini kim bilirdi ki? Stalin bile bilemezdi. Nasıl bilsin, elinde olsa zaten harbi çoktan bitirirdi. Vitali "Pek yakında biter" demişti az önce. Bildiğinden mi demişti, yoksa öylesine mi? Ama Vitali ne de olsa Sovyet'in adamıydı. Parti üyesiydi. Hem de büyük madalyası vardı. Bu madalyayı herkese vermezlerdi. Harbi, cepheyi, olan bitenleri kendisinden, köylüden, muhtardan daha iyi bilirdi. Bilmesi lâzımdı. Biraz daha sorsa, deşse yanlış anlar mıydı acaba?

İki oğlu askerdeydi. Biri daha yeni gitmişti, yatağı hâlâ sıcaktı. Savaşı sorsa, evladını devlete hizmet için göndermeye gocunuyor diye yorar mıydı Vitali?

Bir de sorabilse Türkiye'yi de sorardı. Türkiye harbe girmiş olsaydı hakikaten Ermeni terzinin dediği gibi harp çoktan biter

miydi? Çok dokunmuştu singercinin söylediği. Başkasına olsaydı kesin öyle demezdi. Belli ki Türk olduğu için kendisine laf atmıştı. Sanki bütün bu köylerden cepheye gönderdikleri, Mehmet ve Cemil gibi on binlerce genç insan, Sovyetler değil de Türkiye için savaşıyormuş gibi... Sanki bu kadar canın alınmasından Türkiye sorumluydu. Türkiye mi saldırmıştı Sovyet'e? Türkiye'nin askerleriyle savaşırken mi can vermişti evlatları? Sovyetler savaşıyor diye, illâ Türkiye de mi savaşmalıydı Almanlara karşı? Almanlarla harp etmeyen daha bir sürü millet vardı, onlara neden laf etmiyordu singerci? Hem Levitan'ı duymamış mıydı terzi? Türkiye bütün münasebetleri kesmişti Almanya'yla. Demek ki Türkiye de onlar gibi düşmandı Nemçugalara. Yok yok, Ermeni hiçbir şeyden anlamıyordu. O dikiş dikmekten başka ne bilirdi? Bilmediği şeylere karışmasa daha iyi olurdu. Vitali bunları da Ermeni'den daha iyi bilirdi mutlaka. Terzi de kimdi ki? O yanaklarını şişire şişire büyük konuşmayı bilirdi ancak.

İşte böyle Ermeni'nin sözlerini sormak isterdi Vitali'ye. Alacağı cevabı bir fırsatta Ermeni'nin suratına tokat gibi patlatırdı o zaman. Ama cesaret edemedi sormaya. Buralarda Türkiye'nin adını anmak bile tehlikeliydi. Sustu Ahmet Ağa.

"Bu kana susamış faşist tohumları ülkemizi işgal etmek, kanımızı emmek istediler. Harbi onlar başlattı. Şimdi de cezalarını görecekler. Bu mutluluğu pek yakında hepimiz yaşayacağız Ahmet Efendi."

"Sence harp ne zaman biter Vitali Efendi?"

"Birkaç hafta, belki birkaç ay. Harp bu belli olmaz. Ama biliyorum bitecek yakında."

Ahmet Ağa'nın içi ferahladı. İşte sorabilmişti. Cevaptan da pek memnun olmuştu. Eve gider gitmez Selvi Hanım'ı dürtüp uyandıracak, Vitali'nin harp yakında bitecek haberini müjdeleyecekti. Yüzünü keyifli bir gülümseme kapladı. Hatta sabah olsun, hemen Şota'ya da gitmek lâzımdı. Şota'nın evinin önünde ceviz

ağacının altında çaylarını yudumlarken Vitali'yle ne konuştuklarının hepsini ona da anlatmalıydı. Ağırdan, uzatarak, çayın da, muhabbetin de tadını çıkararak, Şota'yı meraktan çatlatarak azar azar anlatmak lâzımdı.

"İyi ki uykum kaçmış da buraya gelmişim" diye düşündü. Mutlulukla gülümsedi.

Vitali sigarasından derin bir nefes daha çekti. Bir dikişte bitirdi yine maşrapadaki şarabı. Dudaklarıyla dişleri vişne gibi morarmış, ateşin fersiz ışığında bile fark ediliyordu. Ahmet Ağa yerinden kalkıp ateşe birkaç kozalakla çalı çırpı attı. Kuru dallar çıtır çıtır etti. Alevler önce bir parladı, sonra tekrar inip kendi düzeninde yanmaya devam etti.

Yüzünde sigara dumanları uçuşan Vitali, gözlerini kısmış, sanki bakışlarıyla ormanı da dağı da delip, arkasında aradığı bir şeyi görmek ister gibi bakıyordu.

"Biz ne günler yaşadık Ahmet Efendi. Ne umutsuz günler yaşadık." Dili şarabın tesirinde dolanarak konuşuyordu.

"İç savaşta Beyaz Ordu'ya, anarşistlere karşı savaştık. Çıplak elle tüfeği tutamazsın, tutarsan elin yapışır kalırdı. Sen öyle soğuk görmemişsindir Ahmet İbrahimoğlu. Gaflete düşüp gözlerini kapatan bir daha açamıyor, sonsuza kadar uyuyordu. Donan insanların cesetleri bahara kadar taş gibi kalıyordu. Öleni gömmek ne mümkün? Taş gibiydi toprak, taş! Ne kazma işlerdi ne kürek. Biz öyle günler yaşadık... Doğuda, kuzeyde, batıda, kaç cephede savaştım biliyor musun? Petrograd'a Beyaz Ordu ha girdi ha girecekti. Petrograd düştü mü, hiçbir yerden hayır gelmezdi artık. Yoldaş Lenin'in bile şehri gözden çıkardığı söyleniyordu. Hepimiz perişandık, umudumuzu kaybetmek üzereydik. Açlık, soğuk bir yandan, ümitsizlik bir yandan."

Ahmet Ağa, Vitali Efendi'nin ordunun kahramanlıklarına ilişkin anlattıklarını can kulağıyla dinliyordu. Çok güzel, çok iyi anlatırdı bu Vitali Efendi. Çok iyi hatipti. Konuşmayı, anlatmayı

onun kadar iyi kimse bilmezdi. Ahmet Ağa ise, kendisinin hiçbir şeyi güzel anlatamadığını düşünür, güzel konuşan, anlatan herkese özenirdi. O çocuklarına bir masal anlatmayı bile beceremezdi. Anlatsa da kimse can kulağıyla dinlemezdi...

Ama harple ilgili anlatamayacağı şeyler de vardı Vitali'nin. Hangi taraftan olursa olsun askerler karşı tarafın kontrolündeki köyleri ele geçirdiklerinde, içlerinin çekebileceği bütün kızlara, kadınlara tecavüz ediyorlardı. Girdikleri yerlerde tekrar düşmanın eline geçmesin diye tahıl ambarlarını, yiyecek depolarını hep ateşe veriyorlardı. Zaman geldi, kimse bir lokma ekmek bulamadı. Ormanda ağaçların kabuklarını kemirdiler. Harbin üzerinden uzun yıllar geçmişti ve o günleri yaşayan hiç kimse harbin en karanlık yüzünü, aç askerlerin yaralı düşman askerlerini, hatta kendi ölülerini yediklerini hatırlamak istemiyordu.

"İç savaşın en karanlık, en umutsuz günleriydi. Artık sona geldik, bittik diye düşünürken bir gün ne oldu biliyor musun?"

"Ne oldu?"

"Duyduk ki, demir treniyle cepheye kim gelmiş biliyor musun?"

"Kim?"

"Troçki gelmiş!"

"Vay anasını!"

"Vay anasını ya! Troçki askerine moral vermek için atlamış demir trenine cepheye gelmiş."

Ahmet Ağa, yüzünde bir hayranlık ifadesi, dudaklarını bükerek kafa salladı. "O zamanlar ne büyük adammış Troçki. Er gibi kalkmış cepheye gitmiş" diye takdir etti içinden.

"Askere nasıl moral oldu bu bilemezsin! Hepsinin gözlerine fer geldi sanki. Ne açlık, ne soğuk, ne de General Nikolay

Yudeniç'in kibirli askerleri. Hepsini unuttuk. Yeniden canlandık. Bittik denilen zamanda yeniden dirildik. Sonrasını biliyorsun zaten. Kaç cephede savaşan Kızıl Ordu hepsinin hakkından geldi!"

Sonra sigarasından derin bir nefes çekip, ortalığı dumana boğdu. Gözlerini diktiği boşluktan ayırmadan sordu:

"Bunları neden anlatıyorum biliyor musun?"

"Neden?"

"Öyle umutsuz zamanlarda bile umut ışığını gördük ve kazandık. Senin iki oğlun askerde. Onları merak ediyorsun. Endişeleniyorsun. Ama durum artık umutsuz değil. Kara günden ak aydınlığı çıkaran bizim Kızıl Ordu'dur. İki oğlun da sana çok yakında Berlin'den mektup yazarlarsa hiç şaşma!"

"Troçki sonra neden sürüldü Vitali Efendi?"

Vitali'nin yüzü birden gerildi. Ahmet Ağa'nın yüzüne sert bir bakış fırlattı. Adamın yüzündeki köylü saflığını görünce de gözlerini kaçırdı. "O sonradan ihanet etti, faşist oldu" dese anlar mıydı Ahmet Ağa? Troçki eskiden onun idolüydü. Kızıl Ordu'yu kuran büyük kumandanlarıydı. Onlara cesaret vermek için cepheye gelen, cepheden kaçan askerlerin önüne geçip kendi elleriyle onları durduran Troçki'ydi. Hayatında kabullenemediği şeylerden biriydi Troçki'nin ihaneti. Sadakatsiz bir kadının kocası gibi hissetmiş, kahrolmuştu. Bunu içine sindiremiyor, Troçki'nin ihanetine anlam veremiyordu. Kızıl Ordu saflarındayken hepsinin kahramanıydı Troçki. Yıllar sonra bile, hâlâ ona karşı içinde gizli bir hayranlık beslediğini düşünür ve ürkerdi. Zehirli, tehlikeli bir histi bu. Ama karanlık içinde umut dağıtmıştı Troçki. Tüm umutlarını yitirdikleri bir anda çıkıvermişti. Tıpkı her şeyin bittiğini düşündükleri bir anda, Nevsky Bulvarı'nı kana bulayan askerlerin ertesi gün halkla kucaklaştıklarında umut buldukları gibi.

Sigarasından derin bir nefes çekerken, mırıldanır gibi, ama kestirip atarcasına yanıtladı Ahmet Ağa'yı:

"Sen anlamazsın!"

Ahmet Ağa, Vitali Efendi'nin o anlık tepkisinden çok rahatsız oldu. Yanlış bir şey mi demişti? Bu komünistlerin de neyi yanlış, neyi doğru anlayacakları belli olmuyordu ki. Hiç ağzını açmasa, hiçbir şeye karışmasa daha mı iyiydi acaba? Yeniden içi sıkıldı Ahmet Ağa'nın. Şimdi kalkıp gitse, suçlu gibi olacaktı. Ne demişti de yanlış etmişti? diye içi içini kemirdi.

Sessizliği Vitali Efendi bozdu. Gittikçe daha fazla dolanan diliyle anlatmaya devam etti.

"Bu madalyam var ya Ahmet Efendi. Koca Sovyetler'de bundan sadece yedi yüz kişiye verildi. Herkese verilmez, ortalara düşmez. Ve sadece hak edene verilir. Ben bu madalyamın hakkını verdim. Hem de sonuna kadar verdim. Kim vermedim diyorsa..."

"Aman olur mu Muallim Efendi, hak etmeyen adama madalya verirler mi? Hem de büyük madalyayı? Onu Büyük Harpte mi verdiler Vitali Efendi?"

Bu safça soru karşısında Vitali'nin yüzünde alaycı bir gülümseme belirdi. Cihan harbinde Lenin Nişanı'nın ne işi vardı? Yine de hoşuna gitti bu soru. Köye geldi geleli ilk kez biri madalyasını neden aldığını soruyordu. Buralarda insanlar soru sormaya korkarlardı. Bir öğretmen için karşısındakinin merak duyduğunu görmek ise güzel bir duyguydu.

Ahmet Ağa'nın bu safça merakı hoşuna gittiğinden, alınmasın diye hemen kendini toparlayarak yüzündeki alaycı ifadeyi bir çırpıda sildi.

"Değil Ahmet İbrahimoğlu. Ben Büyük Harb'e gitmedim. Bunu, devrimden ve iç savaştan sonra aldım."

Birinci Dünya Harbi'nde Çarlık askerleri koyun sürüleri gibi cepheye sürülüyorlardı. Asker kılığına sokulan zavallı köylülerin, çiftçilerin tek görevi canlı siper olmaktı. On binlercesi öldürülüyor, fakat yerlerine mantar gibi yenileri bitiyordu. Düşman öl-

dürmekten bıkmış, onlar ölmekten bıkmamıştı. Elini tetiğe götürmeden sağ kalmayı becerenler bir avuç teneke kahramanlık madalyasıyla geri gelmişlerdi.

Ama Lenin Nişanı öyle miydi ya? Parlatmadıkça parlamayan bu gümüş renkli nişan hiçbir nişana, madalyaya benzemezdi. Sonradan verilen Lenin Nişanları daha gösterişli, altın renkli pırıl pırıldı. Ama bu ilk Lenin Nişanı'nın parlamaya ihtiyacı yoktu zaten. O sadece parlak insanlara, gerçek kahramanlara verilirdi. Vitali Efendi de onlardan biriydi. Tesadüfen katıldığı bir mitingle hayatı değişmişti. Karınca sürüsünün bir ferdi gibi kalabalıkta slogan atıp yürürken, kalabalık kitlelere nutuk çeken, coşkuya getiren bir hatip, bir önder olmuştu. İç savaşta hem cephe gerisinde görev almış, hem de cephede savaşmış, Sibirya'ya kadar gitmiş, idealleri uğruna canlara kıymış, vurulduktan sonra bile silahını elinden bırakmamıştı... Bu nişan ona Petrograd'da yaktıkları devrim ateşinin, bastıkları karakolların, silah fabrikalarının, silahsız Kızıl Ordu askerini vurmasının mükâfatıydı. Beyazlara karşı verdikleri yaşam mücadelesinde yoldaşlarını şevke getiren ateşli konuşmalarının, diz kapağını parçalayan o hain merminin sembolüydü bu madalya. Onun sandıkta duran diğer teneke madalyaları gibi hiç değildi. Üzerinde yoldaş önderinin kabartması bulunan bu ayrıcalıklı ve kutsal madalyayı hayatı boyunca gururla kalbinin üzerinde taşıyacaktı.

"Hak etmeyene vermezler tabi ya. Kim hak etmediğimi düşünüyorsa, kim söylüyorsa hiçbir şey bilmiyordur. Biz bu madalyayı onlar gibiler rahat etsin, aynı çileyi yaşamasınlar diye canımızı ortaya koyarken aldık."

"Kimler gibiler Vitali Efendi?"

Vitali bir şeyler söylemek ister gibi dudaklarını kıpırdattı. Sonra tane tane konuştu. Konuşurken düşünüyor, ara veriyor, sonra yine unutmuş gibi susuyor, başka bir yerden devam ediyordu. İçtiği bir testi şarap dilinin kıvraklığını kaybettirmişti. Ağzından dökülen kelimeleri anlamak gittikçe zorlaşıyordu.

"İnsanın idealleri narin bir çiçek gibidir Ahmet Efendi.

Bütün hayatın anlamı da işte bu çiçeği büyütmek ve soldurmamaktır. Bir çiçeğe hayat vermek için, tırnaklarınla, parmaklarınla donmuş toprağı kazarsın, ellerin yara olur. Tırnağın etten ayrılır. Ellerin pul pul olur kabarır, cildin kuru toprak gibi çatlar, dökülür. Acı çekersin... Neden acı çekersin? O çiçek yetişsin diye. Elin yara olur, parmakların kanar ama tohumu toprağa attın mı kalbin mutluluk ve umut dolar. Sonra toprağa bakıp beklersin... Bir yudum suyun varsa içmez, çiçeğin yeşersin diye toprağa dökersin... Gün olur gözyaşlarınla sularsın. Topraktan bit kadar yeşil başı göründü mü çocuk gibi mutlu olursun Ahmet Efendi... Çiçek büyür, al al açar... Sen çiçek açıncaya kadar çok şeylerinden vazgeçer, feda edersin... Ama bir gün bakarsın ki çiçekler açar. Sen bir çiçek açsın diye beklerken, her yer çiçek olur..."

Vitali Efendi, sesi ağlayacak gibi titreyerek devam etti:

"Sonra da o pütür pütür olmuş yaralı parmaklarını, suyunun son damlasını çiçeğe feda edip kuruttuğun dudaklarını görmeyenler, o çiçeklerin nasıl yetiştiğini bilmeyenler, sana laf ederler. Bu çiçekler nasıl büyüdü, kim ekti, kim yeşertti, kim suladı demezler. Çiçekler kendiliğinden yeşerdi zannederler. Onları yeşertenin kıymetini bilmezler. Madalyanın da kıymetini bilmezler. Bilmezler kıymetini... Ahmet Efendi... Bilmezler..."

Ahmet Ağa Vitali'nin sözlerinden anlam çıkarmaya çalışıp boş gözlerle bakarken Vitali'nin buğulanmış gözleri sabitlendi. Artık alevi gitmiş, hafif esen yelin ışıttığı korlara bakıp kaldı. Sarı, turuncu pır pır eden alevlerin yerini kırmızı korlar aldı. Yüzünde, yanaklarına doğru bir tebessüm belirdi Vitali'nin. Kırmızı korlar, çiçek, çiçekler ellerde sallanan kırmızı bayraklar oluverdi.

Çarlık sonunu getiremeyeceği bir savaşın içine girmişti. Taşrada, köylerde, kazma, kürek tutması gereken ellere silah tutuşturulmuş, insanlar başkalarının savaşı için cepheye gönderilmişlerdi. Petrograd gibi büyük şehirlerin kışlaları cepheye sürülmek için

bekleşen üniformalı köylülerle doluydu. Tarlaları ekip biçebilecek nüfus cephede heba olurken, insanlar açlık ve kıtlık çekiyorlardı. İşleyecek ham maddeye aç fabrikaların bacalarını tüttürmeye çalışanlar ise çaresiz kadınlar ve cılız çocuklardı. Halk ekmek bulamazken, toplanan tahıllar iyilerin beceriksizliği, kötülerin yolsuzlukları yüzünden ambarlarda küflenip çürüyor, şehirlere sevk edilemiyordu. Ambarlardan çürümüş buğdayları çalmak isteyen insanlar ise, açlıklarının bedelini darağaçlarında yan yana sallanarak ödüyorlardı. Dondurucu soğuktaki uzun ekmek kuyrukları çoğu zaman kargaşaya dönüşüyor, sıra kendilerine geldiğinde ekmek kalmadığını duyanlar galeyana gelerek ortalığı kırıp döküyorlardı. Açlık midelerini kemiriyor, yıllardır bitmek bilmeyen harp canlarını bezdirirken, sürekli yükselen fiyatlar nedeniyle halk dondurucu soğuklarda yakacak parası bulamıyor, en küçük ihtiyaçlarını bile karşılayamıyordu. Hastalıktan kırılan çocuklar kitleler halinde can veriyorlardı. Bütün bunlar halkın tahammül sınırını çoktan aşmıştı ve en küçük bir kargaşa büyük olaylara, çatışmalara dönüşüveriyordu. Çalışsa da çalışmasa da aç olan işçilerin grevleri her yere sıçrıyor, zaten kısıtlı olan üretim durma noktasına geliyordu.

Başını devekuşu gibi kuma gömüp, Rasputin gibi bir şarlatanın etkisindeki Çariçe Aleksandra'nın gözünden olayları görmeyi tercih eden Çar Nikolay ise, toplumun kaynayan kazana dönüştüğünü algılamaktan ve çözüm bulmaktan acizdi. Her gün daha çok insan cephede ölüyor, her gün ekmek kuyrukları daha fazla uzuyor, ama daha az insan evine ekmekle dönme ayrıcalığına sahip olabiliyordu.

Genç Vitali, Nevsky Bulvarı'nda tenha vitrinleri, tramvayları ve şıkırdayarak dolaşan faytonları seyrederek elleri cebinde aylakça geziniyordu. Bulvarın başında, Vostaniya meydanında insanların toplaştığını gördü. Dikkatli bakınca meydanda toplananların hepsinin kadın olduğunu fark etti. O gün 23 Şubat Kadınlar Günü'ydü. O yüzden kadınların orada toplanmasını ga-

ripsemedi. Ancak bu Kadınlar Günü için bile alışılmadık bir kalabalıktı. Birazdan önünden genç ve güzel kadınlar geçeceğini ümit ederek, sırtını bir duvara yaslayıp beklemeye başladı.

Petrograd'ın dokuma fabrikalarında çalışan, genç yaşlı bütün kadınlar, çocuklarıyla birlikte sokaklara dökülmüştü. Nevsky Bulvarı'na doğru yürümeye başladılar. Sadece meydandan değil, bulvarı kesen ara caddelerden, kentin güneyindeki fabrikalardan akın akın kadınlar bulvara geliyorlardı. Hepsi perişan durumdaydılar. Yeterince beslenememekten yüzleri soluktu. Soğuk ve açlığın zayıf düşürdüğü bedenlerini hastalık sarmıştı. Kimi öksürüyor, kimi sendeliyordu. Yaşlı olanlar, dermansız bacaklarında bütün güçlerini toplayarak geldikleri bulvarda daha genç olanların kollarına girmiş yürümeye çalışıyorlardı. Bütün gün kumaş dokuyan bu kadınların kendi kılık kıyafetleri acınacak haldeydi. Umutlarını yitirmedikleri tek şey ise Tanrı olmalıydı. Bir çoğunun boyunlarında tahta haçlar vardı ve ellerinde azizlerin ikonalarını taşıyorlardı. Güzel kadınlar görmek umuduyla bekleyen Vitali'nin önünden geçen mutsuz bakışlı bu insanlar, kadınlıkları açlık ve sefaletle gölgelenmiş insan enkazlarıydı. Bu kadınları Nevsky Bulvarı'na sürükleyen ise Kadınlar Günü değil, açlıktı. En zor koşullar altında fabrikalarda çalışıp evlerine ekmek götüremeyen, çocuklarının açlıktan ölüp gitmesini çaresiz seyretmek zorunda kalan kadınlar, halkın artık bir bomba gibi patlamak üzere olduğunun habercisiydiler.

Nevsky Bulvarı boyunca işçi kadınlar vitrinlerin camlarını yumruklayarak, içeridekilere kepenklerini kapatıp onlarla birlikte yürümelerini söylüyorlardı. Kapatılan dükkânlardan ve öbür fabrikalardan gelenlerle Nevsky Bulvarı o zamana kadar hiç görmediği bir kalabalığı ağırlıyordu.

Kalabalık büyüdükçe ellerdeki kırmızı bayraklar ve pankartlar da arttı. Sloganlar atarak geniş bulvardaki tramvay raylarının üzerinde yürüyorlardı.

Bulvar, "Dayte nam hleb!*" sesleriyle çınlıyordu.

On binlerce insan ekmek için yürüyor, ekmek için bağırıyordu. Kalabalıktan bulvara giremeyen tramvaylar, ötede arka arkaya dizilmişler, o gün hiç açılmayacak yol için boş yere bekliyorlardı. Bazı tramvayların vatman koltukları boştu, sahipleri kalabalığa katılmıştı. Geniş bulvarda birbirlerinden güç alan insan sesleri, heybetli binaların görkemli, işlemeli kalın taş duvarlarına, heykellere çarpıp yankı yapıyor, sesler daha gür ve ihtişamlı çıkıyordu. Dış çeperleri çeşitli motiflerle, kabartmalarla bezeli yüksek pencerelerden sarkan kadınlar ve erkekler yürüyenlere el sallıyorlar, pencereleri dolduran bu insanlar daha sonra aşağıya inerek kalabalığa katılıyorlardı.

Vitali'nin gözleri, önünden geçenler arasında bir genç kıza takıldı. Kızın soluk yüzünde tarif edilemez bir güzellik; yürüyüşünde ve duruşunda, perişan elbiseleriyle yırtık ayakkabılarının gizleyemediği bir zarafet vardı. Tam yanından geçerken göz göze geldiler. Kız belli belirsiz ona gülümserken Vitali'nin içini o zamana kadar hiç tatmadığı bir sıcaklık kapladı. Kalabalığın içine karışıp, kızın arkasından yürümeye başladı. Gözünü ondan alamıyordu. Kız ise onun farkında bile değildi. Böyle güzel bir kız, hiç kimsenin farkında olamazdı zaten. Güneş gibi ışıyordu sanki.

Kalabalık bulvar boyunca kanalları, köprüleri geçip Neva Nehri istikametine doğru ilerliyordu. Görkemli Kazan Katedrali'nin önünden geçerken, pek çoğu yüzlerini katedrale dönüp haç çıkarttı. "Bize ekmek verin!" seslerine "Barış istiyoruz!" sloganları karıştığında kalabalığın Çar Nikolay'ın kışlık sarayına ulaşmasına çok az kalmıştı. Cephede savaştıkları Almanların soyundan olan Çariçe Aleksandra'dan nefret etseler de, Romanov Hanedanı'nın asil torunu Çar Nikolay onlar için hâlâ "Baba Çar"dı. Çar'ın sarayda olmadığını hepsi biliyordu. O sırada Mogilev'deydi. Ama yine de sarayın kapısına dayanıp,

---

* *"Bize ekmek verin!"*

açlıklarını haykırarak Baba Çar'larından yardım isteyeceklerdi. Çevresindekilerin Baba Çar'a onların sefaletini ve açlığını anlatmadığını, bu yüzden de Çar'ın çare bulamadığını düşünüyordu birçoğu. O sırada olayları yine karısından öğrenen Çar ise, göstericilerin dağıtılması için telgraf emri çekecek, ama bu emriyle kendi ölüm fermanını imzalamış olacaktı. Her şey kontrolünden çıkacak ve o kendi başkenti Petrograd'a giremeyen Çar olarak tarihe geçecekti.

Vitali, cesaretini toplamış kızla konuşmaya hazırlanırken, ard arda patlayan silah sesleriyle irkildi. Askerler kalabalığı dağıtmak için havaya ateş açmaktaydılar. İnsanlar ara sokaklardan, kanal boylarından korkuyla kaçışıyorlardı. Vitali o panik içinde kızı gözden kaybetti. Akşam evine dönerken, birkaç saat öncesine kadar varlığından bile habersiz olduğu genç bir kadının sıcaklığının bütün kalbini sardığını hissediyordu.

Fabrikalar ertesi gün de açılmadı ve kadınlar yine Nevsky Bulvarı'nı doldurdular. Her geçen gün kalabalık çığ gibi büyüyordu. Askerler kuru sıkı mermilerle kalabalığı dağıtmak için ateşe başladıklarında, artık paniklemeden, gitme vakti geldi düşüncesiyle dağılıyorlar, ertesi sabah yine orada buluşmak üzere evlerine gidiyorlardı. Şehri çevreleyen bütün fabrikalar, dükkânlar, mağazalar hep kapalıydı.

Üç gün sonra bulvarı dolduran kalabalık hiç olmadığı kadar büyüktü. Sadece işçiler ve işsizler değil; öğrenciler, doktorlar, memurlar, liman işçileri, neredeyse bütün Petrograd oradaydı. Silah fabrikaları bile kapanmış, işçileri bulvara koşmuştu. Üç sene önce harp başladığında Zafer Meydanı'nda coşkuyla votka içip sabahlara kadar savaş ve zafer naraları atan insanların yerine, açlık ve çaresizlikleri öfkeye dönüşmüş, savaşın bitmesini isteyen bir kalabalık bulvara akıyordu.

Vitali de artık bu insan selinde bir damlaydı. Üç gündür hayallerini süsleyen, görmesiyle birlikte kaybettiği genç kızı tekrar bulabilmenin umuduyla yürüyordu. O kalabalığın içinde ona rastlamasının mucize olacağını biliyordu.

İnsanlar giderek daha fazla bilenmiş olarak sokaklara çıkmışlardı. Artık Baba Çar'dan da ümitlerini kesmişlerdi. Ellerinde kızıl bayraklarla haykırdıkları, "Dayte nam hleb!" seslerini artık "Daloy Tsar!*" sloganları bastırıyordu.

Vitali, boğazı yırtılırcasına bağırırken gözleri her yerde ismini bile bilmediği o kızı arıyordu. Bulvarın Sadovaya Caddesi'yle kesiştiği yere geldiklerinde kalabalıktan sanki birbirlerine yapışmış gibi yürüyorlardı. İşte o anda makineli tüfek sesleri bütün sloganları bastırdı. Arkalardan, önlerden, bulvarın başka taraflarından da makineli tüfek sesleri geliyordu. Yine havaya ateş ediliyor sanıp, fazla paniklemeden yalnızca adımlarını hızlandırdılar. Vurulup düşenler olmaya başlayınca o zaman korkuyla kaçışmaya başladılar. Makineli tüfekler artık ölüm kusuyordu. Sloganların yerini çığlıklar, haykırışlar aldı. Makineli tüfeklerin kalleş takırtıları ise bütün çığlıkları bastırdı. İnsanlar birbirlerini ezerek, şuursuzca sağa sola koşuşmaya başladılar. Kanallara kimi canlı, kimi cansız bedenler yuvarlandı. Kırmızı bayraklar yerlere saçıldı. Şapkalar, şallar ve kürklü serpuşlar uçuştu. Makineli tüfekler kalabalığı tararken, tökezlenip yere düşenler çiğneniyor, bir daha ayağa kalkamıyorlardı. Tüfekler durmak susmak bilmiyor, ateş, kan ve ölüm saçıyorlardı. İnsanlar duvar diplerine, ara sokaklara sığınırken, boşalan Nevsky Bulvarı'nın ortasında yerlere serilmiş kırmızı bayraklarla birlikte hareketsiz bedenler ve kalabalığın ezdiği inleyerek sürünen insanlar kaldı.

Vitali Aramyan, büyük bir binanın ön cephesindeki sütunlardan birinin arkasına kendini atabilmişti. Orada güvendeydi. Koca bulvarın nasıl boşaldığını, ortada sadece cesetlerin ve yaralıların kaldığını dehşet içinde izledi. Sonra makineli tüfekler sustu. Bütün sesler kesildi. Sokak aralarından, kapı eşiklerinden, duvar diplerinden insanlar temkinli adımlarla yavaş yavaş çıkmaya başladılar.

---

* *"Kahrolsun Çar!"*

Tramvay rayları oluk olmuş, içlerinden kan akıyordu. Vurulan insanlar gözleri açık yatıyor, sağ kalanlar hıçkırarak o hengâmede kaybettikleri yakınlarını arıyorlardı. Aradıklarını cansız bulanların feryatları Nevsky Bulvarı'nın dört bir yanını sarıyor, o geniş caddeyi hüzne boğuyordu.

Vitali de ne yaptığını bilmez vaziyette dolaşıyordu. Sanki zaman durmuş, her yeri uyuşmuş, kafası da zamanla birlikte donmuştu. Düşünme yeteneğini kaybetmiş gibiydi. Boş gözlerle ölü veya diri insanlara bakıyor, dehşetten başka bir şey hissedemiyordu.

İleride, biraz önce ateş eden askerlerin onlara doğru yürüdüğünü gördüler.

"Ölülerimizi, yaralılarımızı onlara bırakmayalım!" diye bağırdı yaşlı bir kadın.

Yerde yatan bedenleri kucaklayıp sırtlayarak, çekip sürüyerek kaçmaya başladılar. Bulvar sürüyerek götürülen cesetlerin kanlarıyla kızıla boyandı.

Vitali de birini götürmek için aranırken, yüzükoyun yerde yatan genç bir kadını fark etti. İlk bakışta, onu aklını başından alan o kıza benzetti. Bunu düşünürken kalbi hızlı hızlı çarpıyordu. Vücudunda gezinen kan uyuşukluğunu aldı ve tekrar düşünmeye, hissetmeye başladı. Kızın yanına diz çöktü. Dokunup dokunmama arasında gidip geldi. İncitmekten korkarcasına avuçlarıyla kızın omuzlarını hafifçe tutarak ters çevirdi. Kızın yüzünü gördüğünde kan beynine sıçradı. Yine vücudu uyuştu, hiçbir şey hissedemez, düşünemez oldu. Bağırmak istedi, sesi çıkmadı. Üç gündür tekrar görebilmek hayaliyle yaşadığı kız şimdi dizlerinin dibinde hareketsiz yatıyordu... Yüzü yara bere içinde, gözleri kapalıydı. Dudaklarından ve burnundan kan sızıyordu. Vitali'nin elleri, dizleri, yüreği titredi. Kızın yanında yıkılmış olarak öylece kalakaldı. Titreyen avuçlarını kızın yanağında gezdirdi. O an kızın yumulu gözlerinin ardındaki göz bebekleri oynadı. Kızın yaşadığını anlayınca dünyalar Vitali'nin oldu. Hemen kızı evir-

di, çevirdi, kurşun yarası var mı diye baktı. Kız kendinde değildi. Kurşun yarası yoktu. Belli ki kaçarken kalabalıkta ezilmişti. Kızı kucakladı, kuş gibi hafiflemiş olarak, bacaklarında inanılmaz bir güç hissederek ara sokaklara kaçıp gözden kayboldu. Kanal boyunca koşup, bir köprünün altında dinlenmek için yere çöktü. Kızı usulca yere yatırıp, ellerini başının altına yastık yaptı. Kız o sırada şuursuzca gözlerini araladı. Bu gözler birkaç hafta sonra karısı olacak Yekaterina'nındı.

"Hayrola, daldın Vitali Efendi?"

Vitali yıllar öncesinin anılarından uyandı.

Sigarasını tüttürerek Ahmet Ağa'ya Petrograd'ı anlattı. Her şey bitti dendiği bir anda General Yudeniç'in ordularını nasıl püskürttüklerinden bahsetti. Lenin Finlandiya'dan Petrograd'a geldiğinde, onu görmek için insanların birbirlerinin üstüne nasıl çıktığını, kendisinin en önlerde Lenin'i gördüğünü gururla anlattı. Yalnızca anlatmak istediklerini, herkesin bildiklerini söyledi. Anılarını, kendi yüreğinde iz bırakanları ise söylemedi. Onlar özeldi. O altın saçlı, gamzeli, güzel ve zarif kız ise çok özeldi. Ondan da bahsetmedi.

Dili iyice dolanıyor, konuşurken doğru sözcükleri bulmak için çabalıyordu. Sıranın üstündeki testiyi kaldırıp tasın üstünde ters çevirdi. Testiden önce tel gibi ince akan kırmızı şarap hemen arkasından damlalara dönüşüp kesildi.

"Bak şarap da bitti!"

"Vakit de geç oldu, ben gideyim Vitali Efendi... Haydi sen de yat, sana yardım edeyim."

Ahmet Ağa Vitali Efendi'nin kolunu omzuna atıp kalkmasına yardım etti. Ayaklarını sürüyerek okula girdiler. Vitali kendinden yarı geçmiş vaziyette mırıldanıyordu.

"Ben madalyamın hakkını verdim Ahmet Efendi. Harp yakında bitecek. Oğulların sana Berlin'den mektup yazacak."

Ahmet Ağa yine sevindi. Sarhoş marhoş, iyi adamdı şu Vitali Efendi.

Vitali'nin bu kadar sarhoş olmasından cesaretle, onu yatağına yatırırken sordu:

"Türkiye harbe girseydi, yani öyle olsaydı, harp hakikaten şimdiye biter miydi Vitali Efendi?"

"Türkiye harbe girseydi bir de burada cephe açılırdı, harp daha da uzardı Ahmet Efendi."

"Neden ki?"

"Nedeni var mı? Harbe girse elbet Almanların yanında girerdi!"

"Olur mu Vitali Efendi?"

"Büyük harpte Almanlarla beraber harp etmedi mi?

"O başka. "

"Başka değil."

"Almanlarla ilişkiyi kesmiş. Yuri Levitan söylemişti. Pazar yerinde hepimiz duyduk."

Vitali cevap veremeden sızıp kaldı. Ahmet Ağa, el yordamıyla sağa sola tutunarak kapıya giderken o derin bir uykuya dalmıştı.

Ahmet Ağa'nın kafası karmakarışıktı. "Hiç sormasa mıydım?" diye düşündü. Pişman oldu. Hem o sarhoş Rus nereden bilecekti? Bütün dünyanın Almanları düşman bellediği zamanda Türkiye mi o domuzlara arka çıkacaktı? Tabii canım, nereden bilecekti Vitali Efendi?

"Keşke hiç sormasaydım!" diye iç geçirdi.

Sabah namazı vakti gelmişti. Abdest alıp namazını kılarken bile kafası Vitali'nin söylediklerindeydi, iki defa namazını şaşırdı. Keşke Türkiye'den hiç bahsetmeseydi. Şimdi bu Rus farklı manalar çıkarırdı. Ama hatırlamazdı ki sabaha. Hatırlamazdı tabi. Bir testi şarap içmişti. Dudakları, dişleri mosmor olmuştu. Zaten sızıp kalmamış mıydı? Nereden hatırlayacaktı ki...

Ahmet Ağa'nın karabasanı

Sabah Ahmet Ağa uyandığında ortalık ağarmıştı. Selvi Hanım gece kocasının sıkıntıdan uyuyamadığını biliyordu. Bu yüzden de hiç ses etmedi, kendi kendine uyanmasını bekledi.

Ömer koyunları otlatmaya çıkarırken Sabaçka iri cüssesinden beklenmeyecek bir neşeyle koşturuyor, zıplayıp hopluyor, kuyruk sallayıp oyunlar yapıyordu. Küçük sürüsünü doğruca aşağıya, Uravel Deresi'nin oraya sürdü.

Ahıska şehrini çevreleyen tepeler sararırken, bu dağların otları, çimenleri Ağustos ayında bile yeşil kalırdı. Sadece baharda değil, yazın ve sonbaharda bile çiçeğe donanırdı kırlar. Kar yorgan gibi dağları kaplayıncaya kadar, koyunlarla keçiler hep yeşil, sulu otları yiyip semirirlerdi.

Nika da koyunlarını otlatmaya çıkmıştı. Derenin kenarına oturmuş, ayaklarını suyun içinde çırpıyordu. Ömer, onun yanına gitmeden önce, şamata yapıp, koşturup itekleyerek koyunları sağa sola dağıttı. Hayvanların bir arada toplanmalarını engelleyip yan yana duranları ürkütüp ayırdı.

"Ne haber Ömer?

"İyilik."

"Abin harbe gitmiş!"

"Gitti ya..."

"Keşke biz de gitseydik Ömer!"

"Ben tankçı olurdum!"

"Hayır ben tankçı olurdum!"

"O zaman ben makineli tüfekçi olurdum. Veya pilot olur, Almanların kafasına bomba yağdırırdım."

Savaş bile onlar için oyundu. İtişip kakışmaya başladılar. Sonra otlarda yuvarlandılar.

"Babam sürüyü dağınık tut, gören olursa çok koyunumuz var zannetmesin dedi."

"Dağınık zaten, bak sizin koyunlarla bizimkiler karışmış" diye cevap verdi Nika.

Ömer yeniden bir araya gelen birkaç koyunun otladığı yöne doğru bağırarak telaşla koşmaya başladı. O koşunca Sabaçka da dili dışarıda, neşeyle zıplayarak çocuğu takip etti. Koyunlar onların geldiğini fark edince hemen sağa sola kaçıştılar.

Baharda çok kuzuları olmuş, sürü biraz fazla artmıştı. Ahmet Ağa koyunları fazla görünecek, göze batıp dikkat çekecek diye endişe ediyordu. Sıkı sıkı tembihliyordu her seferinde Ömer'e. "Aşağı köylerden birinde bir hanenin çok koyunu var diye bütün aileyi gulaga göndermişler" diye anlatırdı.

Koyunlar otlarken derede yüzdüler. Taşların, çamurların arasında elleriyle balık aradılar. Birbirlerine su attılar. Dereye sarkan salkım söğütlerin dallarına tutup sallandılar. Sallanıp sallanıp kendilerini buz gibi suya bıraktılar.

Ömer'le Nika daha ufacık yaşlardan beri koyunları buraya getirirler, hayvanlar otlarken onlar da burada oynar eğlenirlerdi.

Savaştan önceydi. Henüz okula gitmiyorlardı. Sabaçka da yoktu daha dünyada. Böyle bir sonbahar mevsimiydi yine. Uravel'in suları giderek daha fazla soğumaya başladığı bir zamanda, işte bu salkım söğütlerin gölgesinde Nika'nın çakısıyla parmaklarına birer kesik atıp, kanlarını birbirlerine bulaştırarak kan kardeşi olmuşlardı. Kan kardeşi olmak, o gün dünyanın sanki en önemli şeyiydi onlar için. Akşam ağabeylerine gurur ve heyecanla kesik parmağını gösterdiğinde, onların umursamamaları Ömer'i hayal kırıklığına uğratmıştı.

Şimdi boyları uzamış okula gidiyorlardı. Ama oyunları hep aynıydı. Yine salkım söğütlerin ip gibi dallarına asılıp suya atlıyorlardı. İnce dallar artık onları zor taşıyordu. Her gün mutlaka bir kez olsun dövüşürlerdi. Sebep boldu kavga etmek için. Olmasa da yaratırlardı nasıl olsa.

Koyun gütmek oyun demekti onlar için. Köy yerinde çocukların oyuna ayrıca ayıracakları zamanı olmazdı. Bu yüzden de koyun otlatmak oldu mu koşa koşa giderlerdi. Karınları acıkınca, bohçalar ortaya açılırdı. Nedense gözleri hep diğerinin getirdiğinde olurdu. Nika, Selvi teyzesinin yaptığı somun ekmeği, Ömer de Lela teyzesinin kayık gibi iki ucu sivri uzun tandır ekmeğini severdi. Patates tarlalarına dadanırlar, kökledikleri patatesleri yaktıkları ateşin közünde pişirir, ekmeklerine katık edip yerlerdi. Harp çıktığından beri artık patatesler kıymete binmişti, canları istedikçe öyle kökleyip közleyemiyorlardı.

Rüzgârın güttüğü bulutlar güneşi örtünce ortalık kararır gibi oldu. Dağların tepelerini, Orsep köyünü bulutlar kapladı.

"Ömer bak! Sizin köy yok olmuş!"

Orsep köyü en tepede olduğundan çoğu zaman böyle bulutların içinde kaybolurdu. Ömer köylerinin tarafına baktı. Beyaz, gri bulutlar köyü sarmış, köy görünmüyordu. Tepe, sanki köylerine varmadan gökyüzüne kavuşuyordu.

Ömer'in içini bir anlık hüzün sardı. "Şimdi köyüm gerçekten olmasaydı ne yapardım?" diye düşündü. Annesi, babası, evleri, ablaları, hiçbiri olmasa... Sanki her şeyini gerçekten kaybetmiş gibi üzüldü. O sessizce hüzünlenirken bulutların arasından telaşlı adımlarla Ahmet Ağa belirdi. Hızla Nikaların köyüne doğru yürüyordu. Kadim dostu Şota'ya gidiyordu besbelli. Ömer'i görünce terslendi:

"Sana kaç defa hayvanları dağıt, bir arada tutma dedim!" diye bağırdı.

"Dağıttım ya baba! Bak Nikaların koyunlarıyla karıştı bile."

"Daha iyi dağıt!"

Ahmet Ağa öyle bir telaşla yürüyordu ki, sesi ona yetişemiyordu sanki. Ters ters söylenirken ağzından çıkan kelimeler onunla birlikte uçuştu, sesi de kendi de Hevot köyünün yolunda kayboldu.

Köyde pek çok kimse koyunlarını otlatsın diye deli Seyit'e verirlerdi. Seyit o civarın tek gerçek çobanıydı. Kimi kimsesi yok, aklından özürlü, zararsız biriydi. Çocuklar onu kızdırıp dalga geçmeye bayılırlardı. Seyit az ötede sırtında kepeneğiyle koyunlarının başında duruyordu. Orsep'in bulutlar arasında kaybolduğunun farkında değildi. En büyük takıntısı da buydu zaten. Köyü bulutlar içinde gördüğü zaman çok telaşlanır, bulutları dağıtmak için bağırarak köye doğru koştururdu.

Çocuklar oyun olsun diye avuçlarını ağızlarına siper ederek ona bağırdılar:

"Seyiiiit! Bak köyü bulutlar yemiş!"

Zavallı adamın köye doğru sopasını sallayarak koşturmasını muzipçe gülüşerek seyrettiler. Seyit, koyunları bırakıp bulutların içinde kayboldu. Sürüsünü bekleyen çoban köpekleri deli efendilerinin böyle koşup gitmesine alışmışlardı. O gidince, meydan boş kalmasın diye kulaklarını dikip, havayı koklayarak sürünün etrafında gezinirler, dikkatle etrafı kolaçan ederlerdi. Seyit dönünce, yine bir gölgeye kıvrılıp uyurlardı.

Seyit Orsep'in bulutlarının içinde gözden yitip gittiğinde, çocuklar yine oyunlarına daldılar.

Şota, evlerinin hemen önündeki asırlık ceviz ağacının dibine çökmüş, sabah mahmurluğuyla boş gözlerle ovayı seyrediyordu. Ahmet Ağa'nın geldiğini görünce pek sevindi. Ahmet Ağa böyle telaşla boşuna gelmezdi. Yüzünden, kötü haber getirmediği de belliydi. Ee o zaman muhabbet vardı demek ki.

"Lelaaa! Misafirimiz var, çay yap, süt ısıt. Ne bileyim evde ne varsa ondan yap!" diye bağırdı karısına.

Ayağa kalkıp, dostunun altına bir tahta sandalye çekti.

Sırtlarını ceviz ağacına verip, ovayı seyrederek, Lela Hanım'ın getirdiği çayları yudumlayıp, ahududu reçelinin tadına bakarak derin bir sohbete başladılar. Ahmet Ağa gururla anlatıyordu:

"Vitali Efendi'yle konuştum dün gece. Uyku tutmadıydı da. Baktım o da ateşin karşısında kafa çekiyor. Varayım gideyim dedim yanına. Kaç saat konuştuk. Harpten bahsettik. Sana iyi haber: Vitali harp birkaç hafta bilemedin birkaç aya kalmaz biter diyor!"

"O nereden biliyormuş harbin biteceğini?"

Ahmet Ağa kızdı. Hafif kekeleyerek, azarlarcasına çıkıştı:

"O devletin bir muallimi. Vitali bilmeyecek de kim bilecek? O koca madalyayı boş insana verirler mi? Kaç kişiye vermişler o madalyayı biliyor musun? Nereden bileceksin? Yüz kişiye sadece. Bir bildiği var ki konuşuyor."

Şota alttan aldı: "Kesin mi konuştu?"

"Tabi kesin konuştu! Ordu Berlin'e girecek dedi. Yolunun üzerinde hiçbir engel kalmamış. Almanlar hep geri kaçmışlar. Oğullarınızdan iki üç aya kalmaz Berlin'den birer mektup alırsınız dedi!"

"Deme ya!"

"Ne sandın!"

Çalı süpürgesiyle evlerinin önünü süpüren Lela Hanım sevinçten ağlamaya başladı. Hem ağlıyor, hem süpürmeye devam ediyordu. Salya sümük bir şeyler söyledi ya, ne dediği anlaşılmadı. Bir tek harpteki oğlunun adını duydular.

"Lela ne ağlıyorsun zır zır? Bak, Vitali harp çok yakında bitecek demiş. Mişa'dan, Mehmet'ten, Cemil'den yakında mektup alırsınız demiş. O koskoca muallim. Vitali bilmez de kim bilir?"

"Ah inşallah! Mişa'm sağ salim dönsün başka bir şey istemem!" diye ağlamayı sürdürdü Lela Hanım. Baktı durduramıyor gözyaşlarını, evin içine kaçtı.

"Başka ne konuştunuz Vitali ile?"

Ahmet Ağa'nın suratı ekşidi.

"Şota, bak ne diyecem. İçim içimi kemirdi, uyuyamadım dün gece. Bu Vitali Efendi dün akşam sarhoştu. Aha nah bu kadar testi kara şarabı tek başına gözümün önünde içip bitirdi. Ağzı, dişleri kapkara oldu şaraptan. Sigaraları yakıp baca gibi tüttü durdu."

"Eee?"

"Dur bir sabret! Bu harpten filan bahsedince. Ne bileyim, ben de hem muhabbet olsun diye, hem de sarhoşluğundan cesaret aldım, Türkiye harbe girse ne olurdu filan diye sordum."

"Ne olmuş sorduysan?"

"Sen sorsan bir şey olmaz da ben sorunca... Türk'üm diye soruyorum sanırlar. Zaten bir tersledi sonra. Ona canım sıkıldı. Dilim tutulaydı da sormayaydım."

"Bir şey dememişsin ki, ne üzülüyorsun?"

"Bir de Troçki'yi sordum. Neden sürüldü deyince tersledi."

"Onu keşke sormasaydın."

"Ama o anlattı hep, Troçki trene binip cepheye gelmiş diye."

"Bir şey olmaz merak etme!"

Ahmet Ağa'nın canının sıkıntısı geçmedi. Çayını yudumlayarak anlattı durdu. Şota hiç belli etmese de, köyün öğretmeniyle bu kadar derin konulara girdiği için Ahmet Ağa'ya kızıyordu. Kızıyordu ya, yapacak bir şey yoktu. Hem Vitali Efendi iyi adamdı. Kimseyi ispiyonladığını duymamıştı. Onun çelik gibi bir vicdanı vardı. Masum insanlara iftira atmaz, başlarını belaya sokmazdı.

"Sen diyorsun ya Ahmet! Vitali sarhoşmuş. O şimdi akşam içtiğini bile unutur, öyle kalkar sabah. Bir de bir başı ağrır ki sorma! Hiçbir şey hatırlamaz merak etme."

"Hatırlamaz değil mi?

"Hatırlamaz!"

"Vallahi nah bu kadar bir testi kara şarabı gözümün önünde içti."

"Hatırlamaz dedim ya!"

İçi ferahladı Ahmet Ağa'nın. Rüzgâr, dibinde oturdukları ceviz ağacının yapraklarını hışırdıyordu. Yüzlerine bir serinlik vurdu. Ne güzeldi bu ceviz ağacı. Gölgesinde oturdun mu bütün ova sanki ayağının altında uzanırdı. Var mıydı böyle heybetli bir ağaç bu köyde. Yazın en kavurduğu günlerde bile burası hep serin olurdu. Asırlık ceviz ağacı... İkisi de aynı şeyi düşünmüş gibi kafalarını kaldırıp, hışırdayan yapraklara baktılar gülümseyerek.

Ahmet Ağa müsaade isteyip yavaşça ayağa kalktı. Sonra da hızlı adımlarla yürüyerek köyünün yolunu tuttu. Yapacak bir sürü iş vardı. Hem geç kalkmış, bir de üstüne sohbet etmeye gitmişti. Gevezelik etmenin zamanı mıydı? Ama ne iyi etmişti de gelmişti Şota'nın yanına... İçinin sıkıntısını atmıştı. Ne iyi dosttu şu Şota. İnsanı hep rahatlatırdı. Ne zaman canı sıkılsa, o böyle sakin sakin konuşur, içine su serperdi. Çocukluğundan beri iyi dosttu. Babaları gölgesinde sohbet ederken, onlar da o ceviz ağacına kurdukları ipten salıncakta sallanırlar, arada bir ağaca çıkıp aşağıya ceviz atarlardı. Az kulakları çekilmemişti rahat durmuyorlar diye.

Ayakları alıştığı yolda onu hızla köyüne götürürken, düşünceleri anılarla yüzmeye devam etti.

"Ne iyi dost şu Şota" diye mırıldandı yine.

Derenin üzerindeki tahta köprüyü geçerken gözleri yine koyunlara takıldı.

"Ömeeer! Ben ne dedim sana? Niye dağıtmıyorsun bu hayvanları?"

"Dağınık ya işte baba!"

"Dağıt şunları!"

Ahmet Ağa köylerinin yokuşunu hızla tırmanırken, Sabaçka da peşine takıldı. "Sen nereye geliyorsun? Senin işin burada!" diye çıkıştı Kafkas köpeğine. Sabaçka, inler gibi sesler çıkardı. Sonra havlayıp, hoplayıp zıplayarak Ömer'in peşine takıldı.

Ahmet Ağa köye doğru çıkarken, deli Seyit aşağıya iniyordu.

"Bulutları dağıttım Ahmet emi" dedi gururla.

"Aferin!"

Ahmet Ağa neşeli bir türkü mırıldanarak hızlı adımlarla tepeyi tırmanmaya devam etti. Şu Şota ne iyi dosttu. Onunla iki kelime etmek rahatlatmıştı. Ama kendi de ne önemli şeyler söylemişti. Vitali Efendi'nin harple ilgili anlattıklarının hepsini aktarmıştı. Ahmet Ağa da Şota'ların yüreğine su serpmişti. Lela Hanım nasıl da ağlamıştı sevinçten. Kolay mıydı ana olmak? Vitali Efendi'yle herkes konuşamazdı, çekinirdi. Hükümetin adamıdır diye korkarlardı. Zaten Vitali Efendi de öyle herkesle sohbet etmezdi. Ama Ahmet Ağa da onu kaç hafta evinde misafir etmişti, hatırı vardı... Dün akşam da iyi sarhoştu yani. Dili dolanıp durmuştu. Çok sarhoş olduğu için öyle Troçki'yi, Türkiye'yi sorduğunu filan hatırlamazdı. Gurur ve sevinçle köyüne girip, okulun önünden geçerken Vitali Efendi kapıdan yeni çıkıyordu.

"Hayırlı sabahlar Vitali Efendi!"

"Sana da Ahmet Efendi. Dün akşam çok içmişim. Başım ağrıyor. Ama iyi oldu. Ara sıra insan özlüyor böyle. Hem seninle de iyi muhabbet ettik. Ne zamandır böyle konuşmuyorduk. Harpten, iç savaştan da olsa böyle sohbet etmek iyi oldu."

Bu sarhoş öğretmen her şeyi hatırlıyor olmalıydı! Ahmet Ağa'nın bütün keyfi kaçtı.

Çifte mutluluk

Bir hafta geçmedi ki Şota'nın oğlu Mişa, omzunda çıkını, yakasında orak çekiçli bir kızıl yıldız madalyasıyla yürüyerek Hevot'a geldi.

Sağ elinin serçe parmağı dışındaki bütün parmakları kopmuştu, eli hep yumruğunu sıkmış gibi görünüyordu. Tetik parmağı kopunca terhis etmişler. "Sol elimin parmakları kopsaydı öyle olmazdı, iyileştikten sonra beni hemen cepheye geri gönderirlerdi" diye anlattı. Yüzünde de birkaç küçük yara izi vardı. Asıl beline bir şarapnel parçası girdiğini, ölümden döndüğünü söyledi.

"Ameliyat çok zordu. Demir biraz daha içeri girseydi ya ölürmüşüm ya da ömür boyu kötürüm kalırmışım. Küçük bir parça olsa ameliyat etmeyecekler, belimde bırakacaklardı. Ama nah böyle büyük bir parçaymış! İçimde bu parçayla yaşamam zormuş. Doktorlar omurgama kadar saplanan demiri zorla çıkardılar. Haftalarca hastanede yattım. Sonra beni sırtımda koca bir kesik iziyle terhis ettiler" diye anlattı.

Mişa kopan parmaklarına çok üzülüyordu. Ama bunu ondan başka dert eden yoktu. Kimin umurundaydı ki kopan birkaç parmak? Sağ salim baba ocağına dönmüştü ya...

Herkesi neşe ve mutluluk sardı. Şotaların iki katlı evlerinin önündeki ceviz ağacının altı misafir doldu. Sandalye yetişmedi, herkes hasırları çekip yerlere oturdu. Lela Hanım, yanaklarında

pembe gülücüklerle herkeslere çay ve reçel ikram etti. Oğulları cephede olan analar babalar umutla Şotaların evine geliyor, çocuklarından haber soruyorlardı. Uzak köylerden gelenler bile vardı. Şota çok sevilen, sayılan bir adamdı. Ahıska'da iyi tanınırdı. Çok kimseye iyiliği olmuştu. O yüzden evleri konuklarla doldu taştı. Kimi tebriğe, kimi cepheden haber almaya geldi. Mişa'nın harpten sakat dönen bir arkadaşıyla, aynı köyden geçen sene oğlunu harpte kaybetmiş bir kadın da ceviz ağaçlı evi ziyaret etti. Kadının gözleri dolu ama pırıl pırıldı. Yüzü gülerek, dualar mırıldanarak Mişa'nın saçlarını okşadı, sırtını sıvazladı.

Şota'ların evlerine ziyaretçi akını günlerce devam etti. Analarla babalar evden ayrılırken daha umutlu, daha güçlüydüler. Mişa geldi, sıra bizim çocuklarımızda diye düşünüyorlardı.

Ahmet Ağa da Mişa'nın döndüğünü duyar duymaz tozu dumana katıp koşarak Hevot'un yolunu tuttu. Efendisinin koştuğunu gören Sabaçka da dili dışarıda kuyruk sallayarak peşine takıldı. Yarım saat geçmedi ki arkasından Selvi Hanım, Ömer, kızları ve İbrahim bebekle Şota'ların evine çıkan yokuşun başında nefes nefese göründüler. Selvi Hanım Mişa'ya sarılıp uzun uzun ağladı. Herkesin gözleri yaşardı.

"Mehmet'im ne ediyor Mişa? Onu gördün mü yakınlarda?" diye sordu Selvi Hanım.

Mişa ile Mehmet aynı zamanda köyden ayrılmışlar, sonra da birliklerine dağıtılmışlardı. Ayrı yere düştükleri için bir daha birbirlerini görememişlerdi. Harpte herkes kendi derdindeydi. Kimsenin kimseden haberi olmazdı. Ama oğlundan iyi bir haber almak için yalvaran gözlerle ağzının içine bakan bir anaya bunu nasıl anlatabilirdi?

"Yakınlarda görmedim..." dedi yutkunarak. Sonra kekeleyerek devam etti:

"Ama geçenlerde haber aldım. İyiymiş. Sağlığı yerindeymiş. Yakında dönerim inşallah diyordu. Sizleri de çok özlemiş. Selâmları var, ellerinizden öpüyor..."

Ahmet Ağa'nın bütün ailesi sevinç gözyaşlarına boğulurken, Şota buğulu gözlerle oğlunun sırtını gururla okşadı. Oğlu yalan söylemeyi hiç beceremezdi. Onun oğlu yalan söylemezdi zaten. Ama bu insancıklara tatlı yalanlarıyla umut vermişti.

Baba oğul göz göze geldiler. Birbirlerinin ne düşündüklerini kelimelere gerek kalmadan anladılar. Burukça gülümsediler. Ahmet Ağa da inanmamıştı Mişa'nın söylediklerine. Yüz binlerce asker, kaç cephede savaşıyordu. Birbirlerini nasıl görüp haber alacaklardı?

Giderek seyrelse de gelen gidenin arkası hemen kesilmedi. Artık ziyaretçiler tarladaki işleri bittikten sonra akşam oturmasına geliyorlar, erkekler merakla harbin gidişatını, cephede neler olup bittiğini öğrenmeye çalışıyorlardı. Mişa da gördüğü ilgiden memnun, koca harbin bütün planlarını kendisi yapıyormuşçasına ballandırarak anlatıyordu.

Nika'nın mutluluğu da her halinden anlaşılıyordu. Ömer ile pür neşe koyunları güderken, derenin kenarında okul başlamadan önce yazın son demlerinin keyfini çıkarıyorlardı. Ömer de mutluydu. Cemil gittikten sonra ilk defa gözlerinin içi gülüyordu. Öyle ya, büyük ağabeyiyle Nika'nın ağabeyi aynı zamanda askere gitmişlerdi. "O zaman Mehmet abimin de dönüşü yakındır" diye düşünüp seviniyordu. Mişa anlatırken duymuştu, harp bitmek üzere diyordu. O zaman Cemil abisi de gelirdi belki. İki ağabeyinin birden gelmesi, en güzel rüyasının gerçekleşmesiydi onun için.

Ömer ve Nika mutluluk ve iyimserliğin beslediği enerjileriyle yorulmadan hopluyor, zıplıyor, kavga etmek bile akıllarına gelmiyordu. Bütün gün savaşçılık oynayıp, derede yüzen dalları ve

ağaç kabuklarını Alman savaş gemileri niyetine taşladılar. Çam ağaçlarındaki kozalakları Alman savaş uçakları niyetine sapanla vurdular.

Herkesin gözleri parlıyordu, tatlı bir iyimserlik rüzgârı hepsini sarmıştı. Ahmet Ağa'nın büyük kızı Zehra, Mişa'nın dönüşünden sonra yerinde duramaz olmuştu. "Mişa döndü, Yusuf'umun dönmesi de yakındır. Geldiğinde beni evimde bulsun. Evime dönmem lâzım" diye tutturdu. Oğlunu ve bohçasını hazırlamıştı bile. Ahmet Ağa, "Nasılsa kocan gelince haber ederler" diye zor ikna etti kızını kalması için.

Okulun açılmasından önceki son gündü. İki çocuk Uravel'in kenarında her zamanki gibi koyunlarını otlatmaya bırakmışlar, oyuna dalmışlardı. Yolun aşağısından gelen garip bir kağnı gördüler. Burada görmeye alışmadıkları cinsten ince uzun bir arabaydı. Oldukça iri boynuzlu tek bir öküz çekiyordu. Üstünde bir iki çuval ile iki tane de kocaman koyun tulumu vardı. Sanki iki koyunu boğazlayıp, şişirip sırtüstü arabaya yatırmışlardı. Tulumların yanında o zamana kadar hiç görmedikleri kadar büyük, tırpan bıçaklarını andıran birkaç yabani keçi boynuzu üst üste dizilmişti. Her biri neredeyse küçük bir çocuk boyundaydı. Kağnıyı süren adam iri yarı şişman bir şeydi. Adam davudi sesiyle ulumaya benzer garip bir şarkı mırıldanarak onlara doğru geliyordu. Yanlarına gelip arabayı durdurdu. Adamın kafasında takke şeklinde keçeden kara bir külâh vardı. Üzerinde boncuklardan haç şeklinde işlemeler bulunuyordu. Bütün ağzını ve yanaklarını kaplayan pos bıyıkları, bıyıkları aratmayacak kalınlıkta, kafasındaki külâha değen kapkara kaşları vardı. Ayağındaki çizmeleri dizlerine kadar çıkıyordu. Pantolonu da gömleği de kapkaraydı. Gömleğin eteklerini pantolonun üstüne atmış, belini de kalın bir kemerle sıkmıştı. Gömleği kemerin üstünden taşan göbeğini tam kapatamadığından, kıllı göbeği komik bir şekilde yusyuvarlak ortaya çıkmıştı.

Adam kafasıyla selâm verdikten sonra Gürcüce bir şeyler söyledi. Nika eliyle köylerinin yönünü işaret etti şişman adama. Adam kulağa kalın bir uğultu diye gelen şarkısını böğürür gibi söyleyerek köyün yokuşunda giderek küçüldü.

"Ne komik adam değil mi Nika? Ne sordu sana?"

"Bizim köyü sordu. Sonra da zaten biliyordum dedi."

"Kime gidiyor ki acaba?"

"Bilmem... Keşke sorsaydım."

"Göbeğini gördün mü?" Kıkırdayıp gülüştüler.

"O tulumların içinde ne vardı sence?"

"Bence koyun kavurması vardı. Koyun şeklinde ya."

"Bence buğday vardı."

Konuşma böyle uzadı gitti. Çocuklara mahsus sınır tanımaz hayal gücüyle o tulumların içine akıllarına gelen her şeyi soktular. Asıl merak ettikleri ise, adamın kime gittiği ve ne işi olduğuydu... Buralara yabancılar neredeyse hiç gelmezdi. O yüzden bir yabancının gelişi farklı bir olay, heyecan olurdu çocuklar için. Hele böyle gizemli bir yabancının, içinde ne olduğunu bilmedikleri kocaman iki tane tulumla gelişi günlerce anlatılacak bir maceraydı.

"Bence tereyağı var" dedi Ömer.

Sonra peynirde karar kıldılar. Herhalde köye peynir satmaya gidiyordu. Tulumların sırrını kendilerince çözdükten sonra boynuzları konuştular. O upuzun boynuzların ne işe yaradığı konusunda, en geniş hayal gücünü bile aşan fikirler yürüttüler.

Çocuklar adamın ulur gibi şarkı söyleşinin taklidini yapıp gülüyorlardı ki, yürüyen bir panayır gibi katırıyla, yoldan İzak'ın geldiğini gördüler.

Ahıska'daki Yahudi erzakçı Moşe'nin kardeşi İzak'ın, bulup buluşturup takıp takıştırdığı, her tarafından çeşitli eşyalar, düdükler, aynalar, keseler sarkan katırını gören çocuklar onun

yanına koştular. İzak söylenerek, küfürler ederek katırının yularını çekiyordu. Çocuklara aldırmadı. Zaten yanında ana babası olmayan bir çocuk gördü mü durmazdı bile. Boşa vakit kaybıydı. Çocuğun parası olmazdı ki bir düdük, bir çomaklı şeker, akide şekeri filan alsın. Yanında anası babası olacak ki, şöyle düdükleri bir göstereceksin çocuğa. Şekerleri okşayıp, çocuğun canını çektireceksin. Hele bir dede veya ninesi oradaysa. Kesin bir şeyler satılırdı o zaman. Erkekler tütünden başka bir şey almazlardı kendilerine. Kadınlar daha iyi müşteriydi. Evde ne lâzımsa hepsini sorarlar, her şeye teker teker bakarlardı. Öyle pazarlık ederler ki İzak'ı bezdirirlerdi. İzak her şeyi birkaç ruble fazla söyler, sonra o fazlalığı indirirdi. Ama bu indirim hiçbir zaman kadınlara yetmezdi. Onlar sürekli her şeyi daha ucuza almak isterlerdi. Sonunda da ihtiyaç duydukları bir iki şeyi alırlardı. Bazen de bütün mallarını indirtip tek bir şey satın almazlardı. Yine de o kadar zahmete, pazarlığa rağmen, kadınlar olmasa bu iş yapılmazdı.

"İzak emi düdüklere bakalım!"

"İzak emi bu torbanın içindeki top mu?"

"İzak emi! İzak emi!"

"Ee, susun be! Sizin okul başlamor mu daha? Acelem var gidorum. Meşgul etmeyin beni be!"

Çocuklar ısrarlıydı. Hemen bırakmadılar peşini. İzak Efendi Hevot'un yoluna doğru katırının yularını çekiştire söylene giderken, çocuklar koyunlarının başına geri döndüler.

Bir günde iki kocaman olay çok sevindirmişti çocukları. Bu defa oturup, İzak'ın bohçalarında, torbalarında, çuvallarında neler vardı diye fikir yürütmeye başladılar. Şimdi köyde olmak vardı. O zaman anaları onlara en azından birer şeker alırdı. Keşke köyde olsalardı. Sarılı, kırmızılı meyve kokulu şekerleri ağızlarına atarlar, akşama kadar yanaklarını şişire şişire emerlerdi. Böyle yolda gördükleri zaman İzak Efendi hiç durmuyor, onlara yüz vermiyordu. Nedense hep acelesi oluyordu. Onu köyde gör-

mek lâzımdı. O zaman acelesi olmuyor, bütün mallarını gösteriyordu.

İri boynuzlu öküzün çektiği uzun kağnı Hevot köyüne girdiğinde şişman adam şarkı söylemeyi kesti. Tek başına söyleyince kulağa garip geliyordu şarkıları. Geldiği yerde erkekler bir arada ama her biri başka bir sesten söyleyerek şarkılara ruh katarlardı. Anlamayan için bir şey ifade etmeyen bu çok sesli şarkılar, ulu dağların rüzgârlarını, ölülerin ruhlarını, atalarının kahramanlıklarını, bazen de içlerine attıkları kara sevdalarını dillendirirdi.

Kağnı gıcırdayarak çakıllı yoldan ilerlerken, yabancı etrafına bakındı. Boynu o kadar kalındı ki, sanki şişman yuvarlak başı doğrudan bedeniyle birleşiyordu. Etrafa bakınırken, kafasını vücuduyla birlikte sağa sola çeviriyordu.

Köyün hemen girişinde, iki üç evi geçmişti ki, sağdaki pınardan testisine su dolduran bir kız çocuğu gördü. Kızın yanına gelinceye kadar kızın testisi dolmuş, taşmaya başlamıştı. Küçük kız testisini unutmuş, donmuş gibi hareketsiz, köylerine gelen bu garip yabancıya bakıyordu. Kağnı yanında durdu. Yabancı ona kalın sesiyle kavga eder gibi sesler çıkararak bir şeyler söyledi. Küçük kız korktu. Endişeli, ama daha çok meraklı gözlerini kocaman açıp hiçbir şey söylemeden adama bakıyordu. Adamın sözlerine, testiden taşan suyun ve öküzün kıçına konan sinekleri kovmak için savurduğu kuyruğunun sesi cevap verdi.

Adam bir süre çocuğun konuşmasını bekledi. Çocuktan tepki gelmeyince, bu defa uzun süredir konuşmadığı anlaşılan tutuk Türkçe'siyle tane tane sordu:

"Sen kimin çocuğusun a kızım?"

Kızın dili tutulmuş gibiydi. Cevap yerine omuzlarını silkti.

Araba yeniden hareket etmeye başladığında, kız tiz sesiyle arkasından bağırdı:

"Sen kimsin emi?"

Adam keyifle güldü.

"Ben yabancı değilim a kızım."

Sonra yine öküz böğürtüsünü andıran şarkısını söyleyerek kağnısını yokuşa vurdu.

Küçük kızın gözleri arabadaki tulumlara takıldı. Onların ne olduğunu o da anlayamadı. Koyun şeklinde çuvallar diye düşündü. İçlerinde acaba ne vardı? Koyun şeklinde olduklarına göre herhalde adamın koyunları vardı içinde. Peki neden çuvala koymuştu koyunlarını? Küçük kız buna cevap bulamadı. Koyunların kaçmaması içindir diye düşündü sonra. Testisini alıp, ayağındaki terliklerini şıkırdatarak, testideki suları döke saça acele adımlarla evinin yolunu tuttu.

Garip yabancı, köyün en sonundaki eve yaklaşırken, söylediği garip şarkı daha neşeli çıkıyordu. Ceviz ağacına bakıp coştu. Nemli gözlerini, sert mumlu yaprakları oynaşan ulu ceviz ağacının üzerinde yavaşça ve dikkatle gezdirdi. Ceviz ağacının her yaprağını hafızasına kazımak ister gibiydi.

Lela Hanım ceviz ağacının altında kışlık reçel için böğürtlen ayıklamakla meşguldü. Kızı olmadığından, yaz kış bütün ev işlerine tek başına o bakardı. Yabancıyı görünce biraz tedirgin ayağa kalktı. Elleri böğürtlenle kapkara boyanmıştı.

"Gamarcoba!* Sen Şota'nın karısısın?"

"Evet" dedi Lela, şaşkınlıkla.

"Adın ne?"

"Lela."

"Unutmuşum buraları. Köyün yolunu bile çocuklara sordum. Sormasam da bulurdum ya. Öylesine sordum."

Lela Hanım, hiçbir şey anlamadan, boş gözlerle bu yabancıya bakıyordu. Bu kara takkeli, yuvarlak yüzlü diken diken bıyıkları

---

* *"Merhaba."*

ve kaşları olan şişman adamda kötü insan yüzü yoktu. Kocasını nereden tanıyordu? Buraları nereden biliyordu? "Acaba Mişa'nın harpten döndüğünü duyan, oğlundan haber almak isteyen bir baba mı?" diye düşündü. Ama ayağında çizmeleri ve farklı kıyafetiyle bu adamın uzaklardan geldiği belliydi. Lela Hanım'ın gözleri bir ara adamın gömleğinden fırlayan kıllı göbeğine takılınca hemen kafasını başka tarafa çevirdi.

"Köyün girişindeki pınar yine aynı... Hiç değişmemiş" dedi adam.

Lela'nın gözleri tabut gibi ince uzun kağnı arabasına takıldı. Üzerindeki iki tutum o kadar şiş ve gergindi ki, sanki patlayacak gibiydiler. Neden sonra aklına sormak geldi:

"Sen Şota'yı neden ararsın efendi?"

Adam gürültülü bir kahkaha patlattı. Gülerken öksürük nöbeti tuttu. Hem gülüyor, hem öksürüyordu. Lela, adam boğulacak sandı.

"Benim adım Otari... Otari Geliaşvili. Şota benim kardeşim! Ben bu evde doğdum, bu evde büyüdüm!"

Lela Hanım ne yapacağını, ne diyeceğini şaşırdı. Hayalet görmüş gibi yüzü bembeyaz oldu. Büyük savaş zamanı buralardan ayrılıp giden Şota'nın ağabeyi Otar demek bu adamdı... Hem de yaşıyordu! Kanlı canlı ve koca göbekli bir şekilde karşısında duruyordu. Heyecandan küt küt atan kalbinin sesi kulaklarına vurdu. Adamı hemen buyur etmediği, altına bir iskemle vermediği, bir tas su ikram etmediği için utandı.

"Buyur efendi, buyur efendi! Otur şöyle. Sana çay yapayım, su getireyim. Nika da yok ki Şota'ya haber salayım. O değirmene gitmişti. Birazdan gelir. Sen bir soluklan hele."

Adam yine gürültüyle gülerek iskemleye çöktü. Otururken iskemle çatırdadı. Göbeği yine açıldı. Cevizin yaprakları hışırdıyor, rüzgâr serin nefesini iri adamın sakallı yüzüne üflüyordu.

Adam oturduğu yerden evi incelemeye başladı. Gözlerini evin duvarlarında, sundurmasında, kapısının üstündeki işlemelerde, pencerelerinde gezdirdi. Ayağa kalkıp, mütevazi bir zenginliği içine gömmüş kireç boyası duvarları okşadı. Sonra yine ceviz ağacına dönüp, iki eliyle ağacın gövdesini sıvazladı. Nasırlı kaba elleri, ağacın gövdesi üzerinde gezinirken kırt kırt sesler çıkarıyordu. Başını yukarı kaldırıp, eve doğru uzanan kalın bir dala baktı.. Gözleri bu dalda salıncak için bağladıkları urganın izini aradı. Çocukken bu dala salıncak kurarlardı. O zaman ip sürte sürte bağlı olduğu bu dalı aşındırmıştı. Şimdi o izden eser kalmamıştı. "Yıllar nelere iyi geliyor, ne yaraları iyileştiriyor" diye düşündü.

"Çay getirdim efendi!"

Tahta masanın üzerinde bir bardak çay, bir parça tandır ekmeği ile sulgun peyniri, reçel ve bir tas kayısı hoşafı duruyordu. Bir tane de kırmızılı morlu bir akide şekeri. Lela Hanım evde ikram edecek ne bulduysa masaya koymuştu.

Otar yıllardır çay içmediğini fark etti. Türkler'in geleneğiydi misafire çay ikram etmek. Ahıska'da herkes misafirine çay ikram eder, onlarla çay içerdi. Çayın buruk kokusunda çocukluğunu buldu mutlu bir gülümsemeyle...

Otar çayını höpürdetip, yemeğini yerken, Lela Hanım Şota'ya haber gönderecek birini bulurum ümidiyle komşulara koştu. Evde kadınlardan başka kimse yoktu. Çocuklar ya tarladaydı, ya koyun gütmeye gitmişlerdi.

Cevizin altında oturup Şota'yı beklediler.

"Anam sağ mı?"

"Sağ ya. Sağlığı da çok iyi. Abastuban'da Hatuna'nın evinde kalıyor."

Anası demek kız kardeşiyle yaşıyordu. Peki ya babası...

"Babam öldü öyle mi?"

Lela Hanım sükutla cevap verdi.

Adam kederli gözlerini ovada gezdirdi.

"Çok oldu mu öleli?"

"Harp başlamadan önce öldü."

"Hatuna ne yapıyor?"

Lela Hanım, Şota'nın kız kardeşini, onun kocasını, çocuklarını, geçen yaz onlara gidip kaldıklarını anlattı. Adam hiç soru sormadan keyifle dinledi.

Sonra sustular. Çayların yenilenmesi dışında hiçbir kelime etmediler.

Otar çayını yudumlayıp ovayı seyretti. Lela Hanım da bıçak üzerinde oturur gibi tedirgin, reçelliklerini ayıklamaya devam etti.

Aşağı yolun başından hayvanıyla biri görününce Şota geliyor diye ümit etti Lela Hanım. Ama hemen tanıdı. Gelen, yürüyen dükkânıyla İzak'tan başkası değildi. İzak, hatırı kalmasını istemezmişçesine her evin önünde duruyor, kapısını çalıyor, evin kadınıyla katırının üstündeki malları karıştırıp pazarlık yapıyordu.

İzak, böyle dolaşa dolaşa ancak bir saat sonra Şota'nın evine gelebildi.

"Misafiriniz var Lela Hanım? Merhaba efendi, hoş geldin!"

Adamın kıyafetine kaçamak bir bakış attı... Dizine kadar uzanan çizmelerine beğenerek baktı.

"Efendi, uzaklardan gelorsun?"

Otar gevrek gevrek güldü.

"Uzaktan gelirim ya. Yolların bittiği, dağların geçit vermediği yerden."

"Bu efendi Şota'nın abisiymiş İzak Efendi!"

"Şota'nın abisi varmiş?"

"Var tabi ya. Bana hep anlatırdı da hiç görmemiştim."

"Bir şey lâzım mi, evde ihtiyaç var mi Lela hanim?

"Yok İzak Efendi. Şota şehre daha yeni inmişti. Her şeyi aldı getirdi sizin dükkândan."

"Sigaran var mı İzak Efendi?" diye sordu Otar.

Karşısındakini tartmak ister gibi gözlerinin içine baktı İzak Efendi. Kısa bir tereddütten sonra kafasını salladı.

"Tütünüm var."

"Papirosun da yok mu?"

"Papirosu kim bulmuş ben bulorum? Tütün istorsun?"

"İsterim."

"Kaç bardak istorsun?

Eliyle iki yaptı Otar.

İzak Efendi katırın öte berisine asılı keseleri, küçük çuvalları tek tek karıştırdı. Bazılarını yere indirip içini boşaltıp tekrar doldurdu. Her bir yanı aradı. Neden sonra, küçük bir torbacıkta buldu aradığını. Tütün bir bardağı zor doldurdu. Torbanın içinde ne kadar tütün tozu varsa, bardak dolsun diye silkeledi İzak.

"Bir bardak kalmiş" dedi bardağı Otar'a uzatırken. Hemen ardından ekledi:

"55 ruble."

"Sende yok, yok. Ama fiyat da çok İzak Efendi!"

"Zor bulunur efendi tütün buralarda. Hem bu Nahçivan tütünü. Sen sanirsin ne zaman tütün istedin bulacaksin? Şimdi buldun alirsin, yarin yoktur!"

Otar, cebinden çıkardığı paraları sayarken sordu:

"Kaç çocuğunuz var Lela Hanım?"

"İki oğlumuz var. Biri harpten yeni döndü. Adı Mişa. Dört parmağı kopmuş da terhis ettiler. Dört parmağın ne önemi var değil mi efendi? Millet kollarını bacaklarını harpte koyup öyle geliyor. Tabi dönebilenler öyle... Dönemeyeni çok. Ne ocaklar söndü, ne bebekler babasız kaldı ya değil mi? Ama şimdi par-

maklarını dert ediyor Mişa'm. İçi sıkıldı, biraz değişiklik olsun diye sabah Ahıska'ya indi. Akşama gelir. Öbürü de hayvan otlatmaya gitti. Onun adı Nika. Yarın okulu başlayacak. O daha çok küçük. Hava kararmadan gelir."

"Nika kaç yaşında?"

"On iki."

"Ver bakalım İzak Efendi. Küçük yeğenime iki akide şekeri. Bir tane de düdük."

Mallarını satan İzak Efendi halinden memnundu. "Adam biraz delice. Ama eli açık" diye düşündü.

Parasını alan İzak Efendi, yüzünde memnun ve huzurlu bir rahatlıkla katırının ipini çekiştirerek acele adımlarla kendini yokuştan aşağıya bıraktı.

Otar, Lela Hanım'ın yeni doldurduğu çayı höpürdetirken sordu.

"Ahmeti ne ediyor?"

"Orsepli Ahmet Efendi mi?"

"O ya. İyi mi, babası yaşıyor mu?"

"Ahmet Efendi iki oğlunu da askere gönderdi. O yüzden kederli. Babası öleli de çok oldu."

"İso ne ediyor?"

"Hangi İso? Mollaların İsmail mi yoksa?"

"He o!"

"Ne etsin işte. Damadı askerde."

"Zurab ne ediyor?"

"Zurab kim?

"Kim olacak Şota'nın arkadaşıydı. Cecerek'ten."

"Tanımam."

Bu böyle sürdü gitti. Otar en azından bir düzine tanıdık, tanımadık isim sordu. Daha da soruyordu ki, atının terkisinde yarım

çuval unla Şota göründü. Evinin önündeki uzun kağnı arabasına bir anlam veremedi önce. Hemen ileride arabanın tek öküzü evin gölgesine yayılmış geviş getiriyordu.

Şota, cevizin altında kendisine nemli gözlerle gülümseyerek bakan iri yarı şişman adamın otuz senedir görmediği ağabeyi olduğunu hemen anladı. İki kardeş birbirlerine sarılırken hıçkırarak ağladılar. Lela Hanım'ın da gözleri sulandı.

"Seni öldü biliyorduk Otar. Ne yaptın, nerelerde yaşadın bunca zaman?"

Anlatacak o kadar çok şey vardı da, otuz yılı kelimelerle bir çırpıda anlatmak kolay mıydı?

"Anlatacam Şota... Anlatacam ama yavaş yavaş. Uzun yoldan geldim, günlerdir şu ihtiyar öküzle yollardayım. Evine geldim, Lela Hanım aş ikram etti, çay ikram etti. Yorgunluğum şimdi çıktı. Ben biraz dinleneyim sonra konuşuruz."

Lela Hanım, Otar'a yatak hazırlamak için hemen üst kata koştu.

Hava daha apaydınlık, güneşliydi ama Otar'ın gözleri kapanmak üzereydi. "Ben bir iki saat dinleneyim, kendime geleyim. Sonra konuşuruz."

Otar gerçekten çok yorgun olmalıydı. Ertesi gün akşama kadar bir günden fazla uyudu.

Nika eve geldiğinde çok şaşırdı. Gündüz gördükleri koyun tutumlu, boynuzlu kağnı arabası evlerinin yanında duruyor, öküzü de umursamaz gözlerle Nika'ya bakıyordu. Peki o komik şişman adam neredeydi? Neden arabası buradaydı?

Cevizin altında babasını gördü.

"Babaaa!"

"Şşşt! diye sus işareti yaptı Şota, işaret parmağını dudaklarına götürerek.

"Ses etme, emin uyuyor!"

"Emim mi, o adam benim emim mi?"

Eski dostun gördükleri

Ömer'i bütün gece uyku tutmadı. Babası sabah namazına kalktığında o uyanıktı.

Eylül ayı gelmişti ve o sabah okul açılıyordu. Bunun heyecanı sarmıştı içini. Artık büyüdüğünü düşünüyordu. Kendi köylerindeki sınıfları bitirmişti. Şimdi Hevot'un okuluna gidecekti. Kan kardeşi Nika ile aynı sınıfta olacaktı. Erkenden ayağa dikildi. Heyecandan annesinin hazırladığı kahvaltıda ne yediğini bile anlamadı. Haki renkli kırçıllı paltosunu giyip dışarı fırladı.

"Dur oğlum!" diye bağırdı arkasından babası. Kös kös babasının yanına gitti.

"Oğlum bu havada o paltoyu giyersen karda kışta ne giyeceksin?"

"Bırak giyeyim baba."

"Pişersin oğlum, tandır gibi pişersin içinde bunun."

"Baba n'olur!"

Ahmet Ağa gülümsedi.

"Peki tamam."

Fısır fısır dualar edip oğlunun yüzüne üfledi. Selvi Hanım da duasını kapının eşiğinde dikilmiş, orada yapıyordu. Okul iki adım ötedeki köyde de olsa, içi bir tuhaf olmuştu. Ömer artık büyüyor, başka köydeki okullara gidiyordu. Gurur mu duysun, hâlâ bebek gibi gördüğü evlâdı çocukluktan çıkıyor diye üzülsün mü karar veremiyordu. Ablaları da hemen annesinin yanında duruyorlar,

ona gülümsüyorlardı. Ömer böyle bir uğurlama beklemiyordu. Bütün ailesi onu kapıya kadar uğurlayınca kendini çok önemsedi.

Ahmet Ağa oğlunun çıplak ensesine, kepçe kulaklarının ortasına doğru bir şaplak indirdi.

"Haydi şimdi güle güle. Yolun da şansın da açık olsun inşallah!"

Ömer koşarak bahçeden çıktı. Sabah vakti bütün oyunculuğu üzerinde olan Sabaçka da sağında solunda zıplayarak etrafında fır dönüyordu. Paltosu kirlenecek diye Ömer'in ödü koptu.

"Çek ayaklarını üstümü kirleteceksin. Çek dedim! Baba! Şunu çağırsana üstümü kirletecek!"

"Sabaçka! Gel buraya!"

Koca Kafkas köpeği kulaklarını kıstı başını eğerek boynunu büktü. Kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırıp neredeyse iki kat küçülerek, çekingen adımlarını minik minik sürüyerek sahibinin yanına geldi. Başını kaldırmadan, alnının altından doğru sahibinin yüzüne baktı. Ahmet Ağa ile göz göze gelince de hemen bakışlarını başka tarafa çevirdi. Sahibinin sert nasırlı eli ensesinde dolaşmaya başlayınca, kuyruğunu önce yavaş, sonra hızlıca salladı. Ahmet Ağa'nın elini yalayıp, ayaklarının dibine uzandı.

Ömer, okulun önüne geldiğinde daha kimsecikler yoktu. Taşları ayaklarıyla iterek biraz dolaştı. Pınardan su içti, tekrar dolaştı, tekrar taşlara tekme attı. Sonra bir an durdu ve yokuştan yukarı var gücüyle koşmaya başladı. Yokuşun en sonundaki ceviz ağaçlı eve kadar durmadı. Eve vardığında soluk soluğaydı.

"Nikaaa!"

"Şişşşt! Ses etme, emim uyuyor!"

"Emin mi? Senin emin var?"

Ömer bunu sorarken evin yanındaki kağnıyı fark etti. Koyun tulumlarıyla devasa boynuzlar üzerinde duruyordu hâlâ.

"O şişman adam senin emin miymiş yoksa?"

Nika biraz sıkıntılı, biraz kızgın konuştu:

"Evet, n'olmuş yani?"

Dün adama o kadar gülmüşler, dalga geçmişler, taklidini yapmışlardı. Bütün gün adamın nasıl kurt gibi uluduğunu, ne kadar şişman olduğunu, gömleğinden fışkıran kıllı göbeğini konuşmuşlardı. Dalga geçtikleri bu adam Nika'nın amcasıydı!

Lela Hanım elinde çay tepsisiyle araya girdiğinde muhtemel bir kavga da engellenmiş oldu.

Ömer, Nika'ya amcası hakkında soru sormamak için kendini tuttu. Bütün gün de bir şey sormadı. Merak ettiği çok şey vardı. Ama okulun ilk gününde Nika'yla kavga etmek istemiyordu. Hem merak ediyor, hem de "O komik kıllı adam Nika'nın emisiymiş!" diye içinden gülüyordu.

Çocuklarla birlikte Şota da yokuştan indi. Çocuklar okula saptılar, o da Orsep'in yoluna.

Ahmet Ağa, Şota'nın geldiğini görünce keyifle güldü. Şota'nın yüzündeki mutluluk ona bulaşmıştı. Belli ki iyi haberlerle geliyordu. Haber olmasa böyle sabah erkenden gelmezdi buraya.

"Hayırdır Şota?"

"Hayırdır hayır!" Soluk soluğaydı. Birkaç derin nefes aldı. "Kahven var mı hâlâ?"

"Olmaz mı? Hem de o şey kahvesinden... O pahalı olandan."

"Otari geri döndü!"

"Hangi Otari?"

"Otari işte! Bizim Otari!"

"Bizim Otari kim?"

"Abim Otari!"

"Amanın! Otar yaşıyor muymuş? Neredeymiş bu kadar za-

mandır? Ne vakit döndü?"

"Dün akşam üzeri geldi. Çok az konuştuk. Bunca zaman ne yaptı, nerede yaşadı bilmiyorum daha."

"Otar döndü ha!"

"Döndü ya! Yorgundu... Dün bir uykuya daldı. Hâlâ kalkmadı. Çok uzun yoldan geliyormuş. "Yolların bittiği yerden geliyorum" dedi. Çoluk çocuğun var mı? diye sordum, kalmadı dedi. Başka bir şey de bilmiyorum. Uyansın konuşacağız. Sana hemen bir yetiştireyim dedim"

"Senin için bu hafta çok bereketli oldu Şota. Çifte sevinç yaşadın."

"Öyle ya!"

Şota'nın mutluluktan ağzı kulaklarındaydı. Höpürdeterek, kahvenin çok güzel ama çok da pahalı olduğunu, zaten Yahudi bakkalın da ne kadar kazıkçı olduğunu konuştular.

"İzak Efendi daha da beter" diye söze karıştı Selvi Hanım. "Dün katırını yüklemiş geldi gene. Neyi sorduysam ateş pahası."

Okula giden bütün çocuklar Ömer kadar heyecanlı değildi. Birçoğu ders başlamadan hemen önce girdiler sınıfa. Ömer, haki renkli kırçıllı paltosunu çıkarmadan Nika ile aynı sıraya oturdu. Öğretmenleri altın dişli Şuşa Azerisi Alişan'dı. Hemen derse başladı, çocukları kaldırıp sorular sormaya başladı. Yıllardır Vitali öğretmene alışmış olan Ömer'in canı sıkıldı. Sözcükleri sakız gibi uzatarak konuşan bu adam insanın uykusunu getiriyordu. Son ders için Vitali Efendi gelince Ömer'in yüzü güldü yine. Demek ki Vitali Efendi de onun öğretmeni olmaya devam edecekti.

Vitali Efendi her zaman olduğu gibi sohbet ederek başladı derse. Çocuklara ne yaptıklarını, tatilde yaşadıkları, anlatmak istedikleri bir şeyler olup olmadığını sordu teker teker. Ömer, Cemil abisinin askere gittiğini anlattı. Nika da Mişa abisinin dön-

düğünü. Ömer hınzırca yetiştirdi hemen:

"Nika'nın emisi de geldi!"

Nika sinirden kulaklarına kadar kızardı. Ömer'e "Sen görürsün!" bakışı fırlattı.

Vitali çok ilgilendi amcasının gelmesi haberiyle.

"Emin var mıydı senin?"

"Vardı da biz öldü sanıyorduk... Yaşıyormuş!"

"Nereden geldi?"

"Bilmiyorum. Babam söyledi, dağlardan geliyormuş. Ulu dağların olduğu bir yerden. Yol yokmuş onun geldiği yerlerde."

"Biz dün gördük. Kağnısıyla geliyordu. Kapkara giyinmişti. Kurt gibi uluyordu. Göbeği de kıllı kıllı gömleğinden dışarı çıkmıştı" diyerek hınzırca lafa karıştı Ömer.

Sınıfta çocuklar gülüştü. Nika dirseğini Ömer'in böğrüne indirdi. Vitali Efendi araya girmese, nerede olduklarını unutup yerlerde yuvarlanıp dövüşeceklerdi.

Okul bitinceye kadar birbirlerine ters ters bakıp tek kelime olsun konuşmadılar. Evlerine giderken, "Benim emim var senin yok diye kıskanıyorsun" dedi Nika dişlerinin arasından.

"Benim emim var! Hüseyin emim.." diye karşılık verdi Ömer. Sesi öfke doluydu.

Kendi bile hayal meyal hatırlasa da, Nika biliyordu, Ömer'in bir amcası olduğunu.

Aynı köyde yaşardı amcası da. Amca deyince aklına onu havaya fırlatıp tutan iki güçlü kol gelirdi Ömer'in. Amcasıyla en sevdiği oyundu bu. Yüzünü pek hatırlayamazdı, hayal etmeye çalıştığında, amcasının yüzü yerine babasının yüzünü görürdü. Bir de amcası varken tarla dönüşü akşam yemekleri çok kalabalık, çok neşeli olurdu. Selma bile gülerdi o zamanlar, hem de katılacakmış gibi kahkahalarla...

Çocuklar ayrı bir tepsinin başına üşüşürler, birbirlerini itip

kakıp gülüşerek kaşıklarlardı çorbalarını. Amcası babasından daha güleç yüzlüydü sanki. Yemekte hep acelesi var gibi konuşur, hem güler hem de güldürürdü. O günlerden çok fazla şey hatırlamazdı Ömer. Sonra babasının, Ahmet Ağa'nın hiç ses etmeden yukarı tarlaya çıkıp, "Tadam...* Tadam!" diye dizlerini dövüp ağlamalarını hatırlardı. Kaya gibi heybetli olduğunu düşündüğü babasını ilk kez ağlarken görmüştü. Çocuk haliyle çok etkilenmişti Ömer babasının ağlamasından. Onu havaya fırlatıp tutan bir çift güçlü kol ile kulaklarında yer etmiş babasının "Tadam... Tadam!" diye ağlamaları amca demekti onun için.

"Benim emim var!" diye hınçla tekrarladı Ömer. "Hem de seninki gibi öyle koca göbekli komik değil! Çok kuvvetli bir emim vardı benim. Beni tutup havaya fırlattı mı başım ağaçların dallarına değerdi. Seninki gibi öyle böğürmezdi benim emim!"

"Benim abim harpten döndü, senin abilerin dönmedi diye kıskanıyorsun o zaman!"

"Hiç de bile değil!"

"Öyle işte! Benim hem abim geldi, hem emim geldi. Senin emin nerede peki? Hem benim Mişa abim harpten döndü, senin abilerin harpte ölecekler diye kıskanıyorsun işte!"

"Değil işte!" Ömer'in sesi titriyordu.

"Ölecekler işte!"

Ömer'in gözlerine yaş hücum etti. Dudakları titreyerek dişlerini sıktı. Yüzü kıpkırmızı oldu. Sinirden kekelemeye başladı.

"Sen... sen... Gavurun tekisin Nika!"

"Sensin Gavur!"

"Hayır sensin!"

Çocuklar birbirlerinin üzerine atılıp yerlerde yuvarlandılar. Alişan öğretmen kulaklarından tutarak ayırdı onları. Cümleleri yine uzatarak kavga etmelerinin ayıp olduğunu söyleyip öğüt ver-

---

* *"Ağabeyim."*

di. Çocuklar kaçarcasına evlerinin yolunu tuttular.

Nika sinirden titriyordu. Bu Ömer çok fazla olmuştu artık. Kimsenin onun amcasıyla dalga geçmeye hakkı yoktu. Ömer'in bile. Herkesin içinde onu gülünç duruma düşürmek istemişti hem de. Ayrıca gavur da kendisiydi. Ona nasıl gavur derdi. Bir yandan koşuyor, bir yandan dişlerini sıkarak kan kardeşi Ömer'e lanetler yağdırıyordu.

Sonra Ömer'e ettiği lafları düşündü. Adımları yavaşladı. "Abilerin ölecekler, o yüzden kıskanıyorsun" demişti. Mehmet ve Cemil'i düşündü. Onları kendi ağabeyleri gibi severdi. Yutkundu. Ağlamaya başladı. Adımları tekrar sıklaştı, koşmaya başladı. Bir yandan koşuyor, bir yandan hıçkırarak ağlıyordu.

Nika'dan amcasının geldiği haberini alan Vitali Efendi de okul çıkışı doğru Şotalara gözün aydına gitti. Şota evdeydi. Ahmet Ağa'ya sabah havadisi verip döndükten sonra bir yere kıpırdamamış, ağabeyinin uyanmasını beklemişti. Vitali ile koyu sohbete daldıklarından Nika'nın ağlayarak gelip eve girdiğini fark edemediler.

Karşı tepede ise Ömer, kıpkırmızı gözleriyle evlerine geldiğinde annesi bahçede odun ateşine oturttuğu kara bir kazanda çamaşır kaynatıyordu. Telaşla oğlunun yanına gitti. Selvi Hanım ısrarla sorunca Ömer Nika'yla kavga ettiklerini söyledi. Ama nedenini anlatmadı. Selvi Hanım üzüldü. Üzüldü ama ne desin? Oğlunun kafasını okşayarak sakinleştirmek için güzel şeyler söylüyordu ki, nefes nefese Nika göründü. Gözleri kan çanağı gibi kızarmıştı ağlamaktan.

Selvi Hanım şefkatle seslendi.

"Nika gel yavrum."

Nika çekinerek bahçeye girdi. Ömer'in oturduğu divanın öbür ucuna ilişti. Dakikalar süren bir sessizlikten sonra sözü Selvi Hanım açtı. Kavga etmenin onlara hiç yakışmadığını, onla-

rın kan kardeşi olduklarını hatırlattı.

"Siz daha avuç kadardınız, hangimizin eli değerse acıktığınızda Lela'yla beraber emzirirdik sizi. Benim çocuğum, senin çocuğun demezdik, doyururduk karnınızı. Siz hem kan kardeş, hem de süt kardeşisiniz. Kalbinizi kırmayın birbirinizin."

Çocuklar birbirlerine kaçamak birer bakış attılar. "Nika'nın ne dediğini annem bilse yine böyle konuşur muydu?" diye düşündü Ömer. Selvi Hanım oğlunun düşüncelerini okumuş gibi "İnsan kızınca istemediği laflar eder birbirine. Bazı sözler insanın beynine ve kalbine uğramadan diline geliverir. İnsanlar bu sözlerden incinebilir. Ama bunu sürdürmek ikinize de yakışmaz" dedi.

Çocuklar birbirlerine yine kaçamak, ama daha uzun bir bakış fırlattılar.

Ömer kırgın bir sesle "O beni kızdırdı. Çok kızdırdı" dedi.

"Ama sen de beni daha önce kızdırdın." Nika, başını önüne eğdi. "Sonra bana gavur dedin."

"Sen de bana gavur dedin!"

"Önce sen gavur dedin!"

"Çocuklar!" diye araya girdi Selvi Hanım. Bu defa sesi daha sertti.

"İkiniz de gavursunuz! Gavurlar sizin gibi kavga eder. Haydi barışın bakayım!"

Hepsi gülüştüler.

Şota bütün gün ağabeyinin uyanmasını boşu boşuna bekledi. Otar hava kararmaya yakın uyandı.

Gerinerek dışarı çıktı. "Bu iki saat uyku nasıl da iyi geldi anlatamam. Çok dinlendim. Hava da kararmaya başlamış."

"İki saat değil, tam bir gün uyudun Otari... Ee, çok yorulmuş-

sun tabi."

Otar inanamadı. Nika'yı görünce gülümsedi.

"Sen Nikoloz olmalısın..."

İzak Efendi'den aldığı akide şekeriyle düdüğü cebinden çıkardı. Nika yerinde çakılmış gibi duruyordu. Babası dürtünce amcasının yanına gitti. Otar yeğeninin yanağından şlap diye bir ses çıkararak öptü. Nika'nın kulağı çınladı. Amcasının yüzüne baktı. Kısacık diken gibi saçları kaşlarına kadar inen, püsküllü kaşlı, pos bıyıklı minnacık çeneli yuvarlak suratlı bu adamı yakından incelemeye başladı. Eliyle kağnı arabasındaki tulumları göstererek:

"Onların içinde ne var?" diye sordu.

Amcası muzırca gülümsedi. Cevap vermeden Mişa'ya döndü.

"Sen de Mikheil olmalısın" dedi. "Ama sana şeker yok. Sana evlenecek kız bulsak daha iyi olur" dedi gülerek. Onun da yanağından şlap diye bir öpücük aldı. Öyle şiddetli öptü ki, Mişa sanki tokat yemiş gibi sendeledi.

"Onların içinde ne var? diye üsteledi Nika.

Adam önce gevrek gevrek, sonra da gürültüyle güldü.

"Şarap var. Kendi yaptığım şarap. Buralarda kimsenin bilmediği, görmediği şarap."

"Boynuzları ne yapıyorsun?"

"Söylemekle olmaz, sonra görürsün."

"Sen nereden geliyorsun emi?"

Kendisine amca demesi Otar'ın çok hoşuna gitti. Hoyrat bir şekilde çocuğun omzundan tutup göğsüne bastırdı.

"Svanetya'yı duydun mu Nika?"

"Okulda öğrettiler."

"Uşba dağını bilir misin?"

"Onu duymadım."

"İşte ben o adını duymadığın yüce dağın eteklerinde yaşıyordum. O dağa gelince bütün yollar biter. Ondan sonrası yoktur. Her yer sarp kayalıktır. Bir kartallar yaşar, bir de şu arabada boynuzlarını gördüğün yaban keçileri."

"Boynuzlar ne işe yarıyor?"

"O boynuzları kayalara takıp uçurumları aşan keçiler gördüm ben. Öylece kayaya asılı kalırlar. Sonra da salıncak gibi sallanıp fırt diye öbür tarafa atarlar kendilerini. Erkek keçilerin boynuzu böyle olur. Dişileri paylaşamaz onlar için kavga ederler. Hem de ne kavga..."

Nika gözlerini boynuzlardan ayırmadan, uçurumda boynuzlarından asılı duran bir yaban keçisini hayal etmeye çalışıyordu.

"Svanetya'da kadınları için sadece keçiler değil, herkes dövüşür."

Derin bir iç çekti.

"Kadınları da yiğittir, dövüşçüdür oranın. Bazıları, erkeklerden bile yiğittir."

"Sen ne ediyorsun o boynuzları?"

Otar'ın cevap vermesini beklemeden Şota araya girdi:

"Senin işin yok mu bakayım Nika Efendi?

Akşam yemeğinden sonra elinde tespihini çekerek, yüzünde mutlu bir gülümsemeyle Ahmet Ağa geldi. Otar ile sarılıp kucaklaştılar.

"Hepimize sevinç yaşattın Otar. Bin yaşayasın sen de. Senden önce Mişa da döndü. Çifte sevinç yaşadık."

"Ahmetiko! Senin oğlanlar da harpteymiş. Pek yakında inşallah seninkiler de dönecek, dörtlü sevinç yaşayacağız."

"Temelli mi geldin Otar?"

"Kimim kimsem kalmadı. Ben de baba toprağında ölmeye geldim."

"Daha ne ölmesi Otar? Sen maşallah hepimizi gömersin. Ne ettin bunca zaman? Nerelerdeydin?"

"Neler etmedim ki Ahmetiko. Bir geceye sığar mı otuz koca yılı anlatmak. Hem sonraya muhabbet kalsın. Siz anlatın önce. Neler oldu otuz senede buralarda?"

Ahmet Ağa anlattı, Şota keyifle ilâveler yaptı. Nika ile Mişa zevkle dinledi. Lela Hanım da çay götürdü getirdi.

"Hüseyin ne ediyor Ahmetiko?"

Akşamın karanlığı hüzünlü bir sessizlikle daha da karardı.

Hayatının en önemli mihenk taşlarından biri olan o günün sızısını yine içinde hissetti Ahmet Ağa. Derin bir iç çekip anlatmaya başladı:

"Hüseyin ağabeyimin büyük oğlu Hasan vardı... Sen bilmezsin. Nereden bileceksin? Sen gittiğinde abim daha evlenmemişti. Neyse, sene 37 veya 38 idi. Harp daha başlamamıştı. Ömer de okula gitmiyordu. Hasan'a kız istemeye bütün aile Posof'a gittiler. Biz de gidecektik de olmadı. Buralara göz kulak olalım, tarlaları, bahçeleri boş bırakmayalım dedik. Geri dönecekleri günü beklerken, bir de duyduk ki, dikenli teller çekip yolları bağlamışlar. Her yanı asker doldurmuşlar. Bir daha dönemedi abim. Öbür tarafta kaldı. Seneler geçti, bir haber bile alamadık..."

Otar çok etkilendi. Hiçbir şey söyleyemedi. Öyle daldı gitti.

Ahmet Ağa ayaklanınca Şota lafa girdi:

"Bu son günlerde çifte sevinç yaşadık. Zaten Mişa dönünce aklımdaydı. Yarın akşam bizde bir supra kuralım. Otar'ın da bildiği eski dostları çağırırız."

"İki tulumla iki kocaman testi şarap getirdim zaten. Onları içmek lâzım" diye söze karıştı Otar.

Ahmet Ağa aysız gecenin karanlığında kaybolurken iki kardeş sohbete devam ettiler. Mişa da kulağı onlarda ilgiyle dinliyordu.

Nika mızıldandı yatarken, ama fayda etmedi. Bir tam gün uyumuş olan Otar, gözleri cin gibi açık, gece yarısına kadar anlattı da anlattı. Şota sordu o anlattı. Şota sormadı o yine anlattı. O kadar da güzel anlatıyordu ki, ne Şota'nın ne Mişa'nın aklına uyumak geliyordu. Lela Hanım da güya uyumaya gitmiş, üst katta pencerenin eşiğine abanmış Otar'ı dinliyordu.

"Hatırlar mısın?" diye söze başladı Otar.

"Ağustos'ta seferberlik ilân edildi, ay çıkmadan cepheye çağırdılar. Büyük Harp hakikaten adı gibi büyüktü, korkunçtu Şotiko. Çok korkunçtu. Çoğumuzun silahları bile yoktu bilir misin? O kadar çok asker vardı ki, kum gibi. Ama silah yok! Almanlar Rusya'ya girmişler, bizimkileri telef etmişler. Çar adamdan etten duvar örüp, öyle durduracağını sanıyordu Almanları. Daha harbin başında yüz binlercemiz telef oldu gitti."

"Sen hangi cephede savaştın Fridsilerle?" diye sordu Mişa heyecanla. Sonra hemen ekledi:

"Osmanlı ordusuyla savaşmak için Kafkas cephesine mi gönderdiler yoksa?"

Otar kızarak baktı yeğenine:

"Sen ne bilirsin Kafkas cephesini! Orası cephe değil, koca bir mezarlık olmuş. Dağlar barut değil, kan kokmuş. Hayır, orada da savaşmadım. Kimse savaşmamış ki orada zaten. Hep duyduk, Osmanlı'nın ordusu; askeri, subayı, on binleri buz olup kalmışlar. Buzdan insan ormanı olmuşlar. Gören aklını yitirmiş. Öyle ölümü düşmanım görmesin diyorlardı. Ben gitmedim oralara. Kafkas cephesi açıldığında benim harbim bitmişti..."

Kendisi harpten yeni dönmüş, parçalanmış cesetler görmüş, dört parmağını kaybetmiş Mişa, kahramanlık hikâyeleri duymak istiyordu amcasından. Bu iri yarı adam düşmana aman verecek cinsten birine benzemiyordu. Nasılsa gelecek asıl hikâyelere diye düşündü. Ne güzel anlatıyordu. O da savaş yaşamış, hatta dört

parmağını cephede bırakmıştı. Ama böyle güzel anlatamıyordu. Kahramanlık hatıralarını da nasılsa anlatacaktı amcası.

"Silah yok, cephane yok, araç yok, tank yok... Ama asker çok. Ohoo, sürüyle. Karınca gibi, kum gibi. Nah şu ağaçların yaprakları gibi. Silahsız, cephanesiz zavallı çocuklar sürüldü cepheye. Birçoğu tek kurşun bile atamadan öldü. Yerlerine ölmek için yenileri gönderiliyordu... Etten setlerle durdurmaya çalışıyorlardı düşmanı. Çocukların çoğu bir kez olsun tetiğe dokunamadan yitip gittiler. Kurşun değil, bomba değil ama açlık ve hastalık kırdı bizi. Geçtiğimiz yerlerde sanki iz olsun diye ölülerimizi saçıp bırakıyorduk. Ağır hasta oldum ben de. Parmağımı kaldıracak dermanım yoktu. Ayaklarım yürüyordu ama, o ayaklar benim miydi, değil miydi bilmiyordum. Öyle azap çekiyorduk ki, yolda ölüp kalanlara imrenir olmuştuk."

Baba oğul nefeslerini tutmuş Otar'ı dinliyorlardı.

"Ne hastalığına yakalanmıştın emi?" diye sordu Mişa. Neydi bu hastalık, bu babayiğit pehlivan gibi adamı dermansız bırakan?

"İshal oldum" dedi Otar. "İshal. Her an, her daim ishal. Kanımı iliğimi kuruttu ishal. İçimde su bırakmadı, derim kurumuş toprak gibi oldu!"

Mişa sorduğuna soracağına bin pişman oldu. Büyük hayal kırıklığı duydu. Bu babayiğit adam ishal yüzünden mi savaşamaz hale gelmişti? Gaz lambasının fersiz ışığında sakat elini yüzüne doğru tutup baktı. Kendisi neredeyse bütün elini kaybetmişti savaşta. İshal olup cepheden dönmek kahramanlık mıydı?

"Bir gün dermansızlıktan düşüp kaldım. Bir daha da kalkamadım. Yaralıların, hastaların, ölülerin arasında bir hastaneye bıraktılar. Hastane ama adı hastane. Hiç doktorsuz, ilâçsız hastane olur mu? Beni bıraktıkları hastane öyleydi işte. Ne doktor vardı, ne ilaç, ne de hemşire. Ölen kurtuluyor, yaralılar, hastalar yavaş yavaş çürüyordu. Nasıl dayanılmaz bir koku vardı. Çoğu benim gibi ishal. Altına yapıyor, ağır dışkı kokusu burunları ya-

kıyordu. Kan ve irin içindeki çürümüş etlerin kokusu nefes aldırmıyordu. Bir Allah'ın kulu yoktu yardım edecek. Nah böyle kedi gibi fareler vardı Şotiko... Ölenlerin dudaklarını, kulaklarını, gözlerini kemiriyorlardı. Can çekişenlerin üstünde geziniyorlardı da, zavallı insanlar parmaklarını kaldırıp kovamıyorlardı fareleri. Ağır hastaları diri diri bağırtarak yiyorlardı... Onlara bakıp halime şükrettim. Şükrettim ya, nereye kadar? Benim sonum da onlar gibi olmayacak mıydı? Olacaktı elbet! Sıra bana geldiğinde benim de etimi fareler diri diri yiyecekti. Yattığım yerden doğrulup kafamı kaldırdım. Herkes inleyip sızlıyordu. Baktım az ötede bir kafa daha kalkmış benim gibi bakınıyor. Sonra bir kafa daha. "Hele gelin bir konuşalım" dedim.

Paçavra elbiselerimizi, yırtık patlak potinlerimizi ölü askerlerin daha sağlam giysileriyle değiştirip çıktık hastaneden. İlk gördüğümüz kapıyı çaldık. Yaşlı bir kadın açtı. Oğlu harpteymiş. Bizi hemen içeri aldı, lahana çorbasıyla karnımızı doyurdu. Dizlerimize biraz derman geldi. Birkaç gün orada kalıp kendimize geldik. Otlar kaynattı içirdi bize iyi olalım diye. Ne iyi bir insandı."

"İyileşince hemen cepheye mi döndünüz?" Mişa ümitle beklediği kahramanlık hikâyelerini duyamamıştı daha.

"Ne cephesi? Firar ettik! Hastane nasıl hastane değilse, cephe de cephe değildi ki. Tetiğe bile dokunmadan, bir düşman askeriyle karşılaşmadan koşuşturup durduk. Cepheye dönülecek gibi değildi. Bir çoğumuzu silahsız cephanesiz göndermişlerdi zaten. Cepheye gittiğinizde ölülerin silahlarıyla mermilerini alırsınız, o zaman silahınız olur merak etmeyin demişlerdi. Ölen çok gördük ama ne silah, ne mermi vardı. Leş kargaları gibi ölülerin üzerinde giysi, şapka, kalpak, yırtık pabuç, ne varsa kapışıyorduk."

Şota onaylar gibi başını sallarken Mişa artık dinleyemez olmuştu. Kahramanlık hikâyelerini duymayı beklediği dağ gibi adam, koca savaşta tek kurşun atamadan, eline tüfeği alamadan, üstelik ishal olup harpten firar etmişti. Olacak şey değildi. Yorgun

olduğunu söyleyip yatmaya gitti. İki kardeş otuz sene ayrılığın acısını çıkarırcasına sabaha kadar devam ettiler konuşmaya.

"İşte böyle Şota. Cepheye dönülecek gibi değildi. Dağlarda saklandık. Benim gibi iki askerle firar ettik.

Biri Maksim'di. Okumuş, çok şey bilen biriydi. Tiflisli bir avukatın oğluymuş. Soylu bir ailedenmiş. Seferberlik ilân edilince, soylu zengin ailelerin hiçbirinin çocukları alınmamış orduya. İnsanlar cephede hastalıktan bitten kırılırken, onların çocukları Kura Nehri üzerinde sallara uzanmış içki alemi yaparlarmış. Salın birinde yer içerlermiş, başka bir salda da çalgıcılar gelirmiş arkalarından. Zengin çocukları harpten o kadar uzakken, sefa içinde günlerini gün ederken, Maksim'in babası, tek oğlunu kendi eliyle cepheye göndermiş. Herkesin korktuğu, sert, hem de huysuz bir adammış Avukat. Hanedan soyundan geliyorlarmış. "Benim oğlum savaştan kaçmaz!" demiş. "Madalyalarla döneceksin. Bir düzine düşman öldürmeden geri gelmeyeceksin!" deyip oğlunu ateşe atmış. Maksim çok bilirdi, çok da güzel konuşur anlatırdı. Çok şey öğretti bana.

Öbür asker ise Temur'du. Konuşmayı da anlatmayı da sevmezdi. Kaya gibi sert, kanca burunlu, çelik gibi bir adamdı. Kartal gibi bakardı. Şöyle bir tepeden baktı mı insanın içi ürperirdi, gözlerinin içine zor bakardın. Konuşmayı sevmezdi ama taşı sıksa suyunu çıkarırdı.

İşte bu Maksim ve Temur'la el ele verip firar ettik. Gizlice Vladikavkaz'a gittik. Nasıl gittik sorma. Gündüz saklandık, gece yol aldık. Aç kaldık, susuz kaldık, üşüdük. Haftalarca ot yiyerek su içerek yaşadık. Boş ambarlara dadanıp, yerlerdeki saman çöplerini yaladık. Vladikavkaz'a gidişimizi anlatmam bile geceler sürer. Hep konuştuk Maksim'le. O anlattı, ben dinledim. Temur da bizi aç bırakmadı. Nerede donmuş bir dere, bir su birikintisi görse elinde iki üç balıkla dönerdi. Silahsız tüfeksiz tavşan bile avladı. O olmazsa bu yolculuktan belki de sağ çıkamazdık. Ormanlara sığındık, mağaralarda yattık.

"Babam firar ettiğimi duysa, beni kendi elleriyle keserdi" diyordu Maksim.

Öyle sert bir adammış babası. Maksim'in babasına hiç benzemeyen bir de küçük amcası vardı. İşte o da Vladikavkaz'da yaşardı. Maksim'in babası Ortodoks, amcası Müslüman'mış. Ne garip yerdir şu Kafkasya! Bir gece gittik onun evini bulduk. Ben Ahıska'dan geldiğimi söyleyince, "Orada da Müslümanlar yaşıyor" diye çok ilgilendi adam. "Sizi evimde saklayamam, daçama gidin" dedi. Bir gün orada kalıp, ertesi gece Maksim'in amcasının yazın göçtüğü daçalarına gittik. Karlar içinde küçük bir malikaneydi. Kış vakti in cin top oynuyordu. Odaların duvarları raflarla kitap doluydu. Bana kitap okumanın keyfini öğretti Maksim. O kadar çok kitap okudum ki orada. Temur ava çıktı, ne yaban domuzları kaçtı elinden, ne ceylanlar, ne de tavşanlar. Evin mahzeni şarap doluydu. Bu sefamız karlar erimeye, insanlar ortalıkta görünmeye başlayınca bitti. Yakalanacağız korkusu sardı bizi. Bir gece yeniden yola düştük. Maksim Tiflis'e gitmek istiyordu. Babasına yakalanmadan kalabileceği bir sürü yeri olduğunu söylerdi. Bütün dostları Tiflis'teymiş. Bir arkadaşının kız kardeşine sevdalıydı. "Kimse olmasa o kız bana sahip çıkar, saklar beni" diyordu. Maksim Tiflis'i isteyince Temur da Svanetya'daki köyüne dönmeye karar verdi. Bana "Sen de gel" dedi. Karlı Kafkas dağlarını, geçit vermez denilen vadileri aştık. Dağlara gelince Temur değişmiş, yüzü güler olmuştu. Dağ keçisi gibi kayadan kayaya sekiyor, neşeyle ıslık çalıyor, şarkılar söylüyordu. Sanki bütün dağları tanır gibiydi. "Dağlar birbirine benzer" derdi. "Dağlar beni, ben dağları tanırım. Dağlara güvenirim, dağlar da bana güvenir, beni sever" diye anlatırdı. O olmasa zaten o yalçın kayaları geçmek mümkün müydü? İşte böyle. Uşba'nın beyaz gölgesindeki köyüne gittik Temur'un. Birkaç ay orada saklanıp başımın çaresine bakacaktım. Belki Ahıska'ya dönerim diyordum. Ama kaderim orada yazılmış, dönemedim..."

Şota sormadı neden dönemediğini. "Dönemedim" derken gözündeki acıyı gördü Otar'ın. Geldiğinden beri çok istedi ama soramadı, neden şimdi döndün diye. Belli ki ağabeyi çok şeyler yaşamış, çok şeyler görmüş ama çok da acılar çekmişti. Belli ki onu baba toprağına otuz sene dönmesini engelleyen bir şeyler olmuştu. Otar herhalde bir aile kurmuştu, çoluk çocuğu vardı. Otuz sene sonra böyle tek başına bir öküzle köyüne döndüğüne göre, herhalde artık ailesi yoktu. Sormadı, soramadı. Bir acı yaşadıysa bir de kendisi hatırlatmak istemiyordu.

Sessizlik olmasın diye de Şota anlattı bu sefer. Kalan için otuz seneyi bir geceye sığdırmak daha kolaydı. Zaten Şota öyle ballandırarak anlatmayı da pek bilmezdi. Babalarının ölümünü konuştular. Annelerini, kız kardeşleri Hatuna'yı ve onun kocasıyla çocuklarını anlattı Şota.

Zamanın durduğu köylerde hayata anlam katan mihenk taşlarını insan ya kendi dikiyordu ya da yakınları. Doğum, evlenme, ölüm, askere gitme, askerden dönme, askerden dönememe. Bunlardı köydeki hayatın mihenk taşları. Bir de Sibirya'ya gulaga gönderilen köylülerdi. "Falanca ağanın gulaga sürüldüğü kış" derlerdi zamanı tarif etmek için.

Otar hafızasının derinliğinde kalan bazı tanıdıkları soruyor, Şota'dan hep benzer cevapları alıyordu. "Öldü. Oğlu evlendi, oğlu askerde, oğlu askerden döndü iki bacağı yok. Oğlu harpte öldü... Gulaga sürüldüler... Yaşananlar ve hatırlananlar yalnızca insanların başlarına gelen bu kısır olaylardı sanki. Otar'ın ise başka şeyler yaşadığı ve çok şey gördüğü her halinden belliydi. Onun hayatında çok farklı mihenk taşları olmalıydı.

Sabah erken saatlerde gözlerini açtılar. Otar'ın baba evinde üçüncü günüydü. Geldiği günü ve bütün gün uyuduğu günü saymazsa, aslında otuz yıl sonra doğduğu evde gözlerini açtığı ilk sabahtı. Çocukluğunun, gençlik yıllarının geçtiği bu toprakları,

otuz yıldır unutmamak için kafasına kazıdığı, ama artık başka bir çağdaymışçasına hatırladığı anılarıyla dolu köyünü ve komşu köyleri gezmek, eskiden tanıdığı bir çift yüz görebilmek için sabırsızlanıyordu. "Uravel Deresi'ne gitmeliyim önce" diye iç geçirdi. "Ayaklarımı soğuk sularına sokmalıyım... Derenin kenarında otururken esen rüzgârla salkım söğütlerin narin dalları kafamı okşasın." Çok severdi küçükken. Ne güzel kokardı söğüt dalları. "Kafamı kaldırıp da gökyüzüne baktım mı, ip gibi görünürdü o incecik dallar. Tutunup kendimi çektiğimde, gökyüzüne, bulutlara erişirim sanırdım. Çocukluk işte... Uravel Deresi de bir başka kokardı. Ne balıklar tutardık. Şotiko'ya balık tutmayı ben öğretmiştim. O hiç beceremezdi de kızardı. En büyük balıkları da Hüseyin tutardı. Ah Hüseyin... Demek öte yanda kaldın gelemedin ha? Bak ben otuz sene sonra döndüm... Sen dönemedin. Dönemezsin de artık. Ben askere gittim, sizleri almazlardı o vakitler askere. Beni Ahıska'ya kadar yolcu etmiştin Hüseyin. Sarılıp ağlaşmıştık ayrılırken. Harbe giderken son bir kez bakıyorum sanmıştım bu topraklara. Dönemem belki diye düşünmüştüm. Meğer savaşmak değil, ölmek için göndermişler bizi cepheye. Ama bak ölmedim, geldim işte gene yurduma. Geldim de, kim kalmış acaba geride?"

Otar, bunları düşünerek evden ayrıldı, yokuştan aşağıya inmeye başladı.

Akşamdan yağmur yağmıştı. Sabah serinliğinde mis gibi toprak kokuyordu. Derin derin içine çekti toprağın kokusunu.

"Baba toprakları" dedi mutlu bir gülümsemeyle.

Evlerinin yokuşu yine aynı yokuştu. En tepedeki, bütün ovayı gören ulu ceviz ağaçlı ev onlarındı. Kışın karda kendi yaptıkları kızaklara bindiler mi taa aşağıdaki pınarın oraya kadar kayarlardı. Köyün bütün çocukları onların evine kadar çıkar, oradan aşağıya bırakılardı kendilerini. Babası kızardı "Kaydığınız yer-

ler buz oluyor, her yeri buz yapıyorsunuz, sonra kayıp düşüyoruz" diye. Babasını düşündü hüzünle. Son bir kez göremediği, helâlleşemediği babasını.

Telaşla irkildi. "Anamı görmem lâzım. Hemen bugün. Evet, evet bugün. Beklemeye gelmez." Babasını son bir kez göremediği, cenazesinde bulunamadığı için suçluluk duyuyor, annesine koşarak vicdanını hafifletmek istiyordu. "Abastuban'da yaşıyormuş. Hatuna'nın yanında."

Abastuban'a kadar dünyanın yolu vardı. Akşama da herkesi supraya çağırmışlardı, gidemezdi. Ertesi gün gitmeye karar verdi.

Yağmuru yiyince kahverengiden siyaha dönmüş toprak yoldan ağır adımlarla, serin havayı içine çekerek inmeye başladı. Evler hep aynıydı. Bahçeleri yine yeşillikti. Küçükken dallarına tırmanıp, kendilerine ziyafet çektikleri erik, elma, armut ağaçlarının hepsi yerlerinde duruyordu. Kavak ağaçlarının yapraklarında rüzgâr efil efil esiyordu yine. Evlerin önünden geçerken durup, onun çocukluğunda oralarda oturanları hatırlamaya çalıştı.

"Oduncuoğlu Mehmet'lerin evi. Sütçülerin evi. Mollaların evi. İsmail emilerin evi. Yaşıyor mu ki acaba?"

Bütün evlerin kapısını çalıp "Bakın ben geldim, ata toprağıma döndüm" demek geliyordu içinden. Evler daha bir eskimişti. Sanki otuz senedir hiç çivi çakmamışlardı. Ortalıkta kimsecikler yoktu.

Büyük bir konağının önüne gelince durdu.

"Hamdi Ağa'nın konağı değil mi burası?" diye tereddütle mırıldandı.

Üst kattaki ahşap çıkma balkon çökecekmiş gibi duruyordu. Evin rengi yine mordu mor olmasına ama, otuz senedir boyanmadığı belliydi. Menekşe moru evin rengi solmuştu. Bahçesini yaban otları bürümüş, avludaki armut ağaçlarının dalları kurumuştu. Evde kimsenin yaşamadığı belliydi. Köylük yerde bu kadar güzel bir konak harabeye, o patateslerin, domatesleri, biber-

lerin, daha pek çok sebzenin, dalları yere değen armut ve erik ağaçlarının yeşerdiği cennet bahçesi viraneye dönmüştü. Ceviz ağacından işlemeli güzel kapısı kıymık kıymık çatlamış, kırılmış, iple kirişe tutturulmuştu. Pencerelerinde cam kalmamış, bazılarının çerçevesi bile sökülmüştü. Çatıda bir tane bile kiremit yoktu. Sanki burada insanlar hiçbir zaman yaşamamış, evin ocağı hiçbir zaman tütmemiş gibiydi.

Sırtına yüklediği kuru dalların altında iki büklüm ezilmiş ihtiyar bir kadına sordu:

"Hamdi Ağalara ne oldu, evleri neden boş?"

Kadın cevap vermedi. Adımlarını iyice sıklaştırarak kaçarcasına oradan uzaklaştı.

Köyün girişindeki pınarın yanına geldiğinde neşesi yerine geldi. Otuz sene önce aktığı gibi su yine soğuktu, berraktı. Ellerini suyun altına götürdü. "Evet, yine eskisi gibi, buz gibi, elini suyun içinde tutmak mümkün değil" diye düşündü. Avuçlarını su soldurup özlemle kana kana içti. İçtikçe içesi geldi. Sonra avuçlarının içini yine suyla doldurup yüzünü yıkadı. Ensesini sıvazladı, kafasından işlemeli takkesini çıkarıp saçlarını ıslattı, bıyıklarını, gür kaşlarını düzeltti. Kesme taştan pınarın her çizgisinde, her taşında, suyunun her damlasında çocukluğunu gördü. Hiç değişmemişti. Örselenmiş taşları, çatlakları, kırıklarıyla bu pınar, yine o çocukluğundaki pınardı. Eski bir dostunu bulmuş gibi ağzını kocaman yaparak gülümsedi.

"Akşam supraya sen de gel" dedi pınara.

Sonra kimse duymuş mudur diye etrafına bakındı, gürültüyle, dopdolu bir kahkaha patlattı.

Çocukluğunda akşamları yemekten önce bakır güğüme pınardan su doldurmak onun göreviydi. Pınarın başında su doldurmaya gelen arkadaşlarıyla oyuna dalar, sonra geç kaldığı için evde azar işitirdi. Yaz akşamları çok önemliydi suyu vaktinde getirmek. Çok erken geldi mi, yemeğe kadar su ılırdı. Babası söyle-

nirdi o zaman. Tam vaktinde, herkes sofraya otururken, güğüm o zaman gelmeliydi.

Pınarın yanındaki taşlara oturup köyünü seyretti. İlk gün gördüğü küçük kız geldi yine elinde testisiyle, minik ayaklarında takunyaları takur tukur ederek. Kocaman kara gözlü, ince yüzlü sevimli bir çocuktu. Çekinerek testisini suyun aktığı oyma taş oluğun altına koydu.

Kendi çocukluğunu hatırladı yine Otar. Çocukluk aşkı Aykız'ı düşündü. Otar okula yeni başlamıştı. Böyle koyu kahve-siyah saçlı, güzel gözlü, incecik bir kızdı Aykız. Minik elleriyle o da böyle su doldururdu. Sonra Otar da Aykız da büyüdü. Aykız'ın minik tombik elleri, güzel narin ellere dönüştü.

İnce uzun parmakları, güzel elleriyle testiye su doldururken hayranlıkla Aykız'ı izlerdi. Onun su doldurmaya geldiği zamanları bilir, kollar, ona göre gelirdi hep... Hamdi Ağa'nın torunuydu Aykız. Şimdi evleri virane olan Hamdi Ağa'nın. Köyün en güzeliydi. Civardaki bütün köylerin delikanlıları ona aşıktı. O kadar çok talibi vardı ki... On altısına geldiğinde uzak bir köye gelin gitmişti, bir daha da görememişlerdi. Köyün bütün erkeklerinin yüreği yanmıştı Aykız gidince...

"Şimdi kocamıştır o da benim gibi." diye güldü kendi kendine. Ellerini kirpi gibi saçlarında gezdirdi yine.

Küçük kızın testisi dolmak üzereydi.

Korkutmamak için sesini iyice yumuşatmaya çalışarak sordu:

"Senin adın ne kızım?"

"Ayşe" dedi kız incecik sesiyle.

"Sen kimin kızısın?"

"Babamla anamın. Bir de nenemin."

"Babanın adı ne?"

"Resul. Ama öldü o. Ben bebekken harbe gitmiş. Orada ölmüş. Anam çok ağladı."

Koskoca Otar, kızın anlatmasından öyle duygulandı ki, utanmasa hüngür hüngür ağlayacaktı.

"Benim de babam öldü Ayşe."

"O da mı harpte öldü?"

"Yok o ihtiyarmış. Ondan öldü."

"İhtiyarlar hep ölür mü?

"Sırası gelen ölür."

"Nenem de ihtiyar. Sırası gelmiş midir?

"Gelmemiştir."

Kız gülümsedi. Testisi çoktan dolmuş, taşıyordu. Suyu döke saça, takunyalarını takırdatarak evine doğru gitti.

Ayşe ile konuştuktan sonra, mis gibi kokan toprak ciğerini yakar, coşkuyla akan pınarın sesi kulaklarını tırmalar oldu Otar'ın. Hüzünlendi. Cebinden daha önce sardığı sigarasını çıkarıp parmaklarıyla ovalayarak yumuşattı. Oturduğu yerden eski okulunu görüyordu.

"Ne kadar da küçükmüş" diye düşündü.

Acaba hep mi öyleydi? O okulda okurken kendine kocaman gelirdi bu bina. Evleriyle okul arasındaki bu iki adımlık yokuş bitmek bilmezdi. Halbuki ne kadar kısaymış. Okulun yanında camiyi gördü. Civar köylerdeki en büyük camiydi bu. Yine büyüktü. Kocaman dört köşeydi. Kimi yerleri taş, kimi yerleri sıvaydı. Sıvaların çoğu dökülmüştü. Kalkıp caminin yanına yürüdü. Çatısında kiremitleri filan duruyordu ama, kemerli pencereleri tahtalarla kapatılıp çivilenmişti. Kapısına gitti, paslı bir zincirde kocaman demir bir kilit asılıydı. Kapının üzerine çivileri çıkmış sallanan bir teneke tabelada "Dom Kultura*" yazıyordu. Çevresini dolaşıp, içeri bakabileceği bir boşluk aradı. Pencerenin birine çakılı tahtaların arasından caminin içi görünüyordu. İçeride çuvallar, saman balyaları, öbeklenmiş patatesler, bir kenarda mısır koçanları, duvara yaslanmış keresteler duruyordu.

---

* *"Kültür Evi"*

Çocukken, belki yine aynı pencereden içeri bakardı merakla. Bayramlarda, cuma günü öğlenleri Türkler düğüne gider gibi giyinip camiye gelirlerdi. Onların hep beraber aynı anda eğilip kalkmalarını seyretmek çok hoşuna giderdi. Bayram sabahları çocuklar en iyi elbiselerini giyip onların evine de gelirler, babasının anasının elini öperlerdi. Türk çocuklarıyla birlikte o da öperdi babasının elini.

Herkes hem Müslüman hem Ortodoks bayramlarını kutlardı. Ocak ayında Noel vakti Türk komşuları tebriğe gelirler, cevizli ballı turta getirirlerdi. Müslümanların bayramının olmasına yakın babası bir torba şeker hazırlardı, elini öpmeye gelecek çocuklara vermek için. Rengarenk, çam sakızı gibi parlak, bir taraftan bakıldı mı öbür tarafı görünen kırmızı, sarı, mor, yeşil şekerlerdi. En büyük çocuk olarak babasının elini ilk o öper, en güzel şekeri de o seçerdi. Sonra sıra Şota'ya, ondan sonra da kız kardeşleri Hatuna'ya gelirdi. Annesi bayramda dağıtmak için hazırladığı minik cevizli sucukları verirdi çocuklara.

Caminin içindeki saman balyalarına bakarken, bir Ramazan ayında, sokakta salçalı ekmek yerken babasından yediği tokadı hatırladı.

"Türkler oruç tutuyor, canlarını çektireceksin" diye vurmuştu babası.

Caminin içinde ibadet eden insanlar yerine saman balyalarını görünce içi burkuldu ve geçmişe yaptığı tatlı yolculuk hoyratça sona erdi.

"Namussuzlar! Ne istediniz bu camiden? Yıkın, yıkın her şeyi... Elleriniz kırılsın!" diye söylendi.

Sonra yine sağına soluna bakındı, kimse duymuş mudur diye. Hiç kimseler yoktu. Olsa ne olurdu? Kaybedecek neyi kalmıştı?

"Ben bu topraklara ölmeye geldim, beni kim korkutur ki artık?" diye aklından geçirdi.

Caminin taş duvarlarını okşadı, hasta bir çocuğun başını okşar gibi şefkatle. Küçük Ayşe'yi düşündü. Babasını hiç göremeyen Ayşe'yi. Hamdi Ağaların virane evini düşündü. Aykız'ı düşündü. Yöreyi göreyim diye evden yeni ayrıldığı halde, daha köyünden çıkmadan ne acılara, yıkımlara şahit olmuştu.

"Dünya mı artık daha zalim, yoksa biz çocuktuk da bilemiyor muyduk?" diye söylendi. Dünyanın artık daha zalim olduğuna karar verdi. Camiye veda edip pınarın yanından geçerken "Akşam yemeğe bekliyorum, gelmemezlik etme! Senin soğuk suyunun yerini tutmaz ama, güzel şarabım var!" dedi.

Gürültüyle gülerek yokuştan aşağı indi. Uravel Deresi'ne geldiğinde, ahşap köprünün üstüne çıkıp dereyi, dere kenarındaki salkım söğütleri, kendi köyünü seyretti. Karşı tepedeki Orsep köyü bulutların altına gizlenmişti. Bulutların seyreldiği yerlerde kapkara ladin ormanı gözüküyordu. Burnuna reçine sakızının ferahlatıcı kokusu gelir gibi oldu. Toprak yine koktu mis gibi. Uravel'in coşkulu sesi şırıl şırıl kulaklarını okşadı. Suyun taşların çevresinden ve üstünden akışını izledi.

Seyretmek yetmeyince, köprüden derenin kenarına indi. Devrilmiş bir ağacın gövdesine oturup, ayaklarını buz gibi suya soktu. Kafasına yine ince dallar değiyordu. Onlara tutunup tırmansa yine gökyüzüne, bulutlara çıkacakmış gibi geldi. Yüzünü gıdıklayan ip gibi ince bir dalı iki eliyle tutup, tırmanmak istercesine var gücüyle kendine doğru çekti. Çocukken yaptığı gibi dallara asılıp kalacak sandı bir an. Koca gövdesini yerinden bile kıpırdatamadı. Yapraklar sıyrılıp avuçlarında kaldı, dalı çırılçıplak bırakarak. Avucunun içine hapsolmuş yaprakları hırsla sıktı önce. Sonra yavaşça, istemeyerek açtı yumruklarını. Her biri Aykız'ın ince güzel parmakları gibi, uzun narin bir öbek yaprak vardı ellerinde. Sonra onları dereye bıraktı. Suya kavuşan yapraklar, Aykız'ın parmaklarından sudaki balıklara dönüştü. Akan suyun içinde dönerek, sanki ışıldayarak giden balıklar gibi yüzdüler. Elinden kayıp giden yapraklar suda kaybolurken Otar ne-

denini bilmeden, kendini tutmak istemeden avaz avaz ağladı. Söğüt kokan elleriyle, gözlerinden sakallarına inen yaşları sildi...

Sonra tekrar ahşap köprüye çıktı. Köprüyü geçip, Orsep'e doğru tırmanmaya başladı. O tarafa daha fazla yağmur düşmüş olmalıydı, toprak daha gevşekti. Yoldan yukarı çıktıkça kendi köyü daha iyi görünmeye başladı. Evleri kartal yuvası gibi en tepede duruyordu. Camiyi görünce yine içi burkuldu.

Neşesi kaçmasın diye kafasını çevirip, ağır adımlarla yukarı çıkmaya başladı. Orsep köyüne gelmeden sol tarafta, eski bir kalenin ayakta kalan son taş kulesi yapayalnız duruyordu. Kale surlarının bütün taşları o civardaki evlere hayat vermiş, sadece bu mağrur kule ayakta kalmıştı.

Çocukken bu yalnız kule onların oyun yerleriydi. Kim en yükseğe tırmanacak diye yarışırlardı. En tepesine kadar kaç kere tırmanmıştı. Kaç çocuk kafasını yarmış, kolunu bacağını kırmıştı kuleden düşüp. Sonra biraz palazlanınca buraya arkadaşları ile sigarayla şarap içmeye gelirlerdi.

Kulenin dibine kadar geldi. Dibinden yukarı bakınca kule daha heybetli görünüyordu. Çocuk aklıyla bu yüksek duvarları nasıl tırmandığına şaştı. Gözlerini çatlaklarda, oyuklarda sektirerek, şimdi tırmansa nerelere ayağını koyar, nereyi tutardı diye hesapladı. Elleriyle ayakları artık onun koca gövdesini taşıyamazdı ki tırmansın.

Svanetya'daki evini hatırladı. İnsanlar orada koşki dedikleri böyle kulelerde yaşarlardı. Kendi koşkileri de böyle taştan uzun bir kuleydi. Ama ocağı tüten bir kule...

Taş kulenin içine girdi. Kendini Svanetya'daki koşkilerine girmiş gibi hissetti. Karısının adını haykırdı, "Lamarikooo, ben geldim!" diye bağırdı. Sesi kulenin duvarlarında yankılandı. Çok hoşuna gitti bu. Kulenin dibinde kocaman taşlar duruyordu. Bir de incir ağacı kök salmıştı. Diz boyu otlar her yeri sarmıştı. Büyücek bir taşın üstüne oturup, başını yukarı kaldırarak kule-

nin üstünden akan ak bulutları seyre koyuldu. İncir ağacının dibinden bir hışırtı geldi. Küçük bir yılan taşların arasında kayboldu. Yılan ona yine koşkilerini hatırlattı. Koşki de karısını.

"Lamara!" diye iç geçirdi. Ne yiğit kadındı Lamara. O da gidince koşkilerinin ruhu uçup gitmişti. Bir sigara yaktı yine. Lamara'nın hayali gözünün önünde belirdi. Koşkilerini yuvaları yapan Lamara'ydı. O gidince kendi koşkileri de bu ıssız, yılan barınağı kuleden farksız olmuştu. İnsan olmayınca kuleler taştan başka neydi ki zaten? Hüzünlü bir şarkı mırıldandı. Sevdiğinden ayrılan birinin ağıtıydı bu şarkı. Sesi yankılanınca, bu defa daha neşeli bir şarkı söyledi. Sonra da boğazını yırtarcasına bir tane daha söyledi.

İncir ağacının zımpara gibi yapraklarını okşadı, üzerinde oturduğu büyük taşın sırtını sıvazladı. Kuleden çıkarken duvarlarına kocaman eliyle pat pat vurup veda etti. Orsep'e iki adım yol kalmıştı. Solda köyün mezarlığı duruyordu. Her bir mezarın başında kara bir taş vardı. Kimi yazılı, kimi yazısızdı. Çoğunda Arapça yazıyordu. Bütün yazılar birbirini andırıyordu. Sanki bütün ölülerin tek bir hikâyesi varmış gibi...

Orsep'e girerken çevresini köpekler sardı, hırlayıp havlamaya başladılar. Kılı bile kıpırdamadı. Ellerini belinde kavuşturmuş, şarkısını mırıldanarak aheste aheste köye girdi. Köpekler sağından solundan havladılar, saldıracak gibi hamle yaptılar. Hiç tepki alamayınca biraz küskün ve gururları incinmiş olarak yerlerine döndüler.

Orsep yine aynı Orsep'ti. Hiçbir şey değişmemiş, bıraktığı gündeki gibi kalmıştı. Kimi tek katlı, kimi iki katlı taş evler aşınmamış, eskimemişti sanki. Zamana meydan okumuşlar ve kazanmışlardı. Herkes tarlada işinin başında olduğundan ortalıkta in cin top oynu) ordu.

Köyün hemen dibinden başlayan ladin, köknar ve daha bir sürü ağacın olduğu kara ormandan reçine sakızı kokusu bu defa

çok yakından gelip burnunu yaktı. Kapkara orman tepeye doğru çıkıyor, bulutların arasında kayboluyordu. Burada toprak, daha bir toprak gibi kokuyordu. Derin derin içine çekti toprağın kokusunu. Yağmurda ıslanan toprağın kokusuna her biri farklı kokan ıslak otların kokusu karıştı. Kekik ve yaban nanelerinin keskin kokuları diğer bütün otların kokusunu bastırdı. Havayı içine çektikçe çekesi geldi. Biraz önce sigara dumanının doldurduğu oğlak tulumu gibi geniş ciğerleri bu defa toprak ve ot kokusuyla doldu.

Tek katlı taş okul binasının yanından geçerken, pencereden içeri kaçamak bir bakış attı. Vitali Efendi çocuklara ders anlatıyordu.

Ahmet Ağaların evinin önünde durdu. "Hüseyinimonun evi işte. Ev yine aynı ev. Köyün diğer evleri gibi değil. Hiç bakmamışlar herhalde. Koca İbrahim ağanın konağı dökülüyor. Bizimki de öyle ya... Adın ağaya çıktıysa o zaman hiç bakamazsın evine tabi." Evin kapısını çalmaya niyetli değildi. Ahmet Ağa'dan başka kimseyi tanımıyordu zaten. Onu da dün görmüştü.

"Zaten tarladadır, evde olmaz bu saatte" diye düşündü.

Üst katta evi toparlayan Selvi Hanım garip bir yabancının kapının önünde durup, evlerini uzun uzun incelediğini pencereden görünce telaşla geri kaçtı. Sonra içine kurt düşünce ne olduğunu anlasın diye kapıya çıktı.

"Buyur efendi, ne ararsın?" diye sordu.

"Sen Ahmet İbrahimov'un karısısın?"

"Evet?"

"Ben Şota Geliaşvili'nin kardeşiyim. Otari benim adım. Ahmet'in abisi Hüseyin benim en iyi arkadaşımdı. Eskiden bu eve çok gelirdik de. Hatıralarım canlandı. Ondan bakıyorum" dedikten sonra, "Haydi kalın sağlıcakla" diye bitirip ayrılacaktı.

Ama kadının iki oğlunu harbe gönderdiği aklına geldi. Evlat hasreti çeken ananın yüzünden okunurdu acısı. Otar kendi karı-

sının, Lamara'nın gözlerinde aynı hasreti, aynı acıyı görmüştü. Bir şey söylemeden oradan ayrılıp gitmek çok yavan geldi, kendine yakıştıramadı. Eski dostları Ahmet'in evlat hasreti çeken karısına bir şeyler söylemek zorunda olduğunu hissetti.

"Oğulların harpteymiş. Bizim Mişa geldi, sıra onlarda" dedi. Aklına ilk bunu söylemek gelmişti.

Oğul sözcüğünü duymak kadının gözlerini yaşartmaya yetti. "Ah inşallah! efendi. Bir haber bile yok evlatlarımdan" diyerek ağlamaya başladı.

"Harpte haber göndermek kolay mı? Haber gönderse getirmek kolay mı? Sen üzülme. İyi haberlerini alırsın."

"İnşallah, inşallah!"

Otar köyde fazla kalmadı. Görebileceği kimse yoktu. Kendi yaşıtı olanların gündüz vakti köyde ne işi vardı?

"Yolda olan tek divane benim" diye düşündü. "Ha bir de şu ikide bir havlayan köpekler."

Köyün küçük kubbeli taş camisine gözü takılınca yanına gitti. Kendi köylerindekinden farklı bir manzara göreceğini ümit ediyordu. Ama caminin artık cami olmadığı hemen anlaşılıyordu. İki kanatlı kapısı ardına kadar açılmıştı. Hemen girişte bir adam tahta okul sırasına oturmuş, kalemle bir şeyler çiziktiriyordu. Yanı başında bir kantar vardı. Arkada caminin içi çuval doluydu.

"Burasını da kolhozun ambarı yapmışlar. Cami bırakmamış namussuzlar!" diye söylendi dişlerini sıkarak.

Hışımla kendini yokuştan aşağı bıraktı.

Köyün üstündeki bulutlar dağılmaya başlamıştı. Toprak yolun kenarındaki çayırda yirmi, yirmi beş yaşlarında bir adamı koyunların, keçilerin arasında çömelmiş görünce şaşırdı. Adam elinde bir çomakla toprağı karıştırırken, garip bir anlam yüklü ürkek kaçamak bakışlarıyla Otar'ı izliyordu.

"Tam askerlik çağında bir adam... Harpte olmadığına göre, terhis edilmiş gazidir" diye düşündü Otar.

Adam pek de harp kalıntısına benzemiyordu, kolu bacağı her şeyi yerindeydi. Yanına yaklaşıp selâm verdi. Genç adam selâmını alırken, onun gazi olamayacak kadar sapasağlam olduğunu daha iyi gördü.

"Sen harbe gitmedin mi?"

"Ben köyü bekliyorum."

"Neden bekliyorsun köyü?"

"Bulutlar gelip almasınlar diye... Aha bak, hepsi yukarıda bekleşir dururlar. Ne zaman aşağıya derenin yanına insem, bir de bakarım ki köyü sarıvermişler. Alıp götürecekler! Koşar gelirim hemen geriye, bakarım ki köy yerinde durur. Biraz geç kalsam alıp gidecekler köyü."

"Bulutlar mı alıp götürecek köyü?"

"He ya bulutlar!"

"Senin adın ne?"

"Seyit."

"Bunlar senin hayvanların mı?"

"Köpekler benim, öbürleri değil."

"Evleri mi alır bulutlar sadece, yoksa insanları da götürürler mi?"

"Evleri, insanları, hayvanları hepsini alır götürürler..."

"Nereye götürürler?"

"Hepsini alıp Sibirya'ya götürürler."

"Evleri götürmezler a deli oğlan! İnsanları alıp sökerler içinden, onları götürürler Sibirya'ya! Evler sahipsiz virane kalsın, sahipleri gidince yuvalar taş yığınına dönsün diye."

"Bulutlar!"

"Bulutlar değil, şeytan götürür. Stalin şeytanı!"

Öfkeyle yerinden kalktı. Deliyle deli olduğu için kendine kızdı. Yokuştan koşar adımlarla inmeye başladı. Tekrar kulenin yanından geçerken sinirleri biraz yatıştı.

"Bir günde iki yeni arkadaşım oldu" diye düşündü.

"Biri çocukluğumun pınarından su dolduran küçük Ayşe, öbürü de bulutları kovalayan Orsep'in delisi."

Bir kahkaha patlattı.

"Sanki ben deliden farksız mıyım?" Uzun süre güldü kendi kendine.

Düzlüğe indiğinde başını çevirip Orsep'e baktı. Köy bulutların arasında kaybolmuştu yine. "Deli burada olsa, köyü bulutlar alıp götürecek diye koşar dönerdi geriye" dedi kendi kendine.

"Sonra köye döndüğünde bakacak köy yerinde duruyor. Gene inecek aşağıya, o zaman görecek ki köy bulutların içinde kaybolmuş. Tekrar koşacak köye..." öksürüp, nefesi kesilinceye kadar kahkahayla güldü.

"Bulutlar köyü Sibirya'ya götürecekmiş! Deli işte. İnsanları Sibirya'ya kim götürüyor bilmiyor biçare adam."

Bu lafı söylerken kalbini bir cendere sıktı sanki Otar'ın. Deliye söyledikleri aklına geldi. "Stalin şeytanı!" demişti adama. Böyle bir şey söylediği, bu kadar tedbirsiz davrandığı için kendi kendine küfretti. Böyle bir söz sarf ettiği için adamın gözünü oyarlardı.

"Ahmaksın sen Otari, aptalsın! İncir kadar beynin olsa böyle laflar etmezsin" diye kızdı kendine.

Adamın deli olduğunu düşünerek rahatlamaya çalıştı biraz. Deliydi, kime ne anlatabilirdi ki? Kim dinlerdi onu? Ama ya bir yerlerde konuşursa, "Köylüleri bulutlar değil Stalin şeytanı götürüyormuş, buraya gelen o yabancı söyledi" derse. Sinirleri bozuldu yine. Söylenip durdu kendi kendine.

"Sen deliden de delisin Otari! Huzur bulmak için, doğduğun topraklarda ölmek için baba ocağına döndün. Bir rahat durmuyorsun Otari. Eceline mi susadın sen Otari?"

Bütün keyfi kaçtı Otar'ın. Eve dönmeye karar verdi. Sonra vazgeçti yine. O kadar sık fikir değiştiriyor, duyguları öylesine inip

çıkıyordu ki... Kendi düşüncelerine kendisi yetişemiyor, ne istediğini, ne yaptığını anlayamıyor, bilemiyordu. Lamara onu bırakıp gitti gideli böyle bir biçare olmuştu işte... Oturduğu yerde uzun süre oturamıyor, biriyle biraz uzun konuşsa içi daralıyor, konuşmasa da sıkıntıdan patlıyordu. İşte bu duygularla öğleye kadar dolaştı durdu Otar. Civardaki köyleri gezdi. Her köyde köpekler karşıladı onu. Her köyde kadınlar evlerinin pencerelerinden gizli gizli onu izlediler, biraz endişe daha çok merakla. Camilerdeki kolhoz muhasebecileri kalemlerini sıraya vurup garipseyerek ona baktılar. Tarlada çalışanlar onu görünce kafalarını kaldırıp ilgiyle seyrettiler. Gündüz vakti aylak aylak gezen bir yabancı herkeste merak uyandırmıştı.

"Bu böyle olmayacak.. Yarından tezi yok benim de çalışmam lâzım" diye düşündü. Zaten kolhoza gidip kaydolmak için geç bile kalmıştı. Şimdi yakalasalar "Yeni geldim" diye kurtarırdı da... Uzatmaya gelmezdi.

Okuldan sonra Ömer'le Nika yine Uravel'in kıyısında hayvanlarını otlatıp oynuyorlardı. Dünkü kavgaları çoktan unutulmuştu. Çocuk olmanın güzel tarafı da buydu.

Serin suların içine girmişler, elleriyle derenin kenarlarındaki kovukları karıştırıp, taşları yoklayarak balık bulmaya çalışıyorlardı.

Otar uzakta ellerini beline kavuşturmuş yürüyordu. Onları görünce yanlarına geldi.

"Ne ediyorsunuz çocuklar?"

Ömer gülmemek için yüzüne ciddi bir ifade vermeye çalışırken, amcasını gören Nika'nın gözleri parladı.

"Balık tutuyoruz!"

"Neyle tutuyorsunuz? Bu nasıl balık tutmakmış böyle?"

Çocuklar anlattılar. İki elleriyle yavaşça derenin kenarındaki kovukları karıştırıp, orada saklanan bir balığı hissettiklerinde hemen avuçlarını sıkıp balığı yakalamaya çalışırlardı.

"Tutuyor musunuz bari?"

"Tutarız" dedi çocuklar bir ağızdan gururla.

"Yok mu bunun daha kolay yolu?" diye sordu Otar.

Çocuklar birbirine baktılar, "Yok" dediler. "Biz hep böyle tutarız."

Ömer elini yavaşça derenin kenarındaki çamurlarda gezdirirken "Yakaladım!" diye bağırdı. Çamurla bulandırdığı sudan elini hızla çıkardı. Küçük bir yılan elinde kıvrılıyordu. Ömer yılanı görünce çığlık atarak derenin kenarına fırlattı. Küçük yılan kâh sarı karnını kâh kahverengi yeşil sırtını göstererek dere kenarındaki otların arasında korkuyla bir o tarafa bir bu tarafa dönüyordu. Çocuklar derenin içinden kaptıkları çakıl taşlarını yılana atmaya yeltendiler. Otar bağırdı:

"Durun, yapmayın!"

Çocuklar şaşırdılar. Otar neden yılanı taşlayıp öldürmelerine izin vermiyordu? Bunu anlayamadılar. Yılan gördün mü öldürmek lâzımdı. Onlar insanın düşmanıydılar..

"Senin adın ne oğlum?"

"Ömer."

"Ne güzel bir ismin varmış Omari, benim adım da Otari."

"Benim adım Ömer, Omari değil!"

"Tamam Omari, yani Omar. Söyle bana şimdi, yılan sana ne yaptı?"

"Korkuttu beni. Sokacaktı!"

"Sen onu korkutmadın mı asıl? O yuvasında uyuyordu, sen onu tutup aldın, dışarı fırlattın!"

"Sokacaktı!"

"Bu su yılanı, adam sokmaz. Baksana hayvan nasıl korkmuş."

Kahverengi, yosun yeşili küçük yılan kıvrılıp bükülerek derenin yolunu bulmaya çalışıyordu. Siyah çatal dilini oynatarak korkuyla yerinde dönüyordu. O kadar küçüktü ki, hareketsiz dursa onu bir dal parçası zannetmek mümkündü. Otar korkmuş hayvanı tek bir hamleyle, ama nazikçe alıp okşar gibi yine suyun içine bıraktı. Yılan bir an su üzerinde hareketsiz kaldı. Sonra derenin kenarındaki çamurlu karanlıkta kayboldu.

"Benim geldiğim yerde, insanlar taş kulelerde yaşardı" diye anlatmaya başladı Otar. "Şu karşıdaki eski kalenin yalnız kalmış tek kulesine benzerdi bizim evler. Koşki derdik biz. Kule ev anlamına gelirdi.

Kışın kar olur, köyün bulunduğu vadiye çok zaman çığ düşerdi. Çığ düşse bile bu kule evlerin tepesi hep karların üstünde kalırdı. Kış geçer bahar gelirdi, bu defa da eriyen karların suyu dağların tepesinden vadiye akar dururdu. Taş koşkilere yine bir şey olmaz, sular onların ayaklarını yalayıp geçerdi. Düşman gelirse, kapılarını sürgüleyip en üst kata çıkıp merdivenleri de çekerdik. Düşman kapıyı kırıp koşkiye girse bile yukarı çıkamazdı. İçeri girer girmez zaten kafasına kurşun yağar, kızgın yağ akar, neye uğradığını şaşırırdı. Orada kadın, erkek, çoluk çocuk herkesin silahı vardı. Hepsi savaşçıydı. Koşkileri koruyan bir şey daha vardı, neydi bilir misiniz? Yılanlar... Karalı, yeşilli, çizgili çizgisiz, çatal dilli, bazıları şu bileğim gibi kalın yılanlar..."

"Yılanlar evleri mi korurdu?" Çocukların gözleri kocaman açıldı.

"Her koşkinin bir yılanı vardı. Çanağın içinde keçi sütü verip beslerlerdi yılanları. İşte o yılanların koşkide yaşayanları koruduğuna inanırlardı. Yılan insanın dostudur, yoldaşıdır. Kendine iyilik edeni unutmaz. Kötülük edeni affetmez. Bir gün bir koşkinin yılanı üzüm sepetinin içine yumurtalarını bırakmış. Koşkinin sahibi de bakalım ne olacak diye sepeti alıp saklamış. Yılan gelmiş bir de bakmış ki sepet de yumurtaları da yok ortalıkta. Kıvrılarak, başını kaldırıp çatal dilini sallayarak bir oraya

bir buraya sürünmüş, acıyla tıslamış, sepeti bulamamış. Sepeti bulamayınca evdekilerin şarap küpünün yanına gitmiş. Küpe sarılarak tepesine kadar tırmanmış. Şarabın içine zehrini bırakmış! Evin sahibi gizli gizli seyredermiş. Bunu görünce çok korkmuş. Hem de üzülmüş. Yumurtaların olduğu sepeti yine alıp eski yerine koymuş. Yılan döndüğünde sepeti yerinde görünce tıslayarak çevresinde dönmüş, sepete girip tek tek bütün yumurtalara pembe çatal diliyle dokunmuş. Sonra yine şarap küpünün yanına gidip küpe sarılıp çıkmış. Küpü sıkmış, sıkmış patlatmış. Bütün zehirli şarap yerlere saçılmış, toprağa karışıp gitmiş."

"Sonra n'olmuş?"

"Sonra her şey eskisi gibi olmuş. Yine yılana her gün bir çanak keçi sütü vermişler. Bir daha da asla yılanları rahatsız etmemişler. İşte böyle Omari. Sen hangi köydensin bakayım?"

"Orsep'ten."

"Kimin oğlusun?"

"Ahmet İbrahimoğlu'nun."

"Ahmetiko'nun oğlu sen misin? Babana selâm et. Akşam supra var. Şota'nın evinde. Baban mutlaka gelsin. Mutlaka bekliyor de. Sen de gel. Nika'yla oynarsınız."

Ömer sordu: "Supra da ne ki emi?"

Otar gevrek gevrek güldü: "Akşam göreceksin."

Ömer, Otar'ı ilk gördüğünden beri merak ettiğini sordu: "Tulumların içinde ne vardı emi?"

"Akşam göreceksin."

"Peki o koca boynuzlar ne işe yarıyor?"

Otar bu defa gürültüyle gülerek yanıtladı:

"Akşam göreceksin!"

Anlaşılan akşam görülecek çok şey vardı Ömer için.

Otar ellerini yine belinde kenetlenmiş gidiyordu ki tekrar dönüp sordu:

"Dut ağacı var mı buralarda?"

"Bu mevsim dut olmaz ki!"

"Sen bana onu söyle, dut ağacı var mı dut?"

"Çok var."

"Bizim evin arkasında bile kaç tane var" dedi Nika.

Otar giderken onu ilk gün gördüklerinde mırıldandığı, kulağa kurt ulumasıyla manda böğürtüsü karması gelen şarkısını söylüyordu kalın sesiyle. Ağaçların arasında kaybolduğunda sesi derinden hâlâ duyuluyordu. Çocuklar Otar'ın anlattığı yılan hikâyesinin etkisinden kurtulamamışlardı daha. Demek yılanları keçi sütüyle besliyorlardı! Demek her evin bir yılanı vardı! "Bizim de bir yılanımız olsun" dedi Nika. İkisi birden suya atlayıp, az önce Otar'ın dereye attığı yılanı aramaya başladılar. Suyun içinde öyle bir tepindiler ki, derenin beyaz köpükleri bile bulandı, kahverengi oldu.

Akşam olurken Ömer heyecanla evin önüne çökmüş babasını bekliyordu. Gün doğduğundan beri tarlada çalışan Ahmet Ağa yorgun ayaklarını sürüyerek yolun başında göründü. Sabaçka onu çok daha önce hissetmiş, sahibinin peşine takılmıştı bile. Ömer ayağa kalkıp babasına koştu.

"Baba! Baba! Nika'nın emisi senle beni bu akşam supraya çağırdı!"

"Seni de mi çağırdı?"

"Vallahi de billahi de çağırdı! Sen de gel Nika'yla oynarsın dedi."

"Elimi yüzümü yıkayayım da gidelim o zaman."

"Baba supra ne?"

"Hani Mişa askere giderken Şota sofra kurup herkesi çağırdıydı ya... Herkes masanın etrafında dizilip yiyip içip durmuşlardı. Supra dediği o işte. Bizim sofra dediğimiz yani. Gidelim. Gidelim de dinleyelim bakalım koca Otar neler anlatacak?"

Supra

Otar'ın eski arkadaşları, ceviz ağacının altında o gece için özel hazırlanmış derme çatma uzun tahta masanın etrafında dizilmişti. Köyün muhtarıyla Vitali ve Alişan öğretmenler de oradaydılar. Sofra öyle donatılmıştı ki, bir mum dikecek yer yoktu. Mevsimin son domatesleri ve hıyarlarıyla yapılmış cevizli kişnişli salatalar, dilimlenmiş sulgun peynirleri, turşular, haçapurlar*, haşlanmış dere balıkları ve meyveler ortaya kurulmuştu. Boşluk kalmasın diye her yer elma, armut ve nar kaseleriyle doldurulmuştu. Ertesi gün Nika'nın otlatacağı koyunlardan birinin eksik olacağı taş ocaktaki odun ateşinde cızırdayarak kızaran şişlerden anlaşılıyordu. Tandır ekmekleri masanın iki yanına yerleştirilmişti. Ekmeklerin yanında içinde ceviz, cevizli sucuk ve pestil olan tabaklar vardı. Bir Kafkas insanı için hayattaki en önemli şeylerden biri, böyle özel günlerde sofrayı donatmaktı. Masanın zenginliği, onu donatan insanın gönül zenginliğini gösterirdi. Nereden bulunursa bulunur, buluşturulur, gerekirse bir ay aç yatılır, insan ceketini satar ama bu sofra kurulurdu, harpte ve kıtlıkta bile... Özellikle Gürcüler için bu yalnızca yemek, içmek değil; yerine getirilmesi gereken bir ayin gibiydi. Hiçbir zaman vazgeçemeyecekleri kutsal bir ayin...

Ortalık gazyağı, kızarmış et, duman ve is kokuyordu. Herkes bir ağızdan konuşuyor, tabak çanak seslerine arada bir odun alevinde yağın korla buluştuğu yanık "cıss" sesleri eşlik ediyordu.

---

* *Haçapuri, bir çeşit peynirli Gürcü pidesi.*

Şota ile Otar masanın tam ortasına karşılıklı oturmuşlardı. Mişa en uçta oturuyordu. Arada bir kalkıp şişleri çevirip etlere bakıyor, sohbetten geri kalmamak için aceleyle tekrar yerine dönüyordu. Çocuklar ise ortalıkta yoktu. Sofranın iki ucuna yerleştirilmiş ve ceviz ağacının dalına asılmış üç gaz lambasının sarı turuncu alevleri dans ederken, Şota ayakta, kolundan daha uzun, kanca şeklinde iri bir yaban keçisi boynuzu tutuyordu. Boynuz o kadar uzundu ki, sivri ucu değmesin diye masadan bir adım geri çıkmıştı. Her supranın bir "Tamada"sı olurdu ve konuşacaklara bütün sözleri o verirdi. Tamada kadehini kaldırmadan kimse kaldırmaz, o yerine oturmadan kimse oturmazdı. Ev sahibi olarak tamadalık görevi Şota'ya düşmüştü.

"Gaumarcos!" dedi Otar'a bakarak. Sonra diğerlerine dönüp, "Sağolun!" dedi boynuzdan kadehini kaldırarak.

"Sağol!" diye cevap verdi birçoğu.

"Gaumarcos!" dedi aradan Gürcüler.

Şota, kendi ve ailesi için çok mutlu bir gün olduğunu, önce evlatları Mişa'ya kavuştuklarını, ardından da yıllar sonra gelen ağabeyinin kendilerini sevince boğduğunu anlattı. Söyleyeceklerini ezberlemiş gibiydi. Sanki konuşmuyor da görünmez bir kitabın sayfalarını okuyordu. Daha çok şey söyledi, çok konuştu. Herkes kafa sallayarak onu dinledi. En sonunda Şota kadeh olarak kullandığı boğumlu keçi boynuzunu iki eliyle havaya kaldırıp, ağabeyinin şerefine içmeye çağırdı herkesi. Şarap, hoşaf veya kızılcık şurubu dolu, kimi teneke, kimi çinko, kimi kil, kimi cam bardaklar, kadehler havaya kalktı aynı anda. Bardaklarla birlikte masada oturanlar da sandalyelerini gıcırdatarak ayağa kalktılar. "Sağol!" ve "Gaumarcos!" sesleri arasında kadehler dikildi. Ahmet Ağa elma hoşafının tatlı ve kokulu suyundan bir yudum alıp keyifle ağzını şapırdattı. Sonra içi şarap dolu boğumlu iri keçi boynuzu elden ele dolaştı. İçki içenler kafalarına dikip içtiler, içmeyenler hemen yanındakine devrettiler boynuzu. Boynuz bir tur atıp tekrar Şota'ya döndü.

"Boynuzdaki şarabın tadı başkaymış. Bu içtiklerimiz gibi değil" dedi, kasketli, şehla gözlü biri.

Otar zevkten dört köşe oldu.

"Sen şaraptan anlıyorsun Zurab. Usahelauri şarabıydı o içtiğin."

"Yoldaş Stalin'in şarabı değil mi o?" diye coşkuyla lafa karıştı Vitali Efendi.

"Evet onun şarabı" diye kuru kuru cevap verdi Otar. "Bizim oralarda sadece bir köyde yetişir Usahelauri üzümleri. Onun üzümlerinden bu şarap yapılır, kimse dokunmadan Moskova'ya gider."

Stalin'in ve Moskova'nın adını duyan Azeri öğretmen ayağa fırladı "Yoldaş Stalin'e içelim!"

Vitali Efendi de coşkuyla bağırdı "Yoldaş Stalin'e!"

Kadehler kalktı. Şota boynuzu dikip, hemen karşısındaki Otar'a uzattı. Otar isteksizce boynuzu kaldırır gibi yapıp yanındakine verdi.

Usahelauri şarabını kimse bu isimle tanımazdı. Zaten usahelauri "isimsiz" anlamına geliyordu. Yetiştiği köyün adı da aynıydı. İsimsiz köyün, isimsiz üzümünden yapılan isimsiz şarap demekti. Köyün ve üzümün ismi hâlâ isimsizdi de, şarabın adı artık "Stalin'in şarabı" olmuştu. Kimsenin elini süremediği, tadını bilmediği bu şarap, o gece Moskova'dan da, isimsiz köyden de çok uzaklardaki bir köyde, bir ceviz ağacının altında, çoğu şaraptan anlamayan köylüler tarafından içiliyordu.

Boynuz bir tur daha atarken, kara şarabın damağında bıraktığı burukluğun keyfiyle Vitali Efendi boynuzu kaldırabildiği kadar yükseğe kaldırıp haykırdı:

"Yoldaş Stalin'in şarabına içelim!"

Masa yine gıcırdadı. Adamlar yine ayaklandılar. Bardaklar, kadehler "Gaumarcos!" ve "Sağol!" sesleri arasında yine havada

buluştu. Gece bitinceye kadar bu ayin onlarca kez tekrarlanacaktı.

Vitali keyifle gülerek. "Bizi Giorgi'nin şaraplarından kurtardığın için sana minnettarız Otar" dedi. Herkes kahkahayla güldü.

"Kakhetyalı Giorgi. Pazarda şarap satar. Sen tanımazsın, senin zamanında yoktu" diye izah etti Şota.

"Kakhetyalılar kara şaraptan anlamaz" dedi Vitali. Onların varı yoğu bütün bildiği beyaz şarap. Şarabı içtiğin zaman damağını yakmazsa o şarap, şarap değildir!"

Getirdiği şarabın beğenilmesi Otar'ın gururunu okşamıştı. Koyun tulumlarından birinin ayak kısmındaki bağı gevşetip boynuza yine şarap doldurdu.

"Bir de bunu deneyin."

Boynuzdan kadeh elden ele dolaşırken herkes pek bir memnundu.

"Gül gibi kokuyor bu" dedi biri.

"İzabella şarabı bu" diye cevap verdi Otar. "Mis gibi kokar. Ama dikkat edin de çok içmeyin bundan. Gurya'da çok deli olur bilir misiniz neden?"

Kimseden ses çıkmayınca kendi yanıtladı. "Bu şaraptan çok içerler de ondan!"

Herkes güldü. Söylenen her şeye gülüyorlardı zaten. Yoksa ne İzabella, ne de Guryalılar onlar için bir şey ifade ediyordu. Otar "Deli" demişti ya, bu yeterli bir sebepti gülmek için.

"Bu İzabella üzümü nazlı Usahelauri gibi değildir. Kolay yetişir. Hatta başka üzümlerin yetişmediği yerde yetişir. Arsız olduğu için Guryalılar bunu çok sever. Eğer bakmazsan yanındaki ağaçlara sarar bu üzüm. Ağaç kaç metreyse tepesine kadar çıkar. Bir bakarsınız erik ağacında boncuk gibi kara salkımlı üzümler, eriklerle karışmış. Bir bakarsınız kavak ağacı meyve vermiş sanırsınız. O yüzden Guryalı bu üzümü çok sever. Uğraştırmaz

çünkü. Dibini çapalamak, budamak istemez. Kendi kendine yetişir. Kokusu da tadı da dünyada hiçbir üzüme benzemez. Mis gibi kokar. Onun sardığı ağaç, artık ne erik, ne kayısı, ne kiraz, ne elma kokar. Sadece İzabella kokar. Gül bahçesine girdim sanırsınız. Kokusu sardığı ağaçtaki meyvelerin kokusuna siner. Taneleri dolu doludur. Parmağınla zor ezersin. Kalın kabuğunu soydun mu mis gibi beyaz eti çıkıverir karşına. Guryalılar kamışlardan yaptıkları, nah bu ceviz ağacı yüksekliğindeki merdivenleri dayarlar ağaçlara. Kadın gibi ince, adam gibi uzun "gideli" küfesini yüklerler sırtlarına. Bir başka sepetle çıkılmaz o ağaçların tepesine. Ama şarap oldu mu işin ucunda, Guryalı sırtındaki gidelinin ağırlığını duymaz, kuş gibi seker daldan dala. Şarap İzabelladır, başka şarap bilmezler. Ama bunu çok içen, hep içen deli olur derler."

"Bizim Seyit de mi Guryalı ki?"

Herkes gülüştü.

"Seyit" dedi Şota. "Hayvan güder, zavallı, kimsesiz bir oğlan. Zararsız, kendi halinde."

"Gördüm bugün Orsep'e gittiğimde" dedi Otar. "Lafladık biraz."

Aklına köyün delisine ettiği o gereksiz sözler geldi, canı sıkıldı. Daha büyük bir boynuza doldurduğu İzabella şarabını dikti, son damlasına kadar, su içer gibi lıkır lıkır içti.

"İçeyim de daha çok deli olayım. Hiç olmazsa deli olduğumdan öyle laflar ettim derim" diye iç geçirdi.

Yine küfretti içinden kendi kendine. Gülen yüzü kasıldı, dudaklarını, yanaklarını şişirdi öfkeyle...

Herkes kendi aleminde, içkiye ve sohbete dalmıştı. Otar'ın içini okuyabilen yoktu. Karısı öldükten sonra bir tuhaf olmuştu. Kendisini tanıyamıyordu artık. En ufak şeye güler, en küçük söze küser olmuştu. Onun şerefine düzenlenen bir suprada deliyi düşünüp böyle somurttuğuna inanamıyordu.

"Bir gün onu da askere almak için çağırmışlar. Muhtar, yapmayın etmeyin demiş, makamları ikna edememiş onun deli olduğuna. Seyit de adam yerine kondu, askere çağrıldı diye sevinerek, koşarak şehre gitmiş. Aynı günün akşamı süklüm püklüm geri geldi. Sen git köyüne sahip çık, kaçıran götüren olmasın diye geri göndermişler zavallıyı."

"Onun bunun koyununu otlatır, köylüler de ona bakar, ağıllarda yatar. Garibanın biri işte."

"Orsep köyünden mi?" diye sordu Otar.

Ahmet Ağa cevap verdi:

"Yok, anası babası kimdir bilinmez. Öyle çok da eski değil bizim köyde. Aylar önce geldi sığındı köye... Nereden geldi, kimin nesidir bilinmez. Garibin biridir. Kimseye zararı dokunmaz."

Ahmet Ağa'nın sözleri Otar'ı daha da endişelendirdi... "Ya deli taklidi yapan NKVD'nin casusuysa... Ya insanları rapor etmek için köye sızdıysa? Hiç ummadık kişiler NKVD için çalışıyorlar, herkesin deli bildiği bu adam neden casus olmasın?" diye kurdu kendi kendine... "Ben aptalım! Ben deliden deliyim! Etmeyecektim o lafları!" diye söylenip kulaklarına kadar domates gibi kızardı.

"Köyün üzerine inen bulutlara takmış kafayı" diye söze devam etti Ahmet Ağa. "Hayvanları sulamak için derenin kenarına götürdüğünde köyün bulutlar içinde kaybolduğunu görünce koşar, kan ter içinde köyün yokuşunu çıkar, köyün yerinde olduğunu görünce tekrar derenin yanına döner. O köye geldi diye bulutlar ondan korkar, köyü alıp götürmez sanır zavallı."

Masada gülüşmeler yükseldi. "Deli işte!" dediler. Başka başka komik sözlerini, hikâyelerini anlattılar deli Seyit'in.

Seyit'ten bu kadar bahsedilmesi Otar'ın içini sıktı. Konuyu değiştirmek için yine şaraptan açtı.

"İzabella" diye devam etti tok sesiyle. Bütün bakışlar ona çevrildi.

"İzabella öyle arsızdır ki. Bu kendi kendine yetişir. Kar üstünü yorgan gibi örter. O zaman toplarız. Karın içinde boncuk gibi uyur bu üzümler. Başka bütün üzümler dayanamaz bu kadar soğuğa. Hepsi donar, biter, bu sapasağlam kalır. Toplayacağım diye ellerin donar da üzüme hiçbir şey olmaz."

"İzabella'ya içelim" dedi, masanın ucuna doğru oturan daha yaşlı biri. Gaz lambaları pırpır ederken kadehler bu defa izabella için kalktı.

"Vallahi öyle güzel anlattın ki Otar, benim bile içesim geldi" dedi Ahmet Ağa.

"İç de gör gününü!" diye muzipçe güldü Şota. İki arkadaş imalı imalı birbirlerine bakıp gülümsediler. Uzun yıllar önce bir kez içmişti Ahmet Ağa. O zamanlar daha çok gençtiler. Salkım söğütlerin gölgesinde Şota'yla yarışırcasına dikmişti şarabı, sonra bütün midesini Uravel'e dökmüştü. O gün bu gündür bir daha tadına bile bakmamaya yemin etmişti. Söğütlükte sarhoş olduğu o günü ikisinden başka bilen yoktu...

Her şeye gülüp kadeh kaldırıyorlardı. Ordunun harpte muzaffer olmasına kaldırdılar kadehlerini, herkes coşkuyla ayağa kalkıp kadehlerini tokuşturdu. Masada oturan herkes için kalktı kadehler. Herkes bir iki laf etti. Atalarına içildi. Annelere içildi. Belki vicdanlarını biraz rahatlatmak için olsa gerek, sofraları hazırlayan, ama ortalıkta görünmeyen kadınlara da içildi. Her şeye sırayla içtiler. Dini bir ayin gibi süren yemeğin sonunda ölüler için kalktı kadehler, herkesin ölüsüne içildi. Ölülerden söz açılınca masadaki Türkler, içki masasında olmanın ezikliğiyle, avuçlarını masanın altında gizleyip içlerinden Fatiha okudular.

Kadehler kalkar, İzabella şarabı içilir, koyun tulumu yavaşça sönerken, Ömer'le Nika bahçede koşturup duruyorlardı. Ne boynuzların, ne de tulumların gizemi kalmıştı artık. Keşfedilmesi gereken her şey keşfedilmişti. Masada kalıp, büyüklerin o sıkıcı konuşmalarına, iki kelimede bir ayağa kalkıp kadeh tokuşturma-

larına katlanmaları gerekmiyordu. Koşturmaktan yorulunca sessizce masanın altına süzüldüler. Sofradakiler mümkün olabilecek her şey ve herkes için kadeh kaldırır, uzun konuşmalar yaparken, onlar aşağıda kendilerine yeni bir çocuk dünyası kurdular.

Nika, Vitali Efendi'nin içtiği papirosu gözüne kestirmişti. Papiros sigara gibi değildi. Tütün kağıdın içine sarılmaz, onun yerine sert kâğıttan bir kamışın içine doldurulurdu. Elini masaya götürüp Vitali Efendi'nin içmek için paketinden çıkardığı, ama konuşmaya dalıp unuttuğu bir taneyi masanın altına çekti. Birbirlerinin elinden çekiştirerek papirosu incelemeye başladılar. Nika, sigaranın içindeki tütünü büyüklerden gördüğü gibi parmaklarıyla ovarak gevşetti. Sonra bir ucunu ağzına sokup, gözlerini iri iri açmış, onun ne yaptığına bakan Ömer'in yüzüne kuvvetle üfledi. Nika'nın ezerek yumuşattığı toz gibi tütün Ömer'in gözlerine doldu. Acıyla bağıran çocuk ayağa kalkmak isteyince kafası masaya çarptı. Masa sallandı, bardakların içindeki kara şarap ile kızılcık şurubu titredi. Bazı bardaklar devrildi, şarap masadan süzülüp toprağa aktı.

Babaları kulaklarından tutup dışarı çektiler çocukları. Suratlarına birer şamar yiyip, iyi bir azar işittiler. Birbirlerini suçlayarak birkaç adım ötede, evin kapısının önüne çöktüler. "Oturun yerinize, bir daha da kalkmayın!" diye azarlanmışlardı durduk yere.

Yerlerinden kalkmalarına izin verilmediği için çaresiz masadakileri dinlemeye başladılar. Otar konuşuyordu. Anlattıkları, o zamana kadar konuşulanları umursamayan çocukların ilgisini çekti. Geldiği yerleri, dağları, köyünü insanlarını anlatıyordu Otar. Ama masal gibi anlatıyordu. Çocuklar ağızları açık, gözlerini bile kırpmadan heyecanla dinliyorlardı.

Koca boynuzlu yaban keçilerini anlattı Otar. Hiç kimsenin çıkamayacağı yere çıkan yaban keçilerini. Sonbaharda tekeler dağın tepesinde yıldırım gibi kafa kafaya boynuz tokuştururlarmış. Boynuzlarından çıkan tak tuk sesleri yankılanarak aşağı-

daki vadilere kadar gidermiş. Onları avlayarak geçinen Svanlar keçilere büyük saygı duyarmış. O dağlarda insanlar tabiattaki her şeye, ağaçlara, kuşlara ve yılanlara bile saygı duyarmış. Ama Svanlar keçilere ayrı bir saygılıymışlar. Çok onurlu hayvanlarmış yaban keçileri. Onları avlamak kolay değilmiş. Keçi yakalanacağını, vurulacağını anlayınca kendini sarp uçurumlara bırakırmış da yine teslim olmazmış. En usta avcılar bile avlarını böyle kaybederlermiş. Oranın en sarp, en yüce dağı, olan Uşba dağı yaban keçilerinin ruhlarını barındırırmış. Bir tek tanrıça Dali yaklaşabilirmiş yaban keçilerinin yanına. Onların sütünü sağar, ölen keçilerin ruhlarını kutsarmış.

Sadece çocuklar değil, masadakiler de ağızlarını açmadan, çıt çıkarmadan merak ve ilgiyle Otar'ı dinliyorlardı. Otar bir sigara yaktı. Ayağa kalkıp bir elinde ucu masaya değen boynuzla anlatmaya devam etti. Gaz lambalarının ışığında gölgesi bir dev gibi kocaman evin duvarına yansıyordu.

"Şeytanlar!" diye anlatıyordu Otar.

Bunu derken gaz lambasının ışığında gür kaşları gürleşen, pos bıyıkları daha da poslaşan, kocaman burnunun gölgesi gözleriyle alnını karartıp acayip bir hal alan Otar'ın yüzü çok korkunç geldi çocuklara. Sanki anlatırken şeytanın taklidini yapıyordu. Birbirlerine sokulup, dinlemeye devam ettiler.

"Şeytanlar, cinler, cadılar bazı günler Uşba'nın doruğunda toplanırlar. Nasıralı İsa'ya hakaret edip söverler. Vaftiz edilmemiş çocukların kanını içerler. Bütün yolların bittiği, geçit olmayan bir yerdedir Uşba dağı. O yüzden de şeytanların, cinlerin kendilerine o dağın zirvesini mekân ettiği söylenir. Avcılarına teslim olmamak için kendilerini uçuruma atan yaban keçilerinin ruhlarıyla birlikte zirvedeki sonsuzlukta yaşarlarmış!"

Otar, sigarasından derin bir nefes daha çekti.

"İşte o dağın eteklerindeki bir vadide yaşadım senelerce.

Yemyeşil vadide taştan kulelerde yaşardık. Öyle sert olurdu ki kışları, bizim yaşadığımız yerde arsız İzabella bile yaşayamazdı. Köyde buradaki gibi evler yoktu. Sadece kuleden evler vardı. Her biri Orsep'in kulesi gibi evlerdi. Kışlar uzun olur, geçmek bitmek bilmezdi. Arada bir gürültüyle, yeri göğü sarsarak çığ düşer, çığ vadiye kadar gelse bile bize o kulelerde bir şey olmazdı. Köyden muhteşem görünürdü Uşba dağı. Yaz kış hep karlı olurdu. Bulutlar kaplardı çoğu zaman. Zaten zirvedeki cinleri, şeytanları gizleyen de bu bulutlardı. Bazen kapkara bulutlar kaplardı zirveyi. Şeytanlar yine buluşup İsa'ya sövüyorlar derdi köyün yaşlıları. Şu koca boynuzlu yaban keçilerinin bile zirvesine çıkamadığı tek dağ oymuş. Çıkmaya çalışan ya donar ya da çarpılır ölürmüş. Gidip de dönen olmamış şimdiye kadar Uşba'ya..."

"Sen şeytanlara, cinlere inanır mısın Otar Efendi?" diye sordu Vitali Efendi alaycı bir sesle. Cevap beklemeden devam etti.

"Biz son şeytanı 1918'de öldürdük."

"Şeytan ölmez Muallim Efendi, sadece kılık değiştirir!"

Vitali Efendi bu cevaptan rahatsız oldu, fakat belli etmeden şarabını dikti. Otar ile laf yarıştırmaya devam etti.

"Bu dağlarda da yaşıyor mu senin şeytanlar?"

"Şeytanı dağda değil, şehirde aramak lâzım Vitali Efendi. İblis'in büyüğü şehirde."

"Ben bugüne kadar bir sürü şehir gezdim. Ama hiç şeytan görmedim. Ne şehirde ne dağda."

"Ben bugün yöreyi gezdim, köyleri dolaştım. Her yerde şeytanın izlerini gördüm."

Sohbet sofradakilerin anlayamayacağı kadar derinleşmiş, iki bilge kişi arasındaki aşıklar atışmasına dönmüştü. Söylenenlerden bir anlam çıkaramıyorlardı. Zaten vakit iyice ilerlemiş, bazı kafalar sofraya düşmeye başlamıştı bile. Bedava şarap buldu mu ne kadar içse de az içtiğini zanneden muhtar, kafasını çoktan ceviz ağacına dayamış horluyordu. Sarhoş olmak

deyince Gürcülerin çoğu gibi onun da aklına beyaz şarap gelse de ikram olduktan sonra farketmezdi. Alişan öğretmen, başı öne gittikçe çukura düşmüş gibi sıçrayıp gözlerini açıyor, sonra yine ağır gelen göz kapaklarına yeniliyordu. Tarlada çalışan köylüler artık sabah nasıl kalkacaklarını düşmeye başlamışlardı. Ne takırdayıp şakırdayan tabakların, ne korda cız eden yağın sesi kalmıştı sofrada. Masa başındakilerden gözleri hâlâ açık kalabilenler ise Otar'ın şeytanlarını düşünüyorlardı. Her yerde şeytanın izlerini gördüğünü söylemişti bu garip adam. Ürperdiler. Kimileri çocukken babalarından dedelerinden duydukları masalları hatırladı. Vitali öğretmen ise ne ürperdi ne de çocukluk masallarını hatırladı. Otar'ın hafiften deli olduğunu düşündü belki de...

Sandalyeler gacırdayarak kalkıldı. Kimi yaya, kimi atıyla eşeğiyle ama çoğu sendeleyerek evlerinin yolunu tuttu. Şarap içenlerin hepsi sallanıp, dilleri dolanırken, şarabın çoğunu içen Otar sanki sadece su içmiş gibi dinç görünüyor, kök salmak istermişçesine toprağın üzerinde dimdik duruyordu.

Yemek içmek, Otar'ı dinlemek, gevezelik etmek iyiydi de sabah dinlenemeden kalkıp tarlaya gidecek olmak Ahmet Ağa'nın kafasına dank etmişti.

"Bu kadar geç kalınır mı?" diye söylendi kendi kendine. "Bir yığın sarhoş adamla!"

Ahmet Ağa için hayat neredeyse hep çalışmak demekti. Kolhozun işinden başka kışa hazırlık için de yapılacak bir sürü iş vardı.

Mahmur gözlerle köyünün yokuşunu tırmandı. Ömer'in ise ay ışığında gözlerinden yorgunluk değil, coşku ve heyecan fışkırıyordu. Ne zamandır böyle güzel hikâyeler dinlememişti. Ağaçlara, kayalara, çalılara çarpan ay ışığı çeşitli gölge oyunları yaparken, köylerine dönüş yolunda etrafına bakınıp Otar'ın söylediği şeytanın izlerini bulmaya çalıştı Ömer.

Bütün konuklar gidince, otuz yılın ayırdığı iki kardeş, cevizin al-

tında söyleşmeye devam etti. Lela Hanım alelacele sofrayı topladı. Nika uyumak istemedi, amcasını dinlemek istiyordu. Anlattığı hikâyelerden Ömer'le birlikte çok etkilenmişlerdi. Ömer'in iki gün önce göbeğiyle dalga geçtiği amcasının anlattıklarını ağzı açık dinlemesi Nika'yı gururlandırmıştı. Mişa ise umursamaz ve etkilenmez görünüyordu Otar'ın anlattıklarından. Konuklar gider gitmez o da hemen uyumaya gitti. Lela Hanım geceyi henüz noktalamak istemeyen Nika'nın kolundan çekiştirerek evin içine girdi.

Sabah gezdiği köyleri anlattı Otar. Bazı yaşlıların kendisini hatırladığını görünce çocuk gibi sevindiğini söyledi. Pınardan su dolduran küçük Ayşe'den bahsetti. Ayşe'nin dedesinin çocukluk arkadaşı olduğunu öğrendi Şota'dan.

"Demek benim de torunlarım olabilirmiş" diye iç geçirdi. Aykız'ı hatırladığını söyledi, gelin gittikten sonra bir daha köye geldi mi diye sordu. Gören olmamış Aykız'ı bir daha... Sanki bıçakla kesip toprağından ayırmışlar narin güzel kızı. Bütün civarın delikanlıları gibi iki kardeş de ona aşıktı o zamanlar. Onu götürmeye geldiğinde bir kez gördükleri kocasını Aykız'a yakıştıramamışlardı. Zaten Aykız, ismi gibi o kadar güzeldi ki, ona aşık delikanlılar kendilerini bile ona lâyık göremezlerdi. Onunla evlenecek olan hayatı boyu bu güzelliğin altında ezilmeye mahkûmdu. Onun buralardan ayrılıp gitmesinden neredeyse otuz beş yıl sonra, Aykız gittiği için bir kez daha üzüldüler.

Sonra Şota sormadan Otar kendiliğinden anlattı. Svanetya'da Lamara adlı hem güzel, hem yiğit bir kadınla evlenmişti. Onunla nasıl yuva kurup, Uşba'nın eteklerine yerleştiğini anlattı.

Firari arkadaşlarıyla birlikte Vladikavkaz'daki daçadan ayrılıp yollara düşmüşlerdi. Maksim Tiflis'e dönecekti. Otar ise bir firari olarak köyüne dönmek istemiyordu. Yakalanmadan Ahıska'ya kadar gitmenin çok zor olduğunu biliyordu.

Temur, "Benimle Svanetya'ya gel, dağlardan gideriz, kimse görmez" deyince aklı yattı. Bir süre Temurların köyüne sığınıp, sonra Ahıska'ya dönmeyi planlıyordu. Zirveleri bulutların içinde kaybolmuş duvar gibi düz dağları, sarp kayaları geçtiler. Ama aşmaları gereken Kafkas Dağları hiç erimeyen buzların, devamlı yağan karların vatanıydı. Hep beyaz görmekten gözleri neredeyse kör olacaktı. Tanrı şahit ya, Temur olmasa Maksim'le ikisi orada buz keser, sonsuza kadar buzulların içinde kıyameti beklerlerdi.

"Bu dağlar benim memleketim" diyordu Temur. "Bütün Kafkas dağları benim vatanım. Kafdağı'ndan Şakara'ya, Uşba'ya kadar her yer benim vatanım."

O yüce dağlar Kafkasya'nın kuzeyiyle güneyini birbirinden ayırırdı. Kuzeyin insanı sertti, mertti, savaşçıydı. Gücünü bileğinden alır, ama kafasını kullanmayı sevmezdi. Güneyin insanı ise coşku doluydu, bileğini değil kafasını kullanırdı. Pek kurnazdı ama bir sözü bir sözünü tutmazdı. Tanrılar, birbirlerinden kötü meziyetlerini almasınlar diye bu insanların arasına Kafkas dağlarını dikip onları ayırmıştı. Ama insanlar ne yapıp etmişler, tanrılara karşı gelip kuzeyi güneye bağlayan dehlizleri, dar geçitleri bulmuşlardı. Karlar eriyince sarp dağlarla çevrili bu çetin geçitlerden kuzeyliler güneye, güneyliler de kuzeye geçip birbirlerine karıştılar. Ama tanrılar kendilerine karşı geldikleri için Kafkasya halklarını hiç affetmedi. Kutsal sınırları geçen insanların arasına nifak girdi, halklar hep birbirine düştü.

Savaş kaçkını kader ortakları, insanlara görünüp yakalanmamak için atalarını isyankâr kılan bu geçitlerden geçemediler. İsyan edip baş kaldırmak, ruhunu çelik gibi dağların yüceliğinden alan Kafkas insanının kanına işlemişti. Tanrıça Dali'nin oğlu, tanrılara isyan eden, onların kızı Kamar'ı kaçıran Amiran, bu dağlarda zincirlere vurulmuş, dağların kartalları her gün gelip canlı canlı ciğerlerini yemişti. Amiran o zaman bile kendisini zincirlere vuran tanrılara küfredip, lanet okumuştu. Amiran'ın sadık köpeği, sahibini kurtarmak için zincirlerini sabırla yalayarak

aşındırmaya çalışmış, ama fayda etmemişti.

Temur dağları geçerken bunları anlatıyor, sonra anlattıklarından kendi korkuyordu.

"Fakat bizimki isyan değil ki... Biz evimize, köyümüze dönmek için bu dağları aşıyoruz. Tanrıları kızdıracak bir şey değil bu!" diyordu tanrıları yatıştırmak istercesine.

Diğerleri içinse, Temur'un olduğu yerde korkacak bir şey olmazdı. Dağlarda kendilerini güvende hissediyorlardı. Ne de olsa yanlarında dağların oğlu Temur vardı. Onları bazen dağların yamaçlarından, bazen de tepelerinden götürdü. Sanki hep oralarda yaşamış gibi yol gösterdi. "Bütün dağlar benim vatanım, bütün kayalıklar benim yuvam" derdi. "Tanrıça Dali bu sarp kayalıklarda, geçit vermez dağlarda bizlerin koruyucusudur" diye anlatırdı dağları aşarken.

Ne tehlikeler atlattılar, kaç kere ölümden döndüler. Kaç kere uçurumlar, çatlaklar, dipsiz yarıklar mezarları oluyordu. Bir keresinde, artık öleceklerine hükmettiler. Bulutlar iyice sarp kayaların, buzulların üstüne çökmüştü. Her yanları dipsiz kuyu gibi uçurumlarla doluydu. Ayakları bir kaysa, yanlış bir yere bassalar, dipsiz uçurumlar onları yutacak, taş kesmiş cesetleri dünya var oldukça buzullara karışacaktı. Temur bile çaresiz kalıp ümidini yitirdi. Ya devam edip uçurumlarda paramparça olacaklardı, ya da kuytu bir yer bulup soğuk ölümü bekleyeceklerdi. Soğuktan donmayı tercih ettiler. Hiç olmazsa sis biraz dağılırsa, o zaman devam eder, belki yolumuzu bulup kurtuluruz dediler. Bir kayanın oyuğunda birbirlerine sokulup yavaş yavaş donmaya başladılar. Donarken ne kâbuslar ne hayaller gördüler...

"Kaç kere öldüğümü sandım. Temur bizi sürekli dürtüp uyanık tutmaya çalışıyordu" diye anlatmaya devam etti Otar.

"Bir uyudu mu bir daha uyanamazmış insan. Hastaneden

kaçarken ölülerden aldığımız sağlam ne kadar giysi varsa, hepsi kat kat üzerimizdeydi. Yine de donuyorduk. Sis dağılacak gibi değildi. Hava buz kesmişti. Akşam vakti yaklaşınca hava daha da soğudu, umudumuz hepten tükendi.

Kalkıp gidelim, yoksa donacağız dedik. Yerimizden kalkamadık. Rüzgâr buzulları toz gibi yüzümüze üflüyordu sanki. Birbirimize veda edip ölümü beklemeye başladık.

Karanlığın puslu derinliğinde kıpırdayan ateşler gördüm sonra. Anladım ki artık ölüyorum. Farelerin kemirdiği hastaneden kurtulmuştuk, ama ölüm bizi dağlarda yakalamıştı. Küçük alevler hareket ediyordu. Sonra garip sesler duydum. Derinden gelen boğuk insan sesleri gibiydi. Temur ile Maksim'in ise sesleri kesilmişti artık. Demek ölüm böyleymiş diye düşündüm. Hiçbir yerimi kıpırdatamıyordum. Artık ne üşüyor, ne korkuyordum, demek ki ölmüştüm. Boğuk seslere, yürüyen ateşlere, "Beni de alın ben de sizin gibi ölüyüm" diye bağırdım. Puslu ateşler büyüdü. Boğuk sesler güçlendi. Ellerinde meşalelerle garip adamlar önümüzde toplandı.

Sonra ne oldu bilmiyorum. Bir baktım sabah olmuş, her yer aydınlanmış. Ben postlara sarılıydım. Karnımın içini usturayla kazıyorlardı sanki. İnsan cennette de acıkıyormuş diye düşündüm. Temur ile Maksim de yanımda, postlara sarılmış yatıyorlardı. Kayadan bir odanın içindeydik.

Onları dürtünce gözlerini açtılar. Onlara nasıl öldüğümüzü, ellerinde ateşlerle adamların pusun içinden nasıl gelip bizi öbür dünyaya götürdüğünü anlattım. Ne meleklere ne şeytanlara benziyorlardı. Giyim kuşamlarına bakılırsa, belli ki bizden çok önce ölmüşler dedim. Maksim öldüğümüze inanmadı. "Ölüm böyle olmaz" dedi. Temur ayağa kalkıp kapıdan dışarı başını uzattı. "Burası cennet ise çok soğuk ve fazla beyaz. Cehennem olamayacak kadar da güzel" dedi. Hepimiz kalkıp dışarıya baktık. Kayaların arasında evler vardı. Burası cehennem olamaz dedik. Baktık iki adam geliyor. Bellerinde kılıçlar, ellerinde kalkanlar.

Arkalarından da bir başka adam. Elinde mızrak var.

Maksim bu adamları görünce öldüğümüze o da inandı. "Bu adamlar bizden çok önce ölen atalarımız olmalı" dedi. Maksim çok kitap okumuş, çok şey bilirdi. Kılıçlı kalkanlı bu adamların artık var olmayan eski hanlıkların halkları olduğuna karar verdi. Adamlar karları çiğneyerek yanımıza geldiler. Anlamadığımız dilde bir şeyler söylediler. "Gürcü ölü yok mu burada? Türkçe konuşan, Rusça konuşan yok mu? " dedik. "Belki Svanca bilirler. Çok eski dildir Svanca. Veya belki Megrelce konuşuyorlardır" diye fikir yürüttü Temur.

Adamlar gittiler. Daha yaşlı başka bir ölüyle geldiler. O da bir şeyler söyledi, onu da anlamadık. "Bunlar ya İbranice, ya Aramice konuşuyorlar. İsa zamanında o diller konuşulurmuş. Öldüğümüze göre biz de bu dilleri öğreneceğiz" dedi Maksim.

Karnımızı gösterip "Sizin cennette yiyecek yok mu? Midelerimize kaç gündür bir lokma girmiyor" dedik. Bizi anlayıp kurutulmuş yaban keçisi eti getirdiler. İçlerinden genç biri dilimizi anlayınca çocuk gibi sevindik. Başımızdan geçeni anlattık. Hastaneden firar ettiğimizi, sonra aylarca Vladikavkaz'da saklandığımızı. Nereye gitmekte olduğumuzu ve yolculuğu tamamlayamadan nasıl donarak öldüğümüzü anlattık.

"Ölmediniz!" dedi genç adam. "Sizler de bizler de diriyiz." Çok şaşırdık hem de sevindik. "Biz bu dağların insanlarıyız. Babamız sarp kayalar, anamız buzullardır" dediler. Bazılarının kafasında miğferler vardı. "Biz sizi Moğol ölüleri, hanların ruhları sandık!" dedi Maksim. Adamlar kahkahayla uzun uzun güldüler. Zaten ya dik dik bakıyorlar, ya da kahkahayla gülüyorlardı. Kahkaha atmadıkları zaman yüzleri taş bir heykel gibi sertti.

"Burada nasıl yaşarsınız, ne yer içersiniz?" diye sorduk. "Allah bize yardım eder" dediler. Tanrı bize de yardım etmişti. Bir gün misafir kaldık orada. Sıcak yemek verdiler, su içirdiler. Ertesi sabah erkenden verdikleri postlara sarındık. Yanımıza

kurutulmuş etten azık verdiler. Önümüze düşüp bizi o sisli yöreden çıkardılar. Dağlardan ininceye kadar çok soğuklar oldu ama postlarımız bizi donmaktan kurtardı, onların verdikleri etleri yiyip aç kalmadık. O dağ halkı bir değil, on beş kere hayatımızı kurtardı. Böylece dağlar bitti. Düze gelince ayrılık vakti de geldi. Maksim doğuya Tiflis'e gitti. Onun çok az yolu kalmıştı."

O sarp dağlardan, buzullardan, geçit vermez kayalıklardan sonra Otar'la Temur dağların yamaçlarından, vadilerden yollarına devam ettiler. Svanetya'ya yaklaştıkça Temur çocuk gibi seviniyor, keçi gibi seke seke zıplayarak yürüyordu. Koyu yeşil vadilere, Temur'un köyüne geldiler. Karlı dağlara çıkan yeşil sarp vadilerde taştan kulelerde yaşıyorlardı. Temur'un babası Mahşvi'ydi, köyün en saygı duyulan en ulu adamıydı. İnsanlara yol gösterir, bütün anlaşmazlıklar onun tek bir sözüyle çözülürdü.

Temur'un sekiz erkek kardeşi daha vardı. O harbe gittikten sonra iki kardeşini daha almışlar. Üçüncüsü de çağırmışlar, gitmek için hazırlanıyormuş ki Temur köyüne dönmüştü... Babası sevinip, "Harp mi bitti, neden döndün?" diye sorunca Temur, "Harp, harp gibi değildi. İnsanlar kurşundan değil, açlıktan ölüyorlardı" diye cevap verdi. Babası kafasını salladı. Askere gitmek üzere hazırlanan küçük oğluna "Sen de gitmeyeceksin o zaman, yiğit adam savaşarak ölür, açlıktan değil" dedi. Svanetya'da Mahşvi'nin sözü Çar'ın sözünden bile önce gelirdi. O ne derse olurdu, öl dese insanlar ölürdü. Her sözü bir emirdi.

Mahşvi sonra Otar'a dönüp, "Oğlumun kader dostu, benim de oğlumdur, harp bitinceye kadar burası senin evin" dedi.

Uzakta, vadilerin arkasında heybetli bir dağ vardı gökyüzüne kadar uzanan. Pek çok dağlar, kayalar aşmışlardı, bu kadar heybetlisini görmemişti Otar. Zirvesi görünmüyordu, kara bulutlarla kaplıydı.

"Uşba Dağı o" dedi Temur. "Bu kadar yakın göründüğü-

ne bakma. O çok uzaktır. Şeytanlar, cinler, cadılar yaşar orada. Ayinler yapıp, peygamberlere söverler."

Masal dinler gibi dinledi Şota ağabeyinin hikâyesini. Nefesini tutup, tek kelime kaçırmak istemeden, sadece dikkatle dinledi.

"Neler yaşamışsın Otar. Çok şeyler görmüş geçirmişsin. Biz bu köylük yerde nasıl bıraktıysan öyleyiz. İnsanlar doğuyor, büyüyor, evleniyor ve ölüyor. Şimdi yine harp var, çocuklarımız cephede ölüyor. Çok şükür Mişa'm geldi askerden ya... Kötü haberi gelecek diye gözüme uyku girmezdi geceleri. Çok acılar çekti buranın insancıkları. Açlık çekti, ayrılık çekti. Çok insancık sürgüne gitti. Köylük yer işte. Ekinden, hasattan başka düşünecek neyimiz var ki bizim burada?"

"Ekin, hasat değil sadece Şota. Burada çok şeyler yaşamışsınız da farkında olmamışsınız. Şeytanlar sadece Uşba'nın zirvesinde değil, her yerde! Bugün yöreyi gezdim, şeytanın izlerini gördüm. Siz görememişsiniz bunca zaman. Camileri kilitlemiş şeytan, pencerelerini tahtayla mıhlayıp kapılarına zincir vurmuş. Mezbelelik olmuş hepsi. Çocukken bahçesinden erik kopardığımız Hamdi Ağaların evi de harabe olmuş. Daha çok harabe evler gördüm köylerde. Sahipleri hep gulaga sürülmüş, Sibirya vatanları olmuş. Soylarını kurutmuşlar. Şeytan her yerden geçmiş, burayı da ihmal etmemiş. Şeytan'ın büyüğü Uşba'da değil, Moskova'da Şota. En büyük iblis Stalin ile onun kuduz köpeği Beria. Her yere uzanmış uğursuz elleri!"

Bu sözleri duyan Şota'yı aniden ateş bastı. Yüzü o anda kireç gibi oldu. Korkudan tir tir titreyen, bembeyaz kesmiş elleriyle ağabeyinin ağzını kapamaya çalıştı.

"Sus!" dedi. "Aman sus Otari. Bir duyan olacak. Bütün soyumuzu kurutacaklar!"

Şaşkındı, afallamıştı. Stalin'den, Beria'dan bir insan nasıl böyle bahsedebilirdi? Öyle korktu, öyle korktu ki, tansiyonu çıktı, kalbi kulaklarında zonkladı. Bütün vücuduna ateş bastı, soğuk

terler döktü. Supra'da yediği içtiği her şey ağzına geldi.

Konuklar ayrılınca gaz lambalarını söndürmüşlerdi, bir tek ocaktaki korlar ışıldıyordu. Rüzgâr üfürdükçe ışıldayan korlar sanki Şota'ya canlı gibi geldi. Yanan korların onları jurnallemesinden korktu. Panikle kalkıp korları söndürecek bir şeyler aradı. Anlamsız anlamsız dolandı. Sonra vazgeçti.

"Haydi yatalım, uyuyalım artık" dedi.

Dizlerinin titremesine engel olamıyordu. Eve girdi. Başının üstünden yorganı çekti. Otar'ın söylediklerini kafasından silmeye çalışarak bir sağa, bir sola döndü. İki saat sonra gün ışıdığında hâlâ uyanıktı.

Otar'ın ise uyumaya niyeti yoktu. Küçük boynuzu yeniden şarapla doldurdu. Tütün kesesini yokladı. Toprak yokuştan aşağı bıraktı kendini. Ay o gece ışıl ışıldı. Ay ışığında parlayan Orsep'in yalnız kulesi onu yanına çağırdı. Elinde boynuzuyla gecenin bir yarısında, yaşlı harabenin yanına gitti. Kuleye girerken içeride çalılar çıtırdadı, bir iki minik hayvancık kaçıştı. Küçük bir kirpi heykel gibi hareketsiz kalakaldı. Ay ışığı lamba gibi tam kulenin tepesinden vuruyor, içeriyi aydınlatıyordu. Çocukken çok girerlerdi bu kulenin içine oyun oynamak için. İçinde bağrışıp seslerinin yankısına gülerlerdi. Çocukluk günlerindeki gibi bir çığlık attı. Sesi yine o günlerdeki gibi yankılandı. Bir taşa oturup sigara sardı. Boynuzundan kana kana içti, şarap çenesinden süzülüp yerlere döküldü. Kalın sesiyle bir şarkıya başladı. Onun şarkılarını Svanetya'da birkaç erkek bir ağızdan söylerlerdi. O zaman kulağa bir başka gelirdi. Sesi kulenin içinde yankılanınca, şarkı için arkadaş bulmuş gibiydi. Sesi yankılanıyor, sanki görünmez birileri şarkısını onunla birlikte söylüyordu. Keyiflenip bir sigara daha yaktı.

Temuri'nin Svanetya'daki köyü cennet gibiydi. Yemyeşil bir vadi içindeydi. Vadinin kuzeyinde tüm heybetiyle her mevsim karlı ve dumanlı Uşba Dağı yükseliyordu. Vadiyi kapamış gibiydi.

Kimseyi öbür tarafa geçirmek istemiyordu sanki. Temur'un cepheye gitmek için hazırlık yapan kardeşi al yanaklı, güleç yüzlü yiğit bir delikanlıydı. Adı Uça'ydı. Uça, babası "Askere gitmeyeceksin!" deyince tüfeğini alıp dağlara çıktı.

Temur gibi bütün kardeşleri de iyi avcıydı. Dağda yaban keçisi avlıyorlardı. Bir keçi vurdukları zaman hemen bir budunu oracıkta kesip kayaların üzerinde bırakırlardı. "Bize bu avı bağışlayan Tanrıça Dali'ye duyduğumuz şükranın bir göstergesi" derlerdi. Daha ilk günden dağların ve avcılığın kurallarını öğrettiler Otar'a. "Taşıyabileceğinden fazla keçi vurmayacaksın. Bir tane keçi vurdun mu, önünden sürüsü de geçse ateş etmeyeceksin" dediler. En önemli kural da altın boynuzlu bir keçi görürse ona ateş etmeyecekti. Çünkü Tanrıça Dali, bazen altın boynuzlu bir keçi kılığına bürünür ve dağlarda gezerdi.

Hepsi gözleriyle görmüş gibi Tanrıça'nın güzelliğini anlatırlardı. Altın boynuzlu bir keçi kılığına girmediği zamanlar, dünyanın en güzel kadını olarak görünürmüş Dali. Uzun altın renkli saçları, süt gibi bembeyaz bir teni varmış. Zifiri karanlıkta bile saçları güneş gibi parlarmış. Tanrıça'nın güzelliğinden bu kadar bahsedildiği bir köyde, ortalıkta fazla kadın görmemişti Otar. Gördüğü kadınlar ise erkek gibi ata biniyorlardı. Sanki erkeklerden kurulu bir köyde yaşıyorlardı.

Uzun taş kulelere bakarak "Kim tüttürüyor bu evlerin ocaklarını?" diye sordu. "Kadınlar" diye cevap verdi Temur.

"Hangi kadınlar? Hani neredeler?"

Bir sabah Temurlarla ava çıkacakken incecik fidan boylu, uzun yüzlü, ceylan gibi bir kız gördü Otar. Elinde koca bir keçi tulumu, dereden su getiriyordu. Teni süt gibi beyazdı. Upuzun altın saçları beline kadar iniyordu. Başında süslü işlemeli ak bir tülbent vardı. "Tanrıça Dali bu olsa gerek" diye düşündü Otar. Kızın gözleri de ceylan gibi kocaman, ürkek ürkek bakıyordu. Otar'ı gö-

rünce yanakları kızararak Temurların kuleye girdi.

Otar Temur'a sordu:

"Çok güzel bir kadın gördüm. Beyaz tenli, altın saçlı, ceylan bakışlı... Elinde su tulumuyla sizin koşkiye girdi. Tanrıça Dali olmasın?"

Temur'un suratı asıldı. Buz gibi bir sesle yanıtladı.

O kız onun kız kardeşiymiş. Adı Lamara'ymış.

O günden sonra başka bir şey düşünemez oldu Otar. Lamara'yla karşılaşmak için bahaneler bulup duruyordu. Lamara su için dereye gittiğinde, o da ava gider gibi yapıp bir kayanın arkasından gizlice onu seyrediyordu. Bir aşka düştü ki Otar kimden yardım istesin... Lamara'nın ceylan gözleri onu hiç bırakmıyordu. Ava çıktığında güzel gözlü bütün dağ keçileri ona sanki Lamara gibi bakıyordu. Aşkından divane olmuş, dağlarda dolaşıp, tek bir kurşun sıkmadan geri dönüyordu.

Temur'un çocuk yaşta olan küçük kardeşleri Atsuyu Deresi'nde balık tutuyorlardı. Dut dallarından ördükleri hasırımsı balık ağını suyun en deli aktığı yere yerleştirip, üzerine takılan balıkları yakalıyorlardı. Otar baktı ki Lamara gözlü yaban keçilerine kurşun sıkamıyor, ava çıkmaktan vazgeçti. Temur'un küçük kardeşleriyle balık tuttu.

Balıkçılık iyi geldi, rahatladı biraz. Ama aklı hep Lamara'daydı. Nasıl açılacağını, derdini kime diyeceğini bilmiyordu. Temur bozuluyordu harp kaçkını dostu Otar'ın artık onunla ava çıkmamasına. Genç bir erkeğin ava çıkmak istememesine hiçbir anlam veremiyordu. Bir gün Temur çok ısrar edince yine ava çıktı. Ama ayakları geri geri gidiyordu sanki. Kayalardan yuvarlanıp kaburgalarıyla bacağını kırdı. Günlerce koşkiden dışarı adım atamadı. Erkeklerin hepsi ya ava, ya patates tarlasına gittiklerinden ona Lamara ile annesi baktı. İyileşmek istemedi canı hiç. İyileştikten sonra da kaç gün numaradan yattı taş kulede. Lamara'yı hep ya-

nında görmeye alışınca daha da kötü oldu. Artık hiç yerinde duramaz, onsuz yapamaz oldu.

İmdadına İzabella şarabı yetişti. Temur ile bir akşam üstü kayalıklarda şarap içerlerken Uşba'nın gölgesindeki bu köyü çok sevdiğini, kendi köyüne dönmeyi bile unuttuğunu, bu köyde evlenip kalmak istediğini anlattı. Sözü Lamara'ya getirmek istiyordu ama nasıl getirsin bilemiyordu.

"Bu köyde evlenip kalacağım!" dediğinde Temur kızacak sanıyordu, kızmadı.

"İzabella seni de delirtmiş!" dedi Temur. "Svanlar yabancıya kız vermezler ki, kimi bulup evleneceksin?" diye sordu.

"Kız kardeşini!" diye cevap verdi Otar. Korkudan sesini kendi bile zor duydu ...

Temur kulaklarına kadar kızardı. Alnında, şakaklarında mor damarlar çıkıp atmaya başladı. Kaşları öyle bir çatıldı ki, kimse o an onunla göz göze gelmek istemezdi. Evlerinde misafir olmasa, o hiddetle Otar'ı oracıkta bıçakla keserdi.

"Evimizde istediğin kadar kalırsın. Ama ne kadar kalırsan kal, sen bu köyün misafirisin. Biz, bizden olmayana kız vermeyiz!" dedi.

Öyle sert söyledi ki bütün cesareti yitip gitti Otar'ın. Çekip gideyim bari bu köyden dedi. Yapamadı. O günden sonra Temur'un davranışı hepten değişti. Hep Otar'ı gözler, gözetler oldu. Temur'dan gizli gizli kaçıp Lamara'yı göremiyordu artık. Bir gün nasıl etti bir fırsatını buldu. Lamara'ya derenin kenarında hissettiklerinin hepsini söyledi. Ceylan kızın yanakları yine al al oldu, uzun boynunu büktü.

"Svan olmayana kız vermezler" diyebildi sadece.

"Kaçalım!" diye üsteledi Otar.

"Abilerim ikimizi de bulur, öldürür" diye cevap verdi kız.

Svan kızını kaçırmak kolay değildi. Abileri peşlerine düşer-

ler, onları öldürmeden köye dönmezlerdi. Olacak gibi değildi onlarınki. Otar'la Maksim'i karlı dağlardan, sarp kayalardan geçirip düzlüğe çıkaran, taşlarda, uçurumlarda iri boynuzlu yaban keçileri gibi seke seke koşan Temur'un elinden kurtulmak mümkün müydü? Çaresi kalmayınca uçurumdan ölüme atlayan koca boynuzlu yaban keçilerine benzetti kendini Otar. Lamara'yı alıp kaçmak, kendini uçuruma atmakla birdi.

Temur'un dağa çıkan kardeşi Uça, bazı geceler köye iniyor, sabaha kadar koşkide kalıyor, sabah gün doğmadan silahını alıp yine Uşba'nın yamaçlarında kayboluyordu. Babası ona nasihat verirken, "Dağdan, kurttan, ayıdan korkma da insandan kork!" diyordu. Sonradan anladı Otar ulu Mahşvi'nin ne demek istediğini. Svanetya'daki köyler arasında kavgalar, düşmanlıklar eksik olmazdı. Çabuk hiddetlenen, kavgacı ve kinci Svanlar, komşu köylerdeki akrabalarıyla bile anlaşamazlardı. Herkesin birbiriyle kan davası vardı. Temur'un babası da işte bundan korkuyordu. Oğlunun dağda yalnız olduğunu anlayıp onu vururlar diye uykuları kaçıyordu.

Bir gün korktuğu başına geldi. Lamara kapının önünde kanlar içinde yatan yarı baygın, yarı ölü Uça'yı buldu. Genç kızın acı feryatları vadide yankılandı. Koşkilerden kadınlar, ihtiyarlar koşup geldiler. Tarlada çalışan babasına, kardeşlerine haber salındı. Otar'la Temur akşam avdan döndüklerinde Uça'nın ölüsüyle karşılaştılar. Evin ortasına boylu boyunca yatırmışlardı. Kanlı elbisesi hâlâ üzerindeydi. Anasıyla Lamara ve köydeki tüm kadınlar ağlıyordu. Üç gün üç gece ölüsünü kaldırmadılar evin orta yerinden. Önce erkekler geldi kara elbiseli. Uça'nın cansız bedeninin etrafına hep bir ağızdan zari söylediler. "Acı çan" demekmiş zari. Ölülerine ağıt yapmak için söylerlermiş erkekler. Ama hiçbir ağıt zari kadar insanın içini yakamazdı. Erkeklerin her birinin farklı ama hepsi elemli sesleri, kulenin içinden sanki Uça'nın ruhuyla birlikte gökyüzüne yükseliyordu. Mahşvi'nin

oğlunun cenaze töreni olduğu için herkes oradaydı. Komşu köylerden, Kodor'dan bile gelenler, Abazalar ve Megreller vardı. Erkekler zarilerini bitirip kuleden çıktılar. Koşkiye, ağıt yakan kadınlar doldu. Onların da ağıtları, feryatları taa Uşba Dağı'ndan duyuldu. Koşkiye taziyeye gelenler Uça'nın bedeninin çevresinde dolandılar. Üç gün sonra erkekler Uça'yı gömdüler. Gömdükten sonra da onun ruhu rahat etsin diye yaban keçileri pişirildi. Testi testi şaraplar içildi. Erkekler onun ruhu için keçi boynuzlarıyla izabella şaraplarını, kadeh kadeh rahıları* içtiler. Onu andılar, onu konuştular. Sonra birden bıçakla kesilmiş gibi herkes koşkiden elini ayağını çekti. Aile kendi kendine kaldı yine, Ağızlarını bıçak açmıyor, iki gün önce Uça'nın cansız bedeninin doldurduğu boşluğa kederle bakıyorlardı. Kaç gün geçti, ne erkekler ava, ne çocuklar balık tutmaya gittiler. Ana yemek pişirdi, Lamara da suya gitti geldi sadece.

Kardeşi ölmeden son nefesinde kendini vuranın kim olduğunu babasına söylemişti. Babası bunu anlattı, ama üzerinde hiç kimse konuşmadı. Kırk gün kırk gece beklediler. Kırk gün herkes sustu. Kırk birinci gün Temur beline çifte tabanca, sırtına çifte tüfek kuşandı çekti gitti. Akşama geri geldi. Kardeşini vuranı vurmaya gitmiş, adamın köyünün etrafında gizlenip pusu kurmuş, köyü kollamıştı. Ama adamı görememişti.

Ertesi sabah adamı gördü. Köyün dışında yine pusu kurup, kayalıklara gizlenip kafasına nişan alıp ateş etti. Kurşun adamın kulağının birini parçaladı, ama adamı öldüremedi. Temur o akşam koşkiye çok üzgün döndü.

"Kanımızı alamadım" dedi.

Yaralanan adam da artık köyünde durmayacak, dağlara çıkacaktı. Dağlara çıkanı bulmak ise çok zordu. Adamı öldüremediği için Temur'un yüzü çökmüş, kederi ve utancı birbirine karışmıştı. Omuzları düşmüş, başı önde, düşüncelere daldı gitti. Hiç kim-

* *Svanetya'da yaygın olarak içilen arpa votkası.*

seyle konuşmak istemiyordu.

Günler geçti, herkes işine döndü. Bir tek Temur elinde tüfeğiyle dağlarda dolaşıyor, kulağından vurduğu adamın izini sürmeye çalışıyordu. Günlerce koşkiye uğramadığı oluyordu.

"Ya adam buralardan kaçıp gittiyse" diye sordu Otar.

"Gitmez" dedi Temur. "Ölecekse de buralarda ölmek ister. Kaçsa da bu dağlara kaçar, buralara sığınır. Başka yere gitmez."

Svanlar dağlarda doğar, dağlarda ölürlerdi...

Lamara Otar'ın hâlâ aklından çıkmıyordu. Ama genç kız Otar'dan hep kaçıyordu. Bu dayanılır ızdırap değildi. Otar da dayanamadı zaten, bir gün Lamara'nın babasıyla konuşmaya karar verdi.

"Vururse vursun, öldürürse öldürsün!" dedi kendi kendine. Bu ızdıraptan kurtulmalı, bir de aile büyüğüne açılmalıydı. Babası çok olgun bir adamdı. Temur gibi kızmadı, küsmedi. Sadece, "Sen iyi insansın ama biz, bizden olmayana kız vermeyiz, sen bu işi aklından çıkar" dedi.

"Sizden olmak için ne yapmak lâzım?" diye sordu Otar.

"Bizim gibi olmak lâzım."

"Svan gibi nasıl olunur?"

Babası da umutlarını karartınca artık yapacağı hiçbir şey kalmamıştı. Lamara'yı her görüşte yüreği kanıyordu. Kaçırmaya kalksa Lamara'yı da öldüreceklerdi. Zaten fidan gibi bir kardeşleri daha yeni ölmüş, hâlâ acısı tazeydi. Ölü evinden kız kaçırmayı kendine yakıştıramadı. Ona kucaklarını açan aileye bir acı daha yaşatamazdı. Günler, geceler boyunca düşündü, kurdu kendi kendine. En sonunda oradan ayrılmaya karar verdi. Niyetini söylediğinde, Temur kalması için hiç ısrar etmedi. Sadece giderken beline bir tabanca verdi.

"Buralarda lâzım olur, yanında bulunsun" dedi.

Bir sabah erkenden Temur'dan başka kimseye veda etmeden kaçar gibi ayrıldı Otar, yüreğini zümrüt vadide bırakarak. Vadilerden aşağı indi, ama aklı da kalbi de o köyde, ceylan kızda kaldı. Akşam olurken geceyi geçirecek bir mağara ararken, derenin kenarında atını sulayan birini gördü. Ceviz ağacı gibi iri bir adamdı. Kafasında Svan erkeklerinde görmeye alışmadığı cinsten kocaman ak bir papak vardı. Adam onu görünce tedirgin oldu, önce bir tüfeğine davrandı. Kapkara saçlarıyla sakalları birbirine kavuşmuştu. Yanağında kararmış bir yara izi sakallarının arasına gidip kayboluyordu.

Ürkütücü görünümlü hırpani adam sordu:

"Nereden gelir nereye gidersin?"

"Yolum uzun" diye cevap verdi Otar. "Dağların öbür tarafından gelir, Ahıska'ya giderim."

"Firari misin?"

"Firariyim. Sen de firarisin?"

"Ben de firariyim, bu dağlarda saklanırım!"

Adam onu akşam saklandığı mağarasına götürdü. Ateş yakıp av eti yediler. Otar'a oğlak tulumundan kara şarap ikram etti. Bu kadar nadir ve değerli olduğunu bilmeden, sonradan Stalin'in gözdesi olan usahelauri şarabını ilk orada içti Otar. Şarapları bitince, rahı içtiler. Çatırdayarak yanan ateş mağarayı ısıttı. Mağaranın duvarları sarı turuncuya boyandı. Sabaha kadar sohbet ettiler. Adam konuşmaya hasretmiş meğer. O ceviz ağacı gibi sert görünüşlü hırpani adamın içinin pamuk gibi olduğunu gördü Otar. Yufka yürekli bir biçare olduğunu anladı. Bir sevdiği varmış, ama düşman ailedenmiş. Kızı ona vermeyecekler diye kaçırmaya hazırlanırken, kızın evlendiğini duyup kahrolmuş. Bunları anlatıp çocuk gibi ağlıyordu koca adam. Otar da anlattı, "Ben de bir ceylan kızı sevdim" diye ağladı. Sabaha kadar içip ağladılar.

Sabah adamın atını suladığı dereye yüzlerini yıkamaya git-

tiler. Adam yüzünü gözünü yıkamak için kocaman tüylü papağını çıkarınca, Otar adamın bir kulağının olmadığını gördü. Yanağındaki kara yara izi kulağa kadar gidiyordu ve kulağın olması gerektiği yerde bitiyordu!

Dizleri titredi Otar'ın...

Elini beline atıp, "Sen Uça'yı vuran adam mısın?" diye bağırdı.

İri adam hemen tüfeğine davrandı. Otar'ın eli zaten tabancasındaydı. Adamın tüfeği havada patlarken, Otar onu tam göğsünden vurdu. Adam oracıkta öldü. Adamı vurdu vurmasına ama sonra başucunda oturup, hüngür hüngür ağladı Otar. Kendine kızdı, lanet okudu, Temur'a kızdı, dizlerinin dibinde yatan ölüye kızıp, "Neden vurdun sen de Uça'yı?" diye dövünüp ağladı. "Keşke dün anlasaydım da, seni tanımadan vursaydım" dedi ağladı.

Adamın sakallarından yanağındaki yara izi tam belli olmuyor, saçından papağından kulağı görünmüyordu ki. Papağı çıkarmasa anlamazdı Otar onun Uça'nın katili olduğunu. "Firariyim" demişti adam. Firariymiş, Temur'dan kaçıyormuş meğer. Ama kaderinden kaçamamıştı.

Otar adamın ağır cesedini kaldıramayınca atın arkasında sürüyerek mağaraya kadar getirdi. Gece şarap içtikleri, dertleşip ağladıkları yere yatırdı. Adamın üstündeki tozu toprağı temizledi. Hava kararıncaya kadar, yemeden içmeden adamın başucunda bekledi. Sonra gücünü toplayıp adamın ölüsünü atına sarıp bütün gece yürüyerek köye geri döndü. Yolda hep ağladı. Gün yeni ağarıyordu. Cesedi koşkinin önüne yıkıp Temurların kapıyı yumrukladı. Bütün aile baskın var sanıp silahlarına davrandılar.

"İşte!" diye haykırdı Otar, "İşte kanınızı aldım. Ben de artık sizlerdenim!" diye bağırdı. Sadece onlar değil, bütün köy duydu. Uşba'daki şeytanlar bile duydu...

Ulu Mahşvi'nin kızının düğünü de muhteşem oldu. Masalar donatıldı, sabahlara kadar horonlar tepildi, şaraplar, rahılar içildi.

Cemil'in mektubu

Ceviz ağacının altında eski dostlarla geçen o geceden sonra sesinin eski kulede güzel yankılandığını gören Otar her gece el ayak çekildikten sonra oraya gidip şarkı söylüyordu. Hayatları ve hikâyeleriyle tarihe gömülmüş eski taş ustalarının alın terine mal olmuş duvarlar da şarkılarına eşlik etti. Otar keyiflenip söyledi, taş kule hem dinledi hem de Otar'ın şarkılarını tekrar etti. Kule de Otar'la birlikte söyleyince, onun çok sesli şarkıları özünü buldu. Otar daha da keyiflendi. Eski günleri, Lamara'sını, oğulcuklarını, Uşba'nın eteğindeki köyünü, Temur'u, Maksim'i düşünüp bağıra bağıra söyledi.

Sesi Orsep'te derinden bir böğürtü gibi duyuluyordu.

İlkinde anlayamadı, "Hayırdır!" dedi Ahmet Ağa.

"Bögrümayı erken mi geldi?" diye söylendi.

Bögrümayı Ekim ayıydı. Geyikler eş aramak için böğüre böğüre dağlarda dolaşırlardı. Başlarını dikip havayı koklayarak böğüren çatal boynuzlu azgın erkek geyiklerin sesleri dağlardan köylere inerdi. Ömer, bögrümayı geldiğinde ne zaman bir böğürtü duysa dışarı çıkar, ormanın karanlığında babasının anlattığı o ağaç gibi boynuzları olan erkek geyikleri görmeyi umardı. Tam güneşin batacağı zaman çok böğürtü duyulurdu. Duyulurdu da geyiklerin kendi görülmezdi.

Köyün sırtını yasladığı ormandaki bazı ağaçların yaprakları sararmaya başlamıştı. Köy kışa hazırlanmak için var gücüyle çalışıyordu. Ahmet Ağa akşamları eve o kadar yorgun geliyordu ki,

çoğu zaman yemeğini zor yiyip sızıp kalıyordu. Onun için kendi tarlası, kolhozun tarlası fark etmiyordu. Çocukluğundan beri hep çalışır, çalışmak için yaratıldığını düşünürdü. Ayın ışıdığı gecelerde bile o hep tarlada olurdu. İki katlı taş konak artık kışa hazırdı. Kışlık reçeller bitmiş, cevizli sucuklar, turşular hazırlanmış, erişteler kesilmişti.

Ömer ise okuldan sonra koyunları otlatıyor, bazen de ablalarıyla birlikte tarlada çalışıyor, babasına yardım ediyor, hayvanlar için kışlık saman, kuru ot hazırlıyordu. Uravel'in suları soğuk akmaya başlamıştı. Artık Nika'yla suya giremiyorlardı.

Onlara dere kenarında yılan hikâyelerini anlattığı günden iki gün sonra Otar dut dallarından ince ince örüp rulo yaptığı bir hasır omzunda olduğu halde yanlarına geliverdi. Her davranışı, her şeyi ilginç gelen Otar'a merakla baktılar çocuklar.

"Size balık nasıl tutulur gösterecem" dedi Otar.

İnce esnek dut dallarından ördüğü hasırı andıran balık ağını derenin kenarında açarak boylu boyunca halı gibi serdi. Bir tarafından Nika'ya, diğer tarafından da Ömer'e tutturdu. Çocuklara bununla derede nasıl balık tutulacağını anlattı. Ağı dikkatle sürüyerek derenin en deli akan yerine gittiler. "Bekleyin" dedi Otar sabırsız çocuklara.

Epeyce beklediler ama balık filan yoktu. Sonra kırmızı benekli, gümüş karınlı bir alabalık takıldı ağa. Ardından biraz daha büyükçe bir başka balık, dut dallarının üzerinde çırpınmaya başladı. Balıklar daha neye uğradıklarını anlamadan Otar kendinden beklenmeyecek çevik bir hareketle onları aldı ve derenin kenarındaki otluğa fırlattı. Balıklar gümüş renkli karınlarında güneşin ışıklarını yansıtarak çamurlu otların üzerinde pıtır pıtır çırpınmaya başladılar. Çocukların gözleri mutluluk ve hayranlıkla ışıldadı.

Otar onlara balık tutmayı öğretirken bir yandan da yaşadığı yerleri anlatıyordu. Ağızları açık, büyük bir keyifle dinliyordu çocuklar. Svanetya'daki Atsuyu Deresi öyle soğukmuş ki bura-

daki gibi suya ayaklarını sokup balık ağını germek imkânsızmış. Donarmış hemen adam. Ama soğuk suyun balıkları da başka lezzetli olurmuş.

Çocuklar ona kaç defa Uşba'nın şeytanlarını, boynuzlarıyla kayalara tutunup sarkan yaban keçilerini anlattırdılar. Şeytanlar o kadar tuhaflarına gitmemişti ama keçilerin boynuzlarından kayalara tutunup, nasıl sarkıp kendilerini uçurumun öbür tarafına atıp avcıların elinden kurtulduklarını hayal edemiyorlardı.

Nika'nın amcasıyla gurur duyduğu gözlerinden okunuyordu. Amcasıyla dalga geçtiğinde Ömer'le kavga ettiği o gün çok geride kalmıştı. Okulda bütün çocuklara Otar'ın kimi gerçek, kimi uydurma hikâyelerini anlatıyorlardı ikisi de.

Otar geldiğinden beri Ömer kendi amcasını sorar oldu babasına. Sınırın öbür tarafında kalan, onu tutup havaya atmasından başka pek bir şeyini hatırlamadığı amcası hakkında her şeyi bilmek istiyordu. "Benim emimle Nika'nın emisi yakın arkadaşlarmış. Benim emim de güzel balık tutar mıydı? Emim de böyle şeytanları, yılanları bilir miydi?" diye sorup durdu Ömer. Otar ona unuttuğu amcasını hatırlatmış, o geldikten sonra amcasının eksikliğini hissetmeye başlamıştı. Oğlu sordukça, Ahmet Ağa'nın yüreğinde soğumaya başlayan ateş yeniden dağlanıyor, sınırın kapandığı o günü tüm acısıyla tekrar yaşıyordu.

Otar'ın köye gelip Selvi Hanım'la ayaküstü konuşmasından bir hafta sonra Ahıska'dan dönen köylülerden biri Cemil'den ve Zehra'nın kocasından birer mektup getirdi. Bütün aile bayram etti. Zehra günlerce bir köşeye çekilip, kocasının mektubunu okudu durdu.

Selvi Hanım da Cemil'in mektubunu kocasına, kızına, oğluna defalarca okutturdu. Dünyalar onun oldu. "Beni merak etmeyin. Sağlığım, moralim yerindedir. Ellerinizden öperim" diyordu mektubunun sonunda. Selvi Hanım mektubu kalbinin üstüne koydu, onunla yattı, onunla kalktı, satır satır ezberledi.

Akşamları yatarken dua eder gibi fısır fısır mektupta yazanları tekrarladı içinden.

Kocasına "Bu Şota'nın kardeşi Hızır Aleyhisselâm olmasın?" dedi saf saf. "Köye geldi, oğullarından haber alacaksın dedi, bak hemen Cemil'imden haber geldi. Mehmet'imden de gelecek yakında görürsün!" diyordu kocasına. "Yok yok, sen ne dersen de bu adam vallahi Hızır Aleyhisselâm. O gelmeden hemen önce Mişa döndü askerden. Hızır'ın geleceğini öyle haber verdi. Var mı öyle iki üç parmağını kaybetti diye terhis edilen? Sen ne dersen de o adam Hızır Aleyhisselâm. Bak yakında Mehmet'imden de haber gelecek."

Ahmet Ağa karısının safça sözlerini gülümseyerek dinliyor, hayal dünyasını, umutlarını yıkmamak için bir söz etmiyordu. Ailede Otar'ın dönüşüne en büyük anlamı yükleyen ise Selma'ydı. Şota'yla Otar'ın otuz sene sonra kavuşması onun yüreğine umut ekmişti. Selvi Hanım belki de haklıydı, o yaşlı şişman adam Hızır Aleyhisselâm'ın kendisiydi ve yitirdikleri herkesi geri getirecekti...

Cemil'den mektup geldikten sonra Mehmet'ten haber alamamak Ahmet Ağa'yı daha da çok düşündürür olmuştu. "Ölse haberimiz olurdu" diyordu. Olur muydu? Onu da bilmiyordu. Savaştı bu. Eskiden savaş hikâyelerini dinleyerek büyümüştü. Ne evlatlardan oğullardan haber alınamamıştı bir daha. Mezarları olmadan o kadar genç insancık toprağa karışmıştı. Öldü diye haberi gelen niceleri de sapasağlam köylerine ocaklarına dönmüşlerdi sonra. Ne hikâyeler anlatılırdı. Savaş biteli on sene olmuş, adam evine dönüyor bir bakıyor karısı o öldü diye başka bir adamla evlenmiş, kucağında üç çocuk... "Allah korusun!" deyip tahtaya vurdu Ahmet Ağa. Ama bu Mehmet'ten haber gelmemesini hiç hayra yoramıyordu. Cemil nasıl yazmıştı hemen? Mehmet niye yazamıyordu?

Cemil'den Ahıska'ya iki mektup gitmişti. Biri baba ocağına. "Muhterem ana ve babacığım" diye başlıyordu. Diğeri Nino'yaydı. Bütün hislerini Nino'ya söylemek için kalemi almış-

tı eline. O gün Ahıska'dan ayrılırken Nino'yu görebilseydi ne diyecektiyse hepsini yazmak istemişti. Ama kalemi eline alınca yapamamıştı. Nino karşısına geçmiş ona yeşil gözleriyle bakıyormuş gibi utanmıştı. Zaten böyle şeyler yazılmaz diye kendini kandırmıştı sonra. Yazınca güzel olmaz, zaten o da güzel yazmayı bilmezdi. En iyisi mi havadan sudan bahsedip, dönünce söylerdi ona hislerini.

Nino dalgın ve düşünceli bir halde meyvelerini tezgâhına dizerken pazar yerinde birden bütün sesler kesildi. Alışılmadık bir sessizlik kapladı her yeri. Bunu garipseyip kafasını kaldırdığında posta memurunu tam karşısında gördü. Rengi bembeyaz kesildi. Posta memuru pazar yerine girince, herkes kendisine gelecek diye korkudan sus pus olmuştu.

Postacı ona üçgen katlanmış bir mektup uzatırken, pazarcılar gizliden yan gözlerle ona bakıyordu. Titreyen elleriyle mektubu aldığında dizleri artık onu taşımıyordu. Olduğu yere çöküp, açmadan önce üzerini tekrar tekrar okudu. Bir yanlışlık yoktu. Mektup onaydı. "Nino Mikaladze. Ahıska pazarında meyve satar." yazıyordu. Mektubu açıp Cemil'den geldiğini anlayınca elleri bu defa korkudan değil, heyecandan titredi. Kalbi duracak sandı. Pazar yerindeki herkes gibi, Salkalı Eleni de onu yan gözle izliyordu. Posta memuru Nino'nun yanına gittiğinde onun da içi ürpermişti. Harp zamanı insanlar her zaman kötü haberlerin endişeli bekleyişi içindeydiler. Nino'nun elindeki mektubu görünce nereden geldiğini hemen anladı. Asker mektupları böyle üçgen katlanırdı. Nino'nun önce şaşkınlıkla mektubu elinde evirip çevirmesini, üzerini tekrar tekrar okumasını, titreyen parmaklarıyla acemice açmaya çalışmasını, sonra da yüzünün al al olup mutlu gülümseyişini seyretti usulca. Nino mektubunu okurken daha fazla dikkat kesildi Eleni. Mektupta ne yazdığını genç kızın yüzünden kestirmeye çalıştı. Nino'nun, mektubu okumaya başlarken yanakları nasıl al al olduysa öyle kaldı. Yüzü daha fazla kızarmadı, elleri daha fazla titremedi, yazılanları biri anlayacak

mı diye farkında olmadan sağa sola bakınmadı. Çabucak bitti mektup. Nino kağıdı tekrar elinde evirdi çevirdi, bir daha okudu. Bu sefer, gözleri daha uzun süre kenetlendi kağıda. Salkalı Eleni tilkiydi, o söylenmeden her şeyi anlardı. "Ama bir şey yazmamış kerata. Söylememiş yine sevdasını. Yoksa Nino'nun gözleri başka türlü ışıldardı" diye mırıldandı. O bilirdi. Var mıydı Kafkas dağlarının bağrından çıkıp, onun gibi aşk yaşayan başka biri daha? Gelin olmaya hazırlanırken Urlalı Yorgo'nun peşine takılmış, buralara kadar gelmişti. İyi de yapmıştı. Kalbinin sesini dinlediğine hiç pişman olmamıştı. Mutluluğunun elinden kayıp gitmesine izin vermemiş, o cahil haliyle, çocukluktan yeni çıkmış genç kız haliyle Yorgo'nun peşine takılıp gitmişti. Gitmeseydi aklı hep Yorgo'da kalacaktı. Bunu biliyordu. O yüzden de Yorgo ile yaşadığı o kısacık mutluluğun her anını büyük bir özlem ve mutlulukla hatırlıyor, yaptığından hiç pişmanlık duymuyordu.

Nino, mektubu birkaç kere okuduktan sonra hemen tek sırdaşı Eleni'nin yanına geldi.

"Cemil'den mektup var!"

Hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi davrandı Eleni. Sanki mektubu o anda görmüş de heyecanlanmış gibi yaptı.

"Amaaan!" diye uzun bir çığlık attı. "Aman ne güzel. Kız ben sana demedim mi Cemil'den haber alırsın, o da sana boş değil. Siz çocukluğunuzdan beri birbirinizinsiniz zaten demedim mi?"

Nino sadece gülüyordu. Pembe pembe, mutlu mutlu, biraz da gözleri duygudan nemlenmiş gülüyordu.

"Neler yazmış Cemil?"

Nino mektubu içinden bir kere daha okudu. İşte o zaman anladı ki aslında Cemil pek de fazla bir şey yazmamıştı. "Nino," diye başlıyordu mektup. "Askere çağırdılar. Gitmeden pazara uğrayıp herkese veda ettim, helâlleştim. Sen yoktun, görüşemedik. Hakkını helâl et diye yazıyorum. Ben çok şükür iyiyim. Sağlığım da, moralim de yerindedir. Harp yakında biter diyorlar.

Dönmemize az kaldı inşallah!"

"Daha ne yazacaktı kız? Bak şu deliye. Bak şu kadir kıymet bilmeze. Sevdiğinden haber almış da bir şey yazmıyor diyor. Kolay mı yazmak, kâğıtta anlatmak sevdiğini. Çocuk harpten sana mektup gönderiyor, sen de bir şey yazmamış ki diyorsun. Neden bana yazmamış? Neden şu sarhoş Giorgi'ye yazmamış da sana yazmış? Daha ne yapsın çocuk?" diye çıkıştı.

Her zamanki gibi haklıydı Eleni. Yine rahatlatmıştı Nino'yu. Öyle ya. Cemil askerden ona yazmıştı. Bir insan anasından babasından başka birine neden yazsındı? Belli ki kendini unutturmamak istiyordu. Yoksa geldim de yoktun helâlleşmek için yazıyorum diye neden mektup göndersindi Cemil? Sevindi yine Nino. Yanaklarında güller açtı tekrar. O kadar iyi gelmişti ki bu mektup.

Kaç zamandır dünyaya küs gibiydi. Hayattaki tek varlığı ihtiyar ninesinin sağlığı iyiden iyiye bozulmuştu. Aslında hep yanında durup bakmak gerekiyordu da Nino çalışmasa nasıl geçinirlerdi? Bu mektup çok iyi gelmişti çok. Hiçbir şey umurunda olmadı o gün Nino'nun. Canını hiçbir şey sıkamadı. Yaşlı ninesinin hastalığına bile üzülemedi. Söylenen hiçbir şeyi duymadı. Pazar yerindeki çarpık çurpuk hoparlörlerden Yuri Levitan'ın harbe ilişkin söylediklerine bile kulak vermedi. Sonra da heyecanlandı neden dinlemedim diye. Öyle ya, harp artık aslında onu da çok ilgilendiriyordu. Gönlünü kaptırdığı adam cephedeydi. Azeri Gülnaz'a sordu ne dedi Levitan, anlayamadım diye. Gülnaz belki anlamıştı da anladığını tekrar anlatabilecek kabiliyette değildi. Tekrar Eleni'ye koştu. Eleni hınzırca gülümsedi. "Aklın başından gitti kız. Mektubu alınca ayakların yerden kesildi" deyip Levitan'ın söylediklerini kendinden de beş katarak coşkuyla anlattı. Her iki cümleden birinde Nino'nun yüreğine su serpsin diye "Harp bitiyormuş!" diye ekledi.

Kadife kesedeki madalyalar

Otar ha bugün, ha yarın diye anasını görmeye bir türlü gidememişti. Her sabah uyandığında, anasını görmeye gitmeden bir gün daha geçirdiği için kendine kızıyordu. Puslu bir günün sabahında gözlerini açtığında "Bugün gitmeliyim" dedi kendi kendine. Karar verince heyecanlanıp, hemen yataktan fırladı. Dışarı çıkıp ceviz ağacının altında uzun uzun gerindi. Svanetya'dan beri can yoldaşı olan öküz dutluğun dibine çökmüş, geviş getiriyor, kulaklarını başını oynatıp sinekleri kovarak ona bakıyordu.

Hafif esen rüzgâr cevizin sert yapraklarını hışırdatıyor, insanın genzini gıdıklayan mis gibi ceviz kokusunu etrafa saçıyordu. İri burun deliklerini daha da genişleterek, kışa hazırlanan ceviz ağacının kokusunu içine çekti.

Kadim dostu yaşlı öküzle yol bitmek bilmezdi. Şota'nın iki atından birini arabaya koştu. Tahta merdivenleri çatırdatıp evi sallayarak çocukların odasına girdi. Mişa'yla Nika uyuyordu. Mişa'nın omzundan tutarak salladı.

"Haydi Mikheil, kalk gidiyoruz!"

Mişa hiçbir tepki vermeden uyumaya devam etti. Herhalde rüya gördüğünü sanıyordu. Birkaç dürtmeden sonra gözlerini açtı.

"Nereye gidiyoruz?"

"Ninene!"

"Ben gelmeyeyim."

"Sen de geleceksin, çabuk hazırlan, ben atı arabaya koştum bile!"

Otar, tartışmak istemediğini sesiyle öyle bir vurgulamıştı ki, Mişa başka laf edemedi. Zaten Otar, Mişa'nın cevap vermesini beklemeden, koca gövdesiyle evi sarsarak bahçeye çıktı. Bir sigara yakıp Mişa'yı beklemeye başladı. Dut ağaçlarının dibinde geviş getiren öküzüyle göz göze geldi.

"Seni arabaya koşsam, beraber gitsek diyorsun değil mi bana? Ama seninle gitsek anamın ömrü yetmez beni görmeye" diyerek güldü. Bir an önce yola çıkıp, anasını görmek istiyordu. Mişa ayaklarını sürüyerek geldiğinde, Otar arabaya oturmuş, dizginleri eline almıştı bile.

Mişa'yı sadece kendine yoldaş olsun diye çağırmamıştı Otar. Cepheden dönen genç yeğeni dünyaya küsmüş gibiydi. Sağ salim, büyük bir sakatlık almadan kurtulduğuna sevinemiyor, hâlâ kopan parmaklarına yanıyordu. Otar'a da soğuk duruyordu. Bir dinlese neler söyleyecekti de, Mişa'nın dinlemeye niyeti yoktu ki. Harp gazisi Mişa, amcasını asker kaçağı bir hain olarak görüyor olmalıydı. "Yol uzun, nasılsa konuşuruz" diye düşündü. Bayır aşağı inerlerken, havadan sudan birkaç söz söyledi, Mişa'dan karşılık bile gelmedi.

Mişa bahçeye inmeden arabaya tahıl ve patates çuvalları yüklemişti. Önce Ahıska'ya uğrayıp, çuvalları kolhozun deposunda indirecekler, sonra Abastuban'a gideceklerdi. Uravel Deresi boyunca toprak yoldan Ahıska'ya doğru ilerlediler. Yolda, herkesin durup dinlendiği küçük pınarın yanında onlar da mola verdiler. Buz gibi akan sudan kana kana içtiler. Atlarını da suladılar.

"Buranın en güzel suyu işte bu pınardan akardı, hâlâ da öyleymiş" dedi Otar. Mişa yine cevap vermedi. Pınarın etrafında ıslak yaban nanelerinin kokusu insanın içini ferahlatıyordu. Ağaçların gölgesinden sıyrılıp yollarına devam ettiler.

"Bizim oralarda suyu fokur fokur kaynayan azgın bir nehir vardı. Aynı burası gibi bir yanından yol geçerdi. Öbür tarafını duvar gibi dimdik kayalara yaslamıştı. O tarafta, yukarılarda kara bir mağara vardı. Küçük girişi dışarıdan dipsiz bir kuyu gibi görünürdü. O mağara yaban arılarının yuvasıydı. Oraya insanoğlunun tırmanması mümkün değildi. Hiçbir insan da cesaret edemezdi o sarp kayalara tırmanmaya. Mağaranın ağzından dışarıya bal sızar, nehre damlardı. Altın renkli balı herkes taa aşağıdan görürdü de kimse tadına bakamazdı. Mağaraya dışarıdan yol yoktu, kimse yanına yaklaşamazdı."

Mişa ilgisizce etrafına bakınırken Otar anlatmaya devam etti.

"Bizim oralarda uzak köylerin birinde bir Çabukiani ailesi vardı. Onlar daha dedeleri zamanında bir yol bulmuşlar dağın içinden mağaraya giden. Kimse bilmezdi nereden, nasıl gittiklerini. Kimseye demezlerdi sırlarını. Mağaradan küplerle bal toplar satarlardı. İnsanı gençleştirirmiş o mağaranın balı. Onlar olmasa kimsenin o balı tadabileceği yoktu. Ailenin beş oğlu vardı. Beş delikanlı, beş yiğit oğlan. Harp çıkınca senin gibi onların beşini birden askere aldılar. Oğulları gider gitmez hemen ölüm haberleri geldi. Beşi de dönmedi bir daha. Babaları evlat acısına dayanamadı deli oldu. Bir daha da bal almaya gitmedi. Harbin başında oğulları öldüğünden beri senelerdir kimse tadamıyor artık o şifalı balı. Çabukiani'nin aklıyla birlikte bal da gitti. Bal artık mağaradan taşıyor, kayalardan süzülüp azgın nehirin sularında yitip gidiyordu. O gün bu gündür balıklara yem oluyor Çabukiani'nin balı. O biçare adam evlat acısını beş kez tattı. Sen ise dünyanın en büyük felaketi başına gelmiş gibi birkaç parmak yüzünden hayata küsmüşsün. Senin giden dört parmağın. Çabukiani'nin ise giden beş evlâdıyla uçup giden aklı..."

Büyük Harp'te ishal olup, eline silah alıp tek kurşun atmadan kaçan amcasının anlattıkları Mişa'yı pek etkilemişe benzemiyordu. O parmaklarını cephede bırakmıştı. Bunun için madalya bile almıştı. Amcası da olsa, bir harp kaçkınının ona akıl vermesini

kabul edemiyordu. İnsanlar ölürken, vatanı için savaşırken, amcası daçalarda saklanıp şarap içerek keyif sürmüştü. Kendiyse parmaklarını vermişti, ölümden dönmüştü. Şimdi de bu adam kalkıp ona akıl öğretmeye çalışıyordu.

Otar sanki yeğeninin aklından geçenleri okumuştu.

"Sen harbe iki üç parmağını verdin. Ben iki evlâdımı..."

Mişa irkilerek Otar'ın yüzüne baktı. Otar'ın gözleri buğulanmıştı. Cebinden tütün kesesini çıkarıp bir sigara sardı. Sigarayı dudaklarına iliştirdikten sonra, bir tane daha hazırlayıp Mişa'ya uzattı. Mişa çekinip, sigarayı almak istemeyince, Otar elindeki sigarayı zorla onun ağzına soktu. Dumanları derin derin içlerine çektiler.

Otar, derin bir nefes daha çekip anlatmaya devam etti. Konuşurken ağzından dumanlar çıkıyordu. Önce karısı Lamara'yı anlattı. Onu ilk kez nasıl gördüğünü, nasıl gizli gizli seyrettiğini...

"Onu görünce kalbim nasıl atıyordu bilemezsin. Belki de bilirsin. Var mı senin bir sevgilin?"

"Yok" dedi Mişa biraz sıkılgan.

"E olur o zaman yakında. İzabella tulumundan biri hâlâ duruyor. Senin düğününde içeriz."

"Lamara'yla evlenip onların köyüne mi yerleştin?"

Otar anlattıkça Mişa daha dikkatle dinlemeye başladı.

"İki oğul büyüttüm. Boyları beni geçti. Sonra harp çıktı. Sen buradan giderken ben de oradan ikisini cepheye gönderdim. Kendileri istediler gitmeyi. Köylerinin vadisinden başka bir şey görmemişlerdi ki hayatta. İstemeseler gitmezlerdi. Benim sözüm geçmedi. Dedeleri Mahşvi'den medet umdum. O gitmeyin deseydi gidemezlerdi. Ama hiçbir şey söylemedi Lamara'nın babası. Büyük Harp sırasında Uça'ya "Harbe gitmiyorsun!" demişti, ama torunlarına "Gitmeyin" demedi. Oğulcuklarım da Çabukiani'nin oğullarıyla beraber cephenin yolunu tuttular. Çok geçmedi, Çabukiani'lerin oğullarının ölüm haberi geldi. Bizimkilerden ha-

ber yoktu, aman varsın haber gelmesin diyorduk. Daha çok kişi gitti vadilerden. Ama devletin kolu pek uzanmaz, sözü de fazla geçmezdi Svanetya'da. O yüzden cepheye gitmeyen de vardı. Erkeklerin çoğu harbe gidince, sarp dağlar, zümrüt vadiler boşaldı. Kadınlar, kızlar daha çok ortaya çıktı. Kadınlar erkeklerle birlikte avlandı. Kızlar tarla sürdü. Kadınlar her işe koşuyorlardı ama yine de hiç bir şey yetişmiyordu. Patatesler tarlada çürüdü, aşağı vadilerde üzümler toplanamadan kuruyup pörsüdü. Ağaçların dalları elmalarını kaldıramayıp hep kırıldı. Kadınlar bellerine kamaları kuşanıp ellerine tüfek alıp dağda keçilerin peşine düştüler. Erkek gibi avlandılar. Zaten herkesin elinde birer tüfek vardı bizim oralarda. Bıyıkları terlememiş çocukların bile belinde bir kamayla altıpatlar vardı. Her an savaşa gidecekmiş gibi dururdu herkes. İyi ki de öyle duruyorlardı. Bir gün o silahları düşmana doğrultacaklarını bilemezlerdi."

Otar, sigarasını yola doğru fırlatırken, yan gözle Mişa'yı süzdü. Mişa, amcasının anlattıklarından daha fazla etkilenmiş gibiydi.

"İki sene oluyor. Harbin en kanlı, en şiddetli zamanıydı. Cepheden her gün ölüm haberleri geliyordu. Almanlar dağların öbür tarafına kadar gelmişler. Nalçik'a, Ordjonikidze'ye kadar ilerlemişler diye duyduk. Dağların bu tarafına doğru da yürüyüşe geçmişler. Ama dağları geçmeleri çok zordu. Ne tank ne kamyon geçerdi o geçitlerden. Kışa daha yeni giriyorduk. Kar yağmaya başlamıştı da geçitleri kapayacak kadar değildi henüz. Meğer köylerde, vadilerde sadece kadın, kız ve yaşlılar yaşıyor diye düşünmüşler. Nasılsa tanka kamyona gerek yok, geçitlerden geçeriz, oraları kolayca zaptedip Tiflis'e kadar yürürüz demişler. Planlarını buna göre yapmışlar. Kazanacakları zaferden o kadar eminlermiş ki Alman uçakları Tiflis'in üzerinde uçup aşağıya yazılı kâğıtlar atıp halkı etkilemeye, kandırmaya çalışıyormuş. Teslim olursanız kimsenin kılına dokunulmayacak diye yazıyormuş kâğıtlarda.

İşte böylece tankları, topları, büyük kamyonları Kafkas dağlarının kuzeyinde bırakıp, ellerinde tüfekleriyle kalabalık ordularla sarp geçitlere girmişler. Osetler Almanların ilerleyişini durdurmak için silaha sarılıp dağlara çıkmışlar. Bunu duyunca Svanlar da huzursuz oldular. Almanların Uşba Dağı'nın tepesine gamalı haçlı bayrak diktikleri söylentisi yayıldı. İhtiyarlar hiç inanmadılar. Öyle ya, şeytanlar izin verir miydi hiç Almanların Uşba'ya bayrak dikmesine?

Fridsilerin Klukhor geçidinden Svanetya'ya yürüyüşe geçtiği haberleri de gelince Mahşvi hepimizi topladı. "Silahları alıp geçitleri tutalım, Almanları durduralım!" dedi. Bizim köyün en yaşlısı yüz yaşında bir ihtiyardı. Yürürken dizleri titriyordu, ama gözleri şahin gibiydi. Vadinin ucunda ot kıpırdasa görürdü. Gençliğinde köyün en iyi avcısıymış.

"Tepelerine inelim Nemçugaların!" diye bağırdı.

İhtiyarı duyan herkes coştu. Tepelere, geçitlerin üstüne çıkıp pusu kurduk. Dağlara tırmanacak dermanı olmayan yaşlı kadınlarla erkekler koşkilerde kaldı. Merdivenleri çekip ellerinde tüfeklerle Almanları beklemeye başladılar. Bizim koşkilerimiz kale gibiydi. O zamana kadar başka milletlere karşı değil, kendi milletine karşı, başka köylere karşı korumak için yapmışlar. Hep kan davası gütmüşler, kendi kendilerini yiyip bitirmişler Svanetya'da. Her köy birbirine düşman, birbirine kavgalıydı. Bu defa dışarıdan gelen başka bir millete karşı koruyacaklardı köylerini. Almanların tepelerinden kurşun yağdırmak için koşkilerin nişan deliklerinden titrek ellerin tuttuğu kara namlular çıktı. Genç kadın, kız, çocuk ve askere gitmeyen erkeklerle yaşlılar dağları, geçitleri, boğazları tuttuk.

Başka köylerden de çok kadınlar, çocuklar, ihtiyar dedeler, nineler gördük. Hepsi bizim gibi düşünüp pusuya çıkmıştı. Bebeklerini emziren kadınlar bile dağların yasaklarını delmişler, ellerinde tüfekleri, sırtlarına bağladıkları bebekleriyle dağlara tırmanıyorlardı. Aralarında düşman bildiğimiz aileler de vardı.

Atların, katırların geçemeyeceği kayalıklara gelince, ben bizim titrek bacaklı ihtiyarı sırtladım, sarp patikalardan çıkıp, dar bir geçidin tepesine getirdim. Lamara ile birkaç kadın ve çocuk da benimle geldi. Lamara'nın kardeşleri daha ileriye gidip geçit başlarını tuttular. Temur'la babası Mahşvi, boğazın en ucuna kadar gittiler.

Suskun bir bekleyiş başladı.

İki gün boyunca yerimizden kıpırdamadık. Yemedik, içmedik. Hiç hareket olmayınca Almanların gelmeyeceğine kanaat getirdik. Harp zamanı neye inanıp neye inanmayacağını bilemiyor insan. Gene öyle bir uydurma haber olduğunu sananlar oldu. Hatta ikinci günün sonunda köylerine dönenler gördük.

Ama geldi Almanlar. Onlar gelmeden çok önce sesleri geldi. Dağlar göçüyor, geçitler çöküyor sandık. Her yer zangır zangır zangırdadı geçitler uğuldadı. Beklemekten usanıp köylerine dönmekte olanlar sesleri duyup geri geldiler, siperlerini aldılar yeniden. "Sesleri bu kadar çok geliyorsa, kendileri nasıl gelecek" diye tedirgin bir bekleyiş başladı. Neden sonra, toz duman içinde kayalık geçitlerin arasında göründü Almanlar. Hepsinin üniformaları sanki düğüne gider gibi düzgündü. Ayaklarında, tozun bile örtüp gizleyemediği pırıl pırıl çizmeler vardı.

Büyük savaşa katıldığım zamanki halimiz geldi gözlerimin önüne. Ne üniformamız, ne çizmemiz vardı. Çapulcu ordusu gibi baldırı çıplak savaşa göndermişlerdi bizi o zaman. Bir de şu Fridsilerin haline bak dedim kendi kendime. Şimdi de benim oğullarım harpteler. "Acaba oğullarımın üniforması çizmesi var mıdır?" diye düşündüm, içim acıdı. Harbe giderken tüfeklerini ellerine ben vermiştim. Bize vermemişlerdi, ne silahımız, ne mermimiz vardı. Nasılsa ölen askerler bulursunuz, onların silahlarını alırsınız demişlerdi. Ben oğullarımı tüfeksiz göndermek istememiştim, sizin silahınız yanınızda olsun demiştim. Sırtlarını sıvazlayıp öyle göndermiştim. "Biz düşmana bir kurşun atamadan hastalıktan kırıldık, siz onun cezasını verin" diye uğurlamış-

tım onları. Tüfeklerini vermiştim ama mermi bulabilmişler miydi acaba? "Mermin yoksa Fridsilerle baş etmek mümkün mü?" diye düşünüp kahroldum. "Nasıl baş eder insan böyle muntazam bir orduyla?" dedim, Almanları geçitte görünce.

Bizim pusuya yattığımız uzun boğazı doldurdu Almanlar. Önce geçidin en başından, Temur'un gittiği yerden bir silah patladı. Arkasından ateş kustu bütün tüfekler, tabancalar. Genç kadınlar çocuklarını da alıp gelmişlerdi savaşmak için. Çok küçük çocuklar vardı tepelerde. Askerlerin kafasına taş atıyorlardı. Bizim yüz yaşındaki ihtiyarın tüfeği her patladığında bir Alman yere düşüyordu. Lamara'nın da ondan geri kalan yanı yoktu. Yiğit kadın attığını vuruyordu. Kadınlar, kızlar hepsi sanki cephedeki oğulları için, kocaları için savaşıyorlardı. Çocuklar babalarını düşünerek ateş ediyorlardı. Sanki Almanları orada tüketirlerse savaşacak düşman kalmayacak, babaları da geri dönecekmiş gibi basıyorlardı tetiğe.

Neye uğradığını anlamadı Almanlar. Kayalar canlanmış kurşun yağdırıyordu tepelerine. Kim ateş ediyor, nereden ediyor göremiyorlardı. Görmedikleri kayalara, tepelere kurşun sıktılar. Her yanımızdan kurşunlar vızıldadı. Sanki koca bir yaban arısı kovanının içindeydik. Kurşunları kayalardan sekip kendilerini vurdu. Almanlar çok kalabalıktı. Bir kısmı geçidi geçip köylere girdi. Orada taş kulelerle karşılaşınca çok şaşırdılar. Kulelerin her yanından namlular çıkıyordu. Bu namlular da ateş saçtı. Almanlar panik halinde kaçışmaya başladılar. Geldikleri geçitlere daldılar. Ölüleri geçidin ağzını kapamıştı, onların üstlerinden tırmanıp öyle kaçtılar. Şapkalarını, tüfeklerini bırakıp gittiler."

Mişa'nın artık tek hissedebildiği hayranlıktı. Amcasına, onun karısına, yaşlı ihtiyara, oradaki çoluk çocuk ve kadınlara duyduğu hayranlıktı.

Cephedeyken bir gün subayları gelip, Alman orduları kahraman Sovyet askerleri tarafından Kafkasya dağlarında durdurulduğu demişti. O zaman anlamamıştı bunun anlamını. Herhangi bir

cephe savaşı sanmıştı. Şimdi anlıyordu neler yaşandığını. Demek Alman askerlerini Kafkasya'da durduran, kumandanının Sovyet ordusu dediği, kadın, kız, çocuk ve ihtiyarlardı. Ve bu isimsiz kahramanlardan biri onun öz amcasıydı.

"Almanlardan kurtulduğumuza seviniyorduk ki büyük oğlumun ölüm haberi geldi. Evlat acısı tarifsiz olur derlerdi. Derler de insan yaşamayınca anlamıyor. Tarifsizin de tarifsizi bir acıydı bu. Onca yıl büyüttüğün, emeklemesini, yürümesini, diş çıkartmasını gördüğün evlâdının artık dünyada olmadığını bilmenin acısını anlatabilecek lisan yoktur dünyada Mişa. Hiçbir acı buna benzemez, evlat acısıyla kıyaslanmaz...

Evlâdımızı kaybettiğimize yanarken, bu sefer küçük oğlumuzun korkusu düştü ateş gibi kalbimize. Öbür evlâdımıza da bir şey olmasın diye ne adaklar adadık. Sağ salim dönsün, en güzel koçu bulup yıkayıp süsleyip azizlere kurban etmesi için Aziz Giorgi manastırına verecektik. Büyük oğlumuzun ölümüne üzülmeyi bıraktık, küçük oğlumuzun derdine düştük. Huzurumuz kalmadı. Her gün acaba kötü bir haber gelecek mi diye korkuyorduk.

Kış geldi. Karlar geçit vermedi. Cepheden hiçbir haber alamadık. Bir sene geçti. Yine kış geldi sonra ne zaman ki karlar eridi, küçük oğlumun da ölüm haberi geldi. Meğer öleli çok olmuş. Biz onu yaşar zannederken o zaten çoktan ölmüş bile...

Lamara oğullarımın giysilerine, çamaşırlarına sarılıp ağladı. Yemeden içmeden kesildi. O yiğit kadın eridi bitti, evlat acısına dayanamadı. Birkaç ay önce onu kendi ellerimle gömdüm.

O dağlarda, dere kenarında, koşkimizde oğulcuklarımla Lamarikonun sesleri, kokuları vardı. Hep onları görür oldum. Yaşayan ölü gibi, ruh gibi dolaştım. Onların hayaliyle konuştum, ağladım. Her yerde hep onlar vardı. Bazen ölmemişler gibi onlarla konuşup dertleştim. Ben de biraz Çabukiani gibi oldum. Yani delirdim biraz. Büyük oğlanın ölümünü öğrendikten son-

ra, Lamara ile "Küçük oğlumuz döner de aşağı vadilere gider, İzabellaları beraber toplarız" diye avunuyorduk. Her şeyimiz küçük oğlumuz olacaktı. İki evlatlık sevgiyle açacaktık ona kucağımızı. İzabella üzümlerini karların arasında toplardık, oğullarım çocukluklarından beri oyun gibi görürlerdi üzüm toplamayı. Hiçbirinin ömrü yetmedi bir daha üzüm toplamaya. Hasat zamanına ne onlar, ne de Lamariko kaldı. Getirdiğim tulumlardaki geçen kış başında Lamara'yla topladığımız İzabellanın şarabıydı. Onun ruhuna içtim hep içimden. Onun ve iki oğulcuğumun ruhuna içtim.

Oğullarımla karımı kaybedince, memleketim aklıma düştü. Kaç kere niyetlenmiştim, gidip göreyim diye de nasip olmamıştı. "Ölüm sırası bana geldi artık. Her ölü kendi toprağında huzur bulur" dedim. Oğullarım kim bilir hangi topraklarda gömülü. Mezarları var mı? Kim bilir, nasıl bilir? Bir Svan'ın mezarının olmamasından daha hüzünlü ne olabilir ki? Aile mezarı olmayan erkeğe kız bile vermezlerdi bizim oralarda. Lamara'm oğullarımdan şanslıydı hiç olmazsa. O Uşba'nın gölgesinde yeşil vadisinde huzur buluyor.

O zamana kadar kendimi Svan gibi görürdüm. Ama Lamara'm da ölünce, kendimi çok yabancı hissettim o topraklara. Uşba Dağı, zümrüt vadiler sanki hiç hayatıma girmemiş gibiydi. Çok yabancı geldi her şey. Herkes yabancı geldi. Temur bile yabancı geldi. O zaman anladım ki beni orada tutan, orayı sevdiren, orayı vatanı belleten ne o zümrüt vadi, ne de o koca boynuzlu dağ keçileriydi. Lamara'ydı Uşba'nın eteklerini bana yuva yapan. Oğulcuklarımdı... Onlar gidince hiçbir şeyim kalmadı. Uşba'ya da, Uşba'nın şeytanlarına da lanet ettim. Ait olduğum topraklarıma dönmek istedim. İşte öylece kalktım, memleketimde ölmek için buralara geldim. Arabaya koştuğum öküzle, tulum ve testi içindeki şarabımla, boynuzlarımla kalktım geldim. Benim hikâyem bu işte Mişa... Ben harbe iki evlâdımı verdim, sen ise sadece iki üç parmağını..."

Sonra elini kara gömleğinin içine sokup, kadifeden küçük bir kese çıkardı. "Bunları Lamara göremedi. O öldükten sonra gönderdiler..."

Kesenin içinde dört tane madalya vardı. İkisi Mişa'nın madalyasının aynısıydı. Altın ve kızıl yıldız içinde orak çekiç olan iki tane "Vatanseverlik Savaşı Madalyası".

"Oğullarım için göndermişler" dedi Otar, iç çekerek.

Mavi şeritli altın madalyaların üzerinde ise Kafkas Dağları vardı.

"Bunlar da Lamara ile benim madalyalarım" dedi.

❦

O sabah aynı saatlerde Nika'nın yüzünden düşen bin parçaydı. Amcasıyla ağabeyinin onu almadan ninesine gitmelerine çok bozulmuştu. Uyandığında amcasını aramış, annesi nereye gittiklerini söyleyince herkese küsmüştü. İstemeyerek gitti okula.

Sınıfta Azeri öğretmen Alişan kelimeleri sündürerek bir şiir okuyordu.

"Ahın var
günaşa ahın
günaşi zabt edecayiz
günaşin zabtı yahın

Torpaq bahır
göy bahır
hayqır günaşi içanlarin türküsünü,
hayqır
hayqıralım!"

Şiir bitince kara gözlerini bütün çocukların yüzünde gezdirdi. Okuduklarının çocuklar üzerinde bıraktığı tesiri anlamaya çalışıyordu.

"Kimindir bu şeir bilaniniz var?"

Çocukların kimi olsa olsa Aşık Ali'nindir diye düşündüler. Tanıdıkları bildikleri tek ozan oydu. Düğünlerde gelir hem saz çalar, hem şiir okur, türkü söylerdi. Baharda yaylalara çıkıldığında o bahar kokulu dağların ayrılmaz parçasıydı Aşık Ali. Elinden sazını hiç bırakmaz, "Saz da bizim bayrağımızdır" derdi.

Çocuklardan biri kendinden emin olmayan bir sesle "Aşık Ali'nindir bu şiir" dedi. Alişan kaşlarını indirip gözlerini kısarak çocuğa baktı. Zaten bitişik olan kaşları kara gözlerinin üzerinde kalın düz bir çizgi oldu.

"Aşık Ali kimdir balam?"

Çocuklar hep bir ağızdan Aşık Ali'yi anlatmaya başladılar:

"Bilirsin Muallim Efendi, elinde hep sazı vardır."

"Kafasında nah böyle kocaman kara bir kalpak."

"Türkü söyler, saz çalar."

"Şiirdeki gibi türkü söyler."

"Lebis köyünden!"

"Lebislilerin hepsi zaten saz çalar."

"Geçen baharda yine yaylada çalıp söylüyordu."

"Ablamın düğününe de geldiydi!"

Çocukların laf bombardımanından kafası karıştı Alişan öğretmenin. Hep bir ağızdan bağrışıyorlardı. Beyninin içinde bir kovan arı vızıldıyordu sanki.

Hükümetin talimatı vardı, çocuklara konuştukları Türkçe'yi unutturun diye. Sınırın öbür tarafındaki akrabalarından koparmak için yürütülen politikanın bir parçasıydı bu talimat. Önce Ahıskalıların kimliklerindeki milliyet hanesinden Türk kelimesini silmişlerdi. Şimdi sıra onları Sovyet Azerbaycanı'nın diline

alıştırmaktaydı. Alişan'ı da o yüzden göndermişlerdi öğretmen olarak. Çocuklara ait oldukları yeri öğretecekti. Çocuklar coşkudan kendilerini kaybedip, kendi bildikleri Türkçe'yi konuşmaya başlayınca öğretmen huzursuz oldu.

Aslında onun için hiçbir şey fark etmiyordu, ama aldığı emir böyleydi. Ne yapıp ettiyse de çocuklar yine bildiği gibi konuşuyordu. Onların ağzını değiştireyim derken, kendi ağzı değişiyor, çocuklarınkine benziyor ve emirleri uygulayamamanın rahatsızlığıyla ne yapacağını bilemiyordu.

İşte çocukların hep bir ağızdan konuştuğu o an da böyle bunaldığı çaresiz hissettiği zamanlardan biriydi.

Çaresizliği birden öfkeye dönüştü.

"Düz danışın! düz danışın!" diye bağırdı. Kontrolsüz sesi detone oluyor, incelip bozularak gırtlağından çıkıyordu. Öyle incelmişti ki bağırırken, sesi önce kadın sesine benzemiş, cümlelerinin sonu da havada kaybolmuştu. Yekpare kalın kaşları garip şekiller alıyor, yukarı aşağı inip çıkıyordu.

"Azerbaycanca danışın!"

Burnundan derin bir soluk aldı.

"Heç birinizin malumatı yohtur. Adam Türkiyali bir şairdir, ama orada yaza bilmadiyindan gelib kitabını Bakıda neşr etmişdir." Elindeki kırmızı ciltli bir kitabı sallıyordu.

"Türkiye'de neden yazamamış, kâğıt kalem mi yokmuş?" diye sordu çocuklardan biri safça.

"Ele deyil!" dedi Alişan. "Türkiyada icaza vermadilar neşr etmasina."

"Türkiye'de neşretse ne olurdu ki Muallim Efendi?"

"Gulaga yollarlardı!" diye sertçe cevap verdi Alişan.

Gulag lafını duyan çocuklar boyunlarını korkuyla büktüler. Gulag demek cehennem demekti. Gulag bir insanın başına gelebilecek en kötü şeydi. Sibirya'daki çalışma kampları, masallarda-

ki zebanilerle dolu bilinmeyen, kapkaranlık bir dünyaya, dönüşü olmayan bir yolculuk anlamına geliyordu. Tam olarak kavrayamamış olsalar da, gulag kelimesinin dile getirilmesinin bile, ana babalarının nasıl dehşete düşürdüğünü görerek, onlar da korkar olmuşlardı. Sınıfta korkunç bir sessizlik oldu.

Sihirli kelime "gulag" idi ve çocukları susturmuştu. Bu fırsatı iyi kullanmalıydı Alişan.

"Bu şair Türkiyada zindanda! Komünist olduğu üçün zindana atdılar!"

"Türkiye'de şairleri bizim gulaga mı yollarlar?" diye sordu yine çocuklardan biri çekinerek.

"Orada komünist olanları mı gulaga gönderiyorlar?" diye atıldı bir diğeri.

Çocukların kafası karışmıştı. Komünist olanı neden gulaga göndersinlerdi ki? Gulaga komünist olmayanlar, halk düşmanları giderdi.

"Susun! Susun!" diye azarladı Alişan öğretmen. Bir şiir kitabından, sonunu kestiremeyeceği tehlikeli konuşmalara geçmek rahatsız etmişti onu. Gulagda kendilerine yer bulan sayısız öğretmen de vardı. Ensesindeki tüyler ürperdi Alişan'ın.

"Türkiye'nin de kendi gulagı var mı?" diye üsteledi başka bir çocuk.

"Sus!" diye bağırdı Alişan öğretmen hiddetle. Yekpare kaşlarının hemen üzerinde alnındaki bütün damarlar yeşil yeşil kabarmıştı öfkesinden. Kendi kendine kızdı. Türkiye lafını açtığına bin pişman oldu.

"Şeytan kimi danışmayın!" diye azarladı çocukları.

"Şeytan diye bir şey var mıdır?" diye sordu bu sefer bir çocuk.

"Yohtur" dedi Alişan. "Yoktur" diye kafalarını sallayarak onayladı çocukların bir kısmı.

"Nika'nın emisi şeytan var diyormuş ama. O şeytanları görmüş!"

"Hee! Emim şeytan var diyor Muallim Efendi" diye üsteledi Nika.

Alişan'ın endişeli yüzü yumuşadı, alaycı bir şekilde gülümsedi. Bitişik kara kaşları iki ucu aşağıya sarkan bir yay oldu.

"Biliram. Biza o geca süfrada da söyladi. Emin şeytandan bahs etdi. Ama bunların hamısı nağıldır*, yalandır. Nağıl niyatine anlatdı emin."

"Emim şeytan var diyor!" diye ısrar etti Nika. Amcasının yalancılıkla suçlanması dokunmuştu. "Emim, köylerdeki boş camilerde hep onun izini görmüş. Bizim buralardan da geçmiş şeytan. Hamdi Ağa'yı buradan götüren de şeytanmış! İnsanları gulaga süren de şeytanmış. Böyle dedi emim!"

Alişan'ın içi daraldı yine. Çocuğun söylediklerinden sıkıntı bastı içine. Derse devam edecek gücünün kalmadığını hissetti. Bıkkın, tükenmiş, yorgun ve daha yaşlanmış olarak sınıftan dışarı çıktı.

Otar ile Mişa Ahıska'ya uğrayıp, kolhoz binasına patatesleri ve diğer ürünleri tarttırıp teslim ettiler. Abastuban'a birkaç saatlik yolları vardı. Otar yeniden yola koyulmadan otuz yıldır ayrı düştüğü Ahıska'yı görmek istiyordu biraz. Önce pazar yerine gittiler. Otar çok heyecanlıydı. Yıllar sonra, gençliğinin bir bölümünün geçtiği pazar yerine gelmek tuhaf bir histi. Ancak o yılların çok geride kaldığını pazar yerine girince anladı. Tanıdık hiçbir yüz görmüyordu. Mişa gördüğü herkesle selâmlaşırken, "Emim!" diye tanıtıyordu onu gururla. Nino'nun yanından geçerken parmaksız sağ elini arkasında sakladı. Sesini iyice yumuşatarak "Emim" dedi yine. Sonra hemen arkasından ekledi:

---

* *Masal*

"Almanları dağlardan söküp attığı için altın Kafkasya madalyası var!"

Bunu söylerken sağlam olan eli farkında olmadan kendi göğsündeki kızıl yıldızlı madalyaya gitti.

Nino'nun gözleri parladı.

"Temelli döndün mü askerden?"

"Temelli döndüm."

"Harp bitiyor mu? Ondan mı döndün?"

"Biter yakında, az kaldı."

"Herkes döner mi yakında?"

Mişa gözlerini Nino'dan ayıramıyordu. Amcasını unuttu.

Mişa başka bir dünyaya dalıp onu unutunca, pazar yerinde tanıdık kimseye rastlamayan Otar, patatesçilerle sohbet etmeye başladı. Biraz konuştuktan sonra eski tanıdık çıktıklarını anladılar, kucaklaştılar. Hepsi çok şaşkındı.

"Hepiniz beni kafanızdan silmişsiniz, zor hatırladınız be!" diye sitem etti Otar.

Pazar yerinin arkasındaki dükkânlara doğru yürürken, Salkalı Eleni'yi gördü. "Güzel kadın" diye aklından geçirdi. "Ama Lamara daha güzeldi. O herkesten güzeldi." Yine de sırf konuşmak için peynirlerin fiyatını sordu. Otar'ın alıcı olmadığını gözünden anlayan Eleni, sorusuna soruyla karşılık verdi. Patatesçilerle konuşurken görmüştü, herhalde buralardan biri olmalıydı bu adam. Pek bir sıcak kucaklaşmışlardı.

"Kartopilcileri tanıyorsun. Sen de Ahıskalısın?"

"Ben Mişa'nın emisiyim."

"Hangi Mişa'nın?"

Otar Nino'yla konuşan Mişa'yı işaret etti. Eleni'nin şaşkınlıktan ağzı açık kaldı. "Mişaaa!" diye bağırdı. Bütün pazar yeri çınladı.

"Döndün mü askerden? Gel bir bakayım sana!"

Her şeyi gören, bilen, gözünden hiçbir şey kaçmayan Salkalı Eleni, burnunun ucundaki Mişa'yı göremediği için kendine kızdı. Mişa yanına yaklaşınca tombul kollarıyla omuzlarından tutup kendine çekti, sıkı sıkı sarıldı.

"Temelli döndün?"

"Temelli döndüm."

Yine unutulan Otar, pazar yerinde dolaşmaya devam etti. Kakhetyalı Giorgi'nin şarap tezgâhından geçerken gözleri küplerin, testilerin içindeki şaraplara takıldı. Müşteriyi gören Giorgi hemen atıldı. Elindeki bir kepçeyi irice bir küpün içine daldırıp Otar'a uzattı.

"Sinandali şarabı, tat bak, hakiki Kakhetya mahsulü."

"Güzel!"

"İster misin bir testi?"

"Kara şarabın var mı?"

Giorgi keyifsizce arkadaki küçük bir küpe daldırdı bu sefer kepçeyi. Bu yabancı şaraptan anlamıyordu besbelli. Şarabı tadan Otar suratını buruşturdu.

"Şeker mi attın bunun içine be adam?"

Sonra pişman oldu söylediklerine. Giorgi bir sözüne bin sitemle karşılık vermeye, söylenmeye başladı çünkü. Otar çareyi hemen dükkânların oraya sıvışmakta buldu.

Ermeni terzi küçük dükkânının kapısından zor geçen bu adamı gözlüklerinin üzerinden dikkatle süzdü. Kendini tanıtmasa, yıllar sonra hayalet gibi ortaya çıkan bu adamın Otar olduğunu aklının ucuna bile getirmezdi.

"Ben senin şu kadarcık halini bilirim Otar" dedi terzi. Gözlüklerinin altında mutlu bir gülümsemeyle.

Ufak ahşap dükkânların hepsini tek tek dolaştı. Yahudi Moşe ile de kucaklaştılar. Moşe'nin her şeyden haberi vardı.

"İzak söylemişti senin geldiğini."

"İzak kim?"

"Benim kardeşim. Sen giderken daha çocuktu. Seni köyde görmüş. Tütün satmiş sana."

"O kazıkçı adam senin kardeşin miydi?"

Moşe de söylenmeye başladı. "Bulorsun tütünü, alorsun, bir de kazikçi deorsun!"

Herkesi işinin başında görünce kendisinin de çalışması gerektiğini hatırladı Otar. Pazar yerini, dükkânları dolaşırken hep bunu düşündü. Ne kolhozda çalışmayı, ne de buradaki dükkândakiler gibi bir göz odada ömür tüketmeyi istiyordu. Yıllarca o da dağlarda patates tarlalarında çalışmıştı, ama ne zaman daralsa eline tüfeğini alıp yaban keçilerinin peşine düşerdi. Kolhozları da sovhozları da kimse takmazdı Svanetya'da. Mahşvi varken Kolhoz Reisi'nin esamesi okunmazdı. Ama buralarda farklıydı her şey. Kolhoz Reisi demek güç demekti, kudret demekti. Ama bütün ömrünü tarlada geçirmek Otar'a göre değildi. Bunları düşününce içi daraldı. Kendini dışarı atmak istedi bir an önce. Dükkânlardan ve pazar yerinden hızlı adımlarla uzaklaştı. Elini bir duvara dayayıp derin nefes aldı. Yüzü ıpıslak olmuş, şakaklarından aşağıya boncuk boncuk ter damlıyordu.

"Hiç sevmiyorum bu halimi" diye söylendi.

Dili bir karış dışarıda, ağzından soluyarak kendi kendine mırıldanmaya başladı.

"Delleniyorum ben. Bir yerde duramıyor, bir seviniyor, bir kötü oluyorum. İyi değilim ben. İyi değilim. Eskiden hiç böyle değildim. Duramıyorum bir yerde. Fenalık basıyor. Yapamam ben buralarda!"

Yeniden pazar yerine döndüğünde sivri kafalı cılız bir çocuğu yere çömelmiş, önündeki yayvan bir sepette balık satarken gördü. Gözleri ışıldadı. "Balık tutar satarım" diye düşündü. Hem bu

çocuğun sattığı balıklar da ne ki? Kırmızı benekli alabalıklardan en iyisini en lezzetlisini tutardı. Aklı bu işe yattı. İki adım ilerde orta yaşlı bir kadının tezgâhında uzun çatal ayaklarını havaya dikmiş, tüyleri yolunmuş kayısı renkli bir tavuk ile birkaç parça et duruyordu. "Avlanırım" dedi bu sefer. Ava çıkar, av eti satarım. Gözleri daha fazla parladı bu sefer. Yeniden Kakhetyalı Giorgi'ye yaklaştığında, bu defa "İstesem şarap yapar satarım. Hem de en iyisini!" diye düşündü. "O zaman şu adam görür kara şarap nasıl olurmuş."

Alaycı bir bakış attı Giorgi'ye, tam yanından geçerken.

Mişa hâlâ Nino'yla konuşuyordu. Mişa'nın gözlerindeki hayranlığı okuyabilmek için illa da Salkalı Eleni olmak gerekmiyordu. Otar onun gözlerinde kendi gözlerini gördü. Elinde oğlak tulumuyla dereye su getirmeye giden Lamara'ya bakan hayran gözlerini. Köydeki pınarda su dolduran Aykız'ın uzun parmaklarına bakışını gördü. Bilmiş bilmiş güldü.

Sonra hayal dünyasından sıyrıldı. O da biliyordu ki, balık tutarak, ava çıkarak yaşayamazdı buralarda. Gidip, buralara yerleştiğini söylemesi ve kolhozun tarlasında çalışması gerekiyordu. Gücü kuvveti yerindeydi, başka seçeneği yoktu. Yola çıkıp Kolhoz idaresinin yerini sordu.

Döndüğünde Mişa, Nino'nun yanından daha ayrılamamıştı.

Mişa, Otar'ın sırtına vurduğu şaplakla kendine geldi.

"Gidelim!" dedi amcası. "Daha yolumuz var!"

Mişa da rüyalar aleminden uyandı.

"Emim" diye tanıttı bir kez daha gururla.

"Geçen sene Almanları Kafkas Dağları'ndan püskürtenlerin arasında emim de varmış!"

Mişa askere giderken, Nino daha çelimsiz bir kızdı. Şimdiyse çok güzel bir genç kız çıkmıştı karşısına.

"Pazar yerinin, belki de bütün Ahıska'nın en güzel kızı olmuş Nino" diye düşündü, arabaya binerken.

At arabası Abastuban yolunda ilerlerken gözünün önünde hâlâ Nino vardı. Her şeyin farkında olan Otar birkaç kez sözü Nino'ya getirdi, kim olduğunu sorup ağzını yokladı.

*

Ahıska'dan Abastuban'a giden bir at arabasında kendinden bahsedildiğinden habersiz olan Nino, Mişa'nın gelmesiyle Cemil'in dönüşünün de artık yakın olduğunu düşünüp seviniyordu. Gözlerindeki ışığı gören Eleni yanına çağırıp ona takıldı.

"Ne o kız, Cemil'i unuttun mu yoksa?"

Cemil'i unutmak! Bu düşünce bile çok üzdü Nino'yu. Nino üzülünce Eleni de üzüldü. Bu sefer o Nino'nun yanına gidip gönlünü almaya çalıştı. Mişa neredeyse sapasağlam terhis olmuştu. Kimseyi böyle bırakmazlardı. Demek ki harp gerçekten bitiyordu. O zaman Cemil'in gelmesi de yakındı.

Nino'nun gözleri umutla ışıldıyordu.

O sırada hoparlörler cızırdadı, Moskova Radyosu'nun melodisiyle pazar yerinde hayat durdu. Balık satan çocuk ıslak tülbentle balıkların üzerini örttü. Et ve tavuk satan kadın eliyle sinekleri kovalamayı bıraktı. Giorgi, sessiz olmaya özen göstererek sırçaları dökülmüş maşrapasını yavaşça ağzına götürüp yanaklarını şarapla şişirdi. Ermeni terzi dizlerine kadar uzanan önlüğüyle, kapılarının önüne çıkan diğer dükkâncılara katıldı. Yuri Levitan'ın cızırtılı sesi duyulduğunda artık herkes yerini almış, sinekler bile sanki uçmaktan vazgeçmişti.

Yine çok güzel şeyler anlattı Yuri Levitan. Zaten ona kalsa harp daha başladığı gün bitmiş olurdu. O konuştukça, cephedeki sevdiklerini bekleyen insanların dudakları kıpırdıyor, duyduklarını içlerinden tekrar edip kafalarının içine kazımaya çalışıyorlardı. Levitan'ın söylediği her söz saatlerce konuşulurdu. Hiçbir kelimeyi atlamamak lâzımdı. Alman orduları Finlandiya'dan geri çekiliyormuş... Sovyet orduları Karpat Dağlarını çoktan

aşmış, Romanya'yı geçip Tuna nehrine gelmişler. Riga'da kahraman askerler düşmana nefes aldırmıyormuş. Talin Sovyetlerin eline geçmiş. Üçüncü Ukrayna Ordusu Sofya'yı almış. Yunanistan'daki Alman birlikleri kapana kısılmış...

"Öbür taraftan da Türkiye saldırsa Almanların işi hemen biterdi" dedi Ermeni terzi. "Aslında Türkiye baştan harbe girmeliydi."

"Seni mi dinleyeceğiz Levitan'i mi be kuzum?" diye çıkıştı Yahudi Moşe. Birkaç asabi sus uyarısı alınca terzi bir daha sesini çıkarmadı.

Tiflis

Tek atın çektiği araba tarlaların arasından giderken, yolun iki yanındaki kavak ağaçlarının sararan yaprakları havada uçuşuyordu. Sol tarafta uzaktan Türkiye'nin dağları görünüyordu. Bir ay sonra beyaza dönerdi bu dağlar. Yakıtsızlıktan terk edilmiş traktörler, tarlalarda iki büklüm çalışan bitap düşmüş ihtiyarlar, yaşlı nineler, kadınlar, kızlar gördüler. Hamdi Ağalarınki gibi insansız konakların ızdıraplı hayaletleri yol boyunca onların yoldaşı oldu.

Bir pınarın yanında beli bükülmüş bir nine üç tane koyununu suluyordu. Çeşmenin kenarındaki büyük bir taşın üstüne oturmuş, elindeki değneği toprağa bastırmış, sanki yerinden kalkmaya çalışırken zaman durmuş, o da ne yaptığını unutmuş gibi bir hali vardı. At yalaktan su içerken kadına selâm verip yanına oturdular. Yaşlı kadın başındaki ak tülbendi düzeltip, diş kalmayan ağzını büzerek onlara kuşkuyla baktı. Birkaç saniye duraksadıktan sonra gelenlerin kimlerden olduklarını sordu. Otar da eskiden tanıdığı yörede oturan birkaç kişiyi kadına sordu. Yaşlı kadın kimini hatırladı, ama çoğunu bilemedi.

"Bu pınarın üst tarafında, şu tahta köprüyü geçmeden bir konak olacaktı. Halil Ağaların konağı. O konağa ne oldu?"

Ağlamaya başladı yaşlı kadın. Dişsiz ağzından çıkanlar zaten zor anlaşılıyordu, ağlarken söyledikleri ise hiç anlaşılmadı. Tülbendinin kenarıyla yılların yorgunluğunu taşıyan, kırışıklıklarla çevrelenmiş çukur gözlerini kuruladı.

"O konağı yaktılar. Halil Ağa, Fatma Hanım, çocukları. Hepsi de diri diri içinde yanıp kül oldu yavrum!"

"Kim yaktı?"

"Çeteler yaktı... Hepsi yandı. Cayır cayır yandı yavrucaklar."

Kadın anlattı. Ama anlattıkları hiç anlaşılmadı. Birkaç isim saydı. Ağlayarak, titreyen sesiyle bir şeyler söylemeye çalıştı.

Yaşlı kadınla konuşurlarken, yolun öbür tarafında tarlada çalışan bir ihtiyar, ağır aksak adımlarla yanlarına geldi. Terli geniş alnı güneşte parlıyordu. Yüzünü pınarda yıkayıp, avuçlarıyla su içtikten sonra mendilini ıslatıp ensesine yerleştirdi. Bütün hareketlerini ağırdan alıyor, yabancılarla yaşlı kadının konuşmasına kulak kabartıyordu.

"Sen gökten mi düştün, nereden geldin?" diye sordu Otar'a.

Otar birkaç cümleyle anlattı hikâyesini.

"Benden sonra buralarda ne olup bitti bilmiyorum" dedi.

"Sen gittikten sonra harbin en kötüsü buraya geldi" dedi ihtiyar. "Büyük Harp bittikten sonra..." İhtiyarın sesi heyecandan titriyordu. Derin bir nefes alıp, devam etti.

"Harp bittikten sonra da huzura eremedik. İnsanlar birbirine düştü, köyler köylere düşman oldu. Çeteler sardı her yanı. Bizleri buradan kaçırmak istiyorlardı. Gece oldu mu ödümüz kopardı. Ağıllarımızı, ahırlarımızı ateşe verdiler. Herkes birbirlerinin hayvanlarını çaldı götürdü. Sizin Paskalya bayramınızdan hemen önceydi. Bütün erik ağaçları bembeyaz çiçek açmıştı. Yatsı namazı vakti camiyi kurşunladılar, hepimizi yakmak istediler. Sabah oldu mu hep havadis gelirdi, dün gece de falanca köye saldırıp, filancanın evini yakmışlar diye. Yukarı Suhlis'te Müslümanların evlerini kundakladılar. Arcul köyünü, Anda köyünü yaktılar. Ab köyü tutuşurken, gökyüzünün alevlerden nasıl kızıla boyandığını Ahıska'dan bile görmüşler. Ahılkelek tarafında insanlara kıymışlar. Kaç aile dayanamadı korkusundan da Türkiye'ye kaçtı o zamanlar. Kim bilir kaç aile bilir misin? Geceleri kaçtıkları belli

olmasın diye gaz lambalarını açık bırakıp, köpeklerini, hayvanlarını ortalığa salıp kaçıp gittiler. Kaçanlardan da vurulup çok ölenler oldu. Posof Çayı'ndan Ahıska'ya doğru yüzerek cesetleri geldi. Balık yerine ölüleri çıkardılar çaydan... Yüz yıl önce Çarın askerleri Abhazya'ya girip herkesi kılıçtan geçirince, Abazalar gemilere binip Sohumkale'yi terk etmişler, yolda ölülerini hep Karadeniz'e atmışlar. O yüzden Abazalar denize küsmüşler, balık yememişler bir daha. Biz de öyle olduk. Derelerden, çaylardan ölüleri çıkarınca, sanki suçlusu onlarmış gibi biz de akarsulara küstük. Dereden balık yiyemedik bir daha.

General Paskeviç'ten beri böyle bir zulüm görmemişti bu dağlar, bu topraklar.

Ölmeden kaçıp kurtulanlardan geriye dönen olmadı... Neden dönsünler? Diri diri yanmak için mi? Çok insan da gitmedi. "Bırakıp gitmem toprağımı" dedi. İnat ettiler gitmediler. Bazılarımız silah kuşandı. Gece köylerde nöbet tuttuk. Çeteler bırakmadılar ki rahat edelim. Harp bitti dedik ama insanlar birbirlerini yediler. Çok evler yaktılar, çok canlara kıydılar. Hayvanlarımızı bile telef ettiler, ağıllar yanarken acı acı bağırdı biçareler. Dili olmayan hayvandan ne istersin be kâfir? Değil mi bico?*"

Otar kulaklarına inanamadı. Başka, çok başka bir dünyadan, çok uzak diyarlardan bahsediyordu sanki ihtiyar adam. Anlatılanları aklı almıyordu. Kafkas Dağları'nı aşmaya çalışırken, öldüklerini sandıklarında dağın doruğundaki insanlar onları kurtardığında nasıl hissettiyse öyle hissetti. Masal gibiydi ihtiyarın anlattıkları. Canavarların yaşadığı korkunç bir masal... Anlatılanlar çok canını sıktı. "Gerçek olamaz" diye düşündü. Kırışık alnının izleri daha da kırıştı. Yeniden yola koyulduklarında ağzını bıçak açmıyordu Otar'ın. Sonra mırıldanır gibi konuştu.

---

* *Oğlan çocuğu.*

"Ben Svanetya Dağları'nda İzabella içerken, baksana buralarda neler olmuş Mişa!"

Mişa kafasıyla onayladı.

"İnsanı insana kırdırmışlar, kardeşi kardeşe düşman etmişler baksana. Bu koca dağları, geniş ovaları mı paylaşamamışlar?"

Mişa'nın çok da umurunda değildi amcasının sözleri. Geçmişte ne olduysa olmuştu. Çok insan ölmüş, çok yuvalar sönmüştü. Şimdi böyle kötü şeyler düşünmek istemiyordu. Onun aklı fikri Nino'daydı. Ne güzel bir kız olmuştu Nino. Artık pazara daha sık gidip Nino'yu görmeliydi. Ama kış da geliyordu. Bir kere kar düştü mü, o zaman Ahıska'ya zor gidilirdi. "Ne yapsam da onu daha sık görsem?" diye düşüncelere daldı.

Hava masmavi ve güneşliydi. Tek bir bulut görünmüyor, gökyüzü daha yüksek daha uzakta gibi duruyordu. Havalar belki de uzun süre böyle giderdi. O zaman kar geç yağardı. Mişa da Ahıska'ya daha sık gider gelirdi.

"Kolhozun mahsulünü götürürüm, başka bahaneler uydurur giderim" diye planlar kuruyordu kafasında.

Öğleden sonra Abastuban'a vardılar. Mişa arabayı halasının evine doğru sürdü.

Otar'ın ihtiyar annesi evde yatıyordu. Herkes tarlaya gitmişti. Mişa yerinden sökülecekmiş gibi eğreti duran tahta kapıyı ipini çekerek açtı. Yaşlı kadın yattığı yerden doğrulup, feri gitmiş gök mavisi gözlerini kısarak gelenleri tanımaya çalıştı. Gündüz vakti herkes işinde gücündeyken bu gelenler kim olabilirdi? Kapı açılınca loş odaya hücum eden ışık gözlerini kamaştırdı. İçeri giren iki adamın hayır için girmiş olmalarını içinden dileyerek, heyecandan kuruyan ağzını şapırdattı.

Ninesinin ışıksız gözlerinde korkuyu gören Mişa hemen söze girdi.

"Benim nine, korkma, ben Mişa!"

"Hangi Mişa? Kimsin sen?"

"Mişa, Mişa. Torunun Mişa. Şota'nın oğlu."

Yaşlı kadının dişsiz buruşuk ağzı gevşedi. Yüzündeki çizgiler azaldı. Gözlerine belli belirsiz bir ışık geldi. Torununa sarılmak için kollarını açtı.

"Bak nine, kim var yanımda!"

"Kim var torunum?"

Mişa, cevap vermedi. Işıldayan mutlu gözlerle amcasına baktı.

"Benim ana. Otari!"

"Kim Otari?"

"Oğlun Otari!"

Yaşlı kadın cevap veremedi. Titrek parmaklarını dudaklarının üzerinde dolaştırarak, bir şeyler mırıldandı kendi kendine. Fersiz gözleri bomboş baktı.

"Otari, oğlum! Gerçekten sensin?"

Otar ağlayarak annesine sarıldı. Yaşlı kadın ise ağlayamıyor, gerçekle hayali birbirinden ayırmaya çalışıyordu. Neden sonra onun da uçuk mavi gözlerinin pınarları doldu. İhtiyar elleriyle otuz senedir görmediği oğlunun sakallı yüzünü şefkatle okşadı. Sonra torununun saçlarını koklayıp öptü. Geldiklerinde o loş odada büzülmüş yatan, gözlerinin feri gitmiş kadın gençleşti, gülerken sanki gözlerinin kenarındaki, ağzındaki kırışıklıklar düzeldi. Gözleri parladı, sarı yüzü pembeleşti, beyaz saçları bile sanki daha griye çaldı.

Yaşlı kadın aklına bir şey gelmiş gibi aniden yerinden kalkıp onlara ekmek, peynir ve turşu ikram etti. Sonra tatlı bir sohbete daldılar. Bir o anlattı, bir oğlu. Yaşlı kadın ölen kocasını anlattı ağladı. "Karın çocukların nerede hani?" diye sordu Otar'a. "Öldüler" diyemedi Otar. Otuz yıllık kavuşmaya ölen çocuklarının, karısının hüznü bulaşsın istemedi. "Köyde kaldılar. Yol uzun diye getirmedim" diye geçiştiriverdi.

Gün batarken kız kardeşi, kocası, çocukları hepsi tarladan döndüler. Evde bayram havası esti. Geç vakte kadar oturdular. Semaver kaynadı bütün gece. Yaşlı kadının bedeninde yorgunluğun izi silinmişti. Oğluna, torununa çay getirmek için kaç kere ayağa kalkmaya yeltendi. Kaç kere kızını azarladı çayı vaktinde getirmiyor diye.

Otuz yıllık hasreti bir geceye sığdırmaya çalışan yaşlı kadının gözleri yorgunluktan kapanıncaya kadar oturdular.

Ertesi sabah kör karanlıkta gözünü açan Otar kalkıp köyde dolaştı. Köyün tepelerine doğru gitti.

Sonra aşağıya yürüdü. Dere kenarında küçük bir değirmen vardı. Yere oturup gacırdayarak dönen çarkını seyretmeye başladı. Otar'ın dünü bugünü, her şeyi birbirine karıştı yine. Hayal dünyasında, kocaman bir değirmen çarkı, uzaklarda başka bir yerde ve zamanın çok gerisinde kalmış, Kura Nehri'ni köpürdeterek dövüyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın üzerinden birkaç yıl geçmişti. O zamanlar büyük oğlu yeni okula başlamıştı. Lamara oğlunun üstüne titriyor, her sabah erkenden, ona keçeden çamaşırlar giydiriyor, güzelce kürklere sarıp sarmalıyor, öyle okula gönderiyordu.

Kışın köyleri sessiz bir huzur kaplar, bellerine kadar kara gömülen koşkilerin içindeki insanlar ağır döküm sobaların tatlı sıcaklığında yorgun ve yıpranmış bedenlerini ısıtarak baharın yolunu gözlerlerdi. Yedi ay süren kış uykusundan sonra, karların gevşeyip, altındaki mavi yeşil çimlerin uçları göründüğünde, insanların içlerini bir coşku kaplar, yerlerinde duramaz olurlardı.

Kışları sohbet etmek ve içmekten başka yapacak işleri olmayan Otar'la Temur, Kuzey Kafkasya Dağları'nın ayaklarında veda ettikleri kader arkadaşları Maksim'i bulma planları yaparlar, karlar eriyince Tiflis'e gitmeye karar verirler, ama her sene de onları alıkoyan bir şey çıkar, gidemezlerdi.

1921 bahar aylarıydı. "Yaz gelsin, Tiflis'e gidelim" diye niyetlendiler bir kez daha.

Ama o yaz başka bir yaz oldu Svanetya'da. Kızıl Ordu Tiflis'e girmişti. Svanetya kaynıyordu, herkes huzursuzdu. Svan insanının asi ruhunu kolhozlarla, sovhozlarla zapt etmek mümkün değildi. Çeteler dağlara çıktı, birbirinden hiç haz etmeyen köyler kısa sürede birleşip ortak düşmanları Revkom'a* karşı ayaklandı. Dağların çocukları Amiran gibi isyan ediyordu. Ama bu defa tanrılara değil, tanrı tanımaz Bolşeviklereydi isyanları. İsyanı bastırmak için üzerlerine salınan Kızıl Ordu'yu yaz geçmeden Svanetya'dan geri püskürttüler. Çeteciler zaferlerini İzabella şarabı içerek sabahlara kadar kutladı. İzabellayı çekince Kutayıs'a** bile girer, her yeri ele geçiririz diye bir sarhoşluğa kapıldılar. Ama Bolşevik şeytanlar Uşba'nın şeytanlarından daha şeytan, Amiran'ı zincire vuran tanrılardan daha zalimdiler. Kış gelmeden Kızıl Ordu Svanetya'ya girip insanları kırıp geçirdi. Çetecilerin hepsini darağaçlarında sallandırdılar. Bütün bunlar olurken, Otar ile Temur'un Tiflis'e gitmek akıllarından bile geçmedi.

İsyandan sonraki kış her zamankinden sert geçti. Eriyen karlar ırmakları doyururken, uyuşan bedenlerine can vermek için o yaz Tiflis'e gitmek için kendilerine söz verdiler. Yaz ortasında atlarına atlayıp, kara yeşil vadilerden aşağı indiler. İki gün sonra Tiflis'e geldiler. Çocuk gibi seviniyordu ikisi de. Karlı dağları aştıkları harp kaçkını günlerindeki gibi heyecanlılardı.

Onları şehrin girişinde Kura Nehri'nin böğrüne bıçak gibi saplanmış iskeleler, yüzer kulübecikleri ve suları köpürterek, inler gibi sesler çıkararak dönen kocaman çarklarıyla değirmenler karşıladı. Hemen ileride Tiflis'in evleri başlıyordu. Şehrin girişindeki ilk değirmene yaklaştılar. Kıyıya zincirlerle tutturulmuş kulübedeki adama seslerini duyurmak için bağırarak Erivan

---

* *"Devrim Komitesi" Yönetimi elinde bulunduran geçici Bolşevik Hükümeti.*

** *Kutaisi şehri.*

Meydanı'nı sordular. Maksimlerin evinin Erivan Meydanı'na yakın olduğunu hatırlıyorlardı. Maksim, onlara sabahları erken kalkıp Erivan Meydanı'na yürüyüş yaptığını, orada oturup çayını içerken gazetesini okuduğunu keyifle anlatırdı.

Değirmenci bir şey söylemeden eliyle şehri gösterip dosdoğru gidin yaptı. Yaşlı şehre girip, çevrelerini taş binalar sarmaya başladığında, iri kıyım çam yarması Temur sanki küçüldü, minnacık oldu. Dağların heybetli adamı, büyük binaların, Kura Nehri'ni kesen kemerli taş köprülerin, üzerlerine doğru gelen faytonların ve konkaların* arasında cüce oldu sanki. Otar hayran ve şaşkın bakışlarla yolun ortasından yürürken, o ezik ve tedirgin adımlarla atını yedeğine almış, sığınmak ister gibi duvar diplerinden gidiyordu. Karışık duygularla gösterişli evlere, sokaklara, iyi giyimli adamlara, uzun kat kat etekli şemsiyeli kadınlara bakıyordu.

Erivan Meydanı'na gitmek için, üzerinde tramvay raylarının olduğu bir taş köprüden nehrin öbür tarafına geçtiler. Nehir artık binalardan görünmez olduğunda Temur'u kaybolma korkusu sardı. İki yanında üç, hatta dört katlı, yüksek pencereli, minik ferforje balkonlu evler ve önlerinde asker gibi dizilmiş yemyeşil akasya ağaçları bulunan Rustaveli Bulvarı'na geldiklerinde ise sadece Temur değil, Otar da büzüşmüş, ufacık kalmıştı. Üzerinde çın çın öten faytonların geçtiği bulvarın döşeme taşları arasında kaybolmak üzereydiler.

Transkafkasya'nın başkenti Tiflis, Çarlık döneminden miras kalan bulvarlarındaki kaldırım taşlarına sinmiş aristokrat dokusuyla Bolşevik İhtilali'ne sanki meydan okuyordu. İhtişamlı binaların her biri iki adam yüksekliğindeki pencereleri altında, asil hanımefendi ve beyefendiler süslü faytonlar ve konkalardan onlara bakıyorlardı. Onlar ise, bu soylu dünyanın tam ortasında, hırpani kıyafetleri, yularlarından çekiştirdikleri zayıf atları,

---

* *Atlı tramvay.*

atlarının sırtındaki soğuk geceler için getirdikleri ayı kürkleri ve Maksim'e hediye verecekleri yaban keçisi boynuzlarıyla başka ve çok sefil bir dünyadan gelmiş gibiydiler.

"Erivan Meydanı'na giden başka yol yok muydu ki?" diye söylendiler.

Şehrin en güzel ve gösterişli bulvarından geçmek ve insanların tepeden bakışları altında ezilmek zorunda mıydılar? Yan yana bir düzine faytonun geçebileceği kadar geniş bulvar bitmek bilmiyor, adımları küçülüyor, bulvar ise uzadıkça uzuyordu...

Nallı toynakları taşları döverek koşan, tüyleri ışıldayan bir çift bakımlı beyaz katananın parlayan demir rayların üzerinde çektiği konkanın üniformalı sürücüsünün alaycı bakışları altında ezildiler. Temur'la Otar, bir an önce buradan kaçıp kurtulmak, ait olmadıkları bu bulvarı koşarak bitirmek istediler. Ama bulvarda koşan kimse yoktu. Acele eden de. Onlar da koşmadılar.

Bulvar bitip Erivan Meydanı'na geldiklerinde, oranın da aynı dünyanın bir devamı olduğunu gördüler. Meydanı bulmak kolaydı ama meydana açılan sokaklarda bu kadar çok ev olacağını düşünmemişlerdi. Kum taneleri kadar çok evin arasında hangisi Maksimlerin eviydi? Ne yapacaklarını bilemeden, kocaman saatli kulesi olan gösterişli yüksek bir binanın merdivenlerine oturup soluklanmak istediler.

Göbeği kemerinin üstünden taşan bir polis şişinerek gelip oraya oturmamalarını buyurunca hemen kalktılar. Gözlerine kestirdikleri sokaklardan birine rastgele dalıp, yanına yaklaşmaya cesaret edebildikleri herkese Maksim'i sordular. Boş yere büyük binaların gölgesinde kalan loş sokaklarda dolaşıp durdular. Binalarının asaleti ve ihtişamıyla Rustaveli Bulvarı'nı aratmayan bu bakımlı sokaklar, en azından bulvara ve meydana göre daha tenhaydı. İnsanı rahatsız eden bakışlar daha azdı.

Akşam vakti yaklaşırken, Otar gece kalabilecekleri bir yer aramalarını önerdi. Temur istemedi, Maksimlerin evinde kalacaklardı ya, geceleyecekleri yer aramaya gerek yoktu. İki üç saat daha dolaşınca, bir yer bulmaları konusunda o da ikna oldu. Sora sora Yahudi mahallesinin girişinde, Gürcü ve Ermeni kiliseleri ile sinagoga birkaç adım uzaklıkta bir kervansaray buldular. Yüksek tavanlı ahşap direkli büyük kervansarayda gecelemek onlara pahalı geldi, başka bir yer aramaya başladılar.

Kura Nehri'nin kenarına inip bir süre nehir boyunca ilerlediler. Şehrin bu tarafında kimse onlara tepeden bakacak durumda değildi. Orada kendilerini çok daha rahat hissettiler. Saçı sakalına karışmış, bol pantolonlu, bol gömlekli, ama hepsi kasketine kadar kapkara giyinmiş adamlar, ellerinde şarap şişeleri veya testileriyle şarkı söyleyerek güne veda ediyorlardı. Koyun tulumlarına yaz sıcağında incelen nehirden su doldurup bezgin atlarına, katırlarına yükleyen, başlarında uzun tüylü papaklarıyla sert bakışlı erkekler gördüler. Birkaç kadın nehrin yaladığı taşların üzerine oturmuş, birbirleriyle sohbet ederek, çamaşırlarını yıkayıp dövüyordu. Öyle yüksek sesle bağırarak konuşuyorlardı ki, arada bir gülüşmeler olmasa, birbirleriyle kavga ettikleri zannedilirdi. Taşlara oturmuş, hiçbir şey yapmadan sadece nehri seyreden yaşlı erkekler vardı.

Nehir yatağındaki iri çakıl taşlarını şakırdatarak, yorgun ama biraz gevşemiş olarak yürüdüler. Kura'nın hemen kenarından yükselen, daha büyükçe bir kervansarayı gözlerine kestirdiler. Atlarını ahıra teslim edip odalarına çıktılar. Yorgunluktan dermanları kalmamıştı. Yabancısı oldukları bu kocaman şehirde perişan vaziyette dolaşmak, o kadar dolaştıktan sonra Maksimlerin evini bulamamak onları hem bedenen hem ruhen çökertmişti. Heybelerinden Lamara'nın hazırladığı kubdarilerden* çıkarıp çabucak yediler. Hemen yattılar. Ama rutubetten, sıcaktan uyu-

* *Svanetya'ya mahsus etli pide.*

yamadılar. Saman yataklarında sıcaktan, sivrisinekten bunalmış, bir sağa bir sola dönüp durdular. Terden giysileri üzerlerine yapıştı.

"Burası nehir kenarı ondan" dedi Otar. Gözlerini yakan teri elinin tersiyle silerek.

"Keşke öbür kervansarayda kalsaydık" diye iç çekti Temur.

Serin olduğunda üstlerini örterler diye yanlarında getirdikleri ayı kürklerini boşuna yük ettiklerini düşündüler. Hava Svanetya'daki gibi değildi. Tiflis akşam serinliğini tanımıyordu. Temmuz sıcağında şehir yanıyor, sıcaktan ve rutubetten zor nefes alıyorlardı. Sivrisinekler onları yiyip bitirecekti neredeyse. Boğucu sıcakla bütünleşen sivrisineklerin tiz sesleri, onları sokmalarından ve kaşındırmalarından daha fazla sinirlerine dokunuyordu.

"Yarın akşam başka bir yer bulalım" dedi Otar.

"Maksim'de kalacağız ya" dedi Temur bütün iyimserliğiyle.

"Maksim'in evi serin olsa bari."

Böylece kâh uyuyup kâh uyanarak sabahı zor ettiler.

Sabah kervansaraydan ayrılırken, sıcaktan ve sivrisinekten yakındılar. Aksi görünüşlü kervansaraycı, "Bu şehrin adı Tiflis*, ne bekliyorsunuz?" diye çıkıştı.

Adam bunu söylerken, köylerinin kış uykusuna yattığı insanı gençleştiren buz gibi vadiler gözlerinde tüttü.

Sabah tekrar Maksim'i aramaya başladılar.

Loş sokaklarda bütün gün yine boş yere dolaştılar. Erivan Meydanı'na çıkan ne sokak ne cadde bıraktılar. Bazılarından üçer beşer defa geçtiler. Onlara tepeden bakan kibirli binalardan sıkıntı basınca öğleden sonra biraz dinlenmek için kale dibindeki Meydan Mahallesi'ne gittiler. Çoğunlukla Türk-Azerilerin yaşadığı bu mahalleden sabah geçerken, camileri ve hamamları

* Tiflis (Tbili) Gürcüce "ılık" demektir.

gören Otar Ahıska'yı hatırlamış, tekrar oraya gelmeyi kafasına koymuştu.

"Sen hiç hamama gittin mi Temur?"

"Gitmedim."

"Gel gidelim."

"Gidelim."

Kale dibindeki Osmanlı hamamında yıkandılar. Dışarısı o kadar sıcak ve rutubetliydi ki, sülfür kokusu genizlerini yakan hamamın buharında bunalmadılar. Sonra meydana bakan çayhanelerden birine oturup çayla çörek yediler.

Çay içmeye pek alışık olmayan Temur halinden pek memnundu. Birer çay daha söyleyip karınca gibi oradan oraya koşuşturan insanları seyretmeye daldılar. Suratsız çaycı şeker giyotiniyle irice bir şeker kalıbını küçük parçalara ayırmakla meşguldü. Çayları çırağı getirdi. Birer tane de sigara sardılar. Maksim'i henüz bulamamışlardı ama hamamda yıkanmak, içtikleri çay, yedikleri çörek ve binalarının gölgeleri altında ezildikleri semtten uzaklaşmaları keyiflendirmişti onları. Bu meydanda kimse kimsenin umurunda değildi, herkes kendi işine bakıyordu.

Hamamlardan acı sülfür kokusu tütüyordu. Çayhaneden buruk çay ve cam şişelerde fokurdayan tömbeki kokusu esiyor, yandaki dükkânlardan ekşi kalay kokusu geliyordu. Gözün uzandığı her yerde serili, asılı kilimlerden yayılan yün kokusu ve koşuşturan insanların, hamalların ter kokusu birbirine karışıyordu. Bu kokular ordusu kalenin tepesinde yükselen kızgın güneşin altında Tiflis'in rutubetiyle birleşip, hiçbirine benzemeyen hafif kekemsi bir kokuya dönüşüyordu.

Meydanı avucunda tutan, tenteleri inik yekdiğerine omuz vermiş dükkânlarda insanın ihtiyacı olabilecek neredeyse her şey satılıyordu. Bolşevizmin henüz sızamadığı meydan, o günlerde tekdüzeliğin griliğine boyanmadığı son demlerini yaşadığının farkında değildi. Kuzey Kafkas dağlarının serin, Orta

Asya bozkırlarının tozlu, İran çöllerinin kumlu rüzgârları, Güney Kafkasya'nın ılık ve Anadolu'nun kuru rüzgârlarıyla bu meydanda buluşuyordu.

Beli iki büklüm bir papakçı, tahta iki basamakla çıkılan avuç içi gibi dükkânının kenarına ilişmiş, bir ayağı içeride, diğeri meydana basarken, elindeki falçatayla bir koyun postunun ince kesimlerini yapıyordu. Aklı karalı, uzun tüylü, kısa tüylü papaklar, kalpaklar, işlemeli keçe külâhlar üst üste dizilmişti. Kimi başlıklar üçü beşi bir yerde birbirine bağlanmış, üzüm salkımı gibi tavandan sarkıyordu.

Hemen yanında bir testici, irili ufaklı testilerini, küplerini, kaplarını dizmiş, boş boş etrafı seyrediyordu. Belli ki bugün işleri pek açık değildi. Yanındaki küçük dükkânda gümüş renkli kamalar, hançerler güneş ışığında ayna gibi ışıldıyordu. İri burunlu Yahudi gümüşçü, elindeki gümüş bir ibriği satmak için şık giyimli bir beyefendiyi ikna etmeye çalışıyordu.

Birkaç Kürt hamal, sırtlarında semerleri, omuzlarında urganlarıyla meydanın bir köşesinde iş bekliyorlardı. Orantısız kapkalın baldırlarının altındaki çarıkları delik deşikti, ayak parmakları görünüyordu. Kamburları çıkmış, ağır yüklerin altında ezilmekten hepsinin boyunları ileriye doğru uzamıştı...

Meydanda atlı, eşekli, katırlı başka bir sürü adam doluydu. Küçük at arabaları kâh kilim, kâh testi, kâh tabaklanmaya giden leş kokulu koyun postu taşıyorlardı. Bu manzara içinde başlarını çevirdikleri her yerde ise kilimler ve kilimciler vardı. Bordolu, kırmızılı, lacivertli, yeşilli, her biri farklı işlemeli, kimi büyük, kimi küçük yün kokan, boya kokan kilimler göz alabildiğince uzanıyordu. Hamamların kubbelerinin üzerinde bile kilimler güneşleniyordu. Dükkânların üst katlarındaki evlerin balkonlarından kilimler sarkıyordu. Atların, eşeklerin, hamalların sırtlarında kat kat kilim yüklüydü. Meydandaki dükkânların en büyüğü olan kilimcinin önü ana baba günü gibiydi. Dağıstan'dan, Azerbaycan'dan, İran'dan, Hazar'ın öbür tarafından gelen bütün

kilimler sanki burada toplanıyor, buradan bütün Kafkasya'ya dağılıyordu. Kat kat açılan irili ufaklı kilimler, midesi ağrıyor gibi yüzünü buruşturarak onlara bakan melon şapkalı tüccar beylere teşhir ediliyordu. Kilimlere tiksinir gibi bakan bu beyler ellerindeki parlak cilalı bastonlarıyla kilimlerin köşelerini kaldırıyorlar, sonra en ucuza alıp çok kâr edebilmek için suratlarını daha da buruşturup kafalarını memnuniyetsiz sallıyorlardı.

Çaylarını yudumlarken iyi giyimli başka bir adam çayhanenin hemen önüne bağladıkları atlarını süzerek "Kaç paraya satıyorsunuz?" diye sordu. Temur'la Otar önce üzerlerine alınmadılar. Adam bu sefer bastonuyla atlara doğru işaret ederek azarlar gibi tekrar sordu.

"Kaça satıyorsunuz?"

"Atlara biz biniyoruz, satmıyoruz."

"Atları sormadım, ne yapayım sizin uyuz atlarınızı! Kürkleri soruyorum. Ayı kürkü değil mi bunlar?"

"Ayı kürkü."

Adam önce işlemeli bastonunun ucuyla koyu kahverengi kürkleri karıştırdı. Bastonunu aralarına sokup, uçlarını kaldırdı. Gözlerinde anlık bir ışıltı belirdi. Sonra kilim tüccarlarıyla aynı iğrenen yüz ifadesiyle, bir hayvan leşine dokunur gibi tiksintiyle iki parmağıyla uçlarından tutup arkalarına baktı.

"İyi tabaklayamamışsınız. Ama size acıdım. Belli ki yolcusunuz. Sizden onları satın alayım."

Adam cevaplarını beklemeden atların üzerindeki ayı postlarını aşağıya çekiverdi. Kollarını açıp gerdirerek, kâh gülümseyip kâh suratını buruşturup dudaklarını büzerek önlerini arkalarını süratle inceledi. Çıklayarak kafa salladı.

"Yaramaz!"

Pantolonunun cebini karıştırıp bir avuç demir para çıkarıp uzattı. "Bu kadar etmez ama, size acıdım. Yolcusunuz, lâzım olur."

Hiçbir şey demeden şaşkın şaşkın bakan Temur'un eline parayı tutuşturdu. İki koltuğunun altında birer kürkle kaçar gibi uzaklaştı. Temur avucunda demir paralarla Otar'a baktı. Ayı kürklerini zaten boşuna getirmişlerdi. Hem yükten kurtuldular, hem de para kazandılar diye çocuk gibi sevindiler.

Öğleden sonra istemeyerek yine Erivan Meydanı'nı çevreleyen öbür Tiflis'e gittiler. Aynı sokakları kaçıncı geçişleriydi. Hava kararmaya başlayınca içlerine sıkıntı bastı yine. Rutubetli sıcak gece ve insanı yiyip bitiren sivrisinekleri düşününce neşeleri iyice kaçtı.

"Kervansarayda kalmayalım" dedi Temur.

"Nerede kalacaz ya?" diye tersledi Otar.

Temur bir şey demeden parmağıyla yukarıdaki kaleyi gösterdi.

"Orası gece serin olur."

"Olur mu?"

"Olur, iyi olur."

"Surların içi serin olur. Koşki gibi."

"Koşki gibi. Hem para da vermeyiz."

Alacakaranlıkta kaleye çıkmak için Azeri mahallesine doğru yöneldiler. Meydandaki bütün dükkânlar kapanmış, kepenkleri sıkıca çekilip kilit vurulmuştu. Sokak lambalarının buruk gaz kokusu ve loş ışığında aceleyle yürüyen bir iki adamla, birkaç sokak köpeği ve kediden başka ortalıkta kimse kalmamıştı.

Evlerin kimi sıvalı, kimi sıvasız ama hepsi tuğlaydı. İki katlı evler omuzlarını birbirlerine dayamışlar, aradan biri çekilse sanki hepsi yıkılacak gibiydi. Sokağa tepeden bakan ahşap çıkma balkonları da her an çökecek gibi duruyordu.

Şarap şişelerinin uzayan gölgeleri, köhne bir meyhanenin sarı titrek ışığında dar sokağın taşlarını okşayıp, karşıdaki evin duvarına tırmanıyordu.

Meyhanenin önünden geçerken kapı açıldı, koltuğunun altına kıstırdığı bir şişeyle kara pos bıyıkları akşam vakti daha da kara görünen bir adam, ağzında tüten piposuyla dışarı çıktı. Kapı açıldığında içeriden yayılan buruk şarap ve keskin votka kokusuna karşı koyamadılar. Dükkâna girip bir şişe şarap ve iste kurutulmuş sazan balığı istediler. Akşam yeni çökmekteydi ve kendilerinden başka müşteri yoktu.

Ermeni meyhaneci çok konuşkan bir adamdı. Kara ekmek de getirdi. Meraklı bir sevecenlikle bir sandalyeyi sırtından yakalayıp yanlarına oturdu. Meyhaneci anlattı, Otar'la Temur dinledi. Adam neredeyse bütün hayatını anlattı. Bir konudan başka konuya geçti, birini bitirmeden öbürünü anlattı, anlatırken başka şeyler hatırlayıp onlara geçti. Tanımadığı insan, bilmediği mekân yok gibiydi.

Otar'ın gözleri parladı. "Bu adam Maksimleri de mutlaka tanır" diye düşündü.

Sorduklarında, meyhaneci hatırlamak istercesine Maksim'in adını birkaç kez mırıldandı.

"Maksim... Maksim. Evi Erivan Meydanı'na yakın dediniz değil mi?"

"Oraya sabahları yürümeye gidermiş, çay içermiş."

"Şehrin en güzel yeridir orası. Rustaveli Bulvarı'nda veya Erivan Meydanı'nda çay içmek için oralarda oturmak gerekmez ki. Adres olmadan bulamazsınız bu şehirde siz Maksim'i."

"Erivan Meydanı'ndaki her sokağı, caddeyi dolaştık."

"Hem de kaç kere!"

"Kaç kere ya. Bulamadık."

"Erivan Meydanı'na bakan sokaklarda eski zenginler oturur."

"Maksimler de zengin. Babası avukatmış."

"Avlabari'ye gittiniz mi?"

"Avlabari neresi?"

"Kura'nın hemen öbür tarafı."

"Ermeni mahallesi dedikleri yer mi?

"Ermeni mahallesi."

"Ama Maksim Ermeni değil ki..."

"Ben de Azeri değilim ama bak meyhanem burada."

Kafaları karışıp susunca, meyhaneci kendinden daha emin bir sesle konuştu.

"Yeni köprüden karşıya geçin. Maksim'in evini öbür tarafta Avlabari'de arayın."

Erivan Meydanı çevresindeki caddeleri, sokakları onlarca defa dolaşmışlar, ama nehrin öbür tarafına bakmak akıllarına gelmemişti.

Meyhaneden onlar kalkarken, sabahlama niyetiyle geldikleri belli olan kırmızı burunlu müşteriler dükkâna doluşmaya başladılar. Çıkarken iki şişe şarap da yanlarına aldılar.

Hamamların hemen üstünde Tatar Camii'nin yokuşundan kaleye tırmandılar. Caminin küçük şadırvanından tulumlarına su doldurdular. Kaleye tırmanıp, yaban otlarıyla dalların sardığı surlar ve yıkıntılar arasında geceleyebilecekleri bir yer aradılar. Surun içinde eskiden mahzen olarak kullanılmış kapalı bir bölmeye girmeye yeltenince, karanlığın içinden tehditkâr bir köpek hırladı. Köpeğin hırlaması kart bir havlamaya dönüştüğünde, koyun kokan kara boşluk kıpır kıpır etti. Eski mahzeni dolduran koyunlar huzursuzca birbirlerine sokuldular. Otar'la Temur, köpeği daha da kızdırmamak için hemen geri çıktılar. Şehre tepeden bakan başka bir surun dibindeki bir girintiye yerleştiler. Surların dibi şehre göre çok daha serindi.

Tepeyi fetheden her medeniyetin birer taş koyarak inşa ettiği kalenin surlarına sırtlarını dayayıp şehri seyrettiler. Şaraplarını içerken, Maksimlerin evini hep aynı yerde aradıkları için kendilerine kızdılar. Sonra şarabın sarhoşluğu ve sivrisinek sıcağından kurtulmanın sevinciyle keyifleri yerine geldi.

"Sabah hemen karşı tarafa geçelim."

"Geçelim."

Ortodoks Patriği'nin külâhını andıran kilise kubbelerinin siluetine gömülmüş Tiflis'in yıldızlarla yarışan sarı titrek ışıklarını seyrettiler. Günlerden beri ilk kez huzur buldular. Sessizliği dinlediler.

Gecenin huzurunu aşağılardan bir yerden gelen silah sesi bozdu. Hemen arkasından bir silah daha patladı. Bunu yaylım ateşi takip etti. Silah sesleri kesilince uzaktan köpekler sürüyle boğuk boğuk havladı. Sanki bütün şehirdeki köpekler birden bağırıyordu. Kimi yakından, kimi uzaktan, her yandan boğuk ulumalar geldi. Sonra silah sesleri gibi köpeklerin havlamaları da birden kesildi. Şehir yine sessizliğe gömüldü.

Sabah gün doğmadan gözlerini açtılar. Uyku mahmurluğu dağılmadan atlarını alıp şehre indiler. Bu defa Erivan Meydanı değildi gidecekleri yer. Doğruca demir köprünün yolunu tuttular.

Köprünün karşı tarafında, yolun hemen sağındaki kayalıkların üstünde yükselen sarı kesme taştan kale gibi bir bina ve bir kilise vardı. İnsanın içini ürperten, sur gibi soğuk duvarlı ve penceresiz bu taş yapının yanından geçerken, tepeden tırnağa kara giyinmiş, siyah kasketli bir Çeka polisinin yaylanarak, ağır ama kararlı adımlarla kendilerine doğru geldiğini fark ettiler. Adam yanlarına yaklaştıkça içleri titredi. Akşamdan kalma Tiflis'in sabahında, sokaklarda onlardan başka kimse yoktu. Polisin onları gözüne kestirdiği belliydi.

Yanlarına gelince, bileklerini beline dayayıp, göğsünü şişirip kasılarak bir sürü soru sordu. "Kimsiniz? Nereden geliyorsunuz? Nerede kalıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Sabahın köründe burada ne arıyorsunuz?" Çeka'cı sordukça Tiflis'e geldiklerinde küçülen Temur daha da ufaldı. Adam ufak tefek ve köseydi. Sorguladığı adamların karşısında böyle titrediğini görmekten

haz aldığı belli oluyordu. İnce sesini sertleştirmeye çalışarak, bileklerini beline bastırıp, kasılarak sormaya devam etti.

"Dün gece cinayet oldu burada! Haberiniz var mı?"

"Aaara! Aaara!* Efendi, nereden haberimiz olsun?"

"Silah sesini de mi duymadınız?"

"Silah sesleri duyduk ama ne olduğunu anlayamadık."

"Nerede kalıyorsunuz?"

Parmaklarıyla geride yükselen kaleyi gösterdiler.

"Orada kalacak yer yok ki!"

"Serindir dedik. Ondan kaldık..."

Adam manâlı bir şekilde kafasını sallasa da, bu iki köylünün cinayetten haberleri olmadığının o da farkındaydı. Ama sormaya devam etti. Her şeyi sordu, bazı soruları iki üç kez tekrarladı. Cevap vermelerini beklemeden yeni sorularını sıralıyordu. Temur da Otar da çok korktular. Adam neden sonra onların gitmesine izin verince kuş gibi hafiflediler. Tam gideceklerken, Çeka'cı yanlarında yükselen birkaç demir parmaklıklı delik dışında penceresi olmayan taş binayı işaret etti.

"Burası ne biliyor musunuz?"

"Bilmiyoruz efendi. Biz Tiflis'e yeni geldik."

Adamın suratında hain bir ifade belirdi.

"Burası Metekhi Kalesi. Giren bir daha çıkamaz. Sizin yerinizde olsam şehirde fazla kalmaz köye geri dönerdim."

O uğursuz yerden uzaklaşmak için hızlı adımlarla tramvay raylı yolları geçtiler. Ermeni mahallesine doğru koşar gibi yürüdüler. Sabah ışığı gölgelerini çekip uzatırken, demir nalların taş sokakla buluşmasının dizemli çakırtısı sokakları kapladı.

"Kaleye giren neden çıkamazmış ki Otar?"

---

* *"Hayır! Hayır!"*

"Anlamadın mı, o kale öyle kale değil. Hapishane orası! Pencerelerinin demirlerini görmedin mi? Zaten pek penceresi de yoktu ya. Zindan orası, zindan! Kale filan değil! Giren kaçamaz diyor işte. Kale gibi. Fazla durmayın bu şehirde yoksa siz de çürürsünüz orada demek istedi!"

"Biz ne yaptık ki Otar?"

"Bir şey yapmak şart mı Temur? Çeka isterse çürütür bizi burada. Karanlıktan, rutubetten adamın kemikleri erir orada. Ahıska Kalesi'nde bir hapishane vardı. Çocukken yaramazlık yapınca oraya göndeririz diye bizi korkuturlardı. Orası daça gibi kalır bunun yanında."

Kara kılıklı Çeka'cıyı gördüklerinde enselerinde hissettikleri ürperti onları tekrar yokladı. Geriye dönüp baktıklarında Metekhi Kalesi'ni hâlâ görebiliyorlardı. Çok korkmuşlardı. Maksim'i bulmak için geldikleri şehirde başlarına neler gelmişti. Birbirlerinden çekinerek köye dönmenin belki de iyi olacağını konuşmaya başladılar. Korkudan hâlâ dizleri titriyordu ikisinin de. Maksim'i aramaktan vazgeçip hemen dönmek gerektiğini konuştular. Hem konuşuyorlar hem de köylerinin aksi istikametine doğru yürümeye devam ediyorlardı. Dönme kararı ağırlık kazanınca adımları yavaşladı. Nal sesleri kulaklarda çınlamıyordu artık. Mantıkları onlara köye dönün diyordu. Kalpleri ise Maksim'i aramalarını söylüyordu. Neredeyse duracak kadar yavaşladılar.

Sonra birden hızlandılar. Aynı istikamete doğru süratle yürümeye devam ettiler. Adımlarını büyük büyük, kararlı bir şekilde yere vurarak attılar. Atların ritmik nal sesleri yine sokakta çınladı. Bu kadar yol gelip, o kadar gün sefalet çekip, bütün sokakları dolaştıktan sonra Maksim'i görmeden dönmeyi kendilerine yediremediler. Senelerdir Tiflis'e gidip Maksim'i görmeyi hayal etmişlerdi. Dostları onları karşısında görünce ne kadar şaşıracak, sevinecekti. Boynuzlarda şarap içeceklerdi. Hastanede insan eti yiyen fareleri hatırlayıp hüzünlenecekler, dağda donup öl-

düklerini zannettiklerini konuşup güleceklerdi. Lamara'yla nasıl evlendiğini, oğullarının muzırlıklarını anlatacaktı Otar. Temur da geçen sonbaharda, en iri boynuzlu keçiyi kendisinin vurduğunu, boynuzları yere koyduğu zaman göğsüne kadar geldiğini söyleyecekti böbürlenerek. Kara donlu adam onları korkuttu diye dönmeyeceklerdi hemen köylerine. Hiç olmazsa, şehrin bir de bu bölümünde arkadaşlarını arayacaklar, bulamazlarsa fazla uzatmayıp ertesi gün döneceklerdi. Bu karar ikisini de rahatlattı. Kendinden emin ve huzurla yürüdüler. Geride kaybolan Metekhi Kalesi ile birlikte Çeka'cının üzerlerine sindirdiği korku da silindi gitti.

Gece yorgunu Tiflis şehri uyanır, gölgeler kısalırken tek tük insanlar sokaklara dökülmeye başladı. Balkonları kafalarına yıkılacakmış gibi sokağa sarkan evlerin altındaki dükkânların kepenkleri gürültüyle açıldı. Güneş ışıkları Tiflis'i kavurmaya hazırlanırken, sabah serinliğinin keyfini çıkaran mahallede, dükkânlarını açan fırıncılara, demircilere, tabakçılara, kamacılara Maksim'i sordular. Öğle sıcağı bastırmıştı ve onlar artık ümitlerini kaybetmek üzereydiler. Tiflis uyanmış, insanlar sokaklara dökülmeye başlamıştı.

Yol kenarındaki derme çatma bir erzakçı dükkânının önünde tahta taburede oturmuş, titreyen ellerini dizinin üstünde bastırarak dizginlemeye çalışan ihtiyar bir dükkâncıyla konuştular. Yaşlı adam, konuşurken fıldır fıldır dönen gözleriyle hep başka yerlere bakıyordu. Tanıdığı birkaç Maksim vardı. Ama eskilerde kalmıştı. Atlarıyla gelen bu iki yabancının anlattıkları Maksim o suratsız avukatın oğlu olabilirdi. Oğlunun adını hatırlamıyordu ki. Avukatın da adı silinip gitmişti hafızasından. Hükümete girmişti, mühim adamdı avukat.

Maksim'le büyük harpte arkadaş olduklarını söyleyen yabancılarda gözlerini bir an sabitleyebildi. Sonra gözleri yine fıldır fıldır dönmeye başladı. Hep başka şeyler düşünüyor gibiydi.

"O yaşlardaki herkes cepheye gitmişti zaten" diye söylendi. Avukatın oğlu harbe gitmiş miydi? Öyle mühim adamların çocukları harbe gitmezdi ki...

"Gümüşçü Sasunyan'ın oğlu Maksim olmasın aradığınız?"

"Babası avukattı Maksim'in."

Evet, o zaman gümüşçünün oğlu olamazdı. Avukatın adını hatırlamaya çalışıyordu. "Politikacıydı o!" diye mırıldandı. Adam gözlerini yine kısa bir an onlara kenetleyip, Maksim'i nereden tanıdıklarını, neden aradıklarını sordu üçüncü kez. Asker arkadaşı olduklarını anlattılar yine. Tam boşuna vakit kaybettiklerini düşünüyorlardı, ayrılacaklardı ki Otar'ın aklına geldi, Vladikavkaz'da amcası olduğunu söyledi. Maksim'in babası ve bütün ailesinin Ortodoks, Osetya'daki amcası ve onun ailesinin ise Müslüman olması Otar'ın çok garibine gitmişti. Oralarda bütün dinler, milletler birbirine girmişti... "İki kardeşin iki farklı dinde olmasının nesi garip?" diye sormuştu amcası. Ailesi Ortodoks Müslüman karışık olan biri öldüğünde, yas çadırına önce imam gelir Kur'an okurmuş. Herkes ellerini göğe açıp dua edermiş. Sonra da tulumlardan, testilerden şaraplar akıtılır, taziyeye gelenler tıka basa yer, ölenin ruhuna zil zurna sarhoş oluncaya kadar içerlermiş. Bazen imam da duası bitince gitmez, onlarla beraber içermiş...

Vladikavkaz şehrinin ismini duyan yaşlı dükkâncının fıldır fıldır dönen gözlerine bir ışık geldi. Artık emindi. Titrek ellerini dizinden kaldırmadan kafasıyla yolun aşağı tarafını işaret etti.

"Tamam, huysuz Avukatın oğlu. Anladım ben. Onun kardeşi Vladikavkaz'daydı. Hükümette mühim adamdı avukat. Çok kibirliydi. Faytonuyla buradan geçerdi her sabah da başını çevirip selâm vermezdi. Adı şeydi... Hatırlıycam şimdi. Sıcak havalar çok bunalttı beni. Yoksa hatırlıycam. Vladikavkaz deyince bildim. Adını da söyleyeceğim şimdi. Şu aşağıdaki büyük pembe ev var ya. İşte şuradaki canım, kocaman ev, başka pembe var mı? Şu yırtık kepenkli demircinin dükkânına bitişik... İşte o ev!"

İkisinin de yüzü güldü, adamın titreyen ellerine sevinçle sarıldılar.

"Sevinmeyin boşuna, geçen bahardan beri başkası oturuyor orada."

"Neden?"

Temmuz ayının sonlarıydı. Tiflis'in en sıcak en rutubetli dönemiydi. Hali vakti yerinde olan Tiflisliler kendilerini daçalarına atıyorlardı.

"Yoksa daçalarına mı gittiler?"

"Babası o şey avukat... Adını söyleyeceğim. Hükümettendi zaten. Geçen kış bütün aileyi sürgün ettiler. Hepsini gönderdiler buradan!"

"Maksim de mi sürgün edildi?"

"Maksim öldü! Çatışmaya girmiş Bolşeviklerle. Yaralanınca da yakalanmış. Sonra da Bolşevikler asmışlar onu. Ölüsünü eve getirmeye bile korktular, alelacele gömdüler. Yasını bile tutamadan, babasını da bütün ailesiyle sürdüler buradan. O her gün buradan geçerken selâm vermeyen kibirli avukatı karısıyla beraber meşin bavullarıyla at arabasına bindirip aceleyle götürdüler buradan. Yine bakmadı kimsenin suratına. Öyle kibirliydi ki. Bütün zenginliği hepsi de kaldı burada. Pahalı meşin bavullarına ne yüklediyse o kadarını götürebildi..."

Yorgun dizleri artık onları taşımaz oldu. Dükkânın önüne çöküverdi ikisi de. Adam onların tepkisini umursamadan anlatmaya devam etti. Hiç çekinmeden, bir şeyden endişe etmeden konuşuyordu. Tiflis artık bir Bolşevik şehriydi. Ama anlaşılan bazı insanlar bunu içlerine sindiremiyorlardı. Gürcistan, Kızıl Ordu'ya kolayca teslim olma niyetinde değildi. Zümrüt dağları, ormanları, sahilleri, şifalı suları ve özellikle supralarda hesapsız akan nefis şaraplarıyla on yıllarca Çarlık Rusyası'nın gözdesi olan ve rahat yaşamaya alışan bu küçük ülke, Bolşeviklerin cenderesine girmemek için sonuna kadar direnmeye hazırdı. Tiflis'in

Bolşeviklerin hakimiyeti altına girmesinden birkaç ay sonra Svanetya isyan etmiş, Kızıl Ordu isyanı kanlı bir şekilde bastırmıştı. İsyan bastırılmıştı ama Svanetya isyanı diğer bölgelere de örnek olmuş, Gurya'dan Kartli'ye, Migrelya'dan Hevsureti vadilerine, Kakhetya bağlarına kadar pek çok bölgede Bolşeviklerle savaşmaya ant içen insanlar silahlarını alıp dağlara çıkmıştı.

Halkın büyük bölümü Bolşeviklerden nefret ediyor, ama aynı zamanda da korkuyordu. Çeka casusları her yerdeydi ve darağacında sallandırmak için muhalif insanlar arıyorlardı. Belki zaten bir ayağı çukurda olduğu için bu kadar rahat konuşuyordu titrek dükkâncı. Sözünü sakınmadan anlattı da anlattı. Bolşeviklerin şehre nasıl girdiğini, sonra da Revkom'un insanların dükkânlarına, tarlalarına göz diktiğini anlattı. Yaşadığı sürece onun dükkânını kimsenin alamayacağını, bu dükkânın ona babasından, babasına da onun babasından kaldığını söyledi ağzı köpürerek. Fırıldak gibi dönen gözleri öfke doluydu. Titrek ellerini artık dizlerine bastırarak da kontrol edemiyordu. Ağzından tükürükler saçarak konuştu.

"Geldiler, uğursuzluğu da beraberinde sürüyerek getirdiler. Kışın Kızıl Ordu Tiflis'e girdi, üç beş ay geçmedi ki büyük kolera salgını başladı, yüzlerce insan öldü. Kutsal Patrik Leonid bile koleradan gitti. Bunlar Patrik Ambrosi'yi de öldürecekler, göreceksiniz! Uğursuzluklarını bütün şehre bulaştırdılar!"

Maksim'in ölüm haberinin etkisiyle iyice galeyana gelen Temur da nefretle ekledi:

"Geçen sene lanetlerini Svanetya'ya da bulaştırdılar! Bütün toprakları Bolşevikler alacak deyince halk isyan etti. Svanetya zaten dağlık yer. Bir karış toprağımız var. Onu da Bolşevikler'e mi vereceğiz diye ayaklandılar. Kızıl Ordu süngülerle çakal sürüleri gibi girebildikleri bütün vadilere daldı. Yeşil vadileri kızıla boyadı!"

Svanetya isyanının acısı hâlâ çok tazeydi. Üzerinden ancak bir yıl geçmişti. Svanların ne Bolşeviklerle ne de Menşeviklere

alıp veremedikleri vardı. Ama "Bolşevikler Svanetya'ya girdiler, topraklarını vermeyenleri kurşuna dizeceklermiş" diye söylentiler yayılınca, Lamara'nın babası Mahşvi, bütün kadın ve çocukları Uşba'nın sırtlarındaki köyün gizli sığınağına göndermişti. Erkekler de silahlarını alıp Kızıl Ordu'yu beklemişlerdi. Vadi silah sesleriyle çınlamış, ama ordu onların köyüne kadar gelmemişti. İsyan bastırıldıktan sonra Aşağı Svanetya'daki köylere giden Temur, Bolşeviklerin giriştikleri katliamı görünce kin dolmuştu. Gördüklerini hafızasından silemezken, şimdi de kader dostları Maksim'in Bolşeviklerin kurbanı olduğunu duymak hıncını körüklemiş, diline aklı yerine nefreti hükmediyordu.

Otar ise dalmış, sanki başka dünyalardaydı. Titrek adamın anlattıkları kulağına bir uğultu gibi geliyordu. Adamın anlattıkları, nabzının beynine vuran atışlarına karışıyordu. Sonra Temur da sustu. Bacakları gövdelerini, gövdeleri de başlarını taşıyamıyordu sanki. Çenelerini göğüslerine batırıp, bitap bir halde çöktükleri yerde kalakaldılar. Otar'ın midesi sancıyordu. Güçlükle ayağa kalktıklarında, yaşlı adam ısrarla biraz daha kalmalarını, daha anlatacakları olduğunu söyledi. Dinlemek istemediler, başları önde ayaklarını sürüyerek, amaçsız ve isteksiz oradan ayrıldılar. Nehrin kenarına geldiklerinde atları su içerken onlar da çakılların üzerine çöktüler. Bir süre konuşmadılar. Sessizliği bozan Otar oldu:

"Şimdi ne yapacağız?"

"Köye dönelim."

"Dönelim."

Maksim'in ölümü özellikle Otar'ı çok sarsmıştı. Temur için Maksim belki bir kader arkadaşıydı. Beraber dağları geçmişler, en zor günlerinde omuz omuza durmuşlardı. Ama Otar için Maksim bundan çok daha fazlasıydı. İyi bir eğitim almış olan yoldaşı ona çok şey öğretmişti. Maksim ona düşünmeyi, gördüklerinden ve yaşananlardan anlam çıkarmayı öğretmişti.

Başlarını kaldırmadan, gözlerini çakıl taşlarına dikip, kamburlarını çıkarıp hiç konuşmadan yürümeye devam ettiler. Atların bile bezginlikten belleri bükülmüştü sanki. Otar'ın kulağında yaşlı titrek adamın anlattıkları çınlıyordu. Onun fırıldak gibi dönen gözlerini düşünüp huzursuz oldu.

Günlerdir evlerinden uzaktaydılar. Karılarını, çocuklarını özlemiş, rahat bir yatakta yatmamış, sıcak yemek yememişlerdi. Sokak sokak dolaşmaktan ayakları su toplamıştı ikisinin de. Dağları tırmanmak bu tramvay raylı taş sokaklarda yürümekten daha kolaydı. Hep konuşup hiç yapamadıklarını yapmışlar, Tiflis'e gelip Maksim'i aramışlar ama onun öldüğünü öğrenmişlerdi.

Sabahki Çeka'cı akıllarına geldikçe hâlâ dizleri titriyordu. Bütün bu yaşadıkları ağır bir yük gibi üzerlerine çökmüştü. O kadar yorgun, sıkkın ve mutsuzlardı ki, dikkatlerini toplayıp bir şey düşünmekten ve söylemekten acizdiler.

Otar'ın aklına yine Çeka'cı geldi, yine içi daraldı. Sonra da titrek ihtiyarı düşündü. Fıldır fıldır gözleri hâlâ ona bakıyordu sanki. Herkesin Çeka'nın gölgesinden bile ödü patlarken, bu adam nasıl bu kadar rahat anlatmıştı her şeyi?

"Bu adam çok konuştu Temur. Ağzımızı aramış olmasın? Maksim'in arkadaşıyız diye Çeka'ya ihbar etmesin bizi?" diye söylendi.

Temur'un gözleri korkuyla büyüdü. "Bu sefer öyle soru sorup bırakmazlar bizi!"

"Bırakmazlar. O adam durun biraz daha kalın diye boşuna ısrar etmedi."

"Hiç korkmadan neler anlattı. Maksim'in arkadaşıyız diye bizi yokladı. Bizi ihbar edecekti. Hem ben de ne sözler ettim! Bolşevikleri yerden yere vurdum!"

Otar'ın bezginlikle ağzından çıkan sözlerin Temur'da yarattığı korku, Otar'ı da sardı.

"Evet. Kesin ihbar edecekti!"

"O kadar da laf ettim. Dilime hakim olamadım!"

"Maksim'in dostu olmak bile yeter ihbar etmesi için. Onu asmışlar bak. Hain yerine koymuşlar."

"Bizi o kale hapishanesine atarlar!"

"Atarlar!"

"Kaçalım!"

"Kaçıp şehre karışalım!"

Hemen panikle atlarına binip, topuklarını atların böğürlerine geçirdiler. Başları düşmüş, çakıl taşlarını koklayarak yürüyen atlar birden dirildi, dörtnala koşmaya başladılar. Nehir yatağından yola çıktılar. Atların geldiğini gören insanların korkulu bakışlarını fark edince hemen durdular. Böyle giderlerse daha fazla dikkat çekecekler ve yakalanacaklardı.

"Azeri mahallesine gidelim" dedi Otar. "Orada karınca gibi insan var. Atlar, eşekler var. Orada dikkat çekmeyiz."

Atlarından inip yularlarından çekiştirerek, sakin görünmeye çalışarak yürüdüler. Terleyen hayvanların sıcak nefesleri enselerini yaktı. Karşı tarafa geçip, Tatar Camii'nin minaresini, hamamların kubbelerini görünce sevindiler. Yine de fazla kalmamak lâzımdı bu şehirde.

Meydan yine arı kovanı gibiydi. Güneş yükseldiği için dükkânların bez tenteleri indirilmişti. Kendileri gibi hırpani kılıklı, atlı, eşekli birçok insan meydanı doldurmuştu. Onların arasına karıştılar. Yokuşun üstündeki caminin minaresinin gölgesinde bir çayhanede oturdular.

Çaylarını bitirip biraz sakinleştikten sonra gitmeye hazırlanırken, meydanda garip bir hareketlenme oldu. Bazı kepenkler yarıya indi, dükkânların girişine birer sandalye yatırıldı, bazıları tamamen kapandı. Kilim pazarlıkları durdu, top top kilimler serildikleri yerlerde öylece kaldı. Sonra insanlar aceleci adım-

larla hepsi aynı yöne yürüdüler. Meydanda üç beş insan kaldı. Kalanların çoğu da mallara göz kulak olan sakalı çıkmamış çıraklardı. Temur anlamsız gözlerle Otar'a baktı. Otar bilmiş bilmiş güldü.

"Namaza gidiyorlar. Burası Müslüman mahallesi. Şu tepedeki mescidi görüyor musun? Oraya gidip ibadet edecekler."

Ama insanlar tepedeki camiye gitmediler. Hepsi birden nehir tarafına doğru yürüyorlardı. Gittikleri yönde nehrin hemen kenarında başka bir caminin minik minaresiyle şişman kubbesi görünüyordu.

"Ben de anlamadım şimdi" dedi Otar. "Neden herkes öbür camiye gidiyor?"

"Nedense neden! Biz bir an önce gidelim, kurtulalım buradan!" diye söylendi Temur.

Kalabalığın önünde altın sırmalı düğmeleri, kenarları kırmızı şeritli pantolonlarıyla giden bando takımını gören Otar'ın merakı iyice arttı.

"Sen atları tut, ben bir bakıp geleceğim" dedi.

"Başımız belaya girecek, gidelim buradan" diye ısrar etti Temur.

Otar, atının yularını Temur'un eline tutuşturup, kalabalığın arkasından gitti. İki atla ortada kalan Temur, dikkat çekmemek için tekrar çayhaneye doğru atları çekiştirdi.

Otar insanların arasına karıştı. Camiye varmadan kalabalık sıkıştı, geçmek zorlaştı. Otar iri cüssesiyle kalabalığı yararak camiye doğru ilerlemeyi sürdürdü. İçlerinin karanlığı yüzlerine vurmuş, kapkara giysili Çeka'cılar her yerdeydi. Üniformalı polisler düdüklerini çalarak kalabalığı yarıp bandonun geçmesi için yer açmaya çalışıyordu. Bandocuların arkasında camiye kadar o da gelebildi. Bando hemen yerini aldı.

İnsanların enselerinin arasından üç tabut gördü. Tabutların hemen arkasında göz kamaştıran üniformaları, parlayan madal-

yaları, nişanları ve dekorasyonlarıyla önemli insanlar oldukları her hallerinden belli adamlar duruyordu. Aralarında siyah ceketli, silindir şapkalılar vardı. Caminin avlusundaki tabutlar çok önemli birilerinin olmalıydı. Bir manga Kızıl Ordu askeri gözlerini kırpmadan tören vaziyetini almış, tabutların başında nöbet tutuyordu.

Bir saat öncesine kadar, sur dibindeki kilimciler çarşısında bağrış çağrış koşuşturan insan kalabalığı sus pus olmuştu. Gözlerinde hüzün okunuyordu. Sarıklı, kalpaklı, takkeli, fesli bu kalabalığın içinde birçokları burunlarını çekerek ellerinin tersiyle ıslak kirpiklerini siliyorlardı.

Yanındaki buruşuk yüzlü yaşlı bir Çeçene cenazelerin kim olduğunu sordu.

Adam yüzüne ayıplayarak, ama daha çok hayretle baktı. Ahıska ağzıyla konuşan Otar'ı Türk sanmıştı.

"Cemal Paşa'yı şehit ettiler bilmez misin?" diye çıkıştı...

Bilgisizliği ortaya çıkacak diye Cemal Paşa kimdir diye soramadı. Bir gözü katarakt buğusu yaşlı adam devam etti: "Sen yeni geldin herhalde buralara. Gece Cemal Paşa'yı iki yaveriyle birlikte ateşe tutup şehit ettiler."

Demek yukarıda kalede gecelerken duydukları silah sesleri buydu diye düşündü Otar. Boğuk köpek ulumalarını duyar gibi oldu yine. Tüyleri ürperdi.

Konuşmayı duyan daha gençten, kalpaklı, sarkık bıyıklı biri "Senin haberin yok mu?" diye küçümseyerek çıkıştı.

"Ben yeni geldim de Tiflis'e" diye kekeledi Otar.

"Ah Cemal Paşa, koca Osmanlı'nın paşası, ecelin burada olacakmış baksana?" diye ağlamaya başladı kalpaklı bir ihtiyar.

"Cenazeleri Kura'nın suyuyla yıkamışlar. Cemal Paşa Tiflis'e geldiğinde suyu vatanından geliyor diye Kura'ya bakıp bakıp iç geçirirmiş" dedi biri.

"Ben de duydum" diye onayladı öbürü. "Vasiyet etmiş diyorlar, ölürsem Kura'nın suyunda yıkayın demiş rahmetli."

İmam cenaze namazını kıldırmak için göründüğünde sustular. Otar da kalabalıktakilere bakarak, ellerini göbeğine kavuşturup cenaze namazına katıldı. Namazdan sonra altın sırma düğmeli, kocaman çember şapkalı Gürcü bandosu acıklı marşlar çalmaya başladı.

Otar ensesinden ayak parmaklarına kadar ürperdi. Cenazeler ona Maksim'i hatırlattı. "Yaralı ve hasta askerleri daha ölmeden yemeye başlayan o farelerin arasında ölmedi, açlıktan ölmedi, Kafkas Dağları'nda donmadı, kurda kuşa yem olmadı da, ölümü yağlı ilmikten oldu. Üstelik hain yerine konuldu" diye içlenip, elleriyle yüzünü kapatarak hıçkıra hıçkıra ağladı.

Onu da Cemal Paşa için ağlıyor sandılar. Tabutlara baktı. Birinin içinde Maksim varmış gibi geldi. Gürcü bandosu çaldıkça o ağladı. Gözleri kıpkırmızı oluncaya kadar ağladı. Cenazeler kaldırılırken o da dağılmaya başlayan kalabalığın arasından sıyrılıp, meydanda Temur'u bıraktığı yerde buldu. Temur atları kendine siper etmiş, sanki kimse görmesin diye kısalıp küçülmüştü. Otar'ı görünce gözleri ışıldadı.

"Nerede kaldın?"

"Camide cenaze varmış, kalabalıktan hemen gelemedim."

"Biliyorum, bir paşanın cenazesiymiş. Taşnaklar vurmuş. Şu çaycının çırağı söyledi."

"Kalede duyduğumuz silah sesleri herhalde oydu."

"Çırak dedi ki, Çeka'sı, polisi her tarafta katilleri arıyormuş. Sabahtan beri kaç kişiyi tutup aha şuraya atmışlar." Nehrin karşısında kayaların üzerinde Metekhi Kalesi'nin olduğu yeri gösteriyordu.

Temur'un korkudan iri iri bakan gözleriyle gösterdiği binanın, tam da Cemal Paşa'nın cenazesinin kaldırıldığı nehir dibindeki camiye baktığını fark etti Otar.

"Biz namazdayken meğer katilleri de hapishanedeymiş öyle mi?"

"Sen namazda mıydın?"

"Camiye gittim, cenazeleri gördüm. Namaz kıldılar, bando çaldı."

"Gidelim buradan Otar, hemen gidelim. Yoksa bizim de başımız belaya girecek. Siz mi öldürdünüz diye atarlar bizi de oraya. Sağ çıkamayız bir daha. Aman gidelim!"

"Paşayı vuranları yakalamışlar dedin, daha ne korkuyorsun?"

"Yakalamışlar demedim. Katilleri bulmak için şüphelendikleri herkesi hapishaneye atıyorlarmış! Aman hemen gidelim Otar!"

Temur haklıydı. Otar Lamara'yı ve iki küçük oğlunu düşündü. Bu bilmedikleri yerden, kocaman şehir onları da yutmadan gitmek lâzımdı. Hemen kalkıp yola çıktılar. Acele adımlarla, ama sakin görünmeye çalışarak nehir boyunca yürümeye başladılar. Caminin yanından geçerken karşıdaki kayalıkların üstündeki hapishaneye yan gözle ürpererek baktılar. Farkında olmadan adımları hızlandı. Hapishanenin az ötesindeki kilise bile ürpertici geldi onlara. Kilisenin taşları hapishaneninkiyle aynı renkteydi. Biri suçluların cezalarını bulmaları için kapatıldıkları, diğeriyse insanların kutsal sayıp, Tanrı'nın affediciliğine sığındıkları iki bina, birbirine ne kadar tezat olsa da bir bütünün parçasıydılar. Tıpkı Ahıska Kalesi'nin içinde Ahmediye Camii'nin kara taşlı Rabat Türmesi'nin gölgesinde durduğu gibi.

Ne atlı tramvaylara, ne süslü faytonlara bakmak için durdular. Sanki şehirde herkes onları gözetliyordu. Çeka'cılar gelecek, onları sorgulamak için hapishaneye atacaklar diye kalpleri küt küt atıyordu. Bir kere hapishaneye düştüler mi, işkenceyle dayakla suçsuz da olsa suçlu yaparlardı insanı. Kurtuluş yoktu. Temur korkudan sapsarı kesildi.

Dağların adamı bir ara "Dağlara çıkıp dağlardan kaçalım" dedi.

"Hangi dağlar?" diye sordu Otar.

Sol taraflarında şehrin sırtını yasladığı tepecikten başka hiçbir yükselti yoktu.

"Burada senin dağlar yok, düz yoldan gideceğiz!"

Evler seyrelip, yeniden iri çarklı değirmenlerin oraya geldiklerinde rahatladılar. Hele birkaç saat sonra kuzeyde tepesi karlı ulu dağları görünce Temur çocuk gibi sevindi.

"O dağların arkasında Kafdağı var" dedi Otar.

Mutlu mutlu güldü Temur.

"Her sene bir gün Zümrüdüanka kuşu Kafdağı'nın tepesine gelir, dağın zirvesinde gagasını bilermiş. Her defasında da dağ biraz aşınırmış. Bu dağ böyle eriyip tükendiğinde kıyamet gelecekmiş."

"Kuş bizim Uşba'ya konsaydı, şeytanlar cinler onu da pişirir yerlerdi. Dünyanın da sonu hiç gelmezdi" diye karşılık verdi Temur.

Gülüştüler. Artık yakalanıp hapse atılma korkuları Tiflis'in o bunaltıcı sıcağıyla birlikte geride, geçmişte kalmıştı.

Bögrümayında giden

Ekim ayı çabuk geldi. Renkleri koyulaşan bulutlar daha alçaklarda gezinir oldular. Dağların zirvelerini, Ömerlerin köyünü daha fazla sardılar. Deli Seyit bulutları kovalamaktan hayvan güdemez oldu. Bulutlarla birlikte dağlardaki bütün renkler karardı. Granit yeşili ladin ormanları siyaha döndü. Dağların rengi koyulaşırken, ovaların rengi açıldı. Bahçelerdeki meyve ağaçlarının yaprakları sarardı, kuşlara yem olan kurumuş meyve artıkları gibi onlar da dallara eğreti tutunur oldular. Dere yataklarının kenarlarında meyveden kesilip görevini tamamlamış tozlu böğürtlen çalıları yorgundu. Vakitlerini şaşırmış kır çiçekleri, bir tabloya yanlışlıkla sıçramış rengarenk lekeler gibi her yere serpiştirilmişti. Doğa yaza veda ederken, toprağın ve tüm ağaçların kokusunu kurumuş otların kokusu bastırıyordu.

Sürülerin can yoldaşı Kafkas köpekleri uzayan kürkleriyle rüzgârı koklayıp duruyorlardı. Koyunlarla keçiler, pek yakında taze otun hayalini kuracaklarını bilirmiş gibi, telaşla otluyorlardı.

Dağları kaplayan kara ormanların derinliklerinden dişilerine kur yapan geyiklerin böğürtüleri duyuluyordu. Güneşin erken battığı dağlarda ağaç boynuzlu bir erkek kızıl geyik, kafasını ensesine atarak uzun uzun böğürdü. Boynuzlarının ihtişamına yakışmayan küçük kuyruğunu titreterek, hemen üzerinde uçuşan gri bulutlara doğru, kibirle haykırdı. Sesi ormandan süzülüp ovaya, derenin kenarına kadar geldi.

Dere kenarındaki salkım söğütler, sonbahar yapraklarıyla

salınıyorlardı. Rüzgâr, renk değiştiren yapraklarını sarışın, güzel bir kadının saçlarına dokunur gibi okşuyordu. Derenin ak köpüklü suları iyice soğudu. Bulutlar güneşi kâh yakalayıp kâh salıverirken, maviye, griye, yeşile ve beyaza dönüp renk değiştiren derenin içindeki minik balıklar endişeyle kaçıştılar.

Güneş, dağların arkasına saklanmıştı. Ömer ile Nika, dere kenarındaydılar. Havalar serinlediği için artık köpüklü sulara atamıyorlardı kendilerini. Onun yerine kendilerini balık tutmaya vermişlerdi. Otar'ın onlara dut dallarından yaptığı garip balık ağını derenin akıntısına karşı geriyor, şaşkın bir balığın dalların arasında yolunu kaybetmesini bekliyorlardı. Ağaç boynuzlu geyiğin sesi derenin kenarına indiğinde, çocuklar önce emin olamadılar. Sonra kulak kabartıp iyice dinlediler. Hayvan bir daha böğürdüğünde çok sevindiler.

"Bögrümayı geldi işte!" diye bağırdı Nika.

"Emin gibi böğürüyor!" dedi Ömer muzipçe.

Gülüştüler uzun süre. Amcasıyla gurur duyan Nika artık Ömer'in sözlerine alınmıyordu. Otar ikisinin de hayranlığını kazanmıştı. Ömer'in de öyle bir amcası olmasını çok istediğinden emindi. Geyiğin her böğürmesinde gülüşüp durdular. Geyik gibi böğürerek, Otar'ın şarkı söyleyişini taklit edip kahkahalar attılar.

Ömerlerin köyünün yolundan inen yeşil renkli bir cip sallanarak Ahıska tarafına doğru devam etti. Bir gün evvel yine böyle bir cip Nikaların köyünde evlerin arasında dolaşıp gitmişti.

At arabası ve kağnıdan başka taşıta alışık olmayan çocuklar yerlerinden fırladı. Cip yanlarından geçerken koyunları unutup solukları kesilinceye kadar cipin tozunu yutarak arkasından koştular. Nefes nefese derenin yanına dönerken vaktin geç olduğunu fark ettiler. İsteksiz ama telaşla sürülerini alıp köylerinin yolunu tuttular.

Selvi Hanım kızlarıyla akşam yemeği için hinkal yapıyordu.

Oklavayla hamurları açıyor, hamurun üzerine kaynamış patates ezmesini minik öbekler halinde koyduktan sonra kesip, hünerli elleriyle bohça gibi büzüp kapatıyorlardı. Toprak çömlekte mayaladıkları sarı kaymaklı yoğurt bıçakla kesilecek kıvama gelmişti.

Alacakaranlık çökmüştü ama Ömer hâlâ ortalıkta yoktu. Selvi Hanım bir yandan yemek pişiriyor, bir yandan da söylenip duruyordu. Ömer'in koyun otlatacağım diye işten kaytarıp, Nika'yla oyuna daldığını söylüyordu kızlarına. Ahmet Ağa döndüğünde her şey hazır olmalıydı, minik hinkal bohçalarını sıcak suda haşlamaktan başka geriye hiçbir iş kalmamalıydı.

Selvi Hanım söylenirken, kelimeler sanki birden boğazında takıldı. Gözleri sulandı, göz yaşları akmamak için kirpiklerine sıkı sıkı tutunuyorlardı sanki. İçine cephedeki iki oğlunun ateşi düşüverdi birden. Cemil gittikten sonra daha bir tuhaf olmuştu. Bir işin ortasında, birinyle konuşurken, otururken, birden içine bir acı saplanıyor oğullarını düşünüyor, böyle dolu gözlerle sus pus oluyordu. Bazen rüyasında oğullarının öldüğünü, parçalandığını görüyor, haykırarak uyanıyordu. İki saat önce evlerinin önünden geçen cipi gördüğünde yüreği ağzına gelmiş, dizleri çözülünce bahçenin önünde yığılıp kalmıştı. Cip evlerinin biraz ilerisinde durmuş, içinden üç adam inmişti. Şimdi yanına gelecekler, Mehmet'in veya Cemil'in pohoronkasını eline tutuşturup gidecekler diye düşünmüştü. Adamların başka yöne gittiğini görünceye kadar geçen, o birkaç nefes alımlık süre içinde Selvi Hanım kaç kere ölmüş dirilmiş, evlat acısını yüreğinin içinde hissetmişti. Adamlar köyün içinde dolaşıp, ciplerine binip gitmişlerdi ama Selvi Hanım'ın ayağa kalkacak gücü kalmamıştı.

"Mehmet'im, Cemil'im" diye iç geçirdi. "Keşke burada olsalardı. Ne severlerdi hinkalı." Mis gibi yoğurt da vardı. Yoğurt oldu mu Cemil'in gözü hiçbir şey görmezdi. Kaymağını hep o yerdi. "Ah yavrum burada olaydın... Bak ne kadar kalın tutmuş yoğurdun kaymağı bu sefer." Keşke oğulları olsalardı da, yer sofrasının etrafını sarıverselerdi hep beraber. Selvi Hanım'ın yorgun gözleri

elem doluydu. İçine akıttı gözyaşlarını. Kimse görsün, üzülsün istemiyordu.

Sabaçka'nın havlamasını duydular. Ardından da birkaç koyunun melemesi geldi. Ömer minik sürüsüyle bahçeye girdiğinde Selvi Hanım onu bir güzel payladı. Suçunu bilen Ömer, başını eğip sürüsünü ağıla götürdü. Koyunlar her zamanki telaşlarıyla, Ömer'in açtığı kapıdan birbiri ardından aceleyle girdiler.

Alacakaranlık karanlığa döndüğünde, Ahmet Ağa da yorgun argın geldi. Selma'nın döktüğü suda elini yüzünü yıkayıp, arka bahçede kurulan sofraya oturup bağdaş kurdu. Odun ateşinin üzerinde fokur fokur kaynayan hinkallerin mis kokusu bahçeyi sarmıştı bile.

Yoğurtlu hinkalı kaşıklamaya başladılar. Ömer her zamanki gibi heyecanla anlatmaya başladı, Nika'yla senenin ilk geyik böğürtüsünü duyduklarını söyledi. Geyiğin sesini taklit edip, bir tek kendi gülerek anlattı. "Nika'nın emisi gibi bögürüyordu!" deyince hepsi güldüler.

"Ne zamandır Otar'ın sesi duyulmuyor kuleden. Akşamları gelir şarkı söylerdi. Epeydir görmedim, nerelerde ki?" diye sordu Ahmet Ağa. Sonra gözleri, karısının ağlamaktan kızarmış gözleriyle rastlaştı. Gözlerinin beyazı kırmızıya dönmüş, altlarında mor torbalar oluşmuştu, gaz lambasının ışığında bile fark ediliyordu.

"Senin canın sıkılmış yine." dedi yumuşak bir sesle.

Selvi Hanım önce bir şey söylemedi. Bir iki yutkunup iç çekti.

"Bugün bir cip geldi de... İçinden adamlar indi. Pohoronka getirip elime verecekler diye çok korktum. Ondan sıkıldı içim biraz. "

"Ne zaman geldiler adamlar?"

"Hava kararmadan önce... Cipten inip köyü dolaştılar. Evlere baktılar. Sonra da çekip gittiler."

"Tanıdığımız, bildiğimiz adamlar mı?"

"Biri o uğursuz Zaza'ydı galiba. Diğerlerini hiç görmedim daha önce."

Ömer hemen lafa karıştı. Olağanüstü bir olaya tanıklık etmiş gibi heyecanlıydı. Kendisinin de dere kenarındayken cipi gördüğünü, bir gün önce cipin Hevot'a da gittiğini anlattı telaşla.

Selvi Hanım oğlunun söylediklerini duymadı bile. O kendi lafını bitirir bitirmez, onların yanında ağlamamak için evin içine kaçmıştı. Ahmet Ağa'nın yüzünden endişe okunuyordu.

"Köyde cipin ne işi var ki? Zaza neden geldi acaba buraya?" diye mırıldandı kendi kendine.

Zaza hiçbir zaman hayır için gelmezdi. O buralara geldiyse, bir uğursuzluğu da peşinden sürer getirirdi. Bunları düşününce bedenini, sebebini bilemediği bir huzursuzluk sardı. Kötü şeyler olacağını hissetti. Selvi Hanım'dan üç adamın cipten inip köyün içinde dolaştıklarından başka laf alamadı. Adamlar ne ettiler, neyle ilgilenip en çok hangi eve baktılar, bunlar hep kafasını kurcaladı. Ömer, bir gün önce Şotaların köyünden de bir cip geldiğini söyleyince, "Şota'da havadis vardır" diye düşündü. Onda hep havadis olurdu.

"Hadi Ömer, kalk Hevot'a gidelim. Sen de Nika'yla oynarsın biraz."

Ömer dünden hazırdı. Hemen kalkıp lastik ayakkabılarını ayaklarına geçirdi.

Tahta masaya düşen kahverengi ceviz yaprağı mevsimin değiştiğini haber veriyordu. Otar, kurumuş kaskatı olmuş yaprağı eline alarak parmaklarıyla ufaladı. Yüzü endişeden kaskatı kesilmiş Şota pür dikkat ağabeyini dinliyordu. Otar, Abastuban'dan dönerken uğradığı Ahıska'da Zaza Zurabişvili'nin onu NKVD'ye çağırıp sorguladığını anlatıyordu canı sıkkın.

"Bir sürü soru sordu. Neden boş boş dolaşıyorsun? Neden

Kolhoz'da değilsin? Cephede askerlerimiz aç biilaç Nemçugalara göğüslerini siper ederken, ben burada ne işe yarıyormuşum..."

Şota'nın mimikleri adeta donmuş gibiydi. Alnında derin kırışıklar ortaya çıkmıştı. Oflayıp puflayarak söylendi.

"Çok tehlikeli bir adamdır o, Otar. Anasını bile sevmez o. Birine taktı mı kene gibi yapışır, canına okuyuncaya kadar da bırakmaz!"

"Bunca senedir ne yaptığımı sordu, her şeyi ama her şeyi deşti durdu. Ne iş yapardın dedi. Patates tarlalarında çalışır, bir de ava çıkardım dedim. Keyfin iyiymiş diye sırıttı. Bizim orada geniş topraklar yoktur ki dedim. Tarlada herkese yetecek kadar iş düşmez dedim. Anlattım işte. Üzüm yetiştirdiğimizi, şarap yaptığımızı filan. O sordu ben söyledim."

"Zaza dün bir cip ile köye gelmiş. Yanında da iki kişi varmış" diye söze karıştı Mişa. Söyleyip söylememekte tereddüt etmişti. Babasıyla amcasının zaten canları çok sıkkındı. Yangına körükle gitmeyeyim diye düşündü. Fakat sonra yapamadı. Bilsinler ona göre tedbirini alsınlar istedi. Cip köyün içinde, pınarın orada durmuş. İçindeki üç kişi yaya olarak köyü dolaşmışlar. Ama Şota'ların evinin o tarafa çıkmamışlar.

İki kardeşin yüzlerindeki tedirginlik arttı.

Otar'ın içini bir kurt yiyip tüketiyordu sanki. Alnındaki ve kaşlarının arasındaki kırışıklıklar gaz lambasının ışığında derin kara çatlaklar gibi görünüyordu.

Şota da, ağabeyinin canını daha fazla sıkmak istemiyor, ama endişesini gizlemeyi de beceremiyordu.

"Tarladan ayrılma Otar. Ahıska'ya da inme bir süre. Balık da tutma. Ortalıkta dolaşma. Bir süre unuttur kendini herkese!"

Otar kafasıyla evetledi. Kolhozda çalıştığı zamanlardan arta kalan vakitlerde ava çıkar, balık tutar, fazlasını pazara götürür satar diye aklından geçirmişti. Ama burada insanlar tarlaya girdi mi çıkamıyorlar, akşam karanlığından önce evlerine dönmüyor-

lardı. "Svanetya'da ne kadar rahatmışız" diye düşündü. Kış geldi mi bütün dünya onları unuturdu zaten. Toprak donar, her yeri adam boyu kar kaplardı. İlk kar yağdığında, geniş yapraklarındaki beyaz örtüyü silkeleyip üzüm toplarlardı. Soğuk kış günlerini koşkide sıcak sobanın karşısında rahı ve şarap içerek geçirirlerdi. Yazın da öyle bütün hayatları tarlada geçmezdi. Toprak yoktu ki eksinler. Haftada bir kolhozun kamyonu gelir, depodan patatesleri alıp götürürdü. Bir hafta sonra yeniden gelinceye kadar dışarıdan kimse uğramazdı.

"Ne rahatmışız meğer" dedi bu sefer Şota'nın duyabileceği şekilde.

Sonra sustu iki kardeş.

Sessizliği Ahmet Ağa ile Ömer'in ayak sesleri bozdu.

Ahmet Ağa lafı fazla uzatıp dolandırmadı. İçini kemireni hemen ortaya atıverdi.

"Bugün bir cip gelmiş bizim köye. İçinde o Zaza'yla iki adam varmış. Köyde yürümüşler, evlere bakıp çekip gitmişler sonra. Şota, bu adam hayra gelmez. Ne zaman gelse bir uğursuzluk getirir, laneti peşinden çeker gelir bu adam. Niye geldi ki? Ömer'den duydum, dün de sizin köye gelmişler diye. Var mı bir haberin? Ne iştir bu Şota?"

Ahmet Ağa'nın sözleri iki kardeşle Mişa'yı gevşetti. Zaza'nın başka köylere de gitmiş olması, endişelerini hafifletti. Kasılan yüzleri yumuşadı, alınlarındaki kırışıklıklar azaldı. Olup biteni anlattılar Ahmet Ağa'ya. Zaza'nın Otar'ı Ahıska'da nasıl sorguladığını da.

Zaza'nın neden köyleri ciple dolaştığına akıl sır erdiremediler. Ama hepsi onun bir kötülük peşinde olduğunu biliyorlardı. Zaza, içiyle dışıyla kötü bir adamdı. Köylerinde dolaşıp da onların evinin tarafına gelmemesi Otar'ı biraz rahatlatmıştı. Yoksa kendi peşinde olduğunu düşünüp iyice ürkecekti.

Zaza'nın gelişinin nedenini çözemeden başka sohbetlere gir-

diler. Ömer ile Nika karanlıkta düşe kalka koşturup oynarken, ceviz ağacının dibindeki konuşmalar sürdü gitti. Konu her zamanki gibi harbe geldi. Otar Ahıska'ya indiğinde duyduklarını anlattı. Cepheden haberler çok güzeldi. Yüzleri hepten gevşedi.

"Şu harp bitse, Mehmet ile Cemil sağ salim dönse inşallah" dedi Ahmet Ağa. Baba yüreğinin derinliğinden geldi sesi. "Cemil'im geçenlerde bir mektup yazmış, iyiymiş de. Mehmet'ten ne zamandır haber alamıyorum. Kötü haber gelecek diye çok korkuyorum Şota."

Mişa, laf cepheye geldiğinde en doğru sözü edebilecek kişinin kendi olduğunu gösterircesine atıldı:

"Cephede asker öldü mü, pohoronkayı hiç bekletmezler. Bekleten subay suç işlemiş olur. Bırak öleni, yaralananı da hemen bildirirler ailesine. Ondan sen hiç dert etme Ahmet emi. Mehmet'in başına bir iş gelmiş olsa duyardık.'"

"Peki ya esir düştüyse?"

Esir düşmek, ölmekle birdi. Esir düşen asker Almanlardan kurtulup bir yolunu bulup Sovyet'e geri dönse bile ömrünün geri kalanını Sibirya'da tamamlardı. Sovyet askerlerine esir düşmektense ölmeleri söylenmişti. Esir düşen asker korkaktı. Esir düşen asker haindi. Bir kere esir düştü mü, kaçıp kurtulsa bile artık onun yeri hainlerin kapatıldığı çalışma kamplarıydı.

"Sizlerin pasportlarda* Azerbaycanlı yazmaz mı Ahmet emi?"

"Yazar."

"O zaman korkma esir düşer diye!"

"Neden korkmayayım ki a oğul? Fridsilerin eline düşse bir azap, geri gelse bin azap. Ölümden farkı var mı bunun?"

Mişa sıkıntıyla ellerini ovuşturmaya başladı. Söylemek istediği bir şeyi söyleyememenin sancısını duyuyordu. Karşısında en iyi arkadaşının babası, evlatlarını düşünüp kahroluyor, o ise onu

---

* *Kimlik belgesi.*

rahatlatacak iki kelime laf etmeye korkuyordu. Ellerini ovuşturarak, parmaklarını çıtlatarak bir süre düşünceleri gitti geldi. Sonra sesini olabildiğince alçaltarak anlattı. Cephede çok şeylerin konuşulduğunu, bunların pek çoğunun da doğru olduğunu, Almanların yakaladıkları Sovyet askerlerinden kimliğinde "Azerbaycanlı" yazanları esir kamplarından çıkarıp Türkiye'ye gönderdiklerinin söylendiğini anlattı. Bu söylenenlerin doğruluğundan hiçbir tereddüdü olmadığı belliydi. Ahmet Ağa'nın içi rahatladı. Demek esir düşmek ölümle bir olmayacaktı Mehmet için. Bu duyduklarını hemen Selvi Hanım'a yetiştirmeliydi. Gitmek üzere süratle ayağa kalkıp bağırarak Ömer'i aramaya başladı.

İki gün sonra gün doğmadan bir cip yine Hevot'a geldi. Bu kez Şotaların yokuşunu tırmanmaya başladı.

Önden Zaza indi. Ağzından kaçmak istercesine dışarı taşan sapsarı çarpık dişleriyle sırıtan bir yüz ifadesi vardı. Hep tıkalıymış hissi veren burnu nefes alırken hırıldar, o da rahat nefes almak için ağzını açık tutardı.

Cipten ininceyumruklarını sıkıp gerinerek serin dağ havasıyla ciğerlerini şişirdi. Uyuşan bacaklarını hafifçe oynatarak yere vurdu. Elini beline götürerek, tabancasını kabzasını yoklayıp, kılıfın çıtçıtını açtı. Cipten inen iki adamdan birinin elinde tüfek vardı. Zaza, hırıldayarak göğsünü tekrar şişirip, ciğerlerinin kirlettiği dağ havasını ağzından üflerken, adamlara kaşlarıyla evin kapısını gösterdi.

Tüfekli adam büyük adımlarla eve yaklaşıp, kapıyı yumruklamaya başladı. Ev zangır zangır titredi. Korkulu gözlerle kapıyı açan Şota oldu. Bütün ev ahalisi uyanmış, onu siper almış gibi arkasından merakla kimin geldiğine bakıyorlardı. Bir tek Otar

yoktu. O hiçbir şeyin farkında olmadan derin derin uyuyordu.

Şota'nın endişe dolu gözlerine bakmadı Zaza. Onun bir şey söylemesine fırsat vermeden, burnundan hırıltıyla çektiği nefesini püskürterek konuştu:

"Otari nerde?"

"Burada, uyuyordur. Bir sorun mu var Zaza Efendi?"

"Gelsin hemen buraya?"

"Bir sorun mu var?"

Zaza cevap vermedi. Sadece sert ve bıkkın bakışlarla, ağzından soluyarak, hırıldayarak Şota'ya baktı. Şota, Mişa'ya bakıp kafasıyla yukarıyı işaret etti. Birkaç saniye sonra, önde Otar, arkada Mişa aşağıya indiler. Otar'ın uykulu gözleri Zaza'yı kapıda görünce korkuyla büyüdü.

Zaza, yine başını başka tarafa çevirerek, ona eşyası varsa yanına almasını söyledi.

Otar etrafına bakındı, uzun kağnısı dut ağaçlarının altında yatıyordu. Öküzü ise Şotaların tek ineğiyle birlikte ahırdaydı. Üstündekilerden başka hiçbir eşyası olmadığını söyledi. Adamlar onu itip kakarak cipe bindirdiler. Sabahçı kuşların seslerini bastıran cip, uğultuyla yokuşu inerek gözden kayboldu.

Şota titreyen dizlerine daha fazla sahip olamayıp kapının eşiğine, olduğu yere çuval gibi çöktü. Karısı ve çocukları da sessizce onun yanına çömeldiler. Gözlerini toprağa dikip, hiçbir şey konuşmadan öylece durdular.

Sonra, Şota hiddetle ayağa fırladı. Göz açıp kapayıncaya kadar üstünü değiştirip aşağıya indi.

"Ben Orsep'e gidiyorum. Vitali Efendi'yi bulayım. Onun sözü geçer. Büyük madalyası var, herkesi tanır. Otari'yi neden götürdüler, ancak o öğrenebilir. Hem yardımı da olur onun."

Bunları söyledikten sonra, koşar adımlarla yokuştan aşağıya

indi. Uravel üstündeki tahta köprüyü birkaç adımda geçip, sanki uçmak istercesine Orsep'in yokuşunu tırmandı.

Okulun kapısını yumrukladı. Vitali Efendi söylenerek mahmur gözlerle kapıyı açtı. Karşısında Şota'yı görünce bütün vücudu gerildi. Şota iki cümleyle özetledi olanları. Vitali bir sigara yaktı.

"Sen şimdi git Şota. Ben öğrenmeye çalışırım ne olduğunu. Ama NKVD suçsuz yere kimseyi sabah böyle alıp götürmez, bunu da bilmiş ol."

"Otari'nin ne suçu olacak ki Vitali Efendi?"

"Onu ben bilemem, belki sen de bilemezsin. Sen şimdi evine git."

Şota'nın içi daralıyordu. Oradan kalktı, yokuştan aşağıya hızla yürüdü. Sonra vazgeçti, geri döndü. Ahmet Ağaların evine gelip, kapılarını dövdü. Onlar çoktan uyanmışlardı, Ahmet Ağa tarlaya gitmek üzereydi. Bahçede oturdular, Şota'nın olanları anlatırken sinirleri boşaldı, sesi titreyip ağlamaya başladı. İçeriden açık kapıdan merakla dinleyen Selvi Hanım da ağlamaya başladı. Beyaz tülbendiyle gözlerini kuruladı. O Zaza domuzu, Hızır Aleyhisselâm gibi adamı alıp götürmüştü öyle mi? O adam geldikten sonra Cemil'den ve damatlarından mektup almışlardı. O adam gelmeden hemen önce Mişa askerden dönmüştü. Sıra onun evlatlarındaydı. Mehmet'le Cemil de dönecekti yakında. Öyle demişti Şota'nın ağabeyi. İlk kez evinin önünde gördüğünde evlatların sağ salim dönecekler demişti.

Şota o sabah huzursuz yüreğini göğsüne sığdıramadı. Bedeni hislerine dar geldi. Kâh oturdu, kâh kalktı. Derinlere bakıp düşünüp durdu. Dalıp dalıp gitti. Söylenenleri duymadı hiç. Sonra ayağa fırladı birden. Ahıra gidip atlardan birini hazırladı. Atı kamçılayıp mahmuzlayarak, toz duman içinde Ahıska'ya doğru sürdü.

Ahıska'ya girdiğinde atı terden sırılsıklam olmuştu. Hayvanı

pazar yerinin önünde bir direğe bağlayıp, kimsenin yanından geçmeye cesaret edemediği NKVD binasına doğru koşar adım yürüdü. Bina göründüğünde adımları yavaşladı. Yol boyunca atını mahmuzlarken yaşadığı o hırçın hisleri, her attığı adımla sokaklara dökülüp vücudunu terk etti. Binanın önüne geldiğinde ise bir kedi yavrusu gibi ufalmış, bedenini korku sarmıştı. İçeri girip girmemekte tereddüt etti. Sonra adımları geri gitse de kapıyı itti, sürünür gibi isteksizce merdivenleri çıkmaya başladı. O an bir pişmanlık duydu. Karısını, iki çocuğunu düşündü. En çok da Nika geldi gözünün önüne. Henüz on iki yaşındaydı oğlu. Otar'ı neden aldıklarını öğrenmek için geldiği bu yerde kendisini de alıkoyarlar diye çok korktu. Korkusuna yenildi, sessiz olmaya çalışarak ama hızla tekrar aşağıya indi. Dışarı çıktığında, tez adımlarla pazar yerine döndü. Atın yularından çekerek burnunu köylerinin yönüne çevirdi. Sonra vazgeçip tekrar bağladı ve Moşe'nin dükkânına doğru gitti.

O dükkândan içeri girerken, Yahudi erzakçı sandalyesine kaykılmış, hafif bir şekerleme yapıyordu. Kapının sesini duyunca sıçrayarak uyandı.

"Votkan var mı Moşe Efendi?"

Moşe, hiçbir şey söylemeden tozlu bir şişe votkayı tezgâhın üzerine koydu.

"Otar'ı götürdüler!" dedi Şota ağlamaklı bir sesle.

"Bilorum, duydum" diye yanıt verdi Moşe üzüntüyle.

"Sen bir şey yapamaz mısın Moşe? Senin hatırlı dostların var... Sen bir şey yapamaz mısın?"

Şota'nın yalvarmaları Moşe'ye çok dokundu. Sıkıntıyla yutkundu. Onun, Otar için artık yapabileceği hiçbir şey yoktu. Stalin'e hakaret ettiğini söylüyorlardı. Bunun için değil sürgün edilmek, insanın derisini bile diri diri yüzerlerdi. Keşke yapabileceği bir şey olsaydı.

"Ne yapabilirim ki Şota?" diyerek başını öne eğdi.

Şota, atını mahmuzlamayıp kırbaçlamadan köyün yolunu tuttu.

Kendini çok değersiz hissetti. Boynunu büküp, ruhunu ve parçalanmış gururunu orada bırakarak Ahıska'dan ayrıldı.

Ahıska'dan döndükten sonra, belki bir şeyler öğrenmiştir umuduyla iki gün boyunca Vitali'nin kapısını aşındırdı. Fakat Vitali'nin söyleyebilecek bir şeyi yoktu. Onu her gördüğünde kaçtı. İki günün sonunda, Şota yine akşam vakti okula geldiğinde ise artık kaçmadı. Sözü hiç uzatıp dolandırmadan, Otar'ın Sibirya'ya sürgüne gönderildiğini öğrendiğini söyledi. Şota'nın vücudundan bütün kan çekildi sanki. "Neden?" diye sorabildi, ağlamaklı bir sesle. "Bilmiyorum" diye cevap verdi Vitali, gözlerini yerden ayırmadan.

Şota, güçlükle toparlanıp Ahmet Ağaların evine doğru yürüdü. Bahçedeki divanın üzerine külçe gibi düştü. Hava kararmıştı, Ahmet Ağa ise henüz tarladan gelmemişti.

Ahmet Ağa evine girerken, bahçedeki tahta divanın üzerindeki gölgenin kim olduğunu hemen anlayamadı. Dirsekleri dizlerinde, yumruklarını şakaklarına dayamış toprağa bakan bu karartının Şota olduğunu fark edince yüreği hop etti. Çok kötü bir şeyler olduğu belliydi. Birbirinden kötü düşünceler, uğursuz şeyler geçti aklından. Oğullarından kötü haber getirdiğini sandı önce. Hatta Şotaların evlerinin yandığını, Almanların Gürcistan'a girdiğini bile düşündü.

"Otari'yi gulaga sürmüşler!" dedi inleyerek Şota. Başka bir şey diyemedi. Başını ellerinin arasına alıp, bütün dünyayla bağını koparmak istermişçesine avuçlarıyla kulaklarını örttü. Ahmet Ağa'nın da dizlerinin bağı çözüldü. Tahta sedirin kenarına çöktü. Sıkıntıyla çenesini, yüzünü ovuşturmaya başladı. Uzun süre sessizlik oldu. Sonra Ahmet Ağa kısık bir sesle sordu:

"Neden?"

Şota konuşamadı. Sadece omuzlarını silkip, iki gündür içine akıttığı göz yaşlarını dışarıya bıraktı, hıçkırarak ağladı.

O gece gözüne uyku girmedi Ahmet Ağa'nın. Çocukluk arkadaşı,

kadim dostu Şota'nın öyle sarsılarak ağlaması çok canını acıttı. Otuz sene sonra ağabeyine kavuştuğu için ne kadar da mutluydu. İyi adamdı Otar. Bir anlam veremedi sürgün edilmesine. Zaza'ydı, mutlaka Zaza'ydı bunun sorumlusu. O uğursuz sırtlan kara yüzünü gösterdiğinde mutlaka canlar yanardı.

Otar sınırın öbür tarafında kalan ağabeyini hatırlatıyordu Ahmet Ağa'ya. Şota'yla o nasıl yakın dostlarsa, ağabeyi de Otar ile eskiden öyle iyi dosttu. Otar'a baktı mı ağabeyini görür gibi olurdu. Şimdi Otar gidince, kendi ağabeyini bir kez daha yitirmiş gibi içi yandı.

7 Noyabır

En inatçı sarı yapraklar bile artık dallarda tutunamıyor, rüzgâr üfledikçe bir iki sallanıp, fazla direnmeden dönerek toprağa düşüyorlardı.

Kasım'ın ilk günleriydi. Havalar soğumuş, insanlar çabucak evlerine kapanır olmuşlardı. Tarladan daha erken dönüyor, telaşla kış için son hazırlıklarını yapıyorlardı.

Gün batarken, evlerin avlularından, bahçelerden insanların kışın ısıtacak olan odunları doğrayan baltaların sesi geliyor, sanki hepsi tek bir baltanın yankısıymış gibi birbirlerine karışıyordu. Karanlık inince her yer ıssızlaşıyor, köyleri sessizlik basıyordu. Evlerin dışı tenhaydı. Sokaklar boştu. Yaz akşamlarında yer sofralarının serildiği bahçeler artık ıssızdı. Divanların minderleri alınmış, hasırlar rulo yapılıp kaldırılmıştı. Bahçedeki isli taş ocaklar sönmüş, sanki ateş bile üşüyüp evlere sığınmış, bacalarından tütmeye başlamıştı. Kışın habercisi serin rüzgârlar, ormanın kara dalları arasından ıslık çalarak süzülüp, evlerin dumanlı çatılarını yalarken, tüylerini kabartmış tostoparlak olmuş kuşlar, kuytu dalların arasında, son yaprakların altında birbirlerine sokulup ısınmaya çalışıyorlardı. Ağustos böcekleri çoktan susmuştu. Kürkleri uzayan Kafkas köpekleri huzursuzca rüzgârı kokluyor, kar köyleri sardığında inecek kurtlar için kendilerini şimdiden hazırlıyorlardı. Kurtların henüz sesleri çıkmıyordu ama, soğuk rüzgâr çakalların ince ulumalarını sarı yapraklarla birlikte tepelerden köye savuruyordu. Rüzgârı koklayan, koca

başlı Kafkas köpekleri çakalların sesine kulaklarını kabartıyor, bu tiz haykırışlara genizlerinden tehditkâr bir homurtuyla karşılık veriyorlardı.

Kocaman sarı gözlerinde ayışığı parlayan bir baykuş, dalların arasından gerdan kırarak çayırları izliyordu. Keskin gözleri, rüzgârın dalgalandırdığı otlar arasındaki farklı bir kıpırtıyı hemen seçti. Ayaklarıyla kendini boşluğa iten yumuşak tüylü büyük kuş, sessizce kanatlarını çırparak, titreyen otların üzerine bir hayalet gibi süzüldü.

Bögrümayı geride kalmış, ama erkek geyikler ormanın derinliklerinde dudaklarını büzüp, havayı koklayarak böğürmeye devam ediyorlardı. Rüzgârın uğultusu bile çatal boynuzlu kızıl geyiklerin seslerini bastıramıyordu. Çayını yudumlayan Ahmet Ağa geyiklerin sesini dinlerken mahsunlaştı.

"Zavallı Otar!" diye mırıldandı.

Ahmet Ağa'nın ve Ömer'in kulağına artık bu geyiklerin böğürtüsü bir ağıt gibi geliyordu. Daha birkaç hafta önce böğüren geyiklerin sesini Otar'ın şarkı söyleyişine benzetip gülmüşlerdi. Uzaktan gelen bu sesler artık onları sadece üzüyordu.

Otar gittikten sonra Zaza'nın ön koltuğuna kurulduğu cip bir daha görünmedi. Ama aşağı köylerde bazı yabancıların peydahlanıp köyleri dolaştığı, muhtarlarla konuştukları, insanları izledikleri söylentileri gelmeye başladı. Köylüler bunun iyiye işaret olmadığını hissediyor, ama bir anlam da veremiyorlardı. Ne zaman iki köylü bir araya gelse, karanlık yüzlü bu yabancıları konuşuyordu. Yabancılara ilişkin söylentiler kulaklardan dile geçtiğinde daha fazla kararıyor, dillerden başka kulaklara, oradan da yüreklere gece gibi yayılıyor, kısalan günlerin kasvetiyle birleşip insanları huzursuz ediyordu.

Özellikle yaşlılar çok tedirgindiler. Otuz sene önce yaşananları, insanların, köylerin nasıl birbirine düştüğünü, evlerin yakılıp,

insanların öldürüldüğünü, hayvanların telef edildiğini görenler, her yerde ortaya çıkan bu yabancılardan rahatsız oldular. Harp zamanı, askerde olması gereken sapasağlam adamların buralarda ne işi vardı? Asker değildiler, üniformaları yoktu. Devletin izni olmadan oralara yabancı arı bile gelemezdi. Peki kimdi bu adamlar?

"Köylülerin malını mülkünü saymaya gelmişler" dedi bir köyün muhtarı. Devletten sakladıkları bir şeyler var mı diye dolaşırmış adamlar. "Koyunları, keçileri, atları ve hatta tavukları, kazları bile sayarlarmış" dedi bir başkası. Kimsenin gizleyecek bir şeyi yoktu ki! Nasıl olsundu? Gulaga gitmekten cehenneme gitmek kadar korkardı herkes. Köylü inandı adamların onların hayvanlarını saymaya geldiklerine. Gelenlerin çok başka misyonları olduğunu, hayvanları değil, insanları gözleyip saydıklarını bilemediler. Birkaç gün sonra adamlar söylentileri gibi uçup gittiler.

Çocukların ise umurlarında değildi hiçbir şey. Onları ayrı bir heyecan sarardı Noyabır* gelince. En sevdikleri gün bu aydaydı. Noyabırın yedisindeki Bolşevik devriminin yıldönümü törenlerini koca bir sene beklerlerdi. Köy çocukları için, dünyada daha eğlenceli bir şey olamazdı. O sabah erkenden okullarına giderler, boyunlarına kırmızı eşarplar bağlarlardı. Öğretmenleriyle at arabalarına doluşurlar, Ahıska'nın yolunu tutarlardı. O gün kimse okula gitmez, kimse çalışmazdı.

Ömer döşeğinin tam karşısındaki bir çiviye asılı kırçıllı paltosunu seyrederek uykuya daldı. Ertesi gün paltosunu giyip bütün sınıfıyla birlikte Ahıska'da boy gösterecekti. Ellerinde kızıl bayraklarla, öğretmenlerinin arkasında gururla ağaçlık caddede sırayla yürüyeceklerdi. Nino'yu da görürdü mutlaka. Kimse kaçırmak istemezdi törenleri.

---

* *Kasım ayı.*

Rüyasında ayaklarını yere vurarak kalabalığın arasında yürüyordu Ömer. Cemil'i de gördü. Askerden dönmüş, yolun kenarında durmuş, onlar resmi geçit yaparken el sallıyordu. Yakasında Vitali Efendi'nin madalyasının aynısından vardı. Mehmet ağabeyi ise yoktu. O askere gideli o kadar uzun zaman geçmişti ki, Ömer onu artık rüyalarında bile görmüyordu. Cemil'in hasreti ise tazeydi, yokluğu Ömer'in içini paralıyordu. Cemil'in demiryolu inşaatından dönmesini ne kadar da beklemişti... Ağabeyi gelsin ne oyunlar oynayacaklar, birlikte derede balık tutacaklardı. Yakınlarda demiryolunun bittiği haberi gelmişti, kimse gitmeyecekti çalışmaya bir daha. Ama neye yarardı Cemil gittikten sonra. Ne tren, ne demiryolu umurundaydı artık Ömer'in. Böyle dediğinde babası ona çok kızmıştı. "Kimse o demiryolu için boşuna çalışmadı!" diye paylamıştı onu. Sonra da bilgiç bilgiç eklemişti: "O demiryolu, bir gün bütün sevdiklerimizi; hem Mehmet'i, hem de Cemil'i, bize getirecek inşallah..." Hepsi birden "İnşallah!" demişlerdi tutmaç çorbasını içerken. En içten inşallah Selvi Hanım ile Selma'dan gelmişti, dillerinden değil, kalplerinden söylemişlerdi. Selma umut dolu gözlerle "Demiryolu bütün sevdiklerimizi mi getirecek?" diye sorunca, Ahmet Ağa boynunu bükmüş, yıllar önce dikenli tellerin ayırdığı ağabeyini düşünüp üzülmüştü...

O gece Vitali Efendi, gaz lambasının fitilini biraz daha dışarı çıkararak, taş okuldaki odasını aydınlattı. Sandıklarının birinden çıkardığı takım elbisesini kömür ütüsüyle güzelce düzeltti. Sardığı bir sigarayı kömürün korunda yakıp, keyifle tüttürmeye başladı. Elbisesinin ütüsü bitince, bir bebeği kucaklar gibi alıp, özenle yatağının üzerine serdi. Sonra, sandığının içinden küçük beyaz bir bohça çıkarıp, papatya falına bakar gibi yavaşça ve özenle açtı. İçinden çıkardığı çeşitli biçimlerde, en çok da kırmızı şeritleri olan madalyaları küçük bir kadife parçasıyla ovarak parlattı. Her birini ovarken madalyanın verildiği anı sanki tekrar yaşadı. Madalyaları yeni ütülediği ceketinin sağ göğsüne, yakasının hemen yanına özenle iliştirdi. Lenin Nişanı'nı en son

parlattı. Ağzıyla hohlayarak, kadifeyle bile zarar vermekten korkarak, yavaşça ovuşturarak, okşar gibi parlattı. Diğer madalyalarına göstermediği bir özenle ceketinin sol göğsüne tek başına iğneledi. Sonra buruşturmamaya gayret ederek ceketini dikkatle giydi. Lenin Nişanı'nın durduğu yeri beğenmedi, kalbinin hemen üzerinde dursun istiyordu. Dikkatle çıkardı, tam kalbinin üzerine tekrar iğneledi. Sonra aynanın karşısına geçip kendini beğeniyle seyretti. Arkasındaki duvarda asılı Lenin ve Stalin'in çerçeveli fotoğrafları da onun yüzüyle birlikte aynaya yansımıştı. İki fotoğraf da aynı boydaydı, ama Stalin'inki daha büyük görünüyordu...

Aynada, yoldaşlarına ateşli devrim konuşmaları yapan o genci gördü yine. Göğsünü şişirip kasılarak kendine baktı. Petrograd'ı, Troçki'nin trenini, devrim günlerini düşündü. Gözleri mutlu bir gülümsemeyle buğulandı. Sonra vurduğu kaçak Kızıl Ordu askeri aklına düştü, gülümsemesi dudaklarında dondu. O gece hüzün duyacağı hiçbir şey hatırlamak istemiyordu. Güzel karısını düşünerek başka bütün düşüncelerini aklından silmeye çalıştı. Aynaya yeniden baktığında, Yoldaş Stalin ve Yoldaş Lenin'in yansıyan görüntüleri arasında kendi yüzünü değil, buz mavisi gözleriyle ona bakan o askeri gördü. Bütün keyfi kaçtı. Yatağının altından çıkardığı bir şişe votkanın kapağını hoyratça açtı. Bir dikişte şişenin yarısını boğazından içine boşalttı. Ütünün içindeki kor hâlâ kıpkırmızıydı. Uzun parmaklarıyla sinirli bir şekilde, aceleyle bir sigara daha sardı. Sigarasını votkanın geri kalanına yoldaş yaparak, birkaç yudumda şişenin tamamını bitirdi.

Sandığın üzerinde duran akordeonunu boyununa takıp, kıvraklığını kaybetmiş parmaklarıyla Petrograd'daki gençlik yıllarında çok sevdiği bir parçayı çalmaya başladı.

"İsmim Katya!*" demişti güzel kız, gözlerini açtığında. Kurtarıcısına bakarken gözleri minnetle ışıldıyordu.

"Gözleri ne kadar güzelmiş!" diye düşündü genç Vitali.

---

* *Yekaterina'nın kısaltılmış kullanımı.*

O zamanlar genç bir üniversite öğrencisiydi. Hayatına hiçbir kadın girmemiş, hiçbir kadına bu kadar yaklaşmamıştı. Bir kadının bir erkeği bu kadar etkileyebileceğini bilemezdi. O zamana kadar onun için bütün güzel kızlar sadece bakışmak içindi. Güzel kadınların bacaklarına, kalçalarına, göğüslerine bakmak, her erkek gibi onun da hoşuna gidiyordu. Ama bir kadının bundan daha fazla anlamı olmamıştı hayatında. Zamanının çoğunu üniversitenin kütüphanesinde geçiriyordu. Kitapların arasında kurduğu dünyadan başka bir dünya olduğunun farkında değildi.

Yekaterina onunla konuşurken, o daha önce hiç bu kadar güzel bir kadın görmediğini düşünüyor, göz göze gelmemeye çalışarak kızın yüzüne kaçamak mahçup bakışlar atıyordu

"Karnım çok aç..." dedi kız çekinerek.

Petrograd'ın kenar mahallelerinden birinde, arkadaşı Vladimir'le paylaştığı çatı katındaki odasında ona sunabileceği hiçbir şeyi yoktu. Kendini çok eksik, çok kaba hissetti.

Ceketini alıp hemen sokağa indi. Bütün dükkânlar kapalıydı. Açık olsalardı da cebindeki para artık bir şey satın alabilecek güçte değildi. Elleri cebinde ne yapacağını bilemeden Nevsky Bulvarı'na kadar yürüdü. Bulvarda yine insanlar vardı. Ama yüzlerini öfke değil, umutsuzluk sarmıştı. Çar'ın silahlı askerlerine karşı kuru insan kalabalığı ne yapabilirdi ki?

Açlığın sokaklara döktüğü insanlarla birlikte yürüdü.

Bulvarın ortalarına geldiklerinde, tam karşılarından, kışlık saray tarafından gelen askerleri görünce durdular.

"Herkes dağılsın!" diye bağırdı kumandan, elleri belinde, körüklü deri çizmelerinin üzerinde yaylanarak. Yerlerde bir gün öncesinden kalan kahverengiye dönmüş kan izleri duruyordu.

Askerler tüfeklerini kurarken, çocuklar kadınlara sokuldular. Soluk yüzlü kadınlar çaresiz ve korkuyla baktılar. Ama hiçbiri dağılmadı. Midelerini kemiren açlığın ölüm korkusunu bastırdığı bir andı. Bulvara çakılmış gibi hareketsiz öylece duruyorlardı.

"Açız!" dedi yaşlı bir kadın zayıf sesiyle.

"Ateş edin!" diye bağırdı kumandan.

Askerler birbirlerine baktılar.

"Ateş!" diye tekrarladı kumandan kalabalığı göstererek.

Tek bir tüfek patladı. Kumandan cansız yere yıkıldı.

Nevsky Bulvarı'nda aç insanlara yem olmaktan nasılsa kurtulmuş olan birkaç güvercin kanat çırparak havalandı.

Tüfeklerin namluları artık yerdeki kan izlerine bakıyordu. Askerler ağır adımlarla kalabalığa doğru yürüdüler. Onları kadınlar ve çocuklardan ayıran görünmez duvar yıkıldı ve bulvarın orta yerinde kucaklaştılar.

Bu kavuşma Çarlık Rusyası'nın tarihe gömüldüğü andı...

İki saat sonra, kollarına, boyunlarına kırmızı bezler, eşarplar bağlamış askerler kalabalıkla birlikte havaya ateş açarak yürüyordu. Aç askerler, aç kadın ve çocuklara karışmıştı. Bütün dükkânların kapıları, vitrinleri kırılıyor, içinde ne var ne yoksa kalabalık tarafından yağmalanıyordu.

Sadece Nevsky Bulvarı değil, bütün şehirde insanlar sokaklara dökülmüşler, "Kahrolsun Çar!" diye bağırıyordu. Her tarafta silahlar patlıyordu. Bir gece önce aynı kışlada uyuyan askerler bölünmüş, birbirlerine ateş açıyorlardı. Kırmızı eşarplı askerler karakolları basıp ele geçirdikleri silahları halka dağıtıyorlardı. Petrograd artık eski Petrograd değildi.

Ve Vitali, bir elinde votka şişesi, diğer elinde sadece zengin masalarını süsleyen irice bir parça jambon, yanında kendini kaçak bir yolcu gibi hissettiği kadına kavuşmak için mutluluktan sekerek, boynunda kırmızı bir eşarpla evine doğru yürüyordu.

Güneşli bir 7 Noyabır sabahında köylerin bütün çocukları kendiliklerinden, hiç zorlanmadan kalktılar. Gece pek çoğunun gözüne uyku girmemişti heyecandan. Ama hepsi cin gibi, gözleri ışıltıyla

bakıyordu. Koşarak gittiler okullarına. Her zamankinden bir saat önce okulun kapısında dizildiler. Hepsinin kıyafetleri tertemizdi, ütülüydü. Boyunlarında kırmızı eşarpları vardı.

Sonra Alişan öğretmen geldi. Çocukları teker teker baştan aşağıya süzüp kıyafetlerini düzeltti. Okulun önünde birkaç tane at arabası ardarda dizilmiş, çocukları Ahıska'ya götürmek üzere bekliyordu.

En son Vitali öğretmen geldi. Kömürlü ütünün jilet gibi ütülediği siyah takım elbisesinin içinde, göğsünde pırıl pırıl yanan madalyaları ve onlar gibi parlamasa da hepsini gölgede bırakan Lenin Nişanı ile muhteşem görünüyordu. Her adımında nişan göğsüne yapışıp sonra ayrılıyor, sanki kalbi bu kutsal gümüş ile birlikte atıyordu. Toprağa öyle sert ve gururla basıyordu ki, bacağının aksadığı belli olmuyordu.

At arabaları dağ köylerinden aşağıya inerken, öğretmenler çocuklara devrim marşları söyletiyorlardı. Her marştan sonra, en baştaki at arabasının önünde oturan Vitali öğretmen, ayağa kalkıp yumruğunu havaya sıkarak bağırıyordu:

"Yaşasın Stalin! Yaşasın ulu önderimiz!"

Çocuklar hep beraber, boğazları yırtılırcasına tekrar ediyorlardı:

"Yaşasın Stalin, yaşasın ulu önderimiz!"

Sonra Vitali öğretmen hemen yeni bir marşa başlıyordu. Dudaklarından dökülen ilk dizelerle birlikte bütün çocuklar da ona eşlik ediyorlar, sesleri dağlarda yankılanıyordu:

Uyan ey muhteşem ülke,
Ölüm-kalım savaşı için uyan.
Karanlık Alman ordularıyla,
Uğursuz güçlerle yapılacak mücadele için uyan!

Salıver ruhunun asil öfkesini,
Bırak bir dalga gibi kaynasın,
Halkın savaşı,
Kutsal savaş devam ediyor.

Biz iki ayrı kutup gibi
Düşmanız birbirimize.
Biz ışık ve barış için savaşıyoruz,
Onlar ise karanlığın hükümranlığı için.

Çocukların coşkusu ve heyecanına kapılan yelkovan sanki her zamankinden hızlı dönmüştü ve at arabaları Ahıska'ya girmişlerdi bile. Ahıska'nın kalesinin altından geçerken çocuklar marş söylemeye devam ediyorlardı. Başka istikametten, başka köylerden de kimi at arabası, kimi kağnıyla, kimi de minik sabırsız adımlarıyla, boyunlarında kırmızı eşarplı çocuklar ve diğer insanlar bu günün gelmesini bekleyen şehre doğru akıyorlardı.

Çocukları, yürüyüşün başlayacağı kolhoz deposunun bulunduğu yere doğru götürdüler. Sırayla dizilen çocuklar artık heyecanlarını içlerine hapsetmekte zorlanıyorlardı. Ağılda yerinde duramayan oğlaklar gibi kıpır kıpır bekleştiler. Her grubun önünde üst sınıflardan çocuklar ellerinde kızıl bayraklar tutuyorlardı. Bu flamacı çocuklar, sanki farklı ve daha üstün bir gezegenden gelmiş gibi diğer çocuklara şişinerek bakıyor, bu görevin onlara bahşettiği geçici olgunlukla yerlerine çakılmış gibi sessiz ve hareketsiz duruyorlardı. Kiminde orak çekiç vardı bayrakların. Kimisi ise sol üst köşesine altın renkli Gürcü harfleriyle SSSC* işlenmiş kızıl bayraklardı.

Sırıklarına sıkıca sarılmış ikişer çocuğun taşıdığı bez pankartlarda, kimi köşeli kiril, kimi yuvarlak Gürcü harfleriyle ya-

---

* *Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*

zılmış, devrimi, Lenin'i ve Stalin'i öven sloganlar vardı. Büyük önderlerini parçalanmış bir gamalı haçın üzerinde gösteren bir resim tutuyordu çelimsiz bir kız çocuğu. Ressamın özenerek yaptığı bu resimde Stalin'in gözleri daha kara, bıyıkları daha kalındı. Bir yumruğu havada, gözleri boşluğu delip geçiyor gibiydi.

O kalabalıkta göğsünde Lenin Nişanı asılı tek kişiydi Vitali Efendi. Çocukları son bir kez gururla inceledi. Ahıska'nın ve köylerinin bütün öğretmenleri ona saygı duyardı. Bu nişan, onun diğerlerinden üstün olduğunu gösterirdi.

Eliyle işaret ederek çocukları hizaya soktu. Diğer öğretmenlere kendinden emin hararetli talimatlar verdi. Öğretmenler son hazırlıkları telaşla tamamlayıp, öğrencilerini sıraya sokmaya çalışıyorlardı. Yolun iki tarafında halk toplanmış, meydana kadar yapılacak olan yürüyüşün başlamasını sabırsızlıkla bekliyordu.

Pazar yerinin paslı hoparlörleri cızırdadı. Her zamankinden daha yüksek sesle, insanın kulağını acıtarak marşlar çaldı. Marşlar bittiğinde bu defa Yuri Levitan değildi konuşan. Yoldaş Stalin ulusuna sesleniyordu. İnsanlar gözünü dahi kırpmadan, hayranlıkla kahraman önderleri Stalin'i dinliyordu. Stalin, savaşan kahraman Sovyet ordusunun başarılarını övdü. Bolşevik devriminin bütün dünya için ne kadar önemli olduğunu anlattı. Çocuklara seslendi, işçileri ve köylüleri selâmladı. Konuşması bitince, sesi sonuna kadar açık hoparlörler cızırdamaya devam etti. Ardından hemen bir marş çaldı. Marştan sonra hoparlörler sustu.

Sıra sıra çocukların en önünde dizilmiş bando takımı, şişman bir öğretmenin işaretiyle çalmaya başladı. Bütün çocukların bir yıldan beri bekledikleri an gelmişti. Göğüsler şişti, vücutlar dikleşti, başlar hafif geriye atıldı. Davulun tokmağı ile birlikte hepsi ayaklarını yere vurarak yürümeye başladılar. Kalabalığın arasından geçerken hepsi çok gururluydu. Yol kenarında bekleşen anneleri, babaları, onlara isimleriyle seslenirken, başlarını çevirmemek için kendilerini zor tutuyorlardı. Öğretmenleri, "Başınız

hep ileride olacak, hiç sağa sola bakmayacaksınız!" diye tembihlemişti. Pek az çocuk bunu başarabildi. Yakınlarının seslendiğini duyanlar, göğüslerini kabartarak başlarını seslere çevirdiler.

Ömer ile Nika yan yana yürüyorlardı. Onlara daha seslenen olmamıştı. Birkaç adım daha attılar ki, Nika'nın annesi ve babasını gördüler. İki küçük kafa onlara gülümsedi. Hepsinin gözleri mutlulukla parladı. Nika'nın gözleri Mişa'yı aradı. Onların yanında göremeyince dudaklarını sarkıttı. Harp gazisi ağabeyinin onu öyle asker gibi yürürken görmesini çok istiyordu.

Ömer yürürken başını çevirmemeye çalışarak, göz ucuyla annesini, babasını ve ablalarını aradı. Nika'nınkiler geldiğine göre onlar da oralarda bir yerlerde olmalıydılar. Meydana doğru yaklaştıkça, hâlâ göremediği için endişe etmeye başladı. Haki renkli kırçıllı paltosuyla zırh giymiş mağrur bir şövalye gibi yürüyen oğullarını görmek için bu kalabalığın arasında olmalıydılar. Heyecanlanan Ömer, öğretmenlerinin söylediklerini unutup, kafasını sağa sola çevirerek aranmaya başladı. Önce babasını, sonra hemen yanında annesiyle ablalarını gördü. Yüzünde tatlı ve utangaç bir tebessüm açtı. Birkaç adım ileride, yolun sağında, en önde duruyorlardı. Onlar Ömer'i çoktan fark etmişlerdi.

Ahmet Ağa oğluna nemli gözlerle ve gururla bakıyordu. Gözleri sabitlenmiş, dudaklarında buruk bir tebessüm donmuştu. Belli ki oğlunu seyrederken kafasında farklı düşüncelerle boğuşuyordu. Küçük oğlunun asker gibi ayaklarını vurarak yürümesinden duyduğu gurur, cephedeki iki oğlunun hasret acısıyla boğuluyor olmalıydı. Ömer, onların yanından geçerken, göğsünü olabildiğince şişirip, ayaklarını vurabildiği kadar sert yere vurdu. Rahatlamıştı. Herkesin annesi babası oradayken, onları göremeyince bir an endişe etmişti. Ama oradaydılar işte.

Tam yanlarından geçerken Selvi Hanım "Ömer!" diye seslendi. Sanki biraz önce endişeyle bakınarak onları arayan kendi değilmiş gibi, Ömer kaşlarını çatarak azarlar gibi baktı annesinin yüzüne. Öyle ya, öğretmenleri onlara sıkıca tembihlemişti,

"Kafanızı sağa sola çevirmek yok" diye. Annesi ise seslenerek onun dikkatini dağıtıyordu!

Ömer'in gözleri bu defa da kalabalıkta Nino'yu aradı. O da bu insanların arasında bir yerlerde olmalıydı. Nino'nun kırçıllı paltosuyla onu böyle asker gibi yürürken görmesini çok istiyordu.

Nika ise kendi derdine düşmüş, umutla hâlâ ağabeyinin peşindeydi. Başını çevirmemeye çalışarak, kalabalıkta aranırken, yolun öbür tarafından Mişa'nın sesi geldi. Nika'yla Ömer o tarafa baktılar. Ömer Mişa'yı değil, Nino'yu gördü başını çevirdiği yerde. İşte oradaydı ve onu yürürken seyrediyordu. Kız, gözlerinin içi gülerek ona el sallıyordu. Mişa da hemen yanında duruyordu. Parmakları tam olan sol eli havada, gururla kardeşine sallıyordu. Göğsündeki Vatanseverlik Savaşı Madalyası pırıl pırıl parlıyordu.

Kortejdeki en gururlu insan ise Vitali'ydi. Gözleri dolmuş, kıpkırmızı olmuştu. Yirmi yedi sene öncesine, devrim ateşini yaktıkları güne dönmüş gibi hissediyordu kendini. Sanki şimdi yürürken yirmi yedi yaş daha gençti. O zamanki gibi ayağı aksamıyor, ayaklarını o da sertçe yere vuruyordu. Arada bir gözlerini hafifçe aşağıya indirerek, göğsünde sallanan Lenin Nişanı'na bakıyordu. Yolun iki tarafındaki kalabalığın da onun gibi bu nişana hayranlıkla baktığından emindi.

Vitali Efendi'nin sert adımlarıyla sol göğsündeki Lenin Nişanı sallanır, sağ göğsündeki diğer madalyaları şıkırdarken, yol kenarında bekleşenlerden yaşlıca bir kadın iri göğüslerinin üstüne, kalbine yakın bir yere taktığı madalyasını gururla okşuyordu.

Ak tülbendine nemli gözlerini kurulayarak geçit yapan çocukları izleyen bu yaşlı kadın Esma anaydı. Ahıska'nın bir dağ köyünde yaşardı. On bir çocuk doğurmuştu ve göğsünde gururla taşıdığı bu madalya ona bunun için verilmişti. Sovyetler Birliği'ne on bir evlat yetiştirdiği için... Kocası birkaç sene önce hastalıktan ölmüştü. Kızları evlenip başka köylere göçmüşlerdi. Harbe uğurladığı iki oğlunun pohoronkası gelmişti. Nerede öl-

düler, nasıl öldüler, hep bunları sorar dururdu kendi kendine. İki oğlunu harpte kaybeden bu ananın ikizleriyle birlikte dört oğlu hâlâ cephedeydi. On bir çocuk doğuran bu yaşlı kadın birdenbire hayatta yapayalnız kalmış, dağ köyündeki soğuk evinde cephedeki oğullarını sağ salim kendisine bağışlaması için günün her saati Allah'a yalvarırdı.

Onun madalyası da Vitali Efendi'ninki gibi bütün bölgede tekti. Başka kimsede yoktu.

Vitali Efendi, Esma anayı görünce geçitten ayrılıp hemen yanına geldi. Kıvrak bir hareketle kırışık yüzlü ama dinç görünümlü bu kadını kolundan çekerek yeniden geçitteki çocukların arasına aldı. Şimdi minik çocukların arasında, bir eli hâlâ madalyasını okşayan yaşlı kadın, çocuklara ayak uydurmaya çalışarak yüzünde buruk bir tebessümle yürüyordu.

Okul çocukları pazar yerinin önündeki meydana geldiler. Ömer, Nino'yu tekrar görebilmek umuduyla etrafına bakıyordu. Parmaklarının uçlarında yükselerek, kalabalığın arasında Nino'yu bulmaya çalıştı. Ortalık mahşer günü gibiydi. Bu kalabalıkta Nino'yu nasıl bulacağını düşündü. Umutla aranmaya devam etti.

Başında yükselen uzun tüylü kara papağı olan davulcu, güçlü parmaklarını davulun üzerinde gezdirdi. Deri çizmeli, kara ceketli, kara pantolonlu delikanlılar, ceketlerinin göğüslerinde boş fişeklikler, bellerinde işlemeli gümüş renkli hançerleriyle toz duman içinde ayaklarını yere vurup meydana çıktılar. Başlarında tülleri, yerleri süpüren kar gibi beyaz elbiseleriyle, ince bilekli kızlar erkeklerin omuzlarının önlerinde durdular. Kızlar yürürken uzun etekleri altında ayakları görünmüyordu. Bacakları hareket etmiyor, yürümüyor, sanki kayarak gidiyorlardı. Her birinin incecik örgülü saçları bellerine kadar iniyordu. Saçlarındaki dört örgünün ikisini göğüslerinin üzerine indirmişler, ikisini sırtlarından kalçalarının üzerlerine salmışlardı.

Davulun ritmik sesiyle huzursuzca dans edip, kıvrak ayaklarıyla toprakla kavga eder gibi yeri döven beyaz papaklı erkeklerin hemen önündeki kızlar birer zarafet abidesi gibi mağrurdular. Gözlerini erkeklerden kaçırarak, uzun zarif ellerinin gizemli bir ayini anımsatan hareketleriyle, sanki erkekleri hiç önemsemediklerini göstermek istermiş gibi salınıyorlardı.

Erkekler ise, onlara kanat gerdiklerini göstermek ister gibi kollarının birini kızların sırtlarına doğru uzatmışlardı. Onca hoyratlıklarına rağmen kızları incitmekten korkuyor gibilerdi. Kolları kızlara değmeyecek kadar uzak, onlara sahiplendikleri hissini verecek kadar da yakındı. Kızlara dokunmaktan çekinen erkekler, bunun acısını üzerinde tepindikleri topraktan çıkarıyor gibi huysuzca dans ediyorlardı.

Sonra kızlar süzülerek, yine kayar gibi danstan çekildiler, meydanı erkeklere bıraktılar. Kızlar gidince erkekler daha da coştular. Davulcunun hünerli parmakları görünmez oldu. Düşmanının gırtlağını kesmeden önce onunla oyun oynayıp savaş dansı yapan ilkel kavim savaşçıları gibiydiler. Bütün Kafkasya'da erkekler böyle dans ederdi. Kuzeyin sarp dağlarının sertliğini bu danslarıyla ovalara ve meydanlara taşırlardı. İnsan boyu sıçrayıp, dizlerinin üzerine düşerek, yerlerde dönerek dans ettiler. İzleyenlerin gözleri, erkeklerin kıvrak ayaklarının hızına yetişemiyordu. Sonra kılıçlarla kamalar çekildi. Erkekler zıplarken, kılıçları da havada çakıştı. Kılıçlardan çıkan kıvılcımlar, gündüz aydınlığında bile gözleri kamaştırdı.

Kutlamalar öğlene kadar sürdü. Daha pek çok danslar edildi. Davullara düdükler eşlik etti. Sonra akordeonlar çaldı. Kızlar, erkekler bu defa daha yumuşak, daha güneyli dans ettiler. Davullar, düdükler ve akordeonlar susunca Aşık Ali geldi, meydanın ortasına kuruldu. Elinde sazıyla türküler söyledi. Şehla gözlerini kısarak, başını sağa sola sallayıp, bülbül sesini titreterek kalabalığı coşturdu. Stalin'e methiyeler düzdü bir türküsünde. Sonra yüz yaşındaki bir Gürcü'nün, topuklarının üzerinde yaylanarak,

yaşından beklenmeyen bir kıvraklıkla dans etmesini alkışladılar hayranlıkla.

Pazar yerine kimse malını satmak için gelmemişti o gün. Kakhetyalı Giorgi haricinde. Koca göbekli Giorgi'nin gözlerinin içi gülüyordu. İnsanlar bu güzel günü onun şaraplarıyla taçlandırıyorlardı.

Öğle vakti geldiğinde önce müzik sustu. Sonra at arabaları şehri terk edip köylerinin yolunu tuttu. Meydanda asılı birkaç kızıl bayraktan başka, o güne dair hiçbir iz kalmadı. Yaşlı Ahıska şehri sıradan hayatına geri döndü.

Çocuklar Noyabır deseler de, Ahıska'da yaşlılar Kasım ayını koç ayı olarak bilirlerdi. Bu aya ismini veren koçların ağıla bırakılma töreni de dağ köylerinde yaşayan çocukların sabırsızlıkla beklediği bir şeydi.

Baharda çayırlarda zıplayacak minik kuzuların bolluğu Koç ayına bağlıydı. Koç ayında koçların düğünü olur, hayvanlar süslenir, dualarla ağıla sürülürdü. Ahmet Ağa, "İnsanın gelini, hayvanın damadı süslenir" derdi.

Ahmet Ağaların Aliş ismini verdikleri bir koçları vardı. Boynuzları kıvrılarak yana uzanan kara gözlü bu hayvan bir buzağı gibi iriydi. Birkaç ay önce Ömer onu boynundan bağlamaya çalışırken hayvan ürküp koşmaya başlamış, ipler eline dolanan çocuğu dakikalar boyu arkasından sürüklemişti. Ömer'in kolu çıkmış, eli, yüzü her tarafı yara bere içinde kalmıştı.

Koç ayı gelmeden önce, Aliş'i haftalarca koyunlardan ayrı tutmuşlar, taze otla, üzüm ve kayısı kurusuyla güzelce yedirip içirmişlerdi. Zaten iri olan hayvan, hem yediklerinden hem de uzayan tüylerinden çok daha heybetli duruyordu. İyice kızışmış, artık yerinde duramaz olmuştu. Noyabır törenlerinden birkaç

gün sonra Ömer, Aliş'i Selma ile birlikte güzelce yıkayıp tüylerini temizledi. Hayvanın postu daha da kabardı, kar gibi bembeyaz oldu. Sırtına ve başına kına yaktılar. Selma, koçun boynuzlarına kırmızı bezler bağladı. Kayısı ve erik kurusundan yaptıkları kolyeleri hayvanın boynuna asıp gelin gibi süslediler. Ahmet Ağa tarladan gelince hep birlikte ağılın başında toplaştılar.

Koçun çobanı olduğu için Ömer bayramlık elbiselerini giyip, en çok sevdiği paltosunu üzerine geçirmiş, hindi gibi kabarıyordu. Babasıyla birlikte elma ağacına bağlı koçu görkemli boynuzlarından yakalayıp ağılın önüne çektiler. Hayvan ön ayaklarını gererek direnince, Sabaçka bir iki defa havladı, Aliş tıpış tıpış ağılın önüne geldi. Üzerine büyük ninelerinden kalma ipek bir eşarp örttüler. Ahmet Ağa iki yaşındaki torunu İbrahim'i belinden kavrayıp ata biner gibi koçun üzerine oturttu. Oğlan keyfinden gülücükler atıyordu. Erkek çocuk bereket demekti. Koçlar ağıla sürülürken üzerine bir erkek çocuk oturtmak adettendi.

Ömer birkaç yıl öncesine kadar koç ayında koçlara kendisinin bindiğini düşündü. Küçük erkek çocuğu olmayan komşularının koçlarına bile onu bindirirlerdi. O iri boynuzlu, süslü hayvanların üzerine binmekten gurur duyardı. Oradaki en ayrıcalıklı kişi olarak görürdü kendini. Kahraman bir komutan edasıyla kasılarak koçla birlikte ağıla girerdi. Artık büyüdüğü için yerini İbrahim'e bırakmıştı. Ama şimdi de koçun çobanı olarak yine ayrıcalıklı bir yeri vardı. Koçun üzerine oturan çocuktan başka bir de çoban bayramlık elbisesini giyerdi. Ömer, paltosunun cebine ellerini sokup, gururla gelin gibi süslenmiş kara gözlü Aliş'e baktı.

Ahmet Ağa İbrahim'i omuzlarından tutmuş, fısır fısır dualar ediyordu. Dualar ettikten sonra başını koçun üzerinde gezdirerek üfledi.

"Haydi Bismillah. Bereketli olur inşallah."

"İnşallah" dedi diğerleri.

İbrahim koçun uzun tüylerine sıkıca yapışmıştı. Ahmet Ağa Aliş'i ağılın içine çekerken hayvan bu defa hiç direnmedi. Ahmet Ağa kucağında İbrahim ve elinde ipek eşarpla ağıldan dışarı çıktı.

Son sabah

Zifiri karanlıkta kapı yıkılacak gibi tekmeleniyordu.

Ahmet Ağa her zamanki gibi gün doğmadan kalkmış, soğuğu kırmak için sobaya birkaç odun attıktan sonra, yanan harlı ateşin titrek turuncu ışıklarında sabah namazını kılıyordu. Secdeye giderken kapı işte böyle şiddetle dövülmeye başladı. Kapıya öyle vuruyorlardı ki, alnı secdedeyken tahta zeminin titrediğini hissetti. Zeminle birlikte içi de titredi.

Namazını tamamlayamadan alelacele selâm verip kalktı.

Selvi Hanım da abdestini almış namaz kılacaktı. Karı kocanın korkulu gözleri odanın loşluğunda buluştu.

Gecenin karanlığında kapının böyle çalınmasının hayra alamet olmadığı belliydi. Kimse bu saatte birinin kapısını iyi bir şey için çalmazdı.

Kapıyı döven ses kâh Rusça, kâh Gürcüce "Açın kapıyı!" diye bağırıyordu.

Ahmet Ağa titrek elleriyle sobadan bir çıra tutuşturup, kendine ışık yaparak merdivenlerden indi. İçinden dualar ediyordu. Çocuklar da uyanmış, hepsi üst katta dizilmiş bekleşiyorlardı.

"Hayırdır inşallah!" dediler korkuyla. Ama pek hayır gibi değildi sabahın bu köründe.

Ahmet Ağa kapıyı açınca, çıranın turuncu alevi kısık gözleri hiddetle bakan bir askerin yüzünde dalgalandı.

Kapıyı açarken "Mehmet'imden, Cemil'imden bir kötü haber olmasa" diye iç geçirmişti. Yukarıda, asker anası Selvi Hanım da, avuçlarını gökyüzüne açmış, çocuklarından kara bir haber gelmemesi için yalvarıyordu.

Askerin bakışlarıyla Ahmet Ağa bu düşüncelerden çabucak sıyrıldı. Oğlunun ölüm haberini hiçbir asker bu bakışlarla söylemezdi. Zaten pohoronkayı böyle zifiri karanlıkta, kapıları yıkarak getirip vermezlerdi. Fakat kötü bir şeyler olduğu, olacağı belliydi. Herkesin kâbusu Sibirya'daki gulag kamplarını düşündü bu sefer. Sabahın köründe askerler olsa olsa onu gulaga götürmek için gelmiş olmalıydılar.

Sanki gulaga gideceği kendisine tebliğ edilmiş gibi içinden savunmasını yapmaya başladı. Hiçbir suçu olmadığını söyleyecekti daha kimse sormadan. İki yetişkin oğlunun harpte olduğunu, Sovyetler için savaştıklarını anlatacaktı. Hatta gerekirse Ömer'i işaret edip, devletimize bir asker daha yetiştiriyorum diyecekti. Gulaga gitmemek için, ocakları sönmesin, ailesi sahipsiz kalmasın diye ne gerekirse hepsini söyleyecekti. Gerekirse diz çöküp yalvaracaktı. Kötü bir şey yapmadığını, hiç bir suç işlemediğini biliyordu ama, buna bir de askerlere inandırmak lâzımdı.

Kendi kendine savunmasını kurarken, aklına Otar geldi. Ne olmuştu da bir gün böyle ansızın kayboluvermişti? Onu suçu olduğu için mi götürmüşlerdi? Şimdi de sıra Ahmet Ağa'daydı demek ki! Askerler onu şimdi alıp götürürlerse, o da Otar gibi hiçbir zaman nedenini öğrenemeden gulagta çürüyecekti.

"Demek böyle oluyormuş!" diye düşündü. Hep başkalarının, hep başka kocaların, başka babaların ve oğulların gulaga gönderildiklerini duyarlardı. Onların hayatlarına uzak görünen bu uğursuzluk şimdi kendi başlarına çökmüştü. Demek böyle oluyordu... Gecenin zifiri karanlığında askerler geliyor, kapıyı dövüyor, sonra da adamı alıp gidiyorlardı. Birazdan cipe binip gittiğinde Selvi Hanım dizlerini dövüp ağıtlar yakacak, komşular sesleri duyup toplaşacak, Ahmet Ağa'nın arkasından ağlaşacak-

lardı. Ha ölüm ha gulag. İkisi de aynı yere çıkıyordu... Ölen de, gulaga giden de bir daha geri gelmezdi.

Ne olmuştu da askerler onu almaya gelmişlerdi? Acaba koyunlarını, keçilerini mi saymışlardı? Ömer'e kaç kere tembih etmişti, "Şu hayvanları bir arada tutma, başımız belaya girecek" diye. Geçen günlerde o yabancı adamlar insanların koyunlarını, davarlarını saymak için geldi diyorlardı. Devletten koyun, keçi kaçırıyor diye düşünüp Ahmet Ağa'yı sürgün edeceklerdi herhalde. Ama öyle çok fazla koyunu da yoktu ki. Askerler neden bunun için böyle gece yarısı gelsinlerdi?

Bu sefer aklına Vitali Efendi'yle sohbet ettiği gece geldi. Vitali Efendi iyi adamdı ama, Sovyet'in adamıydı. Bütün öğretmenler gibi o da bu köylerde NKVD'nin uzanan bir koluydu. Ne laflar etmişti Vitali Efendi'ye. Türkiye'yi sormuştu. Troçki deyince nasıl sert bakmıştı öğretmen! Evet, herhalde Vitali Efendi onu ispiyonlamış olmalıydı.

Tüm bu düşünceler Ahmet Ağa'nın aklından bir saniye içinde geçip gitti. Dışarıdan sesler, bağrışmalar, ağlamalar geliyordu. Köyde başka askerlerin de olduğunu ve diğer evlerin kapılarının da böyle dövüldüğünü anlayınca, hepsi kafasından silinip gitti. Vitali Efendi onu ispiyonlamış olsaydı, sadece onu almaya gelirdi askerler. Başka bir şey olmalıydı. Çok daha kötü bir şey...

"Hemen dışarı çıkın!" diye bağırdı kapıdaki asker. "Hepiniz, bütün aile!"

Ahmet Ağa hem korktu hem şaşırdı. Neden bütün aileyi topluyorlardı? "Acaba Almanlar Ahıska'ya mı girdiler? Buradan kaçmamız mı gerekiyor yoksa?" diye aklından geçirdi. Öyle ya, başka evlerin kapısı da çalındığına göre, onu Sibirya'ya sürmek için gelmemişti bu askerler. Belki de ellerine birer silah verecekler ve Otarların Svanetya'da yaptıkları gibi Almanları durdurmalarını isteyeceklerdi. Ama onlar silah kullanmayı da bilmezlerdi ki...

Bu savaş çıkana kadar Türkler askere alınmazdı. O yüzden hayatta pek çoğu elini silaha sürmemişti bile. Nasıl savaşacaklardı Almanlara karşı?

"Çabuk dedim!" diye çınladı askerin sinirli sesi. Tüfeğinin ucuyla Ahmet Ağa'nın göğsünü deşecek gibi dürttü.

Ahmet Ağa kafasındaki tüm kurgularını telaşla silip attı. Kaşlarının altından yukarıya baktı. Karısı ve çocuklarıyla Zehra'nın göğsüne sıkıca bastırdığı hiç sesi çıkmayan minik torunu öylece duruyor, ne yapsınlar diye ona bakıyorlardı. "Kalın yerinizde, hiçbir yere gitmiyoruz!" diyebilmeyi o kadar çok isterdi ki... Ama askerlere kafa tutulmazdı. Şakası yoktu, oracıkta vururlardı. Hayatında kendini hiç bu kadar çaresiz hissetmemişti Ahmet Ağa...

"Üstünüze bir şeyler giyin de çıkalım..." dedi boğuk bir sesle.

Ceketlerini giyip dışarı çıktılar. Küçük İbrahim uyanmış, battaniyenin içine sarılı vaziyette avaz avaz ağlıyordu. Başka küçük çocuklar, bebekler de vardı ağlayan. Sanki birbirlerinin sesinden cesaret almış gibi bir ağızdan bağırıyorlardı.

Kapıyı çalan iki asker, onları ite kaka köyün girişindeki geniş çayıra götürdü. Bütün köy halkını orada topluyorlardı. Yürümeyi biraz yavaştan alan oldu mu, kafasına, sırtına dipçiği yiyordu. Köylüleri hoyratça, neredeyse yerlerde sürükleyerek çayıra getirdiler. Herkes şaşkın, herkes korkuluydu. Soran gözlerle birbirlerinden medet umuyorlardı. Kimse olan biteni anlayamıyordu. Yarım saat içinde, hava ağarırken bütün köy çayırdaydı. Köylüleri yere oturttular. Sabahın ayazı yüzlerini yakıyordu. Bazıları aceleyle dışarı çıktığından üzerlerine kalın bir şey almamışlardı. Gece entarisiyle, pijamayla soğuktan titriyorlardı. Çocuklar sabah ayazına karşı annelerinin yanına sokuldular. Çok küçüklerin babaları hep cephede savaşıyordu. Genç anneler, korkmasınlar, üşümesinler diye ve sanki kaybetmekten korkar gibi çocuklarına sıkıca sarıldılar.

Evlerin arasından iki üç askerle birlikte deli Seyit göründü. Kafasına, sırtına yediği darbelerin acısından ağlayarak, elleriyle kafasını dipçiklerden korumaya çalışarak, yere düşe kalka yürümeye çalışıyordu. Yere kapaklandığında dipçiklerden kurtuluyor, ama böğrüne inen çizmelerden kaçamıyordu. Askerler onu acımasızca döverek, yerlerde sürükleyerek diğerlerinin yanına getirdiler.

"Ağılın birinde bulduk, oraya saklanmıştı!" diye kumandanına rapor etti askerlerden biri.

Korkudan hiç kimse "O zavallı delidir, zaten ağılda yatar kalkar" diyemedi...

Çayırda bir bilinmezliğin bekleyişi başladı. Askerler hiçbir şey söylemiyorlardı. Koca bir köyü çayırda toplamışlar, asabi tavırlarla dolaşıyor, bazen aralarında bir şeyler konuşuyorlar, sigara içiyorlardı. Güneşin ilk ışıkları yükselmeye başlamıştı ama havanın pusu gitmedi. O gün o pus hiç gitmedi. Köylerin en yükseğinde olan Orsep köyü sisin içinden çıkmadı.

Köyde kıyamet kopar, kapılar dövülür, askerler bağırır, çocuklarla kadınlar ağlaşırken, Vitali Efendi sanki ölüm uykusuna yatmış gibi derin bir uykudaydı. Bir gece evvel geç vakte kadar içmişti. Güneşin ışıkları odasına girmeye başladığında gözlerini araladı. Puslu bir ışık camdan içeri süzülmeye çalışıyordu. Kışın bu camlar hep böyle puslu olurdu. Hemen kalkamadı. Stalin'in duvardaki fotoğrafına takıldı gözleri. Sert ama şefkatli bir baba gibi gülümsüyordu.

"Günaydın Yoldaş!" dedi Stalin'in resmine. "Zaferler senin olsun, ordun muzaffer olsun!" Neşeyle güldü.

"Sana da günaydın Lenin Yoldaş!"

Bir süre öyle yattı. Ne kadar sessiz bir gün olduğunu düşündü. Ne insan, ne hayvan sesi geliyordu dışarıdan. Rüzgâr bile

esmiyordu sanki. Yavaşça doğrulup, dışarı bakmak için camın buğusunu silmek istedi. Camdaki buğu değil, buzdu.

Pantolonunu, ceketini giydi. Gümüş renkli Lenin Nişanı'nı sevgiyle okşadı. Dışarı çıkıp, okulun kapısının önüne çömelerek bir sigara sarmaya başladı.

Vitali Efendi sigarasını keyifle tüttürürken, evlere bakınarak yürüyen iki asker gördü. Askerler onu görünce sert adımlarla ona doğru geldiler. Bu köylere öyle pek asker gelmezdi. Askerler okula yaklaşırken gözlerini merakla açıp ayağa kalktı.

Daha esmer olanı, Vitali Efendi'nin açık kumral uzun saçlarına bakıp "Bu Türk değil!" dedi Gürcüce.

"Kesin Rus" dedi öbürü.

"Okulun öğretmeni olmalı."

Vitali karşılarında değilmiş gibi aralarında onun hakkında konuşup fikir yürütüyorlardı. Sonra her ikisinin de gözleri aynı anda Vitali'nin sol göğsünde sallanan Lenin Nişanı'na takıldı. Kafaları geriye gitti. Neredeyse herkeste bir madalya olduğu için ilkten fark etmemişler, Vitali'nin göğsündeki nişanı sıradan bir madalya zannetmişlerdi. Bu gösterişsiz, sönük görünümlü madalyanın Lenin Nişanı olduğunu anlayınca tavırları değişti. Bu nişanı ancak önemli biri taşırdı...

Vitali Efendi o şaşkınlık anını kullanmayı bildi.

"İyi günler askerler, yolunuzu mu kaybettiniz? Yoksa Almanlar buraya kadar geldiler de haberimiz mi yok?"

Askerler, saygılarını göstermek için kollarını yana düşürüp, avuçlarını bacaklarına yapıştırmış dimdik duruyorlardı. İkisi de hiçbir şey söylemedi. İzin isteyip, telaşlı adımlarla geldikleri yöne dönüp gittiler.

Askerlerin garip tavırları Vitali Efendi'yi huzursuz etti. Kendini ağır adımlarla köyün içinde yürürken buldu. Rüzgâr evlerin arasından ona ıssızlığın sesini fısıldıyordu. Köpekler havlamıyordu, inekler, koyunlar hepsi sanki dilini yutmuştu. Çıt çıksa

yaygarayı koparan kazlar bile sessizdi. Toprak yoldaki kendi ayak sesleri ve nefesinden başka hiçbir ses yoktu. Tedirgin adımlarını sıklaştırarak köyden aşağı doğru yürümeye başladı. Hava Kasım ayı için bile fazla pusluydu. İki sıra sonraki evler sisin içinde kayboluyordu. Teker teker evleri geçti. Yürüdükçe insan sesleri duymaya başladı. Bir bebek ince ince ağlıyordu. Adımları iyice hızlandı, koşar gibi oldu. Hızlı yürüdüğü zaman ayağı aksamazdı. Sonra sisin içindeki çayırda toplanan köylüleri, eli tüfekli askerleri seçmeye başladı. Oturan köylülerin ve sinirli adımlarla dolaşan, sigara içen askerlerin puslu gölgelerine doğru heyecanla koştu.

O sabah gün doğmaya yakın Mişa'yı hâlâ uyku tutmamıştı. Nino'yu düşünüyordu. Pazar yerindeki sevimli kız çocuğu, o harpteyken, kozasından çıkan narin bir kelebek gibi güzel, alımlı bir genç kıza dönüvermişti. Kızın yanındayken içinde bir şeyler kıpırdamıştı. Onu düşündükçe karnının içi gıdıklanıyordu. Aklını başından alıp gitmişti bu güzel kız. Ne gündüzün ışığında, ne gecenin karanlığında Nino'nun güzel hayalini kafasından silip atamıyordu. Gece gözüne uyku girmiyor, uyuyabilse de şimdi olduğu gibi gecenin bir yarısında uykusu böyle bitiveriyordu. Ama içi içine sığmıyor, koşmak, tepinmek istiyordu. Ne eksik parmakları, ne yüzündeki yara izleri onu mutsuz ediyordu artık. Aklında ne var ne yoksa hep Nino'ydu.

Bir kamyonun derinden gelen sesi duyulduğunda, Mişa, ceviz ağacının altına oturmuş, sardığı sigarayı içiyordu. Ses karanlık bir gölge gibi giderek yaklaştı. Köyün girişindeki pınarın önünde sustu. Kasasından ellerinde piyade tüfekleriyle uzun paltolu askerler atladı. Şoförün yanında oturan çizmeli kumandanları, meydan savaşı kazanmış bir mareşal edasıyla aşağıya indi. Asker çakmağını bacağında yakıp, elinde tuttuğu bir tomar kağıda göz gezdirdi. Sonra hazır ol vaziyetinde bekleyen en az üç

düzine askere doğru yürüdü. Bu kadar askerin bir tek kamyonun kasasından inmesi şaşılası bir şeydi. Askerlere köyün içine giden sokakları işaret etti. Erler ikişer ikişer sokaklara daldılar ve üç beş ev arayla beklemeye başladılar. Kumandan, ağır ve kibirli edasını kamyonun yanında bırakıp, ciddi ve tez adımlarla, ellerinde kâğıtlarıyla sokaklara dalıp kayboldu. Sırayla bütün evlerin önünden geçerek, kâğıtlara baktı ve erleri gösterdiği evlerin önüne yerleştirdi. Sonra kamyonun yanına döndü. Yine geriye doğru kasılarak eski mareşal edasına büründü. Kamyona en yakın ev, hemen pınarın arkasındaki, hiç hatırlamadığı babasını harpte kaybeden küçük Ayşelerin eviydi. Kumandan, başını sallayınca, evin önünde bekleyen askerler kapıyı yumruklamaya başladılar. Hemen ardından köydeki diğer evlerin kapıları vurulmaya başladı. Alaca karanlığı, köyün her tarafından gelen güm güm sesleri deldi.

Mişa, kapılar dövülmeye başladığında telaşla eve dalıp babasını uyandırdı. Önce Şota, sonra bütün aile ceviz ağacının altına inip, endişeyle köye baktılar. Gün yavaştan ağarıyor, gölgeler daha seçilir hale geliyordu. Tekmelenen, yumruklanan kapıların sesleri kadınların çığlıklarıyla, çocuk ve bebek ağlamalarına karıştı. Askerler köylüleri pınarın önündeki meydana doğru itip kakarak götürüyorlardı.

Ayşe, bir eliyle ninesinin küçük parmağını sıkıca kavramış, uyku mahmuru iri kapkara gözleriyle karanlık gölgelere merakla bakıyordu. Koltuğunun altına kendi gibi küçük bez bebeğini sıkıştırmış, baş parmağını emiyordu.

Şota ne olup bittiğini anlamak için, ailesine evden ayrılmamalarını tembihleyip pınarın başına doğru yürüdü. Ellerini beline dayamış, başkomutan tavırlı başçavuşun yanına gitti.

"Ne oluyor kumandanım?"

"Sen kimsin?"

"Ben Şota Geliaşvili, şu tepedeki evde oturuyorum."

"Evine git Geliaşvili. Seni ilgilendiren bir husus yok!"

"Ne oluyor? Almanlar mı?

"Evine git!"

Şota başçavuşun bu sert emrini tekrarlatmanın kendisi için iyi olmayacağını anlamıştı. Arkasına bakarak kös kös evine döndü. Kaygılı gözlerle kendisini bekleyen ailesine söyleyebileceği hiçbir şey öğrenememişti.

Ömerlerin köyünde olduğu gibi, Nikaların köyünde de insanları hiçbir açıklama yapmadan bir araya topladılar.

O sabah, Orsep ve Hevot gibi iki yüzden fazla köyde insanlar kapıları yumruklanarak uyandılar.

Hava aydınlandıkça daha fazla şeyler görmeye başlayan Nika, bir an önce Ömer'i görüp olup bitenleri ballandırarak anlatmak için sabırsızlanıyordu.

"Gece kocaman bir kamyon geldi. İçinden yüz tane asker çıktı. Bütün kapıları çalıp köylüleri pınarın başında topladılar. Kocaman gerçek tüfekleri vardı hepsinin" diyecekti sabah okula gittiğinde.

İnsanları ne için topladıklarını o da söyleyemeyecekti. Her ne olursa olsun, bu gördüğü, hayatında o zamana kadar yaşadığı en heyecan verici şeydi. Bunu sabah okulda Ömer'e mutlaka anlatmalıydı.

Oysa ne o sabah, ne de sonraki günlerde Ömer ve diğer arkadaşları okula gelecekti...

Annesinin göğsüne başını yaslamış küçük Ayşe, gözlerini kocaman açmış, hem korkudan, hem soğuktan dişleri birbirine vuruyordu. Onun gibi tir tir titreyen genç annesi şefkatli ellerini kızının sırtında gezdirerek onu biraz olsun ısıtmaya çalışıyordu...

Vitali Efendi, sisin yorgan gibi örttüğü insan yığınına geldiğinde yavaşladı. Ayağı yeniden aksamaya başladı. Duruşuyla diğerlerinden ayırt edilen kumandanın yanına gitti hemen.

"Ne oluyor yoldaş kumandan?"

Kumandan böcek görmüş gibi tiksinen bir yüz ifadesiyle ona baktı. Vitali Efendi'nin sorusuna soruyla karşılık verdi:

"Sen de kimsin be?"

Bunu söylerken Vitali'nin nişanını fark etti. Puslu havada rengi karaya çalan nişandaki Lenin'in bakışları onu kendine getirdi.

"Ben Vitali Aramyan. Bu köydeki okulda kalıyorum. Öğretmenim."

Kumandan'ın sesi yapmacıkça yumuşadı.

"Selâm Yoldaş Aramyan. Emir aldık. Bütün herkesi Ahıska'ya tren istasyonuna götüreceğiz. Sürgün var!"

"Herkesi mi? Koca bir köyün hepsini mi götüreceksiniz?"

"Bütün bu rayonlarda yaşayan Türklerin hepsini!"

Vitali Efendi'nin gözleri karardı. Türkler demek zaten neredeyse herkes demekti. Ahıska'nın, Aspinza'nın, Adıgön'ün bütün köylerinde hep Türkler yaşardı. Onları sürgün etmek bütün bu bölgeyi boşaltmak demekti...

Vitali Efendi kumandanın söylediklerini kafasına oturtamadı. Bu adam ne söylediğinin farkında değil diye düşündü. Bu kadar insanı sürgün etmek kolay mıydı? Ne duyduklarına, ne gördüklerine inanabildi. Gözleri sisin içindeki siluetleri görünen insanların gölgelerinde dolaştı. Yıllardır yaşadığı bu köyde tanıdığı herkes orada sessiz birer karartıydı. Ve kumandan bu insanların hepsinin yaşadıkları bu topraklardan kopartılacağını söylüyordu...

"Neden yoldaş kumandan? Neden sürgün ediliyorlar?"

"Nedenini ben bilemem yoldaş. Benim görevim bu insanları Ahıska'ya, istasyona kadar götürüp teslim etmek. Gerisini bilemem!"

"Sibirya'ya mı sürgün ediliyorlar?"

"Herhalde öyledir. Bilemem!"

"Geri dönecekler mi?

"Bilmiyorum Yoldaş."

Kumandan artık konuşmak istemiyordu. Saygısızlık ediyor gibi görünmemek için de başını insanlara çevirip, onları izliyormuş gibi yaptı. Sonra da o taraflara yürüdü gitti.

Vitali öğretmenin dizleri tutmuyordu artık. Olduğu yere çöktü. Az ötedeki gölgelerin yüzleri belirmeye başladı birer birer. Hepsi suskundu. Tasalı başlarını önlerine eğmişlerdi. Çocuklarla bebekler de ağlamıyordu artık. Bir iki çocuk burnunu çekiyordu sadece. Ahmet Ağa'yı gördü az ileride, onunla bakışları çarpıştı. Onların arasında olmadığı, askerlerin tarafında oturduğu için suçluluk hissetti. Onlardan farklı olduğu için utandı. Sanki bu olanların sorumlusu kendisiymiş gibi bakışlarını kaçırdı. Ömer ablalarına ve annesine sokulmuş, sıska boynunu bükmüştü.

Öylece hareketsiz saatler geçti. Güneş, yukarılarda gri gökyüzünde donuk bir sarartı olarak yükselmeye başladı. Ama havanın pusu gitmedi. Vitali Efendi öylece çöktüğü yerde oturuyordu. Onu diğer gölgelerden ayıran birkaç asker siluetiydi.

Toprak yoldan uğuldayarak tırmanan bir cipin sesi duyuldu. Cip köylülerin toplandığı çayırın hemen önünde durdu. İçinden çıkanlar arasında NKVD ajanı Zaza'nın gölgesi belirdi.

Zaza uyuşan ayaklarını boşlukta sallayarak birkaç adım attı. Vitali Efendi'nin konuştuğu kumandan hemen onun karşısında hazırola durdu. Zaza'nın gözü yere çökmüş Vitali Efendi'ye takılınca çarpık sarı dişlerini gösterip sırıttı.

Vitali Efendi doğrulup Zaza'nın yanına geldi.

"Yoldaş Zurabişvili, neler oluyor? Bana söyleyebilir misiniz?"

Zaza'nın gözleri Lenin Nişanı'nda sabitlendi.

"Sürgün! Sürgün ediliyorlar! Emir geldi!"

Emrin kimden geldiğini sormadı Vitali Efendi. Bu kadar köyde yaşayan on binlerce insanın sürgün kararını bir kişi alabilirdi: Yosif Cugaşvili, yani Stalin... Bu kararı uygulanması için emir vermeye yetkili olan da yine bir tek kişi vardı. O da Lavrenti Beria'ydı. Zaza'nın büyük patronu, Sovyetler Birliği İçişleri Komiseri.

"Neden?" diye sorabildi inler gibi.

"Bu insanlar halk düşmanları!" diye cevapladı Zaza.

Vitali Efendi'nin gözleri büyüdü.

"Ellerine bir fırsat geçse Almanlarla bir olup bizi keserler. Hepsi Türkiye'nin ajanıdır bunların. Türkiye de baş düşmanımız Almanya'nın can dostudur!"

"Bu insanların çoğunun oğulları Sovyet ordusunda Almanlara karşı savaşırken can verdi. Birçoğu hâlâ cepheden dönmedi" diye cevap verdi Vitali Efendi. Bunu söyleyebilecek cesaretini kalbinin üzerindeki gümüş madalyadan alıyordu. Ama bu madalyanın ona sağlayabileceği korumanın da sınırsız olmadığını iyi biliyordu. Kızıl Ordu'nun komutanı Troçki'nin bile hayatı bir hain olarak son bulurken, eski Bolşevik Vitali Aramyan'ı gümüş bir madalya nasıl kurtarırdı? Zaza onun yanlış bir laf etmesini kim bilir ne kadar isterdi. O yüzden daha fazla konuşmadı Vitali Efendi.

"Halk düşmanları" diyen Zaza'nın söylediklerine kendisi dahi inanmıyor olmalıydı. O da bu topraklarda doğmuş, burada büyümüştü. Bu insanları en az kendi kadar Zaza da çok iyi tanırdı. Ama hasta ruhu kin doluydu Zaza'nın. Zaman şimdi onun zamanıydı. Sürgün emrini uygularken hayatının mutluluğunu yaşıyor olmalıydı.

"25 yıl için sürülüyorlarmış diye duydum!" dedi Zaza.

Bunu mahsus bağırarak söylemişti. Oradaki kalabalıkta herkes duysun istiyordu. Duysun ki herkes kahrolsun. Ona yakın oturanların hepsi duydu da. Kalabalıkta mırıldanmalar yükseldi. Duyanlar duymayanlara fısıldadı. Çayırdaki gölgelerden bir uğultu yükseldi.

"25 yıl!"

"25 yıl dedi!"

"25 yıllığına sürgün ediliyormuşuz!"

"Zaza dedi."

Kadınlar dizlerini dövüp ağlamaya başladılar. Tiz çığlıklar yükseldi. Çocuklar, bebekler bir ağızdan bağırıp ağlıyorlardı. Gözlerine kara bulutlar çöken yaşlı adamların çeneleri titriyordu.

Vitali Efendi tanıdığı ilk günden beri nefret ettiği bu adamın yanında duramadı. Dizlerinin yine çözüldüğünü hissetti. Az önce oturduğu yere gidip çöktü.

Zaza kalabalığa dönerek bağırdı:

"Sürgüne gideceksiniz!"

Bunu söylerken salyalarını kontrol edemiyordu. Sarı çarpık dişlerinin arasından tükürükler saçarak bağırmaya devam etti.

"Şimdi her haneden iki kişi evlerine gitsin. Hep beraber değil sırayla! Üç günlük yiyecek, giyecek ihtiyacınız neyse alın. Yolda size lâzım olacak. Ama fazlalık da almayın yanınıza. Yeriniz az olacak!"

Kalabalık telaşla dalgalandı. Zaza, pas renkli dilini sigara kağıdında dolaştırırken, insanların ağlaşarak evlerine doğru koşuşturmalarını zevkle izledi.

Ömer, babasıyla annesi sisin içinde çabucak kaybolurken, boş gözlerle, tepkisiz baktı arkalarından. Kötü bir şeyler oluyordu. Kötü hem de çok kötü... İnsanlar ağlaşıyordu. Bir hafta evvelki 7 Noyabır kutlamalarındaki gibi bir kalabalık toplanmıştı. Ama törenlerdeki coşku değildi insanların yüzünden yansıyan.

"Sürgün!" demişti sırtlan bakışlı kara adam. 25 yıl demişti. Çocuk kafasıyla anlamaya çalıştı. O yaştaki bir çocuk için 25 yılı anlamak kolay değildi. Sürgünün ise çok kötü bir şey olduğunu gayet iyi biliyordu. Eskiden her sürgün haberi geldiğinde, annesiyle babası "Vah vah!" diye dizlerini döverlerdi. Otar emiyi de daha geçenlerde sürmüşlerdi. O zaman da üzülmüştü herkes. Sürgün kötüydü, çünkü oraya giden insanları bir daha görmedikleri için çok özlerlerdi. Şimdi buradaki köylüler gidince kimse onları göremeyecek, özleyeceklerdi. Ama zaten herkes gideceğine göre, onları özleyecek kimse de kalmayacaktı. Tabi ya! Hep beraber gittikten sonra kimse kimseyi özlemezdi ki! Nika'nın emisi tek başına sürgüne gittiğinden, kalanlar onu özleyecekleri için üzülmüşlerdi. Nika... Acaba şu anda o ne yapıyordu. Ömer'in yüzünde bir tebessüm belirdi. Sadece kendi köyleri değil ya, Nikaların köyü de sürgüne giderdi belki!

Küçük avuçlarını dizlerinin üzerinde açıp çekinerek dua etti. Avuçlarını iyice açıp ellerini kaldırmadı, kimse görsün istemiyordu. "Allah'ım inşallah Nikalar da gelir sürgüne!" dedi içinden. Sonra bildiği birkaç duayı okudu. Küçükken dedesinin öğrettiği, her akşam yatarken oku dediği duayı tekrar etti üç kere. Nikalar da gelirse, işte o zaman ne güzel olurdu. Sürgün gidecekleri yerde yine bir dere bulurlar, salkım söğütlerin gölgesinde yüzerler, balık tutarlardı.

"Ateş yak!" dedi Ahmet Ağa, karısıyla evlerinin bahçesine girer girmez.

"Ateşi ne yapacağız ki?"

"Duymadın mı? Sürgün dedi it soyu. Yiyecek içecek ne varsa alın dedi. Kim bilir kaç günlük yola gönderecekler bizi!"

"Üç günlük yiyecek alın dedi."

"25 yıl dedi duymadın mı? 25 yıllığına gidilen sürgünün yolu da uzun olur. Evde yiyecek giyecek namına taşıyabileceğimiz ne varsa alacağız yanımıza."

Selvi Hanım kara kazanı bahçedeki ocağın üstüne yerleştirirken Ahmet Ağa elinde sivri uçlu bir bıçakla asabi adımlarla ağıla daldı.

Bir gece evvel süsleyip ağıla sürdükleri Aliş koçun kara gözleri elma ağacının dibindeki kesik başından donuk donuk bakarken, Ahmet Ağa onun kar gibi beyaz ve sırtı kınalı postunu etinden ayırmaya çalışıyordu. Fazla zamanları yoktu. Yolda yemek için tek bir hayvan kesebilirdi ve onların en irisi Aliş'ti. Belki de çok sevdiği bu hayvanı geride bırakmak istemediği için özellikle onu seçmişti...

Aliş'in eti kara kazanda kavrulurken, evlerinde pestil, cevizli sucuk, pastırma, ceviz, ne bulurlarsa çuvallara doldurmaya başladılar.

"Döşek... Döşek alalım!" dedi Selvi Hanım. İbrahim hasta olmasın. Döşek bir de yorgan."

Ahmet Ağa tahta merdivenleri gıcırdatarak üst kata çıktı. Kucağında döşek yerine semaveriyle döndü.

Bakırla sarı karışımı bu sim semaver aile yadigarı, ağa işi bir semaverdi. "Karışımında altın bile var" derdi Ahmet Ağa. Yaz akşamlarında bahçede, uzun kış günlerinde sobanın başında demledikleri çaylarını keyifle içtikleri semaverdi. Çeşmesinin olduğu yer altın gibi parlardı. Selvi Hanım'ın sinmiş bakışları altında erzak çuvallarının yanına koydu semaverini. Tekrar döndüğünde sırtında bir döşek, kolunun altında da uçları yerleri süpüren iki yorgan vardı.

Köylüler sırtlarında çuvallarla, yorgan ve döşeklerle bir süre evleriyle çayır arasında gidip geldiler. Bu curcunayla puslu çayırdaki korku havası biraz dağıldı. Çocuklar aralarında oyun oynamaya başladılar. Genç gelinler bebeklerini emzirip, kucaklarında sallayarak uyutmaya çalıştılar. Ahmet Ağa sırtında ağırca bir çuvalla

geldi biraz sonra. İçinde buğday vardı. Sonra da daha küçük bir un çuvalı getirdi.

"Yeter!" diye tısladı Zaza. "Artık evlere gitmek yok!"

Evlerden getirilen küçük erzak tepelerine baktı alaycı gözlerle.

"Sizden çok eşya var. Size üç günlük eşya dedim. Beni dinlemeyi öğrenin! Bu kadar eşya götüremezsiniz. Ya kendiniz bırakın. Ya biz bıraktıralım!"

Hiç kimse kendiliğinden bir şey bırakmadı. Zaza'nın bakışlarında nefret şimşekleri çaktı. Biçare köylülere bile laf geçiremediğini düşünüyor olmalıydı. Ama günlerini göreceklerdi. Onun kinini kimse soğutamazdı. Hırıltılı derin bir nefes alıp öfkesini bastırdı. Silahlı askerler onun yanındaydı. Sözünü dinlemeyi bilmeyene, o dinletmeyi iyi bilirdi.

Az sonra Orsep köyü hiç duymadığı kadar büyük bir gürültüye boğuldu. Önce kazlar kaçıştı. Sonra köpekler iyice huzursuzlandılar. Kulaklarını dikip, tedirgince yalanıp mızıldanarak yolu gözlediler. Kuyrukları dimdik arkaya gerilmişti. Hepsinin yüzü cesur ama endişeliydi. Gözleri aynı noktaya dikilmişti. Bir süre sonra çayırdakiler de uzaktan gelen uğultuları duydular. Sesler yaklaştıkça toprak sarsılmaya başladı. Köye doğru çıkan kamyonlar, baskına gelen bir kurt sürüsü gibi birbirinin ardından ilerliyordu. Daha önce görmeye alışık oldukları Ural kamyonlardan farklıydı gelenler. Öyle vızıldayarak, topal eşek gibi değil, ayı gibi böğürerek tırmanıyorlardı yokuşu. Kamyonlar köye yaklaştıklarında mağrur Kafkas köpekleri havlayarak, dişlerini göstererek kamyonlara koştular. Bu demir canavarların, kendi gövdelerinden çok daha büyük tekerleklerine saldırır gibi hamleler yaptılar. Ancak hiçbiri tanımadıkları bu düşmanları ısırmaya cesaret edemedi. Köpeklerin havlamaları kamyonların homurtularına karıştı.

Ömer merakla, heyecanla ve hatta keyifle izledi kamyonların gelişini. Bunu mutlaka Nika'ya anlatmalıydı. "Yüz tane kamyon geldi" diyecekti. "Evlerden bile kocaman, belki de bin tane kamyon... Daha önce hiç görmediğimiz kamyonlardan. Kasaları hep çadır gibi tenteliydi" diye anlatacaktı.

Kamyonlar geldi ve çayırın hemen yanına ardı ardına dizildiler. Herkes suspus kamyonları izliyordu. Çocuklar ve bebekler bile susmuştu. Hava hâlâ pusluydu, insanlar hâlâ gölgeydi... Biraz önce kamyonlarının çamurlu tekerlekleriyle hayali bir savaşa girmiş olan köpekler boyunlarını uzatıp, kısık kuyrukları, gergin bacakları ve temkinli adımlarıyla kamyonlara yaklaşıp, endişe ve merakla artık şamatayı bırakmış olan devasa düşmanlarını kokladılar.

Zaza'nın bir kafa sallamasıyla askerler köylüleri tüfeklerle dipçiklerle ite kaka kamyonlara doğru sürmeye başladılar. Yine bir gürültü koptu. Yine bağrışlar, inlemeler yükseldi gölgelerden. Yine çocuklarla bebekler ağlamaya başladılar.

Kamyonlara doğru yürürken Sabaçka'yı gördü Ömer. Dili bir karış dışarıda ona bakıyordu. Ömer durup gülümsedi. İri Kafkas köpeği mızıldanarak kuyruğunu sallamaya başladı. Dikkatini köpeğe verip yürümeyi bırakınca, askerin biri onu itti ve çocuk yere kapaklandı.

Ömer'in yere düşmesiyle birlikte Sabaçka hışımla hırlayarak ileri fırladı. Asker çevikti ve hemen tüfeğini gırtlağına çökmeye hazırlanan bu iri canavara doğrulttu. Bir silah sesi dağlarda yankılandı. Diş etlerine kadar açtığı kurt kapanı gibi ağzıyla suratı korkunç bir hal alan Sabaçka'nın yay gibi ileri fırlayan gövdesi, görünmez bir duvara çarpmış gibi acıyla geriye itilip yere serildi. Hayvan inleyerek hemen doğruldu, kulaklarda çınlayan o patlama ve onunla birlikte vücudunu gererek onu durduran acıya anlam vermeye çalışıyor olmalıydı. Sağ omzundan kan sızıyordu. Ürkmüştü ve içgüdüleri ona yeniden saldırırsa başına daha kötü

şeyler geleceğini fısıldıyordu. Birkaç metre ilerisindeki dumanları tüten namlu, ilk kurşunu yedikten sonra şaşkın vaziyette yerinde çakılıp kalan hayvanı dikkatle izlemeye devam etmekteydi...

İlk şaşkınlığı atlatan Ömer, askerin yine ateş etmesinden korkarak "Kaç Sabaçka!" diye bağırdı. Ahmet Ağa ve yakınlardaki diğer köylüler de hayvan ürküp kaçsın diye gürültü koparıp şamata yaptılar. Sadık hayvan bir an tereddüt ettikten sonra sanki mermi isabet eden o değilmiş gibi köyün içine doğru süratle koşarak sisin içinde gözden kayboldu. Biçimsiz taşlarla örülmüş bir bahçe duvarının arkasında sığınıp, yarasını yalayarak, sahiplerini uzaktan gözlemeye devam etti.

Silah sesinden sonra köylüler daha itaatkâr oldular. Kendilerine söylenenleri ikiletmediler. Ömer çok korkmuştu. Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi atıyordu. Sabaçka'nın ciddi bir yara almadığını anlayınca nefesi normale döndü.

Askerler tüfekleriyle itekleyerek onları kamyonlara sürerken, Ömer yine çocuksu düşüncelere daldı. Aralarında konuşurken askerlerin "Amerikanski!*" dedikleri tenteli kamyonları gözüne kestirmişti. Kamyonların çoğu Amerikanski'ydi zaten. Onlardan birine binebilmek için içinden dua ediyordu. Arada iki tane tentesiz, bildikleri eski kamyonlardan vardı.

En baştaki kamyon tam onun istediği gibi tenteli bir kamyondu. Ama kasasını insan ve eşya yığını çoktan işgal etmişti bile. İlk kamyona bindirilen kadınlar, bebeklerini göğüslerine bastırmışlar, iri ve kaygılı gözleriyle askerlerin tüfekleriyle itip kakarak arkadaki diğer kamyonlara sürdükleri insanlara bakıyorlardı. Kamyonun içinden onlara bakan bu gözler, Ömer'in doğduğundan beri görmeye alıştığı, komşularının bildik gözleri değildi... Kamyon kasasındaki kadınlar huzursuz ve endişeli yüzleriyle ağır bir salgın hastalığa yakalanmış gibi zayıf ve baş-

* *Amerikan malı.*

ka görünüyorlardı. İnsanlar diğer kamyonlara bindikçe, onlar da kendilerini daha az yalnız hissetmeye başladılar. Göğüslerine bastırdıkları kollarını biraz gevşettiler. Kollarının arasından minik kafalar çıkıp, meraklı gözlerle etrafa bakındılar. Küçükler için olup biten her şey farklı ve heyecan verici bir oyundu sadece.

Ahmet Ağa bir eliyle sırtına attığı buğday çuvalını dengelemeye çalışıp, diğer elinde erzak çuvalını yerde sürerken, koltuğunun altına kıstırdığı semaverini düşürmemek için büyük gayret sarf ediyordu. Selvi Hanım sırtında döşek ve yorganları taşıyordu. Kızlarla Ömer, kalan diğer çuvalları yüklenmişlerdi.

Askerler sıradaki kamyona doğru sürdü onları. Ömer yaklaştıkları tenteli kamyona binmeyi ümit ederken, tentenin arasından dışarı bakan meraklı minik kafalar orada yer olmadığını söylüyordu. Hemen arkada bekleyen eski, tentesiz kamyonu gösterdi askerler. Ömer Ural'ın açık kasasında mutsuz bir şekilde dudaklarını sarkıtırken, Ahmet Ağa askerlerle eşya pazarlığı yapıyordu.

"Çok fazla erzak almışsınız, bir kısmını bırakacaksınız!" dedi erler.

Ahmet Ağa itiraz edecek oldu. Askerler "Sen seçmezsen bırakacağını, biz seçeriz" deyince susup boynunu büktü.

Diğer kamyonların yanında eşya yığınları oluşmuştu. Biraz önce sözlerini dinletememenin intikamını böyle alıyordu Zaza. "Üç günlük dedim dinlemediniz" diye bağırıyordu ağzı köpürerek. Hıncını yine de alamıyor, yerlere atılan çuvalları, döşekleri tekmeleyerek patlatıyordu.

Ahmet Ağa, Zaza gelmeden önce yanına alacaklarını hemen seçmesi gerektiğini anladı. Evlatlarına bakar gibi baktı evlerinden getirdikleri torbalara. Aliş'in etinden yapılma üç teneke kavurma vardı. Zor olmadı ilk seçimi. İkisini bırakıp birini aldı. Buğday çuvalına baktı. "Bozulmaz etmez. Zaten yol için değil. Gideceğimiz yerde öğütür, ekmek yaparız" diye düşündü. Un çu-

valı desen, zaten küçük bir torbacıktı. Onu da bırakmadı. Cevizli sucuk, pastırma ve ekmek çuvallarına bakıp, "Bunları yolda yeriz" dedi içinden.

Bakır semaverine gözleri takılınca yüzü bulutlandı Ahmet Ağa'nın. O da lâzımdı. Onu da bırakamazdı. "Çayı nasıl pişiririz?" diye kendine hak vermeye çalıştı. Semaversiz ağa evi olur muydu? Babasından, dedesinden kalan bu semaver bırakılıp gidilir miydi? Titrek eli kaç kere bırakmaya yeltendi, ama bırakamadı Ahmet Ağa. Kıyamadı semaverine.

"Bu kadar!" dedi Ahmet Ağa.

Askerler ikaz edince yeniden baktı küçük yığına. Çocukları arasında ayrım yapmaya, onlardan en sevdiği birini seçmeye zorlanan bir baba gibi kararsız ve çaresizdi. Yine neyin ne zaman lâzım olacağı hesabını yaptı. Gözü semavere takılınca yutkundu. Semaveri bırakmak olmazdı. Geriye iki yorganla bir döşek kalmıştı. İki yorgan neye gerek diye düşündü. Kış kasım ayına göre iyi gidiyordu zaten. Yorganlardan birini kenara bıraktı. Askerler yine ikna olmadılar. Onu dipçikleriyle itelemeye başladılar. Hemen karar vermezse hiçbir eşya alamadan bindireceklerdi onu kamyona.

"Döşek!" diye bağırdı. "Döşeği de bırakıyorum!"

Yalvaran bakışlarla askerlere baktı.

"Bakın koca döşek. O kalıyor. Gerisi fazla bir şey değil zaten!"

İçinde ne olduğunu hatırlamadığı bir çuvalı daha attı askerlerin önüne. Askerler bu sefer ses etmeyince, diğer eşyasını hızla kamyonun kasasından içeri fırlattı. Zaza onların kamyonuna gelmeden kendini de hemen kasaya çekti.

Kamyonlar gürültüyle çalıştılar. Ortalığı bir gürültü kapladı. Hantal demir yığınları ağır manevralarla geldikleri yönlere dönerken, Ömerlerin kafasına ağır ama yumuşak bir şey düştü. Bu çayırda bırakmak zorunda kaldıkları yün döşekleriydi.

Ahmet Ağa doğrulup döşeği kamyona atan elleri aradı.

Vitali Efendi, yaşlara boğulmuş gözlerle onlara el sallıyordu...

Hayaller ve gerçekler

Kuru bir dal parçası nemli toprağın üzerinde avare şekiller çiziyordu. Vitali Efendi, artık çaresiz insan gölgelerinden arındırılmış çayırın yanında, elindeki çomakla toprağı kabuk kabuk kaldırdıkça sanki anıları da deşiliyor, bütün geçmişi aynı anda başına üşüşüyordu. Beyni karıncalanıyor, her tarafının uyuştuğunu hissediyordu. O gün orada olanları düşünmekten ve sorgulamaktan aciz, sadece geçmişin uçsuz bucaksız denizinde şuursuzca yüzüyordu...

Nevsky Bulvarı'ndan yarı ölü vaziyette kucaklayıp götürdüğü Katya'sını düşündü... Kollarında hâlâ onun sıcaklığını hissediyordu.

Petrograd'da sönen umutlar, kumandanlarının emirleri yerine vicdanlarının sesini dinleyen askerlerin sayesinde yeniden alevlenmişti. Onlar da açtılar, köylerinden, ailelerinden koparılmışlardı. Mezbahada sıralarını bekleyen domuzlar gibi kışladaki barakalarında cepheye gidecekleri günü bekliyorlardı.

Yaşlı şehir yaşadıklarına kendi dahi inanmıyor olmalıydı. Bir muharebe alanına dönmüş, kimi üniformalı kimi üniformasız insanlar sokaklarda birbirlerine ateş açıyorlardı. Karakollar, silah fabrikaları basılıyor, halk silahlanıyordu. Sanki silahlanınca karınları doyacak, savaş bitecekti. Kural tanımayan bir şehirde, bellerinde çifte tabancalı erkekler, talan ettikleri şarap mahzen-

lerini son damlasına kadar kurutup, damarlarında kan yerine alkol akmaya başladığında, hareket eden her şeye ateş ediyorlardı.

Yekaterina, Petrograd'ın kenar mahallesindeki çatı katında bir göz odada iyileşmeye çalışırken, Vitali, sokaklardaki insan seli içinde bir su damlasıydı artık. Aynı odayı paylaştığı en yakın dostu Vladimir ile birlikte, karakolları basıp silahları yağmalayanların arasında o da vardı. Dostunun kanlı vücudunu yine bir karakol baskınında bıraktığında, hâlâ hayatın yaşanabilir olduğunu düşünebiliyorsa, bunun tek sebebi Yekaterina'ydı. Yekaterina, şifa dağıtan bir azize gibi onun bütün karamsar düşüncelerini silip yok ediyordu. Onun olduğu yerde hüzün yoktu. İçinde yeni yeşermeye başlayan ideallerin eline tutuşturduğu bir tabancayla sokaklarda dolaşırken, ucuz kahramanlıklardan uzak duruyorsa, bu onu evinde bekleyen Yekaterina sayesindeydi.

Bütün bu başı boşluğa rağmen Petrograd'ın alıştığı hayata dönmesi çok uzun sürmedi. Çar şehre bir daha giremedi, göstericiler kazandı ve bir geçici hükümet kuruldu. Halk yeni hükümetin kuruluşunu sokaklarda votka içerek kutlarken, Vitali ile Yekaterina, kenar mahalledeki bir kilisenin papazının huzurunda, birbirlerine, ölüm onları ayırıncaya kadar ayrılmayacakları sözü veriyorlardı.

Karakollardan talan edilen silahlar ne açlıklarını giderdi, ne de barışı getirdi. İşçi kadınlar, bazen açlıktan, bazen de oğullarının veya kocalarının cepheden gelen ölüm haberini aldıklarında yine baygınlık geçirdiler. Grevlerin, sabotajların ardı arkası kesilmedi. İnsanlar yine sokakları doldurup öfkelerini haykırdılar. Tek fark şuydu ki, artık yağmalanıp talan edilecek dükkân da kalmamıştı. Değişen sadece yönetim olmuş, insanların sefil hayatı değişmemişti. Her geçen gün çaresizliğin umutsuzluk uçurumuna biraz daha fazla ittiği Vitali gibi on binlerce insan tutunacak bir dal ararken, Vladimir İlyiç Lenin bir kurtarıcı gibi Petrograd'a geldi.

Vitali, Kadınlar Günü'nde güzel bir kızı görebilmek umuduyla başladığı yürüyüşten bir militan olarak çıkmıştı. Lenin'den çok etkilendi. Barışı, ekmeği, huzur ve mutluluğu getirecek insanın o olduğunu düşünüyordu. Sokaklarda yürümesinin artık başka bir anlamı vardı, ızdıraplarından kurtulmanın yolları olduğunu ve bunu Lenin'in önderliğinde yapabileceklerini düşünüyordu. Birkaç ay öncesine kadar tüm vaktini geçirdiği kütüphanelere artık kitap okumak için değil, nutuklar çekip, geçici hükümetin sorunlarına çözüm getirmekten aciz olduğunu, Lenin'in tek kurtuluşları olduğunu söyleyerek, gençleri sokaklara dökülmeye ikna etmek için gidiyordu. Üniversite onun Bolşevik yanlısı konuşmalarını engelleyemeyince, çareyi kampüs yasağı koymakta buldu. Ancak yıllar sonra, iç savaş bittiğinde, üniversite yönetimi gemilerle sürgüne gönderilirken, o Petrograd Üniversitesi'ne tekrar gelecek ve öğrenimine devam edecekti.

Petrograd kaynıyordu. Lenin şehri terk etmek zorunda kaldı. Büyük Harp devam ediyor, cepheden her gün hezimet haberleri geliyordu. Temmuz ayında ekmek ve barış isteyen kadınlar ve çocuklara makineli tüfeklerle yine ateş açıldı. Bulvar yine kana bulandı. Fakat bu sefer ateş açanlar Çar'ın askerleri değildi. Büyük umutlarla destekledikleri ve varlığını sokaklara dökülen halka borçlu olan hükümetin, bu defa ona karşı sokaklara çıkan halka kurşun yağdırması Vitali'nin çok ağrına gitti. İdealleri için mücadelenin sadece lafla olmayacağını anladı ve silahlı işçilerden oluşan Kızıl Muhafızlara katıldı.

Lenin şehre yeniden geldiğinde, Vitali onu Bolşevik Parti'nin genç propaganda sorumlularından biri olarak karşıladı. Devrim ateşini yakan isimsiz kahramanlardan biri olarak, Başkumandanı Troçki'den aldığı emirle Ekim ayında kışlık saraya yürürlerken, artık mutlu günlerin çok yakın olduğuna inanıyordu.

Ekim Devrimi'nden sonra da aranan huzura kavuşamadı kimse. Her yerde isyanlar çıktı. Vitali, Menşevik askeri okul öğrenci-

lerine ateş açarken, ilk kez idealleri uğruna öldürmek için tetiğe bastığını fark edip ürperdi. Artık ne açlık, ne de barış isteğiydi onu buna zorlayan. Hayatında Yekaterina ve devrimin başarısı dışında önem taşıyan hiçbir şey kalmamıştı. Geceleri karısıyla bütün bu kargaşayı unutturan oynaşmaları olmasa, kendi hayatının değerini anlayamazdı. Yekaterina onun için her şeyden daha önemliydi. En azından o zamanlar öyle olduğunu sanıyordu...

Vitali'nin karısına olan aşkından ve onu büyüleyen mavi gözlerinden aldığı ilhamla yazıp nutuklarına uyarladığı sözcükler, dinleyenleri etkiliyor ve çevresindeki insan kitlesi giderek büyüyordu.

"Bugün dünden güzeldir. Yarın da bugünden güzel olacak. 23 Şubat'ta ilk ateşi yakan kadınlarımız, insanlarımız mutlu bir geleceği herkesten daha çok hak ediyorlar. Koskoca Çar'ın zorba askerleri karşısında direnen mavi gözlü sarı saçlı kadınlardı bize aydınlık günlerin kapısını açanlar. Hepinize, mutlu ve huzur dolu bir gelecek vaat ediyoruz. Karnımızın doyacağı, bir daha savaşın olmayacağı, insanın içini ısıtan bir gelecek... Herkes üretecek, üretilenler eşit paylaşılacak ve kimse artık açlıktan ölmeyecek. Soluk renkli değil, bayrağımız gibi kırmızı yanaklı çocuklarımız bizim geleceğimiz olacak. İnsanların savaşmadığı, devletin sıcak, sımsıcak zarif elleriyle şefkatle okşayarak yaralarımızı saracağı günler çok yakındır. Barış, artık ılık nefesini yüzümüzde hissettiğimiz sevgilimiz, karımız kadar bize yakındır. Ona duyduğumuz hasret bitecek. Onu kollarımızda hissedeceğimiz kavuşma günü çok yakındır!" diyordu, bir şarap mahzeninde masa üzerinde alkışlar arasında nutuk atarken.

Vitali'nin söz verdiği gibi Rusya birkaç ay içinde savaştan çekildi. Fakat insanlar barışa kavuşamadılar. Koca ülkenin dört bir yanında isimleri renklerle ifade edilen ordular, birbirlerine ve kendi halklarına karşı ölümcül bir savaşa girdiler.

Bolşevik Devrimi için ölüm-kalım anlamına geliyordu iç savaş. Vitali, savaş sırasında Petrograd'da kalıp sadece nutuk çekerek, bu ölüm-kalım mücadelesinin dışında kalmak istemedi. O cepheye giderken, Yekaterina da artık Vitali'siz şehirde kalmak istemiyordu. Çocukluğunun geçtiği, ismini aldığı Yekaterinburg şehrine doğru uzun ve zorlu bir yolculuğa çıktı. Vitali'nin savaşı ona tercih ettiğini düşünüyor, kendini aldatılmış hissederek, kadınsı duygularla, Vitali'yi cepheye çeken beyazların askerlerini, kocalarının aklına girip onların yuvasını yıkan kadınlar gibi kendine rakip görüyordu...

Vitali Efendi, birkaç saat öncesine kadar insanların ağlaştığı çayırın yanında, başı zonklayarak elindeki dal parçasıyla anlamsızca toprağı karıştırıp duruyordu. Kuru dalın toprakta çizdiği şekillerden birini aslan başına benzetti. Ahıska'da çocukluğunun geçtiği evin kapısı üzerindeki sundurmanın iki tarafında böyle aslan başı şeklinde çıkıntılar vardı. Babası demirci ustasıydı. Ahıska'nın evlerinin yağmur oluklarının, kapıların girişlerini süsleyen kimi kartal, kimi çiçek, kimi geyik ve başka desenli sundurmalarının neredeyse hepsi onun eseriydi. En güzeli de kendi evlerinin aslanlı sundurmasıydı. Başka kimsenin böyle yeleli aslan başlı sundurması yoktu. Babası tenekelerden ve demirlerden harikalar yaratırken, minik burnu ve yemyeşil gözleriyle hatırladığı annesi ona akordeon çalmayı öğretmişti. Hayatta öğrendiği pek çok şeyin temelinde zaten annesinin öğrettikleri vardı. Okuma ve öğrenme aşkını annesinden almış ve Ahıska'dan genç yaşta ayrılarak Petrograd'a kadar kaderinin peşinden sürüklenmişti. Koskoca Çarlık kendisini anlamsız bir savaşın içinde bulduğunda o Petrograd'daydı. Lenin ve arkadaşları çatırdayan bu köhne imparatorluğun içinden bir umut gibi yeşermişler ve kitleleri peşlerinden sürüklemişlerdi. Lenin'in hitap gücünden çok etkilenmiş, bu hayranlık onun içindeki hitap yeteneğini de ortaya çıkarmıştı. Lenin gibi bir kasket takmaya başlamıştı. Bazen farkında olma-

dan önderinin mimiklerini taklit eder, onun gibi gülümser, Lenin gibi ateşli bir şekilde yumruklarını sıkarak, konuşmalarını yazdığı kâğıtlarını elinde sallayarak konuşurdu.

Yekaterina'ya son bir kez sarılıp ayrıldığı Petrograd'dan sonra, Bolşevik Parti üyesi bu genci cepheden kaçan korkak ve satılmış askerleri durdurmakla, yani vurmakla görevli mangalardan birine verdiler. Onun gibi ateşli ve iyi bir konuşmacıya iç savaştan sonra da önemli görevler düşeceğini biliyorlar, bu yüzden de onu en tehlikesiz ve durağan bir göreve gönderiyorlardı.

Vurduğu silahsız Kızıl Ordu askeri geldi yine gözünün önüne. Tetiğe bastığında dizlerinin üstüne çöküvermişti. Yaşıyor gibiydi... İdealleri uğruna silahsız bir adamı öldürmenin ağırlığını her zaman içinde hissetti Vitali. O mavi gözlü ceset, ömrünün geri kalanında onu hep izledi. İlk yıllarda halüsinasyonlar görür, hayali kurbanıyla konuşurdu. "Neden beni vurdun?" diye sorardı mavi gözlü adam. Rengi hep o gecedeki gibi soluktu. Tıraş olurken aynada kendini değil, o adamı görürdü bazen. Vitali'nin kurşunuyla terk etmek zorunda kaldığı bu dünyadan kopmayı beceremeyen hayalet ile geceler boyunca konuşurdu. "Ben de senin gibi idealist biriydim. Ben de inandım. Benim de bir nişanlım vardı. Ama korktum. Korktum ama ne ideallerimi ne inançlarımı kaybettim. Sen cephe gerisinde votkalı sıcak çayını yudumlarken, ben parçalanmış yoldaşlarımın arasında kendime yol açmaya çalışıyordum. Yıkıntı da olsa senin bir barınağın vardı. Ben ise soğuktan taşlaşmış cesetlerin arasında yatıyordum. Sen evlendin, ama ben asla evlenemeyeceğim..." diyordu hayalet, buz mavisi gözlerini ona dikerek. Aklını kaçırdığını düşünüyordu Vitali Efendi. Karısı, zarif Katya'sı olmasaydı muhtemelen de aklını kaçıracaktı...

"Hayalet geldiğinde hep beni uyandır, ben varken o gelemez" diyordu Yekaterina. Hayalet her geldiğinde karısını uyandırdı. Böylece hayaleti yavaş yavaş hayatından çıkarmıştı. Aylarca bir daha görünmedi.

Hayalet tekrar karşısına çıktığında, Yekaterina, kireçlenip alelacele gömülmeden önce, soluk yüzü tülle örtülmüş, kapaksız bir tabut içinde sonsuzluğun uykusuna dalmıştı. Hayalet, diğer dostları gibi Vitali'ye taziye için oradaydı. O günden sonra Vitali'yi tekrar ziyaret etmeye başladı. Onu neden öldürdüğünü ise bir daha sormadı. Kendini ne zaman kötü hissetse, o hayalet yanına gelir, Vitali'nin anlattıklarını itaatkâr bir sessizlikle dinlerdi.

Karısının ölümünden yıllar sonra Lenin Nişanı'yla onurlandırıldığında, "Bak!" demişti hayalete. "Bu nişanda senin de hakkın var. Sen silahsız koşarken, kahramanca seni vurduğum için bana bu nişanı verdiler" demişti acı acı gülümseyerek...

Nişan ona Bolşevik Devrimi ve iç savaş sırasındaki üstün hizmetleri nedeniyle verilmişti. Böylelikle sadece isimsiz bir yoldaş olmaktan çıkmış, artık emeği takdir gören bir kahraman olmuştu. Yekaterina'nın ona verilen nişanı görememiş olması sevincini gölgeliyordu. "Karıma anlat" diyordu hayalete. "En büyük nişanı verdiler bana. Onun kocası bir kahraman. Bunu anlat Katya'ma..."

Yoldaş Vitali, cepheden kaçan Kızıl Ordu askerini vurduktan sonra yaşadığı travmayı atlatamadı. Doğrudan Bolşevik Parti'ye yazarak, cephede savaşmak istediğini bildirdi. Bütün Rusya bir muharebe alanı gibiydi ve savaş bütün karanlığı, bütün acımasızlığı ve vahşeti ile ülkenin üzerine çökmüştü. Hangi tarafa, mensup olurlarsa olsunlar, askerler girdikleri her yeri talan ediyor, insanlar açlıktan ölürken onlar yeniden düşmanın eline geçmesin diye erzak depolarını ateşe verip, hayvanları öldürüyor, yakaladıkları erkekleri asıyor, kadınlara ise tecavüz ediyorlardı.

İç savaş sırasında yiyecek bulmak ve tahıllarına el koymak için girdikleri bir köyde, dizlerinin üzerine çökmüş bir köylü, yiyecek hiçbir şeyleri olmadığını söyleyerek onlara yalvarıyordu. Hemen arkasında, evin önünde, biri erkek, dördü kız, beş küçük

çocuk annelerinin eteklerine sıkıca sarılmışlar, korkulu gözlerle askerlere bakıyorlardı. Vitali yiyecek bulmak için evlerin avlularında aranırken, silah sesleri duyup geri döndü. Biraz önce evin önünde gördüğü adam, kadın ve çocuklar duvarın dibinde kanlar içinde yere saçılmışlardı. Arkalarındaki duvara kan ve çamur bulaşmıştı. Küçük çocukların aralık dudaklarından kan sızıyordu. Gördüğü manzara karşısında fenalaşıp kusmaya başladı Vitali.

"Buğday saklamışlar bodrumlarında!" dedi kumandan, eliyle kirli bir çuvalı göstererek.

Yaşananlar, savaştan sonra bir daha kimsenin hatırlayıp, konuşmak istemeyeceği kadar acıydı...

Vitali'nin cephede savaşırken hiç olmazsa Yekaterina'dan yana içi rahattı. Karısı, memleketi Yekaterinburg'da güvendeydi. Orası kızılların kalesiydi ve şehrin düşmeyeceğinden o kadar emindiler ki, Çar Nikolay'ı dahi orada tutuyorlardı. Ancak, son Rus Çarı, karısı ve biri erkek, dördü kız, beş çocuğuyla, bir bodrum katında, bir gece yarısı kurşuna dizildikten on gün sonra, Amiral Kolçak komutasındaki Çekoslovak lejyonları şehre girdi. O lejyonlar, ordular içinde en acımasız olanıydı...

Vitali, yaşadıklarının etkisiyle insanlıktan çıktığını düşünürken, Temmuz ayı sonunda aldığı bu haberle dünyası başına yıkıldı...

Yine partiyle temas edip, Yekaterinburg'u geri almak için savaşan birliklere katıldı. Şehri geri almaları altı ayı buldu. Şehre girdiklerinde ağaçlarda, direklerde, idam sehpalarında sallanan yüzlerce ceset karşıladı onları. Şehir meydanında çarmıha gerilmiş insanların, kargalar tarafından didiklenen gözlerinin kanlı çukurları sanki hâlâ görür gibi onlara bakıyordu. Sokaklar bomboştu, insansız ve ruhsuz bir şehri devralmış gibilerdi. Esir aldıkları birkaç Beyaz Ordu askerinin apoletlerini omuzlarına çivileyip, onları şehir meydanında kurşuna dizdiler.

Vitali hayalet şehirde karısını aramaya başladı. Yekaterina'yı görmeyeli bir yıl oluyordu, hâlâ yaşayıp yaşamadığını bile bilmi-

yordu. Onu, çocukluğunun geçtiği apartmanın karanlık bodrum katında buldu. Elinden tutup ışığa çıkardığında kadının kocaman karnı yaşadıklarını özetliyordu. Yekaterina Petrograd'da tanıdığı o kadın olmaktan çıkmıştı. Gözlerinin altındaki mor halkalar asla silinmeyecek, korku dolu gözleri, yaşayacağı kısa hayatının sonuna kadar Vitali'ye bir yabancı gibi bakacaktı.

Vitali karısının halini görünce hiçbir şey sormadı. Ölüm onları tamamen ayırıncaya kadar da Yekaterina'nın yaşadıkları aralarında hiç konuşulmadı. Bir yıldır görüşmeyen onlar değilmiş gibi karısı o gece başka bir yatakta erkenden uyudu. Vitali de sabaha kadar votka içip sızdı.

Ertesi sabah birliğine katılıp tekrar cepheye gitti. Bir çatışmada isabet eden kurşun diz kapağını parçalayınca malulen terhis oldu. Tekrar Yekaterinburg'a gittiğinde, karısının ne kocaman göbeği, ne de kucağında bir bebeği vardı. Yine hiçbir şey konuşulmadı. Vitali bebeğin sağ doğup doğmadığını ve ona ne olduğunu sormadı karısına. Hiçbir şey olmamış, kötü bir şey yaşanmamış gibi günlük hayatlarına devam ettiler. Ama içlerinden eksilenler bir daha yerine gelmedi. Kadınlar Günü'nde gördüğü o mavi gözlü, sarı saçlı, kiraz dudaklı zarif kız, artık bir insan yıkıntısıydı. Birlikte Petrograd'a döndüler. Ancak o şehir de iç savaştan önce yaşadıkları yer değildi sanki. Bir daha hiçbir şey Petrograd'da tanışıp evlendikleri günlerdeki gibi olmadı...

Bu kez General Yudeniç'in orduları Petrograd'a yürüyüşe geçtiklerinde, Vitali aksayan ayağına aldırmadan aylar önce çıkardığı üniformasını tekrar giyip cephenin yolunu tuttu. Birkaç ay sonra Yudeniç'in da orduları geri çekilirken, Vitali coşkuyla sevinemedi. Petrograd kurtulmuş, iç savaşta Bolşevikler büyük bir başarı kazanmışlardı. Ama Bolşeviklerin gücü onu ve karısının mutluluklarını, umutlarını kurtarmaya yetmemişti.

Vitali Efendi, dizginleyemediği hatıraları belleğini kemirirken Sabaçka'nın havlamasıyla kendine geldi.

Hayvan omzundaki yarayı yalayarak kurutmuştu. Dili bir karış dışarıda Vitali Efendi'yi seyrediyordu. Hiçbir tepki alamayınca da huysuzlanıp havladı. İri hayvan, düşüncelerden sıyrılan isim babasının uzattığı eli sevgiyle yaladı.

Vitali Efendi, bir uğultu gibi beynini saran, onu dünyadan koparan hatıralarından sıyrılıp etrafında neler olup bittiğini anlamak için çevresine bakındı. Hava kararmak üzereydi. Saatler boyunca o çöktüğü yerde öylece durduğunu fark etti, ayaklarını, dizlerini hissetmiyordu. Uyuşan bacakları sızlayarak, insansız köyün içinden geçip okuluna gitti. Puslu bir Kasım gününün ardından dağ köyüne ayaz çökmeye başlamıştı. Hayatında hiç olmadığı kadar yalnızdı. Karyolasının altından bir şişe votka çıkarıp yatağına uzandı. Alacakaranlıkta mavi gözlü hayalet de geldi ve yatağın ucuna ilişti. Hiçbir şey konuşmadan duvardaki Lenin'in ve Stalin'in resimlerine baktılar birlikte. Lenin'den sonra kahraman önderleri Stalin'e neredeyse tapıyordu Vitali. Stalin ki Nemçugaların belası, halkı sömürenlerin korkulu rüyası, savaş kahramanı ve adaletin uzun eliydi.

"Köy neden bomboş?" diye sordu hayalet.

"Gittiler. Hepsi sürgüne gönderildiler..."

"Neden?"

Zaza'nın söyledikleri çalındı kulağına. "Halk düşmanları" demişti sürülen köylüler için.

"Bilmiyorum" diye cevap verdi hayalete.

"Kim emretmiş sürgün edilmelerini?"

Titrek işaret parmağını Stalin'in resmine doğrulttu.

Artık Stalin'in resmi gülümsemiyordu. Kaşlarını çatmış, yüzüne uğursuz bir gölge düşmüştü. Hayaletin sorusunu bu kez Vitali tekrarladı:

"Neden?"

Yıllardır bir arada yaşadığı bu insanların sürgüne gitmesi için bir neden bulamadı. Onları en iyi o tanıyordu. Stalin'den

de Beria'dan da, Beria'nın Ahıska'ya uzanmış uşağı İgor'dan ve Zaza'dan iyi tanıyordu. Bu insanların hiçbir suçu olmadığını iyi biliyordu.

Hayalet onun düşüncelerini okumuş gibi sordu:

"Otar'ın da bir suçu yoktu... Ama onu sürgüne sen gönderdin!"

Başını öne eğdi. Söyleyebileceği bir şey yoktu. O zaman farklı düşünmüştü. "Şeytan'ın büyüğü Moskova'da" demişti Otar. Avare avare dolaşıp, çocukların gençlerin akıllarını çelecek şeyler söylerdi. O bir rejim düşmanıydı. Tırnaklarıyla kazarak toprağa ektikleri çiçekleri sökmek isteyen bir haindi. Nika, amcasının söylediklerini Ömer'e anlatırken duymuştu. Çocuğun anlattıklarından bu adamın tehlikeli biri olduğunu düşünmüş ve soluğu Ahıska'daki NKVD binasında, İgor'un odasında almıştı. İlk kez isteyerek gidip bir şeyler anlatmıştı. Stalin'e dil uzatmıştı çünkü Otar...

Gözü Stalin'in resmine takıldı tekrar. Ne kadar da düşmanca, ne kadar da acımasızca bakıyordu. Kulağında o sabah ağlaşan kadınların, çocukların boğuk sesleri yankılandı. Gözlerini kapatıp uyumaya çalıştıysa da bütün gece yatağının içinde dönüp durdu. Kamyon sesleri çocukların ağlamasına karıştı. Ahmet Ağa'yı gördü düşünde. Otar gibi böğürerek şarkı söylüyordu. Zaza'nın cipinden Çar Nikolay'ın görkemli üniforması içinde Stalin iniyordu...

Vitali halüsinasyonlar görüyor, hayal ile gerçeği ayırt edemiyor, her gözünü açtığında ayak ucuna ilişmiş mavi gözlü hayaletle göz göze geliyordu. Kadınlarla çocuklar bağrışıyor, bebekler ağlıyor, kamyonlar insanları yutuyordu. Bomboş evler onun üzerine çöküyor, enkazın altından çıkmak için debeleniyordu. Ahmet Ağa'nın öldüğünü görüyordu sonra. Otar iri cüssesiyle karşısına dikilip "Neden?" diye soruyordu. Sabaçka'nın yüzünü yaladığını hissediyor, gözlerini açıyor, yüzü yapış yapış olmasına rağmen

köpeği ortada göremiyordu. Afyon çekmiş gibiydi. Duygularını ve düşüncelerini kontrol edemiyordu.

Yatağından kalkıp sandığının üzerindeki akordeonunu boynuna astı. Parmakları fildişi tuşlarda bir yabancı gibi dolaştı. Annesinin hatırası olan ve gittiği her yerde yanında taşıdığı enstrümanını sanki ilk kez eline alıyor gibiydi...

Akordeon kulak tırmalayan sesler çıkarınca yine yatağına yatıp dönüp durmaya başladı. O gece yatağında bütün geçmişini, gençliğini sorguladı Vitali Efendi. Ekmek ve barış diyerek çıktıkları yolun onları nereye getirdiğini düşündü. İdeallerinin peşinde körü körüne öylesine gitmişti ki, gerçek hayatla yüzleşememişti. Görevi rejim lehine propaganda yapmaktı. Ama söylediklerine herkesten çok kendi inanmıştı. Gerçek dünya, onun görmek istediği dünyadan çok farklıydı. O güne kadar bunun farkına varamamıştı. Bütün köylülerin Bolşeviklerin başarısı için yürekten çalıştığına, kolektifleştirme hareketine kendilerini adadıklarına inanmak istemişti. Bir çuval buğday için katlettikleri aileyi hatırından silmek istemişti. Sistemin yürümediğini, toprağı alınan insanların eskisi gibi üretmediğini, hayvanlarını vermemek için at, inek, domuz demeden boğazlayıp yiyebildiği kadarını yediklerini ve kalan hayvan leşlerinin tarlalarda çürümeye bırakıldığını duymak istememişti. Kıtlıktan ölen insanların kendi hatalarının ve bencilliklerinin kurbanı olduğunu savunmuştu. Bütün Sovyetler tek bir yürek olup, tek bir amaç için, komünizmin dünyadaki egemenliği için çalışmalıydılar. Buna inanmayan, bunun için çaba göstermeyen haindi. Sibirya'ya sürülenler de işte bu hainlerdi.

Evet Otar'ı jurnalleyen de oydu. İdeallerinin gözünü kör ettiği hayal dünyasındaki kutsal değerlerin ve halkın iradesinin düşmanı olarak görmüştü onu. Oysa haklıydı Otar. Kendisinin de bir piyonu olduğu, Stalin'in gölgesinde temelleri kan ve korkuyla atılmış rejim, insanların en kutsal değerlerini çiğnemekte beis görmemişti. Şubat 1917'de Nevsky Bulvarı'nda yürüyen yoksul kadınlar artık korkularından kendi yaptıkları tahta haçları

boyunlarında taşıyamıyorlardı. Azizlerin kutsal ikonaları, sarıp sarmalanıp sandıkların en diplerine saklanmıştı. Kiliselerin, camilerin kapılarına kilit vurulmuş, kolhoz depolarına, spor salonlarına, kimsenin gitmediği kültür evlerine ve viranelere çevrilmişti. Bunların hepsi normal gelmişti Vitali'ye. Hiçbirini sorgulamamıştı.

"Ekim Devrimi'nden önce halkın "Bütün iktidar Sovyetlere!" diye bağırması hâlâ kulaklarındaydı. Fakat devrimden sonra değişen bir şey olmamış, halkın iradesini kullandığı iddiasıyla tüm güç bu defa Bolşevik bir Çar'da toplanmıştı... Bütün bunları duymazdan, görmezden ve inanmazdan gelmişti Vitali. Şimdi ise, köydeki insanların dipçiklerle itilip, kakılıp, sürgüne gönderilmesine şahit olmuştu.

Artık vicdanını susturamıyor, bunca yıldır boş idealler peşinde koşup, bu düzene hizmet ettiği için kendine lanet yağdırıyordu. Bunun için mi adamıştı bütün hayatını? Yekaterina'yı karnı burnunda, küf kokan bir bodrum katında bulduğunda bile parlak mutlu günlerin geleceğine inanıyordu. Ama olmamıştı işte. Nutuklarında hep Katya'sının eli gibi gördüğü devletin şefkatli elini anlatırdı. Bir hayal dünyasında yaşamış, insanların gördüğü zulme karşı kulaklarını tıkamıştı. Oğulları, babaları, kocaları bu ülke için savaşan, canlarını veren insanlar halk düşmanı ilân edilip, gözünün önünde şefkat yoksulu eller tarafından dipçiklenip götürülmüştü.

"Ben bunun için savaşmadım. Bunun için öldürmedim. Katya'mın cehennemi bu dünyada yaşaması bunlar uğruna değildi" diye konuştu kendi kendine sabaha kadar.

Güneş doğarken kendine geldi. Kapısı çalacak, bir çocuk ona çeçil peyniri ile kara ekmek getirecek diye bekledi. Bir gün önce yaşadıklarının hepsinin rüya olmasını diledi. Bir bebek ağlaması, bir öksürük sesi duymak için etrafı dinledi. Sonra çekinerek dışarıya çıktı.

Sabaçka, kapının önüne kıvrılmış yatıyordu. Vitali'yi görünce karnının üstünde emekleyerek yanına gelip başını bacaklarına sürttü. Hiçbir evin bacası tütmüyordu o sabah. Köyün içini yine kasvetli bir pus basmıştı. Bulutlar yerlere kadar inmiş, her yanı vıcık vıcık rutubet içinde bırakmıştı. Bir insan sesi duymak için Vitali neler vermezdi. Duyduğu tek ses, iki gündür sağılmayan şişkin memelerinin ağrısından acıyla böğüren ineklerin sesiydi. Köyün tenhalığında ağır ağır yürüdü. Ahmet Ağaların evinin önüne geldiğinde bahçede birilerinin olduğunu görünce içi hop etti, kalbi umutla çarptı.

Bahçedeki üç gölge onu görünce yanına geldi. Şota ile oğulları Mişa ve Nika'nın yüzlerini seçti. Onları görünce başını utançla öne eğdi. Otar'ın sürgün edilmesinden sorumlu olduğu için utanıyordu. Bundan yüz bin kat kötüsü, yıllardır yerlere göklere sığdıramadığı önderi Yoldaş Stalin'in ve herkese propagandasını yaptığı rejiminin boş köyde vücut bulan eserinden utanç duyuyordu.

"Senden başka kimse yok mu?" diye sordu Şota.

"Yok... Hiç kimse kalmadı."

"Hevot'ta da bütün Türkleri sürdüler. Önce hepsini zorla evlerinden çıkarıp pınarın önündeki meydanda topladılar. Sonra da kamyonlara yükleyip götürdüler. Köy bomboş kaldı. Bizimle birlikte beş Gürcü evinden başka kimse kalmadı. Hepsini götürdüler..."

Mişa gecenin karanlığında kamyonların nasıl geldiğini, askerlerin ikişer ikişer evlere nasıl daldıklarını ve insanları kamyona bindirdiklerini anlattı. Ahmet Ağaların bahçesindeki divana oturdular. Sigaralarını yakıp, elleri şakaklarında, her biri kendi halinde düşüncelere daldılar.

Sessiz evin boş bahçesinde etrafa bakınırken Nika'nın kirpikleri ıslandı. Selvi Hanım'ın ona seslenmesini boş yere bekledi.

"Ahmet Ağa burada olsaydı, babasıyla çay içerken o da Ömer ile bahçede koştursaydı ne güzel olurdu" diye düşündü.

Köylerindeki komşuları kamyonlara bindirilip gittikten sonra bütün aile heyecan ve sıkıntıdan yerlerinde duramaz olmuştu. Babası herkes evde kalsın diye tembihleyip koşar adım Orsep'in yolunu tuttu, Ahmet Ağaları merak ediyordu. On beş dakika sonra boynu bükük geri döndü. Uravel Deresi'nin başını askerler tutmuş, kimseyi karşı tarafa geçirmiyorlardı.

Sessiz bekleyişleri yerleri sarsan kamyon gürültüleriyle kesilmişti. Orsep'ten kamyonların indiğini görünce, Nika, babasının uyarılarına aldırmadan yokuştan aşağı koştu. Deredeki köprüye kadar geldi. Bir sürü kamyon tozu dumana katarak Ahıska istikametine gidiyordu...

Köprüdeki askerleri görünce dere boyunca koşup, sulara girerek karşıya geçti. Kamyonların yoluna çıktı. Kamyonların kasalarında Orsep'in insanlarının yüzlerini gördü. Gözleri demir kasalarda Ömer'i aradı. Nefesi kesilinceye kadar kamyonların arkasından koştu. Sonra yere yığılıp kamyonların yok olmalarını çaresiz izledi. Tepedeki köye baktı. Köy sisin içinde kaybolmuştu. Koşarak köyün yokuşunu tırmandı. Hemen girişteki çayırın karşısında yere çökmüş, elinde çomakla toprağı karıştıran Vitali Efendi'yi gördü. Öğretmeni onu fark edecek durumda değildi, bir başka dünyada gibiydi. Etrafa saçılmış yorganların, elbiselerin, patlamış erzak çuvallarının arasından yürürken bir mezarlıktaymış gibi ürperdi. Öteye beriye saçılmış eşya arasında Ömer'e ait olabilecek bir şeyler aradı. Sonra doğruca Ömerlerin evine gitti. Kapıyı açıp içeri girdi, bütün odaları dolaştı, ev hüzünlü bir yalnızlığa bürünmüştü. Bahçeye çıktı. Aliş koçun kanlı başını görünce irkildi. En yakın arkadaşının tenha evini sanki ilk kez görüyormuş gibi yabancıladı.

Sonra koşmadan, aynı bıraktığı şekilde heykel gibi duran Vitali Efendi'nin önünden geçip, küskün adımlarla yokuşu indi. Uravel Deresi'ne geldiğinde, köprüden karşıya geçmeyip, söğüt-

lüğün oraya gitti. Ömer ile her zaman oyun oynadıkları, yazın suya atlayıp balık tuttukları ve yıllar önce kan kardeşi oldukları salkım söğütlerin altına oturdu. Söğütlerin ince narin dalları onu avutmak ister gibi başını ve yüzünü okşarken hüngür hüngür ağladı.

Ahmet Ağaların bahçesinde sessizliği Vitali Efendi bozdu:

"25 seneliğine gidiyorlarmış, Zaza Zurabişvili söyledi."

"25 sene ha!" diye şaşırdı Şota. "Peki neden? Bu kadar insanı neden sürüyorlar?"

"Halk düşmanları..." diye mırıldandı Vitali Efendi, sadece kendisinin duyabileceği bir sesle.

O güne kadar bildiği ve inandığı her şey, içleri boş birer kalıptı artık onun için...

Mahşer yeri

Ne 7 Noyabır törenlerinde, ne de başka bir zaman, hayatında böyle bir kalabalık görmemişti. Ahıska'da demiryolunun kenarında on binlerce insan bir arada bekleşiyordu. Ömer kana bulanmış bez parçasını kafasına bastırdı, başından hâlâ kan sızıyordu.

Vurulup kaçtıktan sonra ortada görünmeyen Sabaçka, kamyonlar dağları titreterek aşağı inerken, yanında bir iki köpekle birlikte yeniden demir canavarlara saldırıya geçmişti. Düzlüğe çıkıp, dere kenarına gelinceye kadar tekerleklere hamleler yaparak onları takip ettiler. Orada son bir kez daha köyüne baktı Ömer. Ama göremedi, köyü yok olmuştu yine. Bulutların arasında yitip gitmişti. Bu defa başka olduğunu biliyordu. Uzun yıllar göremeyecekti köyünü. Bunları düşünüp iyice hüzünlendi. Söğütlüğün oradan geçerken, Nika ile geçirdiği güzel günleri hatırlayıp mahzunlaştı.

O kadar Amerikanski arasında tentesiz, eski bir kamyona bindiğinde, ne kadar şanssız olduğunu düşünüp üzülmüştü. Ama, tente olmadığı için, puslu da olsa son defa köyünün olduğu tepeyi, söğütlüğü, yol boyunca kendilerini takip eden Uravel Deresi'ni seyretti. Gördüğü, görebildiği her şeyi hafızasına kazımak istiyordu.

"İyi ki tenteli kamyona binmemişim!" dedi bu sefer kendi kendine.

Çocukluğunun en güzel anlarının artık geride kaldığını, bundan sonra hiçbir şeyin aynı olmayacağını ve o zamana kadar yaşadığı güzellikleri hayatı boyunca bir daha böyle doyasıya yaşayamayacağını, bir şeylerin hep eksik kalacağını henüz bilmiyordu.

"Acaba Nikalar da sürgüne gidiyor mu?" diye düşünürken, kamyonların tozu arasında koşan cılız bir gölgeyi fark etti. Bu Nika'ydı. Avazı çıkıncaya kadar bağırarak Nika'ya seslendi, ama sesini duyuramadı. Tekrar yerine çöküp, başına gelecekleri sanki o an sezmiş gibi ağlamaya başladı. Geride kalan her ev, gölgesinde oynadıkları her salkım söğüt, Uravel Deresi'nin her damlası ona ait bir şeyleri içinden söküp alıyor gibiydi. Ne sadık dostu Sabaçka'nın, ne de kan kardeşi Nika'nın gücü ona yetişmeye yetmişti.

Ahıska'ya yaklaştıkça, yürüyen sefil insanlar gördüler. Tüfekli askerlerin arasında, sırtlarında çuval, yorgan ve döşekler, yüzlerinde matem karanlığıyla, yanlarından geçen kamyonlara kaçamak bakışlar atarak toz duman içinde yürüyorlardı. Zaman zaman yolu tıkayan bu insan seli yüzünden kamyonlar durmak zorunda kalıyordu. Genç kadınlar bebeklerini sarıp sarmalamışlar sırtlarında taşıyorlardı. Bazıları, yürüyemeyecek kadar ihtiyar ve hasta ninelerini, dedelerini sırtlarına almışlar, dermansız ayakları üzerinde durmaya gayret ederek, tökezleyerek yürümeye çalışıyorlardı. Bunlar Ahıska civarındaki köylerde yaşayanlardı ve şehre daha yakın oldukları için yaya olarak yollara sürülmüşlerdi. Ovalardan, tepelerden, köylerden on binlerce insan suskun bir yürüyüşle Ahıska'ya gidiyor, uzak köylerden gelen kamyonlar şehre yaklaştıkça, çoğalan bu insan seliyle birlikte akıyordu. Ahıska şehrini yaşayan bir demir ve et yığını pençesine alıyor gibiydi.

Kamyonun tekerleği bir tümseğe veya çukura rastladığında, bir virajı döndüğünde içindeki insanlar sağa sola uçuşuyordu. Ahmet Ağa bir eliyle Selma'yı, öbür eliyle kucağında bebeğini sıkıca tutan Zehra'yı zaptetmeye çalışıyordu. Ömer'e iyi tutun-

masını tembihledi. Ama kasada tutunacak yer yoktu. Her tümsekte insanlar hopluyor çelik kasanın çeperlerine çarpıyorlardı. Kamyonlar istasyona insan ve erzak artıklarından oluşan yüklerini bıraktıklarında, kasalarında sağa sola çarpıp kollarını bacaklarını kıran insanlar inleyerek kalabalığa karıştılar. Ömer de kendi payını almıştı. Dengesini kaybedince başını şiddetle kasaya çarpıp yarmış, gömleği, kırçıllı paltosu hep kan olmuştu. Selvi Hanım ak bir tülbendi katlayıp hemen Ömer'in başına bastırdı. Kanı durdurmak çok zor oldu.

Kafasına kanlı tülbendi bastırırken dağ köylerinden gelen bir kamyonun uçuruma yuvarlandığını, içindeki beş aileden kurtulan olmadığını konuşuyordu insanlar. Kadınlar ölenlerin hangi köyün, hangi aileleri olduğunu bilmeden, kendi komşularıymış gibi dizlerini dövüp ağlaştılar. Sürgün ilk kurbanlarını vermişti. Vagonlar hareket ettiklerinde verecekleri kurbanların yanında, kamyonun kasasında hayatını kaybeden o beş ailenin esamesinin bile okunmayacağının o an kimse farkında değildi...

Pırıl pırıl güneşli bir Kasım ayıydı. Ayın on beşiydi ama henüz kar yağmamıştı.

Kar böyle yağmakta gecikince Ahmet Ağa bulutlara bakar ve endişeyle kışın çok çetin geçeceğini söylerdi. O kış, istasyonda bekleyen on binlerce insan için hiç yaşamayacakları kadar çetin geçecekti...

Hava güneşliydi ama, vagonları saran çaresiz insan kalabalığının korku dolu gözleri, güneşin şefkatle kucaklayan ışıklarını fark edebilecek durumda değildi. Bakınca hepsi kapkara giyinmiş hissi veren kalabalıkta, beyaz elbiseleri, örgülü uzun saçlarıyla gelinlik çağına gelmiş genç kızlar küçük kardeşlerini zapt etmeye çalışıyorlardı. Arada asker üniformalı silahsız gençler de vardı. Bunlar cepheden kısa süreliğine izinli gelen erlerdi. Kan ve baruttan bir süreliğine de olsa kurtulmanın sevincini yaşayamadan, kendilerini demiryolunda kalabalığın içinde bulmuşlardı.

O gün demiryolunda yüz binden fazla insan yurtlarından koparılırken, bu insanların oğulları, kardeşleri, babaları, nişanlıları ve kocaları yurtları için savaşıyor ve can veriyordu...

Şimdi Ömer, kirli kahverengi vagonların önünde elindeki tülbendi sızlayan başına bastırarak, giymekten gurur duyduğu kırçıllı uzun paltosu kan içinde, bu mahşer kalabalığının arasında annesine sokulmuş, bir eliyle onun eteğini sıkıca kavramış öylece duruyordu.

İnsanlar çaresiz gözlerle birbirlerine bakıyor, neler olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Birinin bildiği, diğerinin bildiğini tutmuyordu.

"Üç aylığına sürgün ediyorlarmış bizi" dedi yaşlı bir adam.

"Bize bir sene dediler" diye şaşırdı öbürü. Ahmet Ağa "Bize de 25 yıl dediler!" deyince herkesin ağzı açık kaldı.

"Zaza çakalı geldi bizim köye. O söyledi. 25 yıl sürgüne gidiyorsunuz diye bağırdı ortalıkta!"

"Zaza dediyse korkma, o hain iyice üzülesiniz diye demiştir öyle. Baksana bizim hepimize başka demişler. Hiç 25 yıl sürgün olur mu?"

"Hiç olur mu?" diye uğuldadı kalabalık, kafalarını sallayarak.

Ömer de sevindi. "Hiç 25 yıl olur muydu?" Olsa olsa bir sene olurdu. Demek ki seneye geri dönüp, evlerinde oturup tekrar Nika ile aynı okula gidebilecekti.

Kendilerine on beş günlüğüne köylerinden ayrıldıkları söylenenler bile vardı. Herkesin kafası karışıktı. Nereye gittiklerini, ne kadar kalacaklarını hiç kimse bilmiyordu.

"Lâzım olmaz diye bize ne yiyecek ne başka bir şey de aldırmadı askerler" dedi yaşlı bir nine, diğerlerinin ellerindeki erzak torbalarına bakarak. Cin gibi gözlerle etrafı izleyen küçük torununun elini sıkı sıkı tutuyordu. Öbür elinde ise küçücük bir bohça vardı.

"İşte bu!" diye söylendi. "Yanıma ne aldıysam hepsi bu... Allah vere de çabucak dönsek köyümüze."

Yaşlı nine gibi pek çoğu evlerine nasılsa yakında dönecekler diye birer çıkın alıp yola düşmüşlerdi. Üzerine bir ceket bile alamadan gelip, ellerini birbirine sürterek ısınmaya çalışan yaşlı erkekler vardı. "Almanlar saldırıya geçti, o yüzden buraları boşaltıyoruz" demişlerdi köyün birinde. Kimse neye inanacağını ve kime güvenmesi gerektiğini bilemiyordu. Farkında oldukları ve sorgulayamadıkları tek şey, kendilerine ne denirse onu yapacak olmalarıydı. İster bir hafta, ister 25 yıl olsun, git denilen yere gideceklerdi.

Silahlı askerler ve hummalı bir şekilde sağa sola koşuşturan NKVD ajanları, mahşer kalabalığının arasında bile hemen seçiliyorlardı. Dışarıdan gelen ajanların arasında yüksek rütbelilerin de var olduğu anlaşılıyordu. Fötr şapkalı, koyu renk paltolu asık suratlı bazı adamlar, herkesin korkulu rüyası İgor İvanov'a ellerini kollarını sallayarak öfkeli talimatlar veriyorlar, astığı astık, kestiği kestik NKVD Şefi, öğretmeninden azar işiten sünepe bir ilkokul talebesi gibi eli ayağına dolaşmış bir vaziyette ter içinde koşuşturup duruyordu. Zaza Zurabişvili'yi ise ortada gören yoktu.

Yüz bin kişilik kalabalıkta, insanlar başlarına ne geleceğini bilememenin korkusunu ağır bir yük gibi omuzlarında taşıyorlardı.

"Ne olacaksa olsun!" diyordu bazıları aralarında konuşurken. "Ölüm yok ya işin sonunda!"

Bu kadar insanın Sibirya'ya sürgün edilmesinin kolay olmadığını düşünüyorlardı. Belki de gerçekten Almanlar ilerlediği için onları bir süreliğine buradan uzaklaştırıyor, onları çok da uzak olmayan yerlere gönderiyorlardı. Her şey ve sahip oldukları bütün bilgiler söylentilerden ibaretti. Gerçeği bilen yoktu. Bu kadar insanın sürgün edilmesi için gereken her şeyin aylardan beri

planlandığının ve işin sonunda ölümün de olacağının farkında değillerdi.

"Birazdan vagonlara bindirileceksiniz! Herkes kendine gösterilen vagona binecek. Eşyanızı yanınıza alın. Fazla eşyası olan kendi isteğiyle seçip fazlalıklarını bıraksın!"

Megafondan yayılan cızırtılı ses alıştıkları Yuri Levitan'ın değil, NKVD Şefi İgor İvanov'un sesiydi. O aletlerden çıkan bütün sesler birbirine benzerdi. Hep cızırtılı, boğuk ve ince çıkardı.

"Aklınızdan çıkarmayın. Gönderileceğiniz yere kadar trenden inmek yok. Kaçmaya kalkışanlar vurulup öldürüleceklerdir!"

Ölüm sözcüğü kalabalıkta bir uğultu yarattı. On binlerce insan dalgalandı. Birbirlerinin üzerine çökenler, yerlere kapaklananlar oldu. Askerler kalabalığı vagonlara bindirmek için tüfekleriyle iterken, panik içindeki insanlar ne yaptığını bilmeden birbirlerini eziyorlardı. Tam bir keşmekeş hakimdi. Azgın bir nehir gibi akan kalabalığın önünde durmak mümkün değildi. Ezilen çocuklar ve ihtiyarlar vardı. Tökezlenip yere kapaklananlar şuursuzca hareket eden korkulu adımların altında çiğneniyordu.

Bu keşmekeşin içinde Ömer annesinin eteğini yırtarcasına sıkıca kavramış, bırakmıyordu. Askerlerin onlara işaret ettikleri bir vagonun girişine kadar yaklaştılar, ama kalabalıktan gelen tazyik nedeniyle ileri geri dalgalanıp durmaktan içeri giremediler. Babası onu belinden kavrayarak vagona çıkarmayı başardı. Ardından aynı şekilde Selma'yı da vagona bindirdi Selvi Hanım da vagona çıkmış, torunu İbrahim'i almak için Zehra'ya kollarını uzatırken, Ahmet Ağa evlerinden getirdikleri döşek, yorgan ve erzak çuvallarını trene yükledi. Semaverini almak için yeniden yere eğildiğinde bir insan dalgasının altında yuvarlandı, insanlar üzerine basıp geçiyorlardı. Ahmet Ağa can havliyle kendini trenin altına çekerek daha fazla ezilmekten kurtuldu.

Yukarıda ise ailesi çok daha büyük bir trajedi yaşıyordu. Zehra oğlunu annesine veremeden kalabalığın bastırmasıyla metrelerce uzağa itilmişti. Genç kadın çocuğuna sıkıca sarılmış, onu yitirmekten veya onunla birlikte yere kapanıp ezilmekten korkuyordu. Ayağı bir takılıp düşse, küçük İbrahim'in sonu olurdu. Zehra bu düşüncelerle kendi vagonlarına dönmeyi denemedi bile. Kalabalık onu nereye sürüyorsa direnmeden gitti. İnsanların arasında gözden kayboldu.

Vagonlar dolmaya başladığında ortalık biraz sakinledi.

Ahmet Ağa semaveriyle vagona çıktığında gözleri boş yere Zehra ve İbrahim'i aradı. Kafasını vagondan çıkarıp askerlere meramını anlatmaya çalıştı, ama kimse ilgilenmedi. Kızını aramak için trenden inmeye yeltendiğinde ise kendine çevrilen iki tüfek namlusunu görünce hemen vazgeçti.

İnsanlar tren vagonlarına doluştuklarında, artık meydanda sadece patlamış ve sağa sola saçılmış erzak çuvalları, sahipsiz ayakkabı tekleri, yırtık elbiseler, kalpaklar, kasketler ve baş örtüleri vardı. Dışarıda kimsenin kalmadığı anlaşılınca, kahverengi kirli hayvan vagonlarının kapıları gürültüyle sürgülendi. Koyun ve gübre kokan vagonlardaki insanlar, loş karanlıkta bitmek bilmeyen gergin bir bekleyiş içine girdiler. Kapılar dışarıdan sürgülenip çivilenirken içlerindeki korku daha da büyüdü. Herkes kulak kabartıyor, dışarıdaki en küçük bir sesten anlam çıkarmaya çalışıyordu.

Bir süre sonra, demir tekerlekler rayların üzerinde gıcırdayarak dönmeye başladı...

Herkes gidince

Hayvan vagonlarının içine istiflenmiş on binlerce insan, kendi elleriyle yaptıkları demiryolunun üzerinde bilinmeyen bir yere sürülürken, o gün Ahıska şehrinde hiç kimse evlerinden çıkmaya cesaret edemedi.

Olan bitenin farkında olmayıp dışarı çıkmak isteyenler de kapılarının eşiğinden askerleri görünce geri döndüler. Kuşluk vakti, yukarı mahallelerin taşlı yokuşlarından, asker botlarının arasında çarıklı, yırtık potinli, lastik ayakkabılı ayaklar ürkek adımlarla demiryoluna doğru yürüdüler. Şehirdeki pek çok evin duvarları, doğumlarına ve büyümelerine şahit oldukları çocukların sesini bir daha duymamak üzere sessizliğe gömüldü. Kapılar geri dönmemek üzere uğurladıkları sahiplerinin arkasından usulca kapandı.

Yaşlı kalenin gölgesindeki sıvaları dökülmüş yetimhanenin büyük kapıları sabahın sessizliğinde gürültüyle açıldı. El ele tutuşan sekiz küçük çocuk arkadaşlarıyla vedalaştıktan sonra bir askerin arkasından ikişerli sırayla istasyonun yolunu tuttular. Geride kalan arkadaşları, buğulu pencerelerin arkasından sessizce onları seyrederken, sekiz öksüz çocuk ürkek gözleriyle etrafa bakınıp, ellerinde birer küçük bohçayla minik adımlarını önlerinde giden askerinkine uydurmak için çabalayarak yürüdüler...

Kasvete bürünmüş Ahıska şehrinde Ermeniler, Gürcüler ve Yahudiler, Türk komşularının kapılarının askerler tarafından nasıl tekmelendiğini, iyi ve kötü günlerini paylaştıkları bu insan-

ların ellerinde bohçalar, sırtlarında yorganlarla, itile kakıla nasıl götürüldüklerini kapı aralıklarından, perdesiz pencerelerin pervazlarından dehşetle ve içleri acıyarak izlediler.

Kara lokomotiflerin çektiği yüzlerce vagon tüterek gözden kaybolup, şehir sessizliğe gömüldükten sonra da korkudan kimse sokağa çıkamadı. Türkleri köylerinden getiren kamyonlara bu defa işi biten askerler binerek şehri terk ettiler. NKVD binasının önündeki birkaç cip ile büyük siyah otomobiller de teker teker yok oldu ve Ahıska şehri terk edilmişliğin hüznüyle geceye karıştı.

Vagonun tahtaları arasından hüzmeler halinde sızan ışık, on bir çocuk annesi Esma ananın göğsündeki altın yıldızlı madalyadan yansıyıp, tavanda minik bir güneş gibi titriyordu. Henüz gördüğü her şeyi tam ayırt edemeyen bir bebek, kendi gibi küçük annesinin memesini emerken, daha rengi tam oturmamış buğulu mavi gözleriyle tavandaki bu yaramaz ışığı ilgiyle seyrediyordu. Sıkı sıkıya yapıştığı memeden dudaklarını çekip, ışıkla kendince konuşmaya başladı.

"Adı ne?" diye sordu Esma ana. Bir eliyle göğsündeki kahraman ana madalyasını düzelterek.

"Ali."

"Kaç aylık?"

"İki buçuk."

"Maşallah pek şirin. Analı babalı büyüsün inşallah."

"Babası öldü... Ben daha buna gebeyken cepheden ölüm haberi geldi. Buncağıza da babasının adını verdik."

Zehra'yı kaybettikleri için o ana kadar iç çekerek ağlaşıp duran Selvi Hanım'la Selma sustu. Tren ritmik takırtılarla salıncak gibi sallanarak yol alırken, vagondaki kırk kadar insanın birçoğunun gözleri minik Ali'nin güleç yüzünde sabitlendi.

Henüz yirmisine gelmemiş, karnı burnunda, hiçbir yerlere sığışamayan bir başka genç kadın, bebeğin yüzünü görebilmek için doğrulmak istedi. Tek başına beceremeyince annesinin kolundan destek alıp oturuşunu dikleştirdi. Karnındaki bebeği onu sıkıştırıp nefesini tıkadığından, vagondaki insanın ruhunu ezen kalabalık en çok onu bunaltıyor olmalıydı. Ali bebeğin güleç yüzünü görünce, hamileliğinin son dönemlerini yaşayan genç kadının gözleri ışıldadı. Şişen parmaklarını karnının üzerine koyup, dikkatle bebeğinin bir kıpırtısını bekledi.

Annesiyle az ötede oturan ve nasıl otururşa otursun kocaman göbeğini sığdıramayan bu genç kadın Elif'ti. Kocası cephedeydi.

Ahmet Ağa, vagondakilerin pek çoğunu tanıyordu, bir kısmı kendi köylerindendi. Zoraki yolcular, başları önde bitap ve düşünceli oturuyorlardı. En yaşlıları doksan altı yaşında olduğu söylenen Uravelli Ali dedeydi. Ali dede uyumadığı ve yemek yemediği zamanlar sürekli Kur'an surelerini mırıldanırdı.

Ahmet Ağa yaşlarında altı büyük erkek daha vardı. Bunlardan en yaşlısı, Yengiköylü Mustafa Ağaydı. Mustafa Ağa ve karısı Elmas Hanım, Ahmet Ağalar gibi zenginlikleri nedeniyle hayatının geri kalanını gulag kamplarında geçirmekten kurtulan şanslı insanlardandı. Cepheye gönderdiği iki oğlundan birini Stalingrad'da kaybetmişti. Diğerinin de esir düştüğünü söylüyorlardı. Esir düşen oğlunu da artık ölmüş kabul ediyordu. Mustafa Ağa bilgili, bilgili olduğu kadar da dediğim dedik inatçı bir adamdı.

En küçüğü Ali bebek, en büyükleri on dört yaşlarında on kadar çocuk vardı. Başka köyden olup aynı vagona düşenlerden biri de madalyalı Esma anaydı. Ahıska'da "Kahraman Anne" madalyası alan ilk ve tek kadın oydu.

Minik bebeğini emziren bu genç kadını ise kimse tanımıyordu.

"Senin kimin kimsen yok mu kızım? diye sordu Esma ana.

Genç kadın, annesiyle babasını trene binerken kargaşada kaybettiğini, bebeğiyle ezilmekten korktuğu için onları arayamadığını, sonra da askerlerin onu zorla bu trene bindirdiklerini anlattı burnunu çekerek. Kadının hikâyesinden kendilerine pay çıkaran Selvi Hanım'la Selma'nın yeniden gözleri yaşardı. Sonra uzun süre konuşmadı yine hiç kimse. Sadece hiçbir şeyin farkında olmayan Ali bebek etrafa mutlu gülücükler atıyordu.

Ertesi sabah Vitali Efendi rengarenk resimlerle bezenmiş sandıklarını okulun önüne çıkardı. Sigarasını içerken sandıkların üzerlerindeki göz alıcı renklere daldı. Başının üzerinde muz dolu bir sepet taşıyordu koyu esmer bir Latin Amerikan güzeli. Hemen yanındaki iri yapraklı bir ağaçta, kızın yarı büyüklüğünde kırmızı mavi yeşil renkli bir papağan vardı. Çocukken rüyalarına girerdi bu resimler. Hep oralara, çok uzaklara gitmek isterdi. Devrimden önce Petrograd'da genç bir öğrenciyken hep gizemli uzakların karşı konulamaz çekimi süslerdi hayallerini. Sonra önemini kaybetti her şey, rüyalarını unuttu. Artık yeni idealleri vardı ve hayatını onlara adamıştı. Hayatın gerçek anlamını bulduğunu sanıyordu. Ama sadece kendi hayatını değil, Yekaterina'nın hayatını da kendisininkiyle birlikte kurban etmişti. Şimdi şakaklarına ak düşmüş saçlarıyla sandıktaki çiçekli elbiseli kıza bakıp yine gençliğindeki hayallerini kuruyordu. Yitip gitmek, kaybolmak, bir daha bulunamamak istiyordu. Gençliğinde, uzakların gizemli çağrısına kulak verip gitmediği için hayatının en büyük pişmanlığını yaşıyordu.

Sandığının birinden sararmış, ikiye, dörde katlanmış kâğıtlara yazdığı şiirlerini buldu. Pek çoğunu hatırlamıyordu bile. Kâğıdın birini açıp yıllar önce yazdığı bir şiiri okumaya başladı. Okudukça yüzünü buruk bir gülümseme sardı.

Sen ve ben,
güneş ve ay gibiyiz.
Bir sen, bir ben,
yeryüzünü aydınlatacağız.

Sen ve ben,
karanlıktan ışık yaratanlardanız,
tüm dünyayı saracak,
parlak geleceğin umutlarıyız.

Diyordu şiirinde... Yekaterina'yı düşünerek yazsa da, bütün şiirlerinde kahrolası ideallerinin aşkını gölgede bıraktığını fark etti. Sigarasını kağıdın köşesini değdirdi. Önce küçük siyah bir nokta oluştu. Nokta genişleyerek kelimeleri yuttu ve kâğıt alev aldı. Ardından sararmış kâğıtları birer birer tutuşturmaya başladı... Yıllarca şiir yazmıştı ve sandıklarına tıktığı bu şiirlerini bir kitapta bastırıp ölümsüzleşmek en büyük hayallerinden biriydi. Kâğıtlar yanarken geçmişi ve bütün gençliği, gerçekleştiremediği hayalleri yanıyormuş gibi geldi. Ama üzüntü duyamadı. Hiçbir şeyin önemi kalmamıştı artık. Yılların emeği kül olup giderken, o yüreğinde bir burukluk bile hissetmiyordu.

Köydeki bütün evleri dolaşıp, ahırlarının, ağıllarının kapılarını açtı, bağlı hayvanları çözdü. Seçtiği iki katır ve bir atı alıp okula getirdi. Bütün eşyasını sandıklara ve tahta bavullarına özensizce doldurdu. Akordeonuyla birlikte hepsini iki katıra yükleyip, atı yularından çekiştirerek, yıllardır öğretmenlik yaptığı ve yaşadığı, şimdi ineklerin acıyla böğürdüğü bu tenha köyü bir daha dönmemek üzere terk etti.

İki gün önce insanların toplandığı, meydan muharebesi yaşanmış gibi görünen çayırdan geçti. Öteye beriye saçılmış eşyalar, savaşı kimin kazandığını göremeyen asker ölüleri gibi darmadağındı. Bu hüzünlü yığınların arasından iç çekerek geçip git-

ti. Kalıntıların her birinde köydeki komşularının yüzünü gördü. Ahmet Ağa'nın yanına alamayıp bıraktığı yorganın yanına geldiğinde içi çok kötü oldu. Yavruağzı renkli üzerinde lale motifli işlemeler bulunan, şimdi çamura bulanmış bu saten kaplamalı yorganı Ömerler'de misafir kaldığı zamanlarda o kullanmıştı.

Gözlerinden yaşlar süzülerek her şeyi arkasında bıraktı. Ömer'in yaptığı gibi son bir kez arkasına dönüp de bakmadı... İki gün öncesine kadar hayatı, güzel dostlukları ve tanıdığı iyi insanları barındıran bu hayalet köyden kaçarcasına uzaklaştı. Sabaçka hemen yanı başından orak gibi kıvrık kuyruğunu sallayarak onu izliyordu.

Topallayarak tepeden inerken, berduş kılıklı, paçavralar içinde, saçları sakalları karışmış adamlar köye doğru geliyorlardı.

"İhtiyar bizden uyanıkmış! Köydeki en güzel ganimetleri yüklenmiş de gidiyor bile!" diyerek yılışık yılışık Vitali'ye laf attı biri, katırlarındaki renkli sandıklara ve akordeona bakarak. Ondan da aynı seviyede bir cevap bekliyor olmalıydı. Köye yağmaya giden bu çapulculara dönüp bakmadı bile Vitali Efendi. Tam zamanında köyden ayrıldığını düşündü sadece. Uravel Köprüsü'ne geldiğinde, burayı kendi topraklarının sınırı belleyen Sabaçka durdu. "Gitme" der gibilerden birkaç kez Vitali'ye havladı. "Sen de gel!" dedi Vitali, hayvanın düşüncelerini okumuşçasına. Hayvan huzursuz sesler çıkarıp ön ayaklarıyla toprağı yoğurdu. Vitali'nin ata binişini ve yavaşça uzaklaşmasını izledi inildiyerek. Sonra başını ve kuyruğunu düşürüp köye geri döndü.

Vitali, yolda giderken askerlerin toz bulutu içinde götürdükleri hayvan sürülerini gördü. Dağlardan tepelerden koyunlarla keçiler yola iniyor, kimi kara, kimi beyaz postlarıyla kirli bir çığ kütlesi gibi Ahıska'ya doğru akıyorlardı. Sahipsiz koyunları getirmekle görevlendirilen askerler de yağmadan nasiplerini almışlardı. Sırtlarında birer çuval, kiminin kolunun altında bir duvar saati, bakır semaver veya rulo yapılmış bir Şirvan kilimi, kendileri zor yürürken koyunları idare etmeye çalışıyorlardı.

Nereden geldikleri bilinmeyen talana çıkmış kılıksız çapulcular kimsesiz evlere giriyor, yükte hafif pahada ağır ne bulurlarsa çuvallara, katırlara yüklüyorlardı. Bazı çuvallardan kan sızıyordu. Canlı götüremeyecekleri için kazları ve tavukları boğazlayıp çuvallara doldurmuşlardı.

Vitali Efendi'nin tek düşüncesi oradan bir an önce ayrılmak, kaçıp gitmekti. Gördükleri, yaşadıkları, içindeki bütün hayat ışığını söndürmüş, onu canlı bir hayalete çevirmişti. Öğleden sonraları öğretmenlik yaptığı Hevot'un kalan son birkaç ailesine veda için uğramadı. Ahıska'da Raykom binasına girinceye kadar da yolda durmadı.

Raykom Sekreteri dostunun odasına kapıyı çalmadan girdi. Buz gibi soğuk bir sesle konuştu:

"Öğrencilerim gittiğine göre bana buralarda iş kalmadı. Beni başka bir kente gönderin!"

Selâmsız odasına girdiği dostu afalladı. Şaşkınlığı geçince, Ahıska'daki okulda çalışmasını önerdi Vitali'ye. Köyler boşalmıştı ama şehirden çok fazla sürgün olmamıştı. Ermenilerin, Gürcülerin, Yahudilerin çocuklarının Vitali gibi iyi bir öğretmene ihtiyaçları olacaktı. Fakat o artık köyleri olmayan, ruhundan ayrılmış bir şehirde yaşamak istemiyordu. Orada geçirdiği her an ona batıyor, boğulacak gibi oluyor, bu doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği köhne şehir artık ona yabancı geliyordu.

"Tiflis'te çalışmak istiyorum" dedi kararlı bir ses tonuyla.

Sekreterin yanıtını bile beklemedi. "Ben Tiflis'e gidiyorum. Sen gerekeni yaparsın" diye ekledi kapıdan çıkarken.

NKVD binasına da uğrayıp ayrıldığını bildirmesi gerekirdi. Ama giderse İgor İvanov'un boğazına sarılacağından korkuyordu. Acele adımlarla şehirden çıktı. İki gün önce on binlerce insanı yaşadığı yurtlarından koparan demiryolunun yanından, bir daha dönmemek üzere ve arkasına bile bakmadan yürüyüp gitti.

Pazar yerinde matem havası vardı. Köylerden sürgün edilenlerin tezgâhları boştu. Çok şeyler görmüş geçirmiş pazar yeri tenhalaşmış, boşalmıştı. Geride kalan pazarcıların hepsi mahzun, hepsi suskundu. Ne Kakhetyalı Giorgi'nin coşkuyla ağzından çıkan bol küfürlü lafları, ne de Salkalı Eleni'nin işveli, neşeli kahkahaları duyuluyordu.

Salkalı Eleni'nin peynirleri dizmek içinden gelmedi, onun da ağlamaktan gözlerinin mavisi kızıla çalmıştı. Nino'nun hemen yanı başında ot satan Gülnaz, bütün hıncını kabak çekirdeklerinden çıkarıyordu. Pazar yeri, ölüm sessizliğini bozan iç çekişler ve onun kabak çekirdeklerini çıtlatması dışında suskundu. Kendini ebedi yasa mahkûm eden, kocası ve oğlu öldüğünden beri siyah elbiselerini çıkarmayan pastırmacı yaşlı Ermeni kadının mırıldanmasını o sessizlikte herkes duydu. Kadın, "Gittiler! Bir gecede gittiler! Hepsi gitti!" diye tekrarlayıp ağlıyordu. O zamana kadar bu kadının konuştuğunu duyan yoktu. Onun hikâyesini hep başkaları anlatır, kimi onun suskunluğunun, tuttuğu ebedi yasın bir parçası olduğunu düşünür, bazıları ise onun dilsiz olduğunu sanırdı. Hayatı acılarla dolu, kocasının, oğullarının sürgününü, idamını yaşamış, beyaz saçları kara başörtüsünden fışkırarak kırışık alnına düşen bu ihtiyar kadının yüreği artık yeni acıları kaldıramıyordu. Onun "Gittiler, bir gecede gittiler!" diye iç çekerek ağlaması diğerlerini de hıçkırıklara boğdu. Kakhetyalı gamsız Giorgi bile gözyaşları görünmesin diye başını çevirip, kocaman kıllı ellerinin tersiyle sildi.

Nino tarifsiz kederler içindeydi, ağlamaktan yüzü gözü şişmişti. Yüreği yerinden sökülmüş, terk edilmiş gibi hissetti. Savaşa, her şeye lanet okuyordu. "Köylerdeki bütün Türkleri sürgün etmişler!" dediklerinde ilk olarak Cemil'i düşünmüştü. Ailesi sürüldüğüne göre bir daha buralara gelmezdi artık. Harp bitecek,

dönecek diye beklerken bütün umutları uçup gitmişti. Mutluluğu, hayalleri her şey yarım kalmıştı. "Böyle olmamalıydı, bu şekilde bitmemeliydi!" diye ağladı. Ömer'i düşündü sonra, Ağustos sıcağında giydiği kırçıllı paltosuyla. Babası yerine koyduğu, ona "Kızım" dedikçe sarılası geldiği Ahmet Ağa'yı da göremeyecekti bir daha. Sanki ikinci defa öksüz ve yetim kalmış gibiydi. Pazar yerinin tenhalığı, hemen yanı başındaki Ömerlerin boş tezgâhı onun içini dağlıyordu. O günden sonra da bir daha hiç içinden gelerek gülemedi. İyice sessizleşip içine kapandı. Uykuları hep kâbuslarla bölündü. Cemil'in döneceği umuduyla kalbinin derinliklerinde yeşerttiği çiçeği bir daha açmamak üzere soldu.

Ermeni terzi, aceleyle girdi Moşe'nin dükkânına. Olup biten her şeyden mutlaka bu Yahudi'nin haberi olurdu.

"Ne oldu be kuzum? Neler oluyor?" diye sordu titrek bir sesle.

"Ne olduğu var mı be kuzum. Sürgüne gittiler işte. Hepsi, çoluk, çocuk hepsi gitti..."

"Helâlleşemedik bile kuzum!" dedi Ermeni. Ahmet Ağa'nın para öderken her defasında söylediği "Helâl et!" sözleri kulaklarında çınlıyordu. İhtiyar gözlerinden süzülen damlalar, burnunun üzerinde iğreti duran gözlüğünün camlarından kocaman görünüyordu.

"Köyler boşalmiş. Hiç kimse kalmamiş. İzak iki gündür köy köy dolaşti. Hep boşmuş köyler. Hayvanlar bağirir dururmuş. Çapulcular yağmaya çikmişlar hep. Nereden gelmiş o kadar serseri İzak da şaşirmiş, korkmuş. Bir daha gitmem oralara diyor da başka bir şey demiyor."

"Helâlleşemedik kuzum..." diye tekrarladı terzi. Çocuk gibi ağlıyordu.

"Sirf Ahiska rayonu değil. Aspinza'dan, Adıgön'den, Abastuban'dan, bütün köyleri boşaltmişlar. Hiç Türk kalmamiş. Mugaret'ten, Agara'dan trenler kalkmiş. Ahilkelek'ten bile kam-

yonlara doldurup sürgün etmek için Gümrü'ye götürüp vagonlara bindirmişler."

"Helâlleşseydik hiç olmazsa be kuzum... Bende paltolar var, pantolonlar var. Hepsi onların. Nasıl vereceğim şimdi onlara? Helâl etselerdi be kuzum!"

Ermeni terziyle Yahudi erzakçı Moşe, birbirlerine bakıp, dudaklarını sarkıtarak çocuk gibi ağladılar.

Pazar yerinin eçiş bücüş hoparlörleri cızırdadığında kimse oralı olmadı. Moskova Radyosu'nun melodisini işitmediler sanki. Yuri Levitan'ın Sovyet ordularının kahramanlıklarını anlatan coşkulu konuşması havada uçup gitti. Kimse ne yorum yaptı, ne heyecanlandı. Sovyet ordularının Budapeşte'nin otuz kilometre doğusuna kadar gelmeleri, Almanların Üsküp'ten çekilmeleri ne de Norveç'te batırılan Alman savaş gemisi kimsenin umurundaydı.

Bilinmeyene doğru

Ömer, yüzünü vagonun çeperine yapıştırmış, içeri ışık sızdıran küçük bir aralıktan dışarıyı görmeye çalışıyordu. Ağaçların ve dağların geriye doğru kayıp gidişlerini seyretmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Kavak ağaçlarının yerini kocaman evler alınca heyecanlanıp bağırdı:

"Burada bir sürü ev var!"

Vagondakiler heyecanlandılar. Erkekler yüzlerini trenin duvarlarına sürerek birbirlerinin üzerinden dışarıyı görüp, nerede olduklarını anlamaya çalıştılar. Sallanarak giden karanlık vagonda yer ve zaman kavramını yitirmişlerdi.

"Gori'den geçiyoruz" dedi Mustafa Ağa. "Yoldaş Stalin'in memleketi."

"Stalin'in haberi var mı ki bizim böyle sürgün edildiğimizden?" diye sordu Esma ana safça. Kuş uçsa Stalin'in haberi olmaz mıydı? Böylesine büyük bir sürgünün ancak Stalin'in emriyle gerçekleştirilebileceğini hepsi biliyordu. Stalin Sovyetler'in ve bütün halkın kahramanıydı. İnsan üstü güçleri olan bir liderdi, hepsinin koruyucusuydu onlar için. Böyle bir liderin nasıl onları sürgün ettirdiğini anlayamıyorlar, yakıştıramıyorlardı. Harbe gönderdikleri oğullarını emanet ettikleri bir babaydı o. Hayal kırıklığı içindeydiler ama biraz saygıdan, daha çok korkudan hiç kimse ağzını açıp Stalin hakkında tek bir söz etmedi.

Birkaç hafta önce pencerelerinden perdeleri uçuşan otobüsle Cemil'in ve arkadaşlarının Tiflis'e giderken geçtiği yerlerden, bu defa on binlerce insan hayvan vagonlarına tıkıştırılmış bilmedikleri bir yere götürülüyordu.

"Tiflis burası!" dedi Mustafa Ağa, tren iyice yavaşlayıp, büyük binaların arasından geçerken. O birkaç kez buralara kadar gelmişti. Vagondakiler suratlarını duvarlara yapıştırıp başkenti görmeye çalıştılar. Tahtaların aralığından gördükleri, evlerin duvarlarıyla kayıp giden pencerelerinden başka bir şey değildi.

Tiflis'in istasyonunda kara tren ıslıklar çalıp gıcırdayarak yavaşladı. Vagondakileri meraklı bir bekleyiş sardı. Tiflis sürgün yeri olamayacak kadar köylerine yakın ve güzeldi. Ama umutla yolculuğun orada bitmesini, trenden indirilmelerini diledi pek çoğu. Fakat ne kapıyı açan, ne onları dışarı çıkaran oldu. Ardından vagonların demir tekerlekleri yeniden dönmeye başladı...

Ömerlerin vagonundaki küçük bebek, tren yeniden sallanmaya başlayınca annesinin göğsünde uykuya daldı.

"Senin adın ne kızım?" diye sordu Ahmet Ağa müşfik bir sesle.

"Inga" dedi bebeğin annesi.

Ahmet Ağa, kendi kızı gözden kaybolup giderken semaverinin derdine düştüğünü düşünüp kendini suçluyordu. Bu kız da ana babasını öyle yitirdiği için ona yakınlık duyuyor, kucağında bebeğiyle endişeyle etrafına bakınan bu genç kadını kendi kızı yerine koyuyordu. Şimdi Zehra da onun gibi başka bir vagonda yapayalnızdı.

"Ne biçim isim o kızım? diye sordu Selvi Hanım bu kez.

"Ben doğduğumda ölü sanmışlar. Hiç sesim çıkmamış. Mosmor olmuşum. Anam baygınmış. O görüp üzülmesin diye aceleyle gömmeye götürüyorlarmış, rahmetli dedem durun bir

demiş de kulağımı çimdiklemiş. İşte o zaman "ınga" diye bağırıp ağlamışım. Adımı da ondan Inga koymuşlar."

Vagondakiler genç annenin anlattıklarını yüzlerinde tebessümle dinlediler. Ahmet Ağa gülümseyen yüzlerin kadını biraz rahatladığını hissedince hemen atladı:

"Kızım ananları kaybettin diye hiç üzülme. Bak biz hepimiz burada sana sahip çıkarız. Benim kızım da senin gibi çocuğuyla kalabalıkta yitip gitti..."

Sesi titremeye başlayınca sustu Ahmet Ağa. Birkaç kelime daha etse ağlayacaktı. Derin bir nefes alıp, trenin nasılsa duracağını, o zaman hem kendi kızını hem de onun ailesini arayacaklarını, ilk duraktan sonra ana babasına kavuşacağını söylerken Ömer kulağına eğildi:

"Baba çişim geldi!"

Fısıltıyla söylenen bu sözcükler, kaçışı mümkün olmayan bir sorunun, yaşamaları gereken sefaletin habercisiydi. Açlığa karşı yemek, soğuğa karşı yorgan döşek almışlardı da, bu tren ne zaman duracaktı, nasıl ihtiyaç gidereceklerdi? Ömer ıkınıp sıkınıyordu.

"Tutamaz mısın be oğlum?" diye umutsuzca sordu oğluna. Ne kadar boş bir soru olduğunu kendi de biliyordu ya, çare bulamıyordu. Ayağa kalktı, oturan insanların, çuvalların üstünden atlayarak, vagonun mıhlanmış kapısına kadar geldi. Boş yere kapıyı zorlayıp açmaya çalıştı. Kapının beri tarafındaki döşemenin tahtaları arasında biraz boşluk vardı, bakıldığında tren yolunu görebiliyorlardı. Ömer'e gidip orada ihtiyaç gidermesini söyledi. Utanıp kafasını salladı küçük çocuk. O kadar insanın arasında bunu yapamazdı.

Ahmet Ağa herkesi ilgilendiren bu sorunu çözmek için kafa yormaya başladı. Vagonun girişindeki tahtaların biraz ayrık olması onlar için bir şanstı. Ama sırf erkekler olsa yine sorun değildi. Vagondaki kadınlar, kızlar ölürler de yine orayı kullanmazlardı.

Vagondaki doğal liderleri doksan altılık Ali dedenin yanına gidip kulağına fısıldadı.

"Dede, sen bizim aksakalımızsın. Hacet görme işini nasıl edeceğiz?"

Aslında bir önerisi vardı ama bunu kalabalığa Ali dede söylesin istiyordu. Kulakları duymayan ihtiyar fısıltıyı anlamadı. Ahmet Ağa birkaç kez daha, her defasında sesini biraz daha yükselterek denediğinde yine anlamayınca, bu sefer bağırarak sordu. İhtiyar adamın gözleri endişeyle açıldı. Ama bir şey söylemedi, bilgece kafasını salladı yalnızca. Ahmet Ağa vagonun girişine bir örtü asılmasını, oranın tuvalet gibi kullanılmasını önerdi. Ali dede de kendi fikriymiş gibi talimatını verdi:

"Benim demem şu ki, aha şuraya bir örtü gerin, hacet için kullanırız!"

Genç bir kız, köyünde bırakmaya kıyamadığı, kenarlarına allı morlu çiçekler işlediği çeyizlik beyaz bir çarşafı bohçasından çıkararak Ahmet Ağa'ya uzattı. Çarşaf vagonun girişinde küçük bir odacık yapmaya yetmeyince, köşelerden birini kullanmaya karar verdiler. Tahtaların en seyrek olduğu köşeye çarşafı gerip tuttırdular. Oraya açtıkları küçücük bir yer, zaten sıkış tepiş insanların yaşam alanını daha da daralttı. Ama başka çareleri yoktu. İlk kullanan Ömer oldu. Döndüğünde rahatlamış, yüzünün morartısı geçmişti. Arkasından bütün çocuklar teker teker çarşafın arkasına geçtiler. Çocuklar için kalkıp tuvalete gitmek, uyuşan bacaklarını açmak için bir oyun haline dönüştü. Köylülerden biri tuvalet olarak kullanacakları yerdeki tahtaların aralığını bıçakla yontarak genişletti ve neredeyse bir yumruğun geçeceği kadar delik açtı.

"Çok açma sakın!" diye bağırdı Ali dede. "Sonra kaçmak için yaptığımızı sanırlar, maazallah öldürürler bizi!"

Erkekler sırayla gidip yeni tuvaletlerini kullandılar. Kadınlardan çok yaşlı olanlar ve karnındaki bebeği yüzünden iyi-

ce daralıp, moraran Elif dışında kimse gidemedi. Saatlerce yerlerinde ıkınıp durdu pek çoğu. Yetiştirilme tarzlarına o kadar tersti ki, onca insanın, erkeğin arasında bir çarşaf parçasının arkasında ihtiyaç gidermek. Acıyla kıvranıp durdular, yine de gitmediler. Ancak karanlık çöküp insanlar uyuyunca, kadınlar kızlar işlemeli çeyizlik çarşafı araladılar. O sırada uyuyamayanlar da onlar rahat etsinler diye uyur gibi yaptı.

Yine bir köyden geçiyorlardı. Ömer, evlerin bahçelerindeki hurma ağaçlarını seyretti iştahla. Turuncu hurmalar, bütün yaprakları dökülmüş çıplak dallarda birer ateş topu gibi sallanıyordu.

Herkes gibi, evlerinden aldıkları yiyeceklerin büyük bir kısmını geride bırakmak zorunda kalmışlardı. Askerler üç günlük nevale alın demişlerdi pek çok köyde. Yanlarındaki yiyecek zaten üç günden fazlası için yeterliydi. Aç kalacaklarından endişe etmediler. Getirdikleri yiyecekleri ortaya koyuyor, hep birlikte paylaşıp yiyorlardı.

Yemek sorun değildi ama su getirmek kimsenin aklına gelmemişti. Susuzluktan damakları yapışmış, dudakları çatlamıştı. Bir ara şiddetli bir yağmur yağdı, sesi kırbaç gibi vagonların tepesinde şaklıyordu. Su sesi hepsinin susuzluğunu kabarttı. Çocuklar "Su!" diyerek ağlıyorlardı. Ama dışarıda boşa akıp giden suyun sesini dinlemekten başka yapabilecekleri birşey yoktu. Gözlerini dayayıp dışarısını seyrettikleri tahtaların deliklerine bu kez minik dillerini sokarak, yağmur damlalarıyla susuzluklarını gidermeyi umuyorlardı. Çaresiz babalar tavanı yokladılar, bir yerden delik açılabilir mi diye. Saç tavandan su sızmasının imkanı yoktu.

Geriye doğru kayıp giden ormanların, ağaçların yerini çayırlarla bozkırlar aldı. O sabah Inga, Esma ananın kulağına eğildi:

"Ana sütüm kesildi galiba, doyuramıyorum bebeğimi!"

"Bu kadar üzüntüye, kedere çok bile dayandım kızım!"

Esma ana, oturmaktan uyuşmuş bacaklarını ovuşturarak yerinden kalktı. Birkaç kadın ile konuşup, elinde iki parça pestil ve küçük bir cevizli sucukla dönüp Inga'nın yanına çöktü.

"Bunları ye. Süt yapar. Canını da sıkma güzel kızım. Yoksa sütün gelmez bir daha."

"Nasıl canımı sıkmayayım ana!" Genç kadın kaç zamandır su içemiyordu vücudu süt yapsın. Dudaklarını ısırıp, gözyaşlarını içine akıtarak, zayıf parmaklarını bebeğinin çatlayan dudaklarında gezdirdi. Bir damla su olsa, bebeğinin dudaklarına sürebilseydi diye düşündü. Bebeğinin dudaklarını yalayıp ıslatmayı denemişti, ama artık kurumuş dili de yetmiyordu ki bebeğinin dudaklarını ıslatmaya...

Bakü'ye yaklaştıklarında güleç yüzlü bebek artık gülmüyor, kızarıp morarıp, halsiz kalıp uykuya dalıncaya kadar ağlıyordu. O ağladıkça, kocaman insanlar minicik bir bebeğe yardımcı olamamanın kahredici ezikliğiyle başlarını öne eğiyorlardı.

Tren Bakü'de durdu. Keserler vagonların kapılarındaki çivileri birer birer söktüler. Hepsinin içi hop etti. Yolculukları belki de Bakü'ye kadar diye düşündüler.

"Bunlarla aynı dilde anlaşırız diye bizi buraya getirdiler, bak göreceksiniz burada indirecekler bizi" diyerek sevinçle ayağa fırladı Mustafa Ağa. Onun gitmediği, görmediği yer yoktu. Bakü'ye de gelmişti zamanında, buraları iyi bilirdi.

"Burada rahat ederiz. Bize sahip çıkarlar. Biz Azerbaycanlılarla kardeşiz" diye sevinçle konuşup durdu Mustafa Ağa. Öyle coşmuştu ki, yeni yetme bir oğlak gibi yerinde duramıyordu. İnsanların üzerlerinden atlayarak, sabırsızca kapının önüne geldi. Kendini hemen dışarı atmak istiyordu.

Kapıların çivileri söküldükten sonra da epey beklediler, kapıyı açan olmadı. Vagondakiler kapıyı aralayıp dışarı bakmaya cesaret edemedi. Ama Bakü'de olduklarını biliyorlardı hiç olmaz-

sa. Mustafa Ağa dayanamayıp eliyle kapıyı yokladı, arkadan sürgülü olduğu için açılmıyordu. İçi daralınca sıkıntısı geçsin diye vagondakilere ballandırarak Bakü'yü anlattı.

"Bir binalar vardır ki Ahıska Kalesi gibi ulu. Hazar Denizi'nin karşısı Türkistan'dır. Bakü limanından gemiye bindin mi, Türkistan'a, Rusya'ya, İran'a hatta Hindistan'a, Çin'e bile gider insan. O ne mavi, ne büyük bir denizdir."

Ahıskalılar için hiç görmedikleri denizi kafalarında canlandırmak çok güçtü. "Gaz yağı kokar" diyordu Mustafa Ağa. "Bütün şehir gaz yağı kokar. Dünyanın bütün gaz yağı buradan çıkar" denizi hayal edemeyen çocukların gözlerinin önüne pırpır eden gaz yağı lambalarının alevleri geldi bu sefer. Mustafa Ağa çok gezmiş görmüş bir adamdı. Nereden konu açılsa muhakkak onun yaşadığı bildiği bir şey olur, hemen bir hatırasını anlatırdı. Hikâyelerine bakılırsa demiryollarını ondan iyi bilen yoktu. Gemilerle uzun yolculuklara çıkmış, gemiden büyük sekiz bacaklı deniz canavarlarıyla boğuşmuştu. Kervanlarla Arap çöllerini aşmış, haramilere kılıç sallamış, içi su yerine yılan kaynayan dipsiz kuyular görmüştü. Bazen sanki başka bir asırda yaşamış gibi, Köroğlu'nun kahramanlıklarından bahseder, Dedem Korkut'u kendi öz dedesi gibi anlatırdı. Anlattıklarına göre, Anadolu'yu Kafkasya'yı baştan başa dolaşmış, hatta Kafdağı'nın tepesine çıkmıştı. Enver Paşa'dan çocukluk arkadaşı gibi bahsederdi. Onun anlattıklarını dinlemek büyük, küçük herkes için inanılmaz bir zevkti. Kimse anlatılanların doğru olup olmadığını düşünmek istemezdi. O konuştuğu zaman her şey susar, inansın inanmasın sadece dinlerdi. Onun anlattığı masallar, hikâyeler ve uçsuz bucaksız hayal gücünün yoğurduğu hatıraları, nefes almanın bile güç olduğu o loş vagon yolculuğunun eziyetini hafifletiyordu.

Tahta kapılar gürültüyle sürülüp açılırken vagondaki heyecan tarif edilemez bir hal aldı. İnsanlar kıpır kıpır ederken, içeri sızan ışık gözlerini yaktı.

"Kimse dışarı çıkmasın, burada bekleyin!" dedi kapıyı açan

iki asker.

Sonra biri gitti, küçük ve kavruk olan diğeri sırtını onlara dönüp kapının önünde nöbet tutmaya başladı. Kara kaşlarının altından ışıl ışıl gözleriyle, ara sıra omzunun üzerinden onlara bakıyordu. Onların bu haline çok acıdığı, giderek daha fazla düşen kaşlarından okunuyordu.

"Ne olur biraz su verin!" diye yalvardı Esma ana. Kavruk askerin gözleri şaşkınlıkla fal taşı gibi açıldı:

"Sizin özünüz da Azerbaycanlıdır?"

"Ahıskalıyız biz, Türk'üz. Senin gibi Türk'üz hemi de Müslüman'ız elhamdülillah" diye cevap verdi Mustafa Ağa.

Azeri askerin üzüntüden kaşları hepten düştü.

"Sizi sürgün eylirlar ha? Sibira aparırlar?"

Kimse cevap vermedi. Minik bebek yine ağlamaya başlayınca bu defa Inga tekrarladı:

"Ne olur su!"

Asker belinden matarasını telaşla çıkarıp vagona uzattı. Yeşil matara eller üzerinden Inga'ya doğru kaydı. Genç kadın ağlayan bebeğin dudaklarını ıslattı telaşla. Esma Hanım onun da içmesini söyleyince suçluluk duyarak dili damağı kurumuş insanlara baktı. "İç kızım" diye ısrar etti Esma ana. "İç ki sütün olsun, sen iki can besliyorsun kızım."

"İç bacım!" dedi asker. Hepsine birazdan su getireceklerini söyledi.

Esma ana, Inga içtikten sonra, kalan suyu içmesi için mataray doğrudan Elif'e uzattı. O da iki can sahibiydi Inga gibi.

Asker, Elif'in matarasından kana kana su içmesini gülümseyerek seyretti. Boş matara döndüğünde yine beline taktı.

"Adın ne evlâdım?" diye sordu Mustafa Ağa.

"Adım Heydardir emi... Gencaliyam."

Zayıf kara asker konuşurken gözlerini kaçırıyor, sanki onla-

nın başında nöbet tuttuğu için kendini suçluyordu. Susuzluktan bitap düşmüş bu insanlara çok acımıştı. Elinden gelse bütün kapıları sonuna kadar açar, "Haydi azad olun!" diye bağırırdı. O güne kadar, cephelerde yaralanıp uzuvlarını kaybeden veya hayatını yitiren yüz binlerce yoldaşının yerinde olmadığı için şanslı olduğunu düşünüyordu. Şimdi ise "Keşke cephede olsaydım, ama bunları yaşamasaydım" diye iç geçirdi.

Mustafa Ağa bacaklarını vagondan aşağı sarkıtmış, askerle sohbet etmeye başlamıştı. Heydar'ın evinden, köyünden, nişanlısından söze girip, başlarına ne geleceği hakkında belki bilgisi vardır diye ağzını yoklamaya çalışıyordu. "Yolculuk devam mı edecek, inecekler mi? Nereye gidiyorlar?" bunları sordu usuldan. Heydar'ın ise hiçbir şeyden haberi yoktu. Ona orada nöbet tutmasını emretmişler, başka bir şey dememişlerdi.

"Bilmiram. Siza birazdan su gatiracaklar" diyebildi sadece.

Azerbaycanlı kadınların güğümlerle vagonların arasında dolaşıp dağıttığı suyu kana kana içtiler. Boşalan güğümler doldu geldi, çektikleri susuzluğun acısıyla onu içlerinde depolamak ister gibi yine içtiler. Heydar asker gibi, sucu kadınlar da onların Türkçe konuşmalarından çok etkilenmişlerdi. Trendekilere başka yardımları olamayacağını biliyor, hiç olmazsa yeteri kadar su içebilsinler diye çırpınıyorlardı. Güğümün dibinde çok az su kalınca,

"İç balam, men yena sene su gatiracam" dedi Ömer'e yaşlıca biri.

Vagondakiler, patlamış dudaklarını yumuşatıp gün ışığını görünce kendilerini daha iyi hissetmeye başladılar. Ahmet Ağa usulca Heydar askere yaklaşıp kızını bulması için yardım istedi. Askerin önünde nöbet tuttuğu vagondan uzaklaşmasına izin yoktu. Yardımcı olabilmek için çırpınan Genceli Heydar, sağına soluna bakındı yandaki vagonun önünde bekleyen arkadaşına seslendi. Yakınlardaki vagonların önünde askerler Zehra'nın

adını bağırırken Inga yalvaran gözlerle Ahmet Ağa'ya baktı. Inga'nın babasının adı da tekrarlandı durdu. Ama ne Zehra'dan ne Inga'nın ailesinden haber çıkmadı.

Burada inmeyecekleri, yolculuğun daha devam edeceği anlaşılmıştı artık. Sucu kadınlar ellerinde güğümleriyle vagonların açığında bekliyordu. Ahmet Ağa içine su doldursunlar diye onlara semaverini uzattı. Hep beraber yiyip, içini boşalttıkları kavurma tenekesini de doldurttular. Inga, suyla unu karıştırıp bulamaç yaparak bebeğine yedirmeye çalıştı.

Yandaki vagondan yaşlı bir ses, "Yolda ne içecek suları, ne de onu koyacak kapları olduğunu" söyledi sucu kadınlara. "Bir çömlek, bir teneke. İçine su koyacak yok mu bir şeycik?" diye yalvardı başka biri.

Azerbaycanlı kadınlardan en yaşlısı elindeki dolu güğümü uzattı yan vagona. Diğer kadınlar da onu izlediler. Sucular, vagonlara uzattıkları kimi yaşlı ve buruşuk, kimi genç ve zarif, ama hepsi şefkatli ellerini boş ama huzurla geri çektiler.

Genceli Heydar vagonun kapısını üzerlerine yeniden kapatırken, onları sürgün eden kendisiymiş gibi yine suçluluk duygusuna kapıldı. Bu defa vagonların kapılarını mıhlamadılar. Heydar, tren hareket ederken arkalarından titreyen sesiyle bağırdı:

"Yahşi yol!"

Kadınlar kızlar hepsi vagonlara doğru el sallayıp ağlaşarak bağrıştılar.

"Yahşi yol! Allah'a amanat olun!"

Vagonların içindeki hayvan ve gübre kokusunu artık kimse hissetmiyordu. Dışkı, keskin idrar ve ekşi ter kokusunun ağırlığı bütün kokuları bastırıyor, nefes almakta zorlanıyorlardı. Tahtaların aralarından esen hava olmasa bu kokuya kimse dayanamazdı. Aralıklardan sızan havanın ne kadar büyük bir nimet olduğunu düşünüyorlardı. Tren Bakü'den uzaklaştıkça içeri sızan hava

soğumaya başladı. Dağıstan'ın ulu karlı dağlarının Hazar'la buluştuğu yerleri, Derbent'i geride bıraktılar. Mahaçkale'den geçerken artık koku gibi soğuk da dayanılmaz bir hal aldı. Yiyecek pek fazla bir şeyleri kalmamıştı. Kavurma tenekesindeki içyağı kokan ve midelerini bulandıran su da çoktan bitmişti. Bakü'den ayrıldıktan saatler sonra, yüzeyini parlak bir yağ tabakası kaplamış suyun içinde kırmızı kurtların kaynadığını fark etmişler, ama başka çareleri kalmadığı için öğürerek içmişlerdi. Birkaç gün sonra kendilerine verilen suyun donmuş olduğunu görünce bu kurtlu suyu bile arayacaklarını bilemezlerdi. Hepsi ishal oldu, kollarını oynatacak halleri kalmadı. Altlarını tutamayan ihtiyarlar vardı. Vagonların kokusu giderek daha da ağırlaşıyor, nefes alınmaz hale geliyordu. Tahtaların arasından sızan dondurucu hava bile vagonun ağır kokusunu hafifletemez oldu. Bütün vagonları bit kaplamıştı ve insanları canlı canlı yiyip bitiriyorlardı. Her tarafları kaşınmaktan cılk yara oldu.

Bakü'den ayrıldıktan sonra da Ali bebek durmadan ağlıyor, annesiyle Esma ana ne kadar uğraşsalar da minik bebeği susturamıyorlardı. Inga'nın sütü bir daha gelmedi. Hissesine düşen birkaç lokma yiyeceği çiğneyip yumuşatarak yavrusunu beslemeye çalışıyor, yaptığı un bulamacını bebeğinin renksiz solgun dudaklarına sürüyordu.

Tahtaların arasından karlı dağlar görünürken soğuk kemiklerini donduruyordu. Çocukların hepsini bir araya toplamışlar, yorganların içinde ısıtmaya çalışıyorlardı. Kirpiklerine kadar inen bit yüzünden çocukların yüzü gözü yara içindeydi, yorganların her tarafı kan içinde kalmıştı. Hiç yorgan olmayan vagonlar da vardı ve orada insanların birbirlerine sokularak ısınmaya çalışmaktan başka çaresi yoktu.

Ömerler bir sabah yorgan içindeki bir kız çocuğunun acı bağırtısıyla irkildiler. Kız saçları soğuktan vagona yapıştığı için yerinden kalkamıyordu. Mustafa Ağa eline bir bıçak aldı ve küçük

kız ancak saçlarının bir bölümünü vagonun duvarında bırakarak yerinden doğrulabildi. Az ötede Inga sürekli ağlayan bebeğini ısıtmak için çırpınıp duruyordu.

Yiyecek ve suları artık tamamen tükendiğinde, tren yine gıcırdayarak durdu. Açılan kapılardan soğuk yüzlerine alev gibi çarptı. Dışarıda ne bir ev, ne bir ağaç görünüyordu. Göz alabildiğince beyaz, her yer kar ve buzdu. Kapıdan başını uzatan bir asker içeriye doğru bağırdı:

"Ölünüz var mı?"

Askerin sorusunu kafalarında oturtmaya çalışırlarken, diğer askerlerin taşıdığı cesetleri gördüler dehşetle. Vagonlardan çıkarılan cansız bedenler yan yana karların üzerine dizildi. Cesetler arasında karlar gibi bembeyaz giyinmiş iki genç kızı gösterip, "Utançlarından ihtiyaç gidememişler, mesaneleri patlamış!" dedi askerlerden biri arkadaşına.

İki asker kollarından bacaklarından tutarak deli Seyit'in cesedini attılar diğer ölülerin yanına. Artık kepeneği yoktu. Yediği dayaktan yüzü gözü hâlâ mosmordu. Ama yarı açık gözleri deli gibi değil, bilge bir insan gibi derin derin bakıyordu. Seyit'in ölüsünü görünce Ömerlerin vagonunda bazıları fenalaştılar. Ömer çok üzüldü. Onunla bazen dalga geçtiklerini düşünüp suçluluk duydu. "Şimdi kim dağıtacak Orsep'in bulutlarını?" diye mırıldandı Ahmet Ağa. "Kimseye zararı yoktu zavallının" dedi biri. "Deliden değil, insanlara zarar veren akıllıdan korkacaksın" diye ekledi Mustafa Ağa.

Dışarıda kadınlar sırıklara astıkları çorba kazanları omuzlarında vagonlara yaklaştılar. Ilık duru bir suyun içinde yüzen haşlanmış lahanadan ibaret bu çorba, onlara o zamana kadar hayatlarında içtikleri en lezzetli çorba gibi geldi. Kazanın dibi göründüğünde herkesin karnı hâlâ açtı. Karınlarını suyla doyurmaya çalıştılar ve

suyu yine boş tenekelerin, güğümlerin içine yedeklediler.

Ahmet Ağa baba yadigarı semaverinin su koymak için işlerine yaramasına çok seviniyor, nasırlı ellerini altın sarısı semaverinin üzerinde gururla dolaştırırken, aslında o Ahıska'da bıraktığı evini, bahçedeki divanını, Sabaçka'nın boynunu, cılız atlarının enselerini ve Aliş koçun kocaman kıvrık boynuzlu kafasını okşuyordu.

Dışarıda dolaşan askerlerden kızını bulmaları için yardım istedi. Kolunda pırpırları olan, Cemil yaşlarında bir Rus asker, kafasını anlayışla sallayıp, ona vagondan çıkıp kızını arayabileceğini söyleyince kulaklarına inanamadı. Inga da bebeğini Esma ananın tombul kollarına emanet edip onunla vagondan indi. Biri bir tarafa, diğeri öbür tarafa gidip, yitirdiklerini aramaya başladılar.

Ahmet Ağa dolaştıkça gördüklerinden dehşete düştü. Başka vagondakilerin durumu onlarınkinden de kötüydü. Bitlerin yiyip bitirdiği insanlar kir pas içinde birbirlerine sokulmuş, ölü çıkan vagonlarda kadınlar ağlaşıp dizlerini dövüyorlardı. Bazı vagonlara daha çok insan sığsın diye içine tahtadan bir asma kat yapılmıştı. Orada insanların ayağa kalkmaları bile mümkün değildi.

Vagonları teker teker dolaşan Ahmet Ağa, içerilere uzanıp, "Zehra!" diye bağırıyor, hemen ardından vagonlardaki ağır koku ve yürek paralayan görüntülerden kaçmak için başını geri çekiyordu.

"Baba!" diye karşılık verdi loş bir vagonun derinliğinden gelen ses...

Ahmet Ağa vagona atlayıp, insanları ezip geçti, kızına ve torununa sarıldı. Kız ağlamaktan konuşamıyordu. Yürüyecek gücü kalmamıştı. Babasının omzuna yaslanarak vagondan indiler. Kendi vagonlarına döndüklerinde bütün aile Zehra'yla küçük İbrahim'e sarılıp ağlaştı. Vagonda mutluluğa hasret kalan insan yığını kavuşmayı gülümseyerek seyretti.

Az zaman sonra Inga tek başına döndüğünde tekrar bir sessizlik sardı vagonu. Kimse ona bir şey sormadı. Inga, Esma ananın kucağından aldığı ağlayan bebeğini göğsüne bastırıp, sessizce köşesine çekildi.

Henüz yirmilerinde, ama avurtları çökmüş alnı kırışmış perişan bir kadın, sıkıca ellerinden tuttuğu dört beş yaşlarında iki çocukla beraber vagonun kapısında görününceye kadar Ali bebeğin ağlamasından başka çıt çıkmadı. Kadın gözlerini vagondakilerin gözlerinde gezdirerek konuştu:

"Bizim vagonda yorgan döşek hiçbir şey yok. İki kişinin ölüsünü çıkardık bugün... Ne olur çocuklarımı alın, sizde yorgan var, burada kalsınlar. Donacaklar yoksa!"

Vagonları tıklım tıklımdı, Zehra ile çocuğu gelince hiç yer kalmamıştı. Yorganlar da çocuklara ancak yetiyordu. Küçükler büzüşerek, ayaklarını, ellerini yorganların içine sokarak ısınmaya çalışıyordu. Fakat kimsenin kadına "Hayır" demeye gönlü izin vermiyor, sadece boş ve acıyan gözlerle iskelete dönmüş anneyle kendi gibi iskelet iki küçük çocuğuna bakıyorlardı.

"Yer yok ki!" dedi Ali dede.

Vagonun aksakalı olarak bu cevabı vermek ona düştüğü için kahroluyordu.

"Ne olur, siz almazsanız ölecekler bunlar!" diye üsteledi iskelet kadın.

"Bu iki çocuk nasılsa sığar bir yerlere!" diye bağırdı Esma ana.

Kimse ses etmedi. Kadın ağlamaya başladı. Çocuklarını vagona kaldıracak gücü yoktu. Bir asker onları vagona bindirirken çocuklar feryadı bastılar. Annelerinden ayrılmak istemiyorlar, trene binmemek için tepiniyorlardı. Kadın yumruğunu ağzına tıkamış, ürkek adımlarla oradan uzaklaşırken, Esma ana çocukları kollarının altına alıp teselli etmeye çalışıyordu.

Mustafa Ağa biraz olsun yer açmak için su doldurdukları kavurma tenekesini trenden aşağıya itti.

"Zaten donmuş, içemezdik" dedi vagondakilere bakıp.

Tren hareket etmeden hemen önce, uzun paltolu bir asker, yanında iki küçük çocukla vagon vagon dolaşıyordu. Dokuz yaşlarında, zayıf bacakları soğuktan titreyen bir oğlan çocuğu, kendinden üç dört yaş küçük kız kardeşinin elini sıkıca tutmuştu. Başında, belki de bir zamanlar babasının giydiği kocaman bir kasket kulaklarına kadar inmişti. Elindeki paçavradan bebeğiyle ağabeyine sokulmuş küçük kızın kocaman siyah gözleri vardı. Minik çenesi soğuktan titriyor, ama o ağabeyinin yanında kendisini sıcak ve güvende hissediyordu... Ömerlerin vagonunun önünde durdular.

"Vagonda bu çocuklar için yer var mı? Anaları ölmüş, kimseleri yok bunların.." diye sordu asker.

Bu defa Esma ana da sesini çıkaramadı. Asker sonraki vagona yönelirken, küçük ağabey kız kardeşinin elini çekiştirerek onu takip etti...

Lenin Nişanı

Tramvay bekleyen renksiz insanların ürkek duruşlarına inat Rustaveli Bulvarı'nı çevreleyen heybetli binalar, hızla değişen tarihin soluk birer sayfası olmamak için direniyorlardı. Otar ile Temur'un talihsiz arkadaşları Maksim'i bulmak için Tiflis'e gelmelerinin üzerinden henüz yirmi yıl kadar geçmişti. Fakat bu yirmi yıl şehri soldurmaya ve insanları sindirmeye yetmişti.

Eski Erivan Meydanı'nda, şehri kutsarcasına bir elini Rustaveli Bulvarı'na uzatmış devasa Lenin heykeli, meydana verdiği ismiyle birlikte yirmi yıllık değişimin en büyük sembolüydü. Tiflis zamana yenik düşmüş, itaatsizliğinin bedelini kanıyla ödemişti. Bolşeviklerin şehre girmesiyle sokaklara saçılan kan, şehrin gri ve siyaha teslim olmasından önce gördüğü son canlı renkti. 7 Kasım törenlerinde bulvarı yutan kızıl bayrak seli dahi kanın sıcak kırmızısının yanında soluk kalacaktı.

Şen kahkahaları görkemli binaların kalın ve işlemeli duvarlarında çınlayan geniş şapkalı şık hanımefendiler, bakımlı elleri bastonlarını kibarca kavramış fötr şapkalı parlak iskarpinli beyefendiler, yoz bir düzenin unutulmak istenen rezil temsilcileri olarak tarihin tozlu sayfalarına gömülmüşlerdi.

Azeri Türklerinin yaşadığı Meydan Mahallesi sessizliğe gömülmüş, küçük dükkânların gürültülü kepenkleri bir daha açılmamak üzere inmişti. Meydana tepeden bakan Tatar Camii'nin minaresinde son ezanın okunmasının üzerinden yıllar geçmiş, taş atımı uzaklığındaki Ermeni ve Gürcü kiliselerinin çan kulele-

ri şişman güvercinlerin sessiz ve kuytu yuvaları olmuştu. Cemal Paşa'nın son yolculuğuna uğurlandığı Metekhi Hapishanesi'nin gölgesindeki Şeyh Abbas Camii birkaç yıl sonra sadece soluk fotoğraflarıyla hatırlanacağından habersiz küskün bir uykuya dalmıştı. Bulvarlarda gezinen uzun burunlu otomobiller değişen zamanın gürültücü şahitleriydi.

İnsanların sırtını döndüğü sakin nehir ise onların içlerinde sakladıklarını dışa vuruyor, zaman zaman coşup taşarak, her şeyi önüne katıp götürüyor ve küskünlüğün intikamını alıyordu.

Soluk şehir her şeye rağmen, savaşın izlerini gizlemeyi iyi biliyordu. Savaş başka bir dünyadaymış gibiydi ve insanlar için bir endişe kaynağı olmaktan uzaktı. Ekmek ve tütün sıkıntısı olmasa, ülkenin savaşta olduğunu anlamak bile güç olabilirdi.

Zakaria Paliashvili Operası'nın önündeki ilân panosunu kaplayan sivri külâhlı Kızıl Ordu askerlerinin posterleri arasında kaybolan opera programını, görmeyi bilen gözler hemen fark ediyordu. Ve gece şehri kucaklarken, insanlar genç Iliko Sukhishvili ve Nino Ramisvili çiftinin gösterisini seyretmek üzere kemerli pencereleriyle binbir gece masallarından yanlışlıkla şehre düşen binaya akın ediyorlardı. Operanın kapısına yapıştırılmış kırmızı elbiseli Sovyet ana posteri, başörtüsünün içinden alnına dökülen ak saçlarıyla onlara elini uzatıyor ve anavatanları için savaşmaya çağırıyordu.

Her şeyden bir övünç payı çıkarmayı bilen Gürcüler, kasvetin tekdüze renklerini de kendilerine göre yoğurmuşlar ve bundan da gurur duyulacak şeyler yaratmışlardı. Sağına soluna bakmadan küçük ve telaşlı adımlarıyla uçak fabrikasına giden işçiler şehrin her tarafını süsleyen Stalin resimlerinin önünden geçerken daha dik ve mağrur yürüyorlardı. Bolşeviklere kanı pahasına direnen ve zorla teslim olan yaşlı şehir, en büyük Bolşevik Stalin'in Gürcü olmasıyla övünüyordu. Bu şehirde ona hâlâ herkes "Koba" diyordu. Stalin'den Gürcü ismiyle bahsetmek insanların gururunu okşuyordu.

Lenin Meydanı'nda, devasa heykelin sırtını yasladığı, eskiden aristokrat ve soyluların yaşadığı mahalledeki bir sokak şehrin bütün lanetini üzerine çekmişçesine, bütün sokaklardan daha karanlık ve kasvetliydi. Ağaçlara kuşlar bile konmuyor, boş kaldırımlarında yürümemek için insanlar yollarını değiştiriyorlardı. Baharda bütün şehirdeki akasyalar kuş cıvıltılarıyla şenlenirken, sessizliğe gömülmüş uğursuz Makharadze Sokağı'nı böylesine lanetleyen, on bir numaradaki üç katlı bir evdi. Mızraklı demir parmaklıkların arkasında hapsolmuş bahçeden yükselen bu ev aslında sokaktaki diğer evlerden daha dikkat çekici değildi.

Bu evi lanetleyen ise, uzun yıllar önce orayı terk edip Moskova'ya giden İçişleri Sekreteri Beria'nın yaşayan hayaletiydi. Gulag kamplarında son nefeslerini veren, işkenceyle ölen on binlerce insanın sessiz çığlıkları evin kalın duvarlarından taşardı. Bir gecede ana yurtlarından koparılan yüz bin Ahıska Türkünün feryatları da artık Lavrenti Beria'nın ıssız evini lanetleyen ölümün sesine karışıyordu.

Uğursuzluğa aldırmayan bir adam, sokağın renksizliğine inat rengarenk sandıkları ve akordeonunu taşıyan katırlarıyla Makharadze Sokağı'nın ıssızlığına belirdi. Aksayan bacağıyla yorgun adımlarla ilerleyerek Beria'nın evinin önünde durdu. Demir bahçe kapısında tiz bir çın sesi bırakarak yoluna devam etti.

Vitali Efendi ara sokaklarda kaybolurken, bahçe kapısının üzerinde terk edilmiş gümüş renkli bir Lenin Nişanı sallanıyordu...

Yaşamak için

Karlar arasından ilerleyen trende, sessizliği yadırgayan Esma ana, endişeyle uzun süredir ağlamayan Ali bebeğe elini uzattı. Inga, göğsüne sıkıca bastırdığı yavrusunu ona göstermeyince hüzünle dudaklarını büktü. İki gün sonra tren durduğunda minik bebeğin taş kesmiş soluk bedenini annesinden ayırmak kolay olmadı. Genç kadın, yavrusunun morarmış kulak memesini çimdikliyor, onun da "ınga" diye bağırıp canlanacağını söylüyordu. Askerler bebeği ondan koparıp alırlarken kendini yerden yere attı... Onu doksan altılık Ali dedenin ölüsünün yanına koydular. Kar ve buz yığınının üzerinde vagonun en yaşlı ve en küçük iki insanı, iki Ali yatarken, askerler vagonlara girip çıkıyor ve topladıkları cansız bedenleri onların yanına diziyorlardı.

Ceset yığınının yanına kasketi kulaklarına kadar inen bir erkek çocuğunun cılız vücudunu attıklarında, Esma ana on bir çocuğunun tümünü de aynı anda yitirmiş gibi yüzü bembeyaz olup kendinden geçti.

Ahmet Ağa zayıflamış, küçücük kalmıştı. Ciğerleri yerinden sökülecek gibi öksürüyordu. Doksan altılık Ali dedenin gençleşmiş gibi görünen yüzüne acıyla baktı. "Ölülerimizi kurda kuşa yem etmeyelim!" diyerek vagondan aşağıya atladı. Diğer erkekler de sessizce onu izledi. Onları gören trendeki başkaları da geldiler. Buz tutmuş toprağı boş yere elleriyle kazmaya çalıştılar. Parmakları yara olup, tırnakları etlerinden ayrılıncaya kadar ça-

baladılar. Ellerini hissetmemeye başladıklarında, cenaze namazına durup, boyunlarını büküp, çaresiz vagonlarına geri döndüler.

Tren yapayalnız ölüleri buzların üzerinde terk edip yoluna devam etti. Inga bir daha ağlamadı. Konuşmadı da. Ne yedi, ne içti. Gözlerini karşı duvara dikip öylece hareketsiz durdu. Ne Esma anayı, ne de onu avutmak isteyen diğer kadınları duydu. Bu dünyadan koparılmış yaşayan bir ölü gibiydi. Hissesine düşen ekmeğe de suya da dokunmadı. Esma ananın yalvarmaları fayda etmedi. Üç gün sonra, bir sabah, o da bebeğine kavuştu...

Bitmez yolculuk boyunca, Mustafa Ağa insanların hüznünü biraz olsun dağıtmak için uydurma hatıralarını anlatırken, Ahmet Ağa sürgün edildikleri günü düşünüyordu. Vagonlarından çıkan ilk ölülerle birlikte kendini ölüm fikrinden kurtaramaz olmuştu.

Kamyonlarla köyden ayrılırken gözü köy mezarlığındaki kara mezar taşlarına takılmıştı. Annesi, babası, bütün büyükleri kara taşların altında uyuyorlardı. "Tekrar buralara dönemezsem, köyüme gömülemezsem" diye düşünüp kahretmişti. Mezarlık geride kaldığında, annesini, babasını, dedelerini sanki o an kaybetmiş gibi üzülmüştü. Şimdi doksan altılık Ali dede karlar üzerinde kurda kuşa yem olmayı beklerken, o mezarlıkta yatanların aslında ne kadar şanslı olduklarını düşündü. "Ah Ali dede" diye içlendi. "Bu kadar yaşadın ama topraklarında ölemedin. Keşke daha önce öleydin. Toprağında huzur bulaydın..." Ciğerleri sökülecek gibi öksürürken ölüm korkusu her yanını sardı. Ya o da ölürse, böyle yersiz, yurtsuz, kefensiz, kurda kuşa terk edilirse? Mezarsız bir ölü olma düşüncesi, ona ölümün kendisinden bile soğuk geldi.

Tren bir sonraki sefer Hazar Denizi'nin tam kenarında durdu. Vagonlardan insanların inmesine askerler ses etmiyordu artık. Tek bir kulübecikten başka, insanların çevrede yaşadığını gösteren hiçbir şey yoktu.

"Yemeğinizi suyunuzu kendiniz alacaksınız!" diye buyurdu askerler.

Kulübenin önündeki kazanlarda buzlardan eritilen suyu taşıdılar. Bu defa her bir vagon için birkaç parça kara ekmek de dağıtıldı. Soğuktan taş kesmiş ekmekleri paylaştırmak Ali dede öldükten sonra vagonun en yaşlısı olan Mustafa Ağa'ya düştü. Hak geçmesin diye eli titreyerek dilimledi ekmekleri. Herkese ikişer dilim uzatırken, kendisine sadece bir dilim ayırdı. Bu dilimler, hakça paylaşılan son dilimlerdi. Uzun yolculukta insanlar açlık ve soğuktan öldükçe, kendi çocukları yesinler diye bir dilim ekmek için birbirlerinin boğazına sarılacaklardı.

Azrail onları sadece açlığın, hastalığın ve soğuğun kılığına girip yakalamıyordu. Durdukları yerlerde ihtiyaç giderecek bir yer arayan insanlar, kaçıyorlar diye vurulup öldürüldüler. Soğuktan tir tir titrerken, az ötedeki ormana çalı çırpı getirmek için gitmeye kimse cesaret edemiyordu. Küçük çocuğunun cansız bedeni kucağında, onu gömecek yer aramak için şuursuzca koşan bir baba sırtından vurulup yere düştü. Askerler, bembeyaz karlara onun kanını bulaştırarak, çocuğuyla birlikte ayaklarından çekip ibret olsun diye vagonların önüne getirip bıraktılar.

Ömer iki çocukla birlikte su getirmeye giderken Nikaların köyünden küçük Ayşe'yi gördü. Ayşe soğuktan çenesi birbirine vurarak rayların üzerinde oturuyordu.

"Ne ediyorsun Ayşe?"

"Üşüyorum Ömer abi."

"Öyleyse vagona neden girmiyorsun?"

"Orada benden başka çocuk yok, sıkılıyorum. Çocuklar hep öldü!"

"Bizim vagonda bir bebek vardı, öldü. Bir de başka köyden bir kız vardı. Saçları soğuktan trene yapışmıştı da Mustafa emi kesip kurtarmıştı. O da öldü."

"Benim de annem öldü Ömer abi..."

Küçük kız ölümün ne anlama geldiğini bilecek yaşta değildi. Çok normal bir şeyden bahsediyor gibiydi:

"Sırası gelen ihtiyarlar ölür demişti Otar emi. Ama annem ihtiyar değildi ki! Neden onun sırası geldi? Nenem de öyle dedi zaten. Kızım sen değil ben gideydim diye ağladı."

"Biz su doldurmaya gidiyoruz Ayşe, sen de gel istersen."

Küçük kız rayların üzerinden sevinerek kalktı ve Ömer'in elini tuttu. Annesinin ona öğrettiği neşeli bir şarkıyı söyleyerek, tren yolunun tahtaları üzerinde zıplayarak, tek ayağı üzerinde sekerek yürüdü.

Ateş üzerindeki su kazanının başında insanlar toplaşmıştı. Ellerini uzatıp ısınmaya çalışıyorlardı. Kazanın başında bir adam, kendisine uzatılan kaplara kepçeyle su dolduruyordu.

Ömer ufuk çizgisine kadar uzanan maviliği işaret ederek adama sordu:

"Balık olur mu bu Hazar'da?"

"Olmaz mı!" dedi adam. "Hem de senin boyundan büyük balıklar olur burada."

Alabalıktan başka balık bilmeyen Ömer, kendi boyundan büyük kırmızı benekli bir alabalığı hayal etmeye çalışırken adam ekledi:

"Ama balıktan çok yılan olur burada. Yazın bu sular yılan kaynar!"

Ömer dehşetle irkildi. Vagona döndüğünde gözlerini Hazar'dan ayıramadı. Denizin üzerindeki her halka, her dalgalanma ona yüzen bir yılan gibi geldi. Oldum olası yılanlardan hep korkardı. Daha üç-dört yaşlarındayken bir yaz günü kuyudan bilek kalınlığında iki yılanın çıkıp birbirlerine dolandığını görmüştü. Yılanlar birbirlerine karışıyorlar, gövdelerini dimdik havaya

kaldırıp şap diye taşların üzerine düşüyorlardı. Donup kalmış yılanları seyrederken annesi telaşla kolundan tutup çekiştirerek onu eve götürmüştü. O günden sonra yılanlardan hep ürperdi Ömer. Derenin kuytu çamurluklarında eliyle balık tutmaya çalışırken bazen eli bir su yılanına değdiğinde çığlık çığlığa bağırır, Nika da onun bu haline çok gülerdi. O gece hep yılanlı kâbuslar gördü. Hazar'ın içinden iki tane kocaman yılan çıkıyor, birbirlerine sarılıp havaya doğru ağaç gibi dikiliyor, sonra vagonların üzerine düşüyorlardı. Hazar'ın üzeri yılan doluydu. Sudan çok yılan vardı. Yılanların rengi kavurma tenekesindeki sudaki kurtların rengi gibi kırmızıydı. Sonra Otar'ı gördü. Otar, bögrümayı geyikleri gibi sesiyle şarkısını söylüyordu. Ona yılanlardan korkma derken Hazar'ın kırmızı yılanları Otar'ı da suya çekiyorlardı. Nika, Sabaçka, Aliş koç, deli Seyit, Vitali Efendi, Ayşe'nin annesi hepsi suyun içinde, yılanlar arasında çırpınıyorlardı...

Üç gün geçmesine rağmen tren Hazar'ın kenarından hareket etmedi.

Ertesi gün bir kamyonla ekmek getirdiler. İnsanlar ekmekleri kapışmak için birbirlerini ezdiler. Açlık midelerini bir kurt gibi kemiriyordu ve kendi çocukları eriyip ölürken kimsenin başkasının hakkını düşünecek hali kalmamıştı. Birbirlerinin ellerinden ekmekleri çekiştiriyorlardı. Tüfekli askerler bile çaresizdiler, açlığı silahla korkutamıyor, yiyeceklerin yağmalanmasını engelleyemiyorlardı. Kargaşa sırasında koca bir kazan duru lahana çorbası karların üzerine devrildi. Bu defa karların üzerindeki lahanalar için kavga etmeye başladılar.

Mustafa Ağa'nın artık ekmek paylaştırabilecek durumu yoktu. Kimse hakkında razı gelmiyor, uzatılan ekmekler kapanın elinde kalıyordu. O da açtı, ama küçük çocuğu olmadığı için kimseyle ekmek yüzünden kavga etmiyordu. "Ölürsem acımdan ölürüm, ama kimsenin hakkına tamah etmem" diye söylenip du-

ruyordu. Komşularının bir somun kara ekmek için insanlıktan çıkmaları onu kahrediyordu.

Uzaktan, taşlaşmış karların üzerinden bir ekmek kamyonu geliyordu. Kamyon görünür görünmez, trendeki insanların kamyona doğru koşmalarını seyretti üzüntüyle. Koşanların arasında karısı Elmas'ı da gördü. Onun bu duruma düşmesinden sanki kendisi suçluymuş gibi içi sızladı. Mustafa Ağa insanların o halini daha fazla görmemek için vagona girdi. Vagonda, kocaman karnı nefesini kesen Elif, kendinden geçmiş vaziyette ateşler içinde yatan annesinin yüzünü okşuyordu. Açlıktan iyice zayıflayan ve yüzü çöken genç kadının karnı çok daha iri ve orantısız görünüyordu. Bu haliyle kalabalığa karışıp ekmek için kavga edemezdi. Annesi zaten parmağını oynatacak halde değildi... Elif'in bakışlarında kaderini kabullenmiş, umutsuz bir insan vardı. Hasta annesiyle birlikte açlıktan ölmeyi bekler gibiydi...

Gördüğü manzara karşısında Mustafa Ağa'nın kan beynine sıçradı. Gerisin geriye vagondan aşağıya atlayıp kalabalıkla birlikte ekmek kamyonuna doğru koşmaya başladı. O da diğerleri gibi itişe kakışa ekmek almaya çalıştı. Bir somun ekmeği kapınca da koşarak vagona döndü. Hiçbir şey söylemeden Elif'in yanına bırakıp, vagondan aşağı atladı...

Mustafa Ağa, açlık ve çaresizliğe yenik düşmüş insanlardan kaçıyor, ahbaplık kurduğu askerlerle bütün gün konuşup bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu.

Beşinci günün sabahında dışarıda hava alan Ahmet Ağa'nın kulağına fısıldadı:

"Bunların niyeti bizi öldürmekmiş Ahmet! Bizi Hazar'a atacaklarmış. Adıgönlü bir köylü söyledi. Askerler aralarında konuşurken duymuş!"

"Ee ne edelim Mustafa abi?"

"Kaçalım Ahmet! Burada ölümü mü bekleyeceğiz?"

Mustafa Ağa, Ömer'in onları dinlediğini görünce azarlayıp ona trene dönmesini söyledi.

"Nasıl kaçacağız, bizi vururlar! Görmedin mi, kaç kişiyi kaçıyor zannedip vurdular!"

"Eşeğin ölüsü ite bayram olur Ahmet. Kaçmazsak da bizi aha şu Hazar'a atacaklar!"

"Geceyi bekleyip kaçsak?"

"Geceye kadar bizi suya atmayacakları ne malum?"

"Gündüz gözüyle kaçamayız. Bu kadar insan nasıl gideriz?"

Mustafa Ağa ikna olmadı. Karısı Elmas'la birlikte, vagondan usulca dışarı süzüldü.

"Biz gidiyoruz Ahmet. Hakkını helâl et!"

"Biz de gidelim baba!" diye yalvardı Ömer. Hazar'da yılanlar kaynıyormuş. Bizi oraya atarlarsa hepimizi diri diri yerler!"

Ömer'in bağırmasını bütün vagon duydu, hepsi telaşlandı. Korkulu bir uğultu yükseldi.

Mustafa Ağa gittikten sonra, Ahmet Ağa ondan duyduklarını anlatıyor, bir yandan da insanları sakinleştirmeye çalışıyordu. Kimileri "Biz de gidelim" dedi. Ama kararsızdılar, çünkü etrafta ne bir ev ne bir köy vardı. Kaçıp da nereye gideceklerdi? Korku bazılarına daha çok cesaret vermişti, onlar ne olursa olsun karanlık bastırınca kaçacaklarını söylediler. Bir kısmı ise kaderinin çizdiğine razıydı, vagonda kalıp bekleyeceklerdi. Ahmet Ağa da kararsızdı. Ne diyeceğini ne yapacağını bilemiyordu. İçinden kaçıp gitmek geliyor, ama bacaklarında yürüyecek gücü bulamıyordu.

Mustafa Ağa'nın arkasından vagonda huzursuz bir bekleyiş sürerken, askerlerin uzaktan "Dur!" diye bağırdıklarını duydular. Aynı anda beyaz sonsuzlukta birkaç el silah sesi yankılandı. Vagondakiler üzüntüyle başlarını eğerken, Ahmet Ağa gözyaşlarına hakim olmak için gözlerini sıkıca yumdu.

Öğleden sonra tren hareket etti. Ama hiç kimse Hazar'a atılmadıkları için sevinemiyordu. Ömerlerin vagonu dayanılmaz bir sessizliğe gömülmüştü. Mustafa Ağa'dan sonra trende konuşacak, bir şey anlatacak kimse de kalmamıştı. Karanlık bastırmış, tren sallanarak giderken hiç kimse açlıktan ve soğuktan uyuyamıyordu. Vagonu cansız terk edenler yerlerinde boşluk bırakmıştı. Ama artık kimsenin boşluğa ihtiyacı yoktu. Donar diye boşalan yerlere ayaklarını uzatamıyorlardı. Isınabilmek için büzüşüp birbirlerine sokulmuşlardı. Ali bebekten sonra çocuklardan ikisi daha ölmüştü.

Yer olmadığı için alamadıkları iki kardeşin el ele tutuşan çaresiz görüntüsü Esma ananın gözünün önünden gitmiyordu. Ne zaman gözünü kapasa, karlar üzerinde yatan kasketi kulaklarına inmiş ağabeyi görüyor ve onun küçük kız kardeşinin kocaman kara gözleri Esma anaya bakıyordu. "İki çocuğa sahip çıkamadık!" diye içi içini yedi. Hazar'ın kenarında durduklarında vagonların hepsini tek tek dolaşmış, kocaman bakışlı cılız kızı arayıp bulmaya çalışmıştı. Ama hatırlayan yoktu küçük kızı. Sanki hiç var olmamıştı...

Esma ana, Ali bebeğin ardından Inga da ölünce, bütün analık şefkatini Elif'e sundu. Elif'in annesi yolculuğun sonunu getirememişti... Artık hasta da olsa güç bulup destek alabileceği annesi yoktu genç kadının. Trenin kapısının hemen önünde boylu boyunca yatan annesinin sararmış yüzüne acıyla baktı. Kadının üzerine bir şey örtememişlerdi. En küçük bez parçasına kadar, soğuktan koruyabilecek ne varsa, sağ kalanların vücutlarına sarılmıştı. Esma ana rahatlatıcı bir şeyler söylemeye çalışırken, çenesi titreyerek annesini seyreden Elif, sıranın bir an önce kendisine gelmesi için dua ediyordu.

Selvi Hanım'la Zehra küçük İbrahim'i soğuktan korumak için aralarına alıp, etten barınak yapmışlardı. Selma da Ömer'e sarılmış, onu ısıtıp, kendi de ısınmaya çalışıyordu.

Tren beyaz bir gecede yoluna devam ederken, karanlık vagonun içindeki sessizlik beyinlerini kemiriyordu. Bu ölüm sessizliği içinde, demir tekerleklerin çıkardığı hep aynı takırtı, onlara işkence gibi geliyordu.

Çıldırtan sessizliği unutturacak Mustafa Ağa'nın hikâyeleri de yoktu. Ölüm sessizliğini artık vagonun en yaşlı erkeği olan Ahmet Ağa bozdu:

"Size Tepegöz'ü anlatmış mıydım?"

Cevap beklemeden konuşmaya devam etti. Anlatmayı hiç beceremezdi. Ama anlatmalıydı... Yıllar önce dedesinden duyduğu bir masalı kendisi de bir şeyler ekleyerek anlatmaya koyuldu.

"O zamanlar daha genç idim. Yine harp yıllarıydı..."

Tek gözlü devin koyun otlatırken onu ve daha bir sürü arkadaşını nasıl yakalayıp bir mağaraya kapattığını, her gün içlerinden birini gözlerinin önünde kesip, şişe geçirerek pişirip yediğini anlattı. Arkadaşlarıyla bir gece Tepegöz uyurken tek gözüne şiş sokup kör etmişler. Sonra da postlara sarınıp koyunların arasında oradan kaçmışlar...

Sessizliği kırmak, insanları oyalamak için iyice uzatarak anlattı. Herkes inanır gibi dinledi. Onun sesine hikâyeyi ilgiyle dinleyen çocukların ciğerlerini söken öksürükleri karıştı. Bu sesler demir tekerleklerin sinir bozan takırtılarını bir süre olsun unutturdu.

Ahmet Ağa birkaç gece daha anlatabildi uydurma hatıralarını. Öksürmekten iyice güçten düştü, konuşacak hali kalmadı. Trenin durduğu yerlerde artık vagondan aşağıya bile inemiyordu. İki üç günde bir durduklarında dağıtılan yiyecek, ancak insanların ölümünü biraz daha uzatmaktan başka işe yaramıyordu.

Soğuk makarna, lahana haşlaması veya kara ekmek, daha dağıtılırken talan ediliyordu. Gittikleri yerde öğütüp ekmek ya-

parlar düşüncesiyle getirdikleri buğdaylar, kuru darılar ve mısır koçanları bile aç midelerde eriyip tükenmişti.

Tren bir köyün yakınlarında durdu. Ahmet Ağa oturduğu yerden dışarıyı seyrederken, vagonların karşısında çömelerek dizilmiş, onları izleyen çekik gözlü köylüler gördü. Gücünü toplayıp, yiyecek bir şeyler bulabilir ümidiyle köylülere yaklaştı. Onlarla el kol hareketleriyle biraz konuştuktan sonra karlarda bata çıka vagona dönüp semaverini alıp tekrar yanlarına gitti. Baba yadigarı sim semaverini donmuş birkaç patates ile değiştirip vagona döndü. Patatesler, Ömer'in, Zehra'nın ve Selma'nın ellerinde dolaştı. Kesilip paylaştırılmadan önce patatesin kokusunu hepsi derin derin içlerine çektiler. Dünya kurulduğundan beri hiçbir patates bu kadar güzel kokmuş olamazdı. Ahmet Ağa'nın kesecek takati yoktu. Selvi Hanım'dan bir patatesi de vagondaki diğer çocuklar ve Elif için ayırmasını istedi. Yolculuk başladığından beri çocukların birçoğu zaten ölmüştü. Selvi Hanım, kendi çocuklarına birer tane verdikten sonra, kalan irice bir patatesi ince ince kesip, hak geçirmemeye çalışarak Elif'e ve diğer çocuklara dağıttı. Artık kaderine teslim olan Elif yemek istemeyince, Esma ana öyle bir bakış attı ki korkudan yemek zorunda kaldı.

Ömer vagona su taşırken iri kara burunlu uzun tüylü bir köpek gördü. Köpek kuyruğunu küçük küçük sallayarak onun bacaklarını kokladı. Ömer soğuktan çatlamış kaba elleriyle köpeğin başını sevdiğinde kuyruğu hızla havayı dövdü.

"Sabaçka! Sen buraya kadar bizi takip mi ettin?"

Köpek Ömer'in elini yaladı. Ömer suyu da treni de unutup aslında Sabaçka'ya hiç benzemeyen köpekle oynamaya başladı. Köylerinden ayrıldıklarından beri ilk kez yüzünde mutlu bir tebessüm belirdi. Beraber karlarda yuvarlandılar. Köpek nefesiyle yüzünü ısıtıp yalarken, Ömer neşeli kahkahalar atıyordu. Ayağa kalkıp koşmaya başladı. Köpek de oraya buraya yalancıktan

hamleler yaparak onunla oynuyordu. Yeniden karlarda yuvarlandılar. "Sabaçka!" diyerek köpeğin boynuna sarıldı. Kendini oyuna o kadar kaptırmıştı ki, ne uzakta gıcırtıyla dönen vagonların tekerleklerini, ne de oğlunu arayan Ahmet Ağa'nın canhıraş çığlıklarını duydu. Trenin hareket ettiğini görünce hayal dünyasından sıyrılıp koşmaya başladı. Küçük köpek hâlâ oyun oynadığını sanıp bacaklarına dolanınca yere kapaklandı. Sonra da ağlayarak yerinden kalktı trene doğru koşmaya devam etti.

Tren gitmeye başlayınca Ahmet Ağa vagondan atlayıp oğlunu aramak istedi. Askerler onu durdurmakta zorlanınca göğsüne dipçikle vurup dışarı çıkmasını engellediler. Ahmet Ağa, boğazı tıkanmış, nefes alamıyor, yerde çırpınıp duruyordu. Selvi Hanım ve dehşetten irileşen gözleriyle iki kızı, Ömer'in derdini bırakıp Ahmet Ağa'yı sakinleştirmeye çalışıyorlardı.

Ömer hızlanmakta olan trenin arkasından koşarken birden ayakları yerden kesildi. Kendini iri yarı bir Rus askerin omzunda buldu. Asker eliyle Ömer'i sıkıca kavramış, bir at gibi soluyarak trenin arkasından koşup yakalamaya çalışıyordu. Son anda en arkadaki vagonun içine Ömer'i iteleyebildi. Çocuk geride kalan kurtarıcısına minnet ile bakarken, kırmızı güleç yüzlü Rus ona buruk bir tebessümle el sallıyordu.

Üç gün sonra durduklarında Ömer kendi vagonuna geçebildi. O üç gün boyunca Ahmet Ağa erimiş, küçücük kalmıştı. Oğluna sarılırken sessizce gözyaşı döktü.

Ömer kadar şanslı olmayan onlarca insan, arkadan gelen başka sürgün trenleriyle yolculuklarına devam ediyorlardı. Fakat, her biri başka bir yere giden bu trenler onları ailelerine kavuşturmayacaktı. Orta Asya'nın bozkırlarında bu şekilde ailelerinden kopan onlarca insan bir daha sevdiklerinin nerede olduğunu bilmeden yaşamaya çalışacaklardı.

On binlerce insan, nereye gittiklerini, yolculuğun daha ne kadar süreceğini bilemeden, her durdukları yerde sevdiklerinin cansız bedenlerini bırakarak yollarına devam ettiler. Geçtikleri köylerin, kasabaların buz tutmuş tabelalarını okuyup, nerede olduklarını anlamaya çalıştılar. Yer gök beyazın içine gömülmüş, her biri bozkırın başka ucuna on binlerce iskelet taşıyan düzinelerce tren, kara yılanlar gibi demirlerin üzerinde kıvrılıp kayarak ilerledi. Bit yüzünden kaşınmaktan kafa derileri yüzülen zayıf bedenler, bir sonraki duraklarında da trende canlı kalabilmek için insanüstü bir yaşam mücadelesi veriyorlardı...

Düşler yolculuğu

Tren beyaz bozkırda ilerlerken Ahmet Ağa'nın hastalığı iyice ağırlaştı. Artık yattığı yerden kalkamıyor, yarı baygın vaziyette sürekli gözü açık hayaller görüyordu.

Gençliğinde taşı sıksa suyunu çıkaracak cinsten bir delikanlıydı. Baharı yaylalarda karşılarlar, sonra da tekrar kar düşene kadar hiç durmadan çalışırlardı. Toprak da onlara cömert davranır, tarlalarından bereket fışkırır, bir senede iki ürün alırlardı.

O zamanlar, yöredeki bütün delikanlılar gibi o da gönlünü Hevot'un Aykız'ına kaptırmıştı. Uravel Deresi'nde Şota ile ayaklarını serinletirken hep Aykız'ı düşünürdü. Evlenme yaşı gelmişti ama onun Aykız'dan başka kimseyi gözü görmüyordu. Şota da onun gibi, uzun siyah saçları, ince narin parmaklarıyla pınardan su doldururken gizlice seyrettiği bu güzel bakışlı kıza vurgundu.

Kaç kere Aykız yüzünden iki arkadaş birbirlerinin boğazlarına sarılmışlardı. Bir gün Aykız geri dönmemek üzere uzaklara gelin gittiğinde salkım söğütlerin gölgesinde Şota'nın getirdiği koca bir testi şarabı içmişler, ağlaşıp durmuşlardı. Ahmet, midesinde ne varsa dereye boşaltmıştı.

Aylardan beri evlerini saran tatlı heyecan bile onu Aykız'ı düşünmekten alıkoyamıyordu. Babası besmele çekip, altın paralarını gizli gözlerine sakladığı kuşağını beline sarıp, çocuklarını alınlarından öpüp vedalaşırken bile kafasında sadece Aykız vardı. Bir düğün alayı gibi cümbür cemaat Ahıska'ya kadar gidip,

oradan küçük bir kafile ile babasını hacca uğurladılar. Ahmet elini öperken, nur yüzlü babası, "Allah sana da nasip etsin oğlum" diyerek sırtını sıvazladı. Posof Çayı'ndan doldurduğu bir kova suyu arkalarından dökerken şarap hâlâ midesini bulandırıyordu.

Babası haftalar sonra hacdan döndüğünde onun artık evlenmesi gerektiğini söyledi. Selvi Hanım ile tam ağa çocuğuna yakışan bir düğün yaptılar. Lebisli ozanların biri bıraktı, diğeri aldı sazı eline. Akordeonlar çalarken bıçkın delikanlılar toprağı dövdüler ayaklarıyla. Oyunlar oynandı. Koçlar kesildi, odun ateşinde kara kazanlarda pişirildi. Köyün kadınları toplanıp hamurdan hinkal açıp pişirdiler. Sadece Türklere değil, tanıdık ahbap Gürcülere de haber salındı, davet yapıldı. Herkese ziyafetler verildi. Düğünden sonraki o kış çok soğuk oldu, evlerinden dışarı çıkamadılar. Bütün kışı, yanan odun ve kahve kokusunda babasının Mekke ile Medine anılarını ve kervanlara pusu kuran haydutların hikâyelerini dinleyerek geçirdiler. Ağabeyiyle birlikte babasının gururla anlattıklarını yaşamak için can atıyordu. "Çocuklarım olsun, büyüsünler, ben de gideceğim hacca" diye söz verdi babasına. Ama olmadı. Hacca gitmeyi önceleri hep erteledi. Sonraları gitmek istedi ama gidemedi. Bolşevikler geldikten sonra Arabistan'a gitmek kolay değildi artık...

Yıllarca çocukları olmadı. Danışmadıkları hekim, okutmadıkları molla kalmadı. Bir gün annesi Ahmet'in kulağına mutlu haberi fısıldarken Selvi Hanım'ın utangaç yanakları pespembe olmuştu. İlk çocukları ölü doğdu. İkincisi bir yaşına gelmeden öldü. Yine hocalara, mollalara gidildi. Sonra Mehmet doğdu. Bebekken bile pehlivan gibi gürbüzdü. Yüzüne bakan bu bebek kız mı erkek mi diye sormazdı. Cin gibi gözleriyle bilgiç bilgiç etrafına bakar, hiç ağlamazdı.

Ahmet Ağa sürgün edildikleri gün köy mezarlığından geçerlerken babasının kara mezar taşına bakmış, hacca gitme sözünü tuta-

madığı için yüreği burkulmuştu. Artık öksürecek gücü bile kendinde bulamıyor, ata topraklarından uzakta öleceğini hissediyor, eceline karşı direnmeye çalışıyordu.

Nefesi hırıltıya dönüştüğünde, artık neyin gerçek neyin hayal olduğunu ayırt edemiyordu. Alnında şefkatle dolaşan Selvi Hanım'ın elleri içini ısıtıyordu. Zorlukla açabildiği çakmak gibi gözlerle karısının yüzüne baktı. Hiçbir kadının elleri bu kadar güzel, bu kadar şefkatli olamazdı. Ve hayatında ilk kez onu ne kadar sevdiğini düşündü. Evlenirken bile aklı Aykız'daydı. Aykız'ın gözleri insanın aklını başından alacak kadar güzeldi ve ürkekti. Ama Selvi Hanım'ın gözleri ondan da güzel, hem de güçlüydü. Can yoldaşının yüzüne derin bir sevgiyle baktı. "İyi ki seninle evlenmişim" dedi. Dedi ama sesi öyle kısık çıktı ki Selvi Hanım'a duyuramadı.

Ömer de hemen yanında başını Selma'nın kucağına koymuş, ateşler içinde yatıyor, kâbuslar görüyordu. Yılanlar onu bir türlü rahat bırakmıyordu. Hazar'dan, Uravel Deresi'nden, Kür Çayı'ndan hep kırmızı yılanlar çıkıyor, her defasında da diğerlerinden çok daha iri iki kara yılan birbirlerine dolanarak havada dikiliyor ve şap diye yere düşüyordu. Dere kenarında gölgesinde oynadıkları salkım söğütlerin dalları hep yılan olmuş suya akıp duruyordu.

Zehra'nın kucağındaki küçük İbrahim'in yüzü süzülmüş, ama hepsinden sağlıklı o görünüyordu. O da cephedeki amcası gibi gürbüz, pehlivan gibi bir çocuktu. Vagondaki çocukların yarısından çoğu kırılıp yolculuğu tamamlayamazken, o üzerine titrediği annesi ve anneannesinin sıcaklığıyla yaşama sıkı sıkı sarılmıştı.

Ahmet Ağa Ömer'in yaralı başını okşayan Selma'ya şefkatle baktı. Çok hisli bir kızdı Selma. Gülümserken bile bakışlarında bir hüzün buğusu uçuşurdu. Ahmet Ağa onun gözlerinde yıllar önce yitirdiği ağabeyinin bakışlarını görürdü.

Büyük Vatanperverlik Savaşı daha başlamamıştı. Sovyetler'i kavuran kıtlık günleri geride kalmıştı. Çetelerin Türk köylerini bastıkları, evlerini yakıp, insanları kestikleri günleri de kimse hatırlamak istemiyordu artık. Ama şehirler, köyler ve tarlalar toparlanamamıştı daha. İnsanlar açlık, kıtlık, hastalık ve ölüm kokan günlerin kavrukluğunu yüzlerinde taşıyordu. Topraklar henüz bereketine kavuşamamıştı, bir uğursuzluktur gidiyordu.

Ekmeğini topraktan çıkaran insanlar yazın boş durmazlardı. Karların eridiği, ama toprağın daha sürülmediği bahar vakti, hasretlikleri hafifletmek için en güzel zamandı. Uzaktaki akrabalar ziyaret edilecekse bu zamanda yapılır, dağlar, yaylalar kavuşan insanlarla şenlenirdi. Sınırda kontroller sıkı değildi, Türkiye tarafına büyük sorunlar yaşamadan gidip geliniyordu. Akrabalarının hep öbür tarafta olduğunu bilen askerler, biraz para veya küçük bir hediye alınca, onlar geçerken başka tarafa bakıveriyorlardı.

Yine öyle bir bahar zamanı, ağabeyi, oğluna kız istemek için bütün ailesiyle birlikte Posof'a gitmişti. O zamanlar küçücük bir çocuk olan Selma da gidecek diye heveslenmiş, ama ateşli bir hastalıktan yatağa düşünce Ahmet Ağalarla birlikte kalmıştı.

Birkaç gün sonra Ahmet Ağa Ahıska'ya indi. Pazar yeri kaynıyordu. Herkeste bir heyecan vardı. Türkiye ile yolların bağlanıp sınırın kapatıldığını, dikenli teller çekildiğini, her tarafa askerin dolduğunu konuşuyordu insanlar. Vale'den gelen yaşlı bir köylü yemin ediyordu:

"Vallahi de billahi de... Kamyonlar dolusu asker gitti Türkiye tarafına doğru. Başka kamyonların üzerleri dağ gibi dikenli tel balyalarıyla yüklüydü. Su içmek için duran kamyonculara sordum, hududa teller çekiliyormuş, oraya götürüyoruz dediler. Ben görmedim nereye çekiyorlar. Merak edip bizim oğlanlar gittiler ama askerler yaklaştırmamış onları Türkiye tarafına."

"Görmüşler mi tel çektiklerini sizin oğlanlar?"

"Dedim ya, askerler yolları kapamışlar, kimseye müsaade etmiyorlarmış, o kadar gidememiş bizim oğlanlar."

Herkesin kafası karışık, herkes heyecanlıydı. Bir ağızdan konuşuyorlardı. Herkes birbirlerine cevapsız sorular soruyordu. Kimi Türkiye'ye artık nasıl geçeceklerini sorarken, bazıları mangalda kül bırakmıyordu. Onlara göre dikenli tel olsa ne yazardı ki? Teli kesip geçmek zor muydu?

"Zor ya!" dedi biri bağırarak. "O kadar kolay mı sanıyorsun? Sadece tel çekip bırakırlar mı hiç? Askerleri de dikerler oraya. Teli kesmeye gelen oldu mu da..." Adam bir gözünü kapatıp, tüfekle nişan alır gibi yaptı. "Çuvv!. Vururlar valla adamı!"

Kimi kafasıyla adamı onayladı, kimi karşı çıktı. Bir tek şarapçı Giorgi'nin umurunda değildi olup bitenler. Onun Türkiye'ye geçmek gibi derdi yoktu. Kırmızı burnuyla sabahın o saatinde kepçesini bir şarap küpünün içine daldırdı. Ermeni terzi, dükkânının önüne dikilmiş "İyi olmuş, oh olmuş!" gibilerden bakıyordu gözlüklerinin üstünden.

"Endişelenmeyin be kuzum!" diye ortaya çıktı erzakçı Moşe. "Tel çekerlerse hududu tamamen kapatmazlar ya bunlar. Yaparlar bir kapicik, evrakini gösteren gelir geçer oradan Türkiye'ya. Olmayin be bu kadar cahil. Hiç hudut böyle kapanir mi?" Kalabalığa bunları söylese de, Moşe herkesten daha çok endişeliydi aslında. Tezgâh altından sattığı malları arasında bir şekilde Türkiye üzerinden getirdiği çok şey vardı. Herkes olanlara kendi penceresinden bakıyordu. Salkalı Eleni'yi hüzün basmıştı. Kocası Yorgo'su sağ olsaydı, işte o kapatılan huduttan geçip gitmiş olacaklardı Yunanistan'a. "Artık kapatsalar ne olacak, açsalar ne olacak? Yorgo'm toprak olduktan sonra..." diye iç geçirdi.

Ahmet Ağa konuşulanları endişeyle dinliyor, heyecandan yerinde duramıyordu. Atının sırtından torbalarını indirip tezgâhın üzerine koydu. Sonra da onu dörtnala Türkiye'ye doğru sürdü. Bir saat sonra, atı sıçrasa sanki Türkiye'nin dağlarına konacak-

tı. O kadar yaklaşmıştı. Ama daha fazla gidemedi. Yolu askerler kesmişlerdi, izin vermediler geçmesi için. Ukraynalı bir asker kulağına eğildi: "Dikenli tel çekiyorlar, işler bitmeden o tarafa yaklaşmak yasak!"

Çaresiz geri döndü. Yeniden pazar yerine geldiğinde insanlar onun etrafını çevirdiler. Gördüklerini, Ukraynalı erin söylediklerini anlattı tekrar tekrar. Kimse artık başka bir şey konuşmuyordu.

Daha ileriki yıllarda, harp çıktığı zaman, herkes yapılan propagandanın etkisinde kalacak ve Yoldaş Stalin'in ne kadar öngörülü olduğunu, Almanların Türkiye üzerinden Sovyetlere saldırmasını engellemek için, daha savaş çıkmadan nasıl önlem aldığını anlatacaklardı hayranlıkla.

Ahmet Ağa o gün köye dönmeden o kadar yolu tekrar gitti, içinde kırık bir ümitle. Askerleri yine geçemedi. Ertesi gün de gitti, ondan sonraki gün de. Üçüncü günün sabahı her zaman onu durdurdukları yerde artık askerler yoktu. Topuklarını atın karnına vurup gidebildiği yere kadar dörtnala gitti, arkasında kocaman bir toz bulutu bırakarak.

Hududa geldiğinde atının dizginlerine sertçe asıldı. At kafasını huysuzca sallayarak durdu.

Az ilerideki toprak yolu dikenli bir çizgi kesip ortadan koparmıştı. Göz alabildiğine uzanıp giden çizgi ağaçları, ormanları, tepeleri, her şeyi birbirinden ayırmıştı. Ağaçlar, tepeler birbirlerine kavuşmak ister gibi iki tarafta bekleşiyorlardı.

Havadaki bulutlar her zamankinden çok daha yüksekti. Oradan kaçmak istercesine hızla yüzüyorlardı mavi gökyüzünde. Yükseklerde, tellerin tam üzerinde bir şahin kanatlarını germiş, gökyüzüne çivilenmiş gibi hareketsiz rüzgârda salınıyordu. Umursamaz bir sığırcık Türkiye tarafına doğru uçtu şakıyarak. Şahin gergin kanatlarını vücuduna yapıştırdı, kurşun gibi inerek

bu aylak kuşu kaptı. Kuş şahinin pençelerinde debelenirken, o önce yükselip, sonra yavaşça yere süzülerek dikenli telin üzerine kuruldu. Kıvrık pençesiyle, henüz can çekişip çırpınan küçük kuşu didikleyerek yemeye koyuldu.

Ahmet Ağa, herkesin diline batan dikenli telleri ilk kez kendi gözleriyle işte böyle gördü. Güneşin ışığı o incecik tellerde nasıl da parıldıyor, insanın gözünü alıyordu. O incecik teller kale duvarı gibi geçilmez, sarp dağlar gibi aşılmaz göründü ona.

Tellerin bu tarafında soluk üniformalı askerler bekliyordu. Hepsi canından bezmiş, sıkıntılı görünüyorlar, arada bir keplerini çıkarıp elleriyle başlarındaki terleri siliyorlardı.

Yolun biraz gerisinde, dikenli tellerden uzaktaki çınar ağaçlarının gölgesinde birkaç aile bekleşiyordu. Hudut kapanınca Türkiye tarafına dönemeyen insanların perişanlıkları ilk bakışta yürekleri sızlatıyordu. Uzun zamandan beri bekledikleri belliydi. Zayıf atlar, koca boynuzlu öküzler taze otların keyfini çıkarırken, genç gelinler, iri tekerlekli tahta arabaların üzerlerinde bebeklerini emzirip uyutmaya çalışıyordu. Genç bir kadın ağacın dalına astığı battaniyeden beşiğinde bebeğini sallıyordu. Sümükleri akan daha büyük çocuklar, kir pas içinde kimi ağlıyor, kimi gölgede kendince oynuyordu. Bütün aileler birbirine karışmış, erkekler bir tarafta, kadınlar başka bir ağacın lacivert gölgesinde sus pus birbirlerine bakıyorlar, zaman geçirmeye çalışıyorlardı.

Hududun Türkiye tarafında da insanlar, Gürcistan'a geçmek için bekleşiyordu. Manzara bu taraftakinden farklı değildi.

Ahmet Ağa, atından inip yaklaşabildiği kadar tellere doğru yürüdü. Sert bakışlı bir çavuş elinin tersiyle git işareti yapınca olduğu yerde kaldı. Elini gözüne siper edip, Türkiye tarafına baktı. O taraftaki ailelerin durduğu yerle arasında yüz metre ya var ya yoktu. Gözleri hemen ağabeyi Hüseyin Ağa'yı buldu. Ailesiyle bir ağacın altına oturmuştu.

Avuçlarını ağzına dayayıp bütün gücüyle ona doğru bağırdı. Sesini duyan Hüseyin Ağa ayağa fırlayıp tel örgülere doğru koşmaya başladı. Ahmet Ağa atını çekiştirerek hızlı adımlarla o tarafa doğru ilerlemek isteyince bir askerin çapraz tüfeği onu durdurdu.

Öbür tarafta da Hüseyin Ağa'nın önüne kısa boylu kavruk bir asker çıktı.

"Gardaşım orada!" diye inledi Hüseyin Ağa...

Askerleri geçemeden, dikenli tellerin iki tarafından seslerini birbirine duyurmak için bağıra bağıra konuştular.

"Kızım, Selma'm nasıl, ne ediyor?" diye sordu ağabeyi. Sesi ağlayacak gibi titriyordu...

"Haberi yok. Kimseye bir şey demedim."

"Geçemeyecek miyiz biz Ahmet?"

"Geçeceksiniz tadam, geçeceksiniz... Kızın, evin, tarlan her bir şeyin burada. Geçeceksiniz tabi!"

"Nasıl geçecez ay Ahmet?"

İkisinin de gözleri, güneşte çelik gibi ışıldayan dikenli tellere takıldı...

Telin üzerindeki şahinin pençelerindeki sığırcık artık çırpınmıyordu. Şahinin kıvrık gagası, sert bakışlarının arasındaki tüyleri hep kandı. Etrafı kollayarak pençeleri arasında küçücük kalmış avını didiklemeye devam etti.

Ahmet Ağa dört gün boyunca her gün sınıra gitti geldi. Değişen hiçbir şey yoktu. İnsanlar daha umutsuz, çocuklar daha kirli, askerler daha bezgindi. Her iki taraftan bebek ve çocuk ağlamaları dinmek bilmiyordu. Hüseyin Ağa nemli gözlerle hep kızını soruyordu.

Beşinci gün sınıra gidemeden askerler yine yolunu kesti. Emir çıkmış, sınır bölgesini hep boşaltmışlar. Herkes kaldığı taraftaki tanıdıklarının, akrabalarının evine dönmüş...

Askerler böyle söyleyince, Ahmet Ağa da çaresiz döndü köyüne.

Selma olanları kavramayamayacak kadar küçüktü. Yine de evde bir tuhaflıklar olduğunu seziyor, annesini, babasını özlüyor, sorduğunda ise hep "Yakında gelecekler." cevabını alıyordu.

Ama Selma ailesini bir daha göremedi. Büyüdükçe sessizleşti, giderek daha fazla içine kapandı. Büyüyüp genç kız oldu, ama rüyalarında hiç büyümedi. Geceleri sık sık rüyasında ailesini görürdü. Rüyalarında, onları son gördüğü çocuk yaştaydı. Annesinin dizine başını koyar, annesi de saçlarını okşardı şefkatle. Gerçek gibi olurdu işte o zaman her şey. Annesi, yanaklarından, saçlarından öper koklardı. Uyandığında hüzünlenirdi. Hep rüyada yaşasın isterdi. Gözlerini açtığında annesinin kokusunu alacakmış gibi, derin derin kendi omuzlarını, kollarını, ellerini koklardı. Sonra başını yastığa gömer, yastığı ıpıslak edene kadar için için ağlardı.

Tren Sır Derya nehri boyunca ilerlerken, Selma yine ağlıyordu. Ama bu kez uzaklardaki annesini, babasını düşündüğünden değil. Babası olarak gördüğü Ahmet Ağa'nın artık tanınamaz bir hal alıp, eriyip bitmesine ağlıyordu...

OSMAN KEMAL
İL HALK KÜTÜPHANESİ

Boş mezar

Ateşler içindeki Ömer'i, karlar üzerinde buz kesilmiş vaziyette yatan Ahmet Ağa'dan ayırmak mümkün olmadı. Babasına sıkıca sarılıp avaz avaz ağlıyor, tepiniyor, yanına kimseyi yaklaştırmıyordu... Saatlerce öylece kaldı. İnsanlar yeniden vagonlara bindirilirken Selvi Hanım oğlunun yaralı başını okşayarak kulağına fısıldadı:

"Artık evimizin erkeği sensin oğlum. Artık sen Ömer Ağa'sın. Sen hepimize güç vermelisin."

Annesinin sihirli sözleri Ömer'i kendine getirdi. Elinin tersiyle gözlerini sildi. Babasının solgun yanağına gözyaşlarıyla ısınmış sıcak bir öpücük kondurup trene bindi.

Tren Taşkent'i geride bırakırken Ömer on yaş büyümüş, olgunlaşmış gibiydi. Cılız omuzlarında bütün ailenin yükünü taşıdığını hissediyordu. Evet en güçlü o olmalıydı. O ağlamamalıydı. Annesine ve ablalarına o güç vermeli, destek olmalıydı.

Elif'in yüzü acıyla kasıldı.

"Esma ana, galiba bebek geliyor!" diyebildi güçlükle.

Ciğerlerini havaya doyurabilmek için nefesi iyice sıklaşmış, elleri karnında acıyla kıvranıyordu. Yüzüne endişeli bir gölge düştü Esma ananın. Üzüntüyle kafasını sallayıp dudaklarını büktü. Genç kadın o kadar zayıf ve takatsizdi ki... On bir çocuk doğuran Esma ana, acıdan gözlerinden yaşlar boşalan Elif'in doğumdan sağ çıkamayacağını düşünüp kahroluyordu.

Elif acıdan bağırmamak için yumruklarını ısırıyor, gözleri yaşlara boğulsa da sesini çıkarmıyordu. Esma ana çaresiz etrafına bakındı...

"Selvi, hele bir gel buraya!"

Selvi Hanım yorganın içinde ısınmaya çalışan çocukların üzerinden atlayarak yanlarına geldi.

"Bebek geliyor Selvi!"

Selvi Hanım'ın gözlerini de aynı endişe bürüdü. Genç kadına son kez görüyormuş gibi acıyarak baktı.

"Ne etsek ki Esma abla?"

Esma ana tuvalet örtüsü olarak kullandıkları işlemeli çiçekli örtüyü gösterdi.

"Sen şunu bir al da başka bir köşeye ger!"

Selvi Hanım örtüyü çekiştirirken, vagondaki diğerleri de anladı olup biteni. Erkeklerden biri hemen kalkıp örtüyü yerinden sökmesi için Selvi Hanım'a yardım etti. Sonra da onun gösterdiği yere gerdiler beraber.

Esma ana ile Selvi Hanım Elif'in koluna girip, örtünün arkasına götürdüler. Kadın acıdan inim inim inliyordu.

"Bağır kızım! Hem bağır, hem ıkın! Rahatlarsın..."

"Bağıramam ana!" diye ağlıyordu Elif. O kadar insanın, hele de erkeklerin arasında doğum yaparken sesinin duyulacak olmasından utanıyordu. Yumruklarını ısırıp, gözyaşlarına boğularak ses çıkarmadan ıkınmaya çalıştı.

Kara tren takırdayarak demir raylar üzerinde ilerlerken, vagondaki erkeklerden biri bitkin sesiyle bağırarak bir türkü söylemeye başladı. Diğer erkekler de ona katıldı. Hep birlikte avaz avaz, boğazları yırtılırcasına söylüyorlardı. Yorganın altındaki çocuklar kafalarını merakla dışarı çıkardılar. Bitlerin yedikleri yaralı gözleri güldü. Birbirlerine bakarak kıkırdadılar. Erkeklerin neden böyle durup dururken bas bas türkü söylediklerini anlamaya çalıştılar.

Örtünün diğer tarafında ise Esma ana anlamıştı erkeklerin neden böyle bağırdıklarını...

"Hadi kızım! Ikın, bağır bak sesin duyulmaz artık... Bağır ki rahatla!"

Elif içinde biriktirdiği acısını haykırarak dışarı bıraktı.

Erkekler hiç ara vermeden türkülerine devam ediyorlardı. Nefes almak için bir an sustuklarında, örtünün arkasından ince bir bebek ağlaması duyuldu...

Elif'in sesini de duymayı beklediler umutla. Örtü açılmak bilmedi. Esma Hanım örtüyü araladı. Her zaman başını örttüğü ak tülbendi yoktu.

"Oğlan..." dedi.

Kimse sevinip gülümseyemedi. Vagondaki endişeli gözler aralanan örtünün arkasında Elif'i aradı...

Elif minik bebeğini göğsüne bastırmış, bitkin, ama mutlu gülümsüyordu. Yüzü terden ve göz yaşlarından ıpıslaktı. Esma ananın ak tülbendiyle yeni doğan bebeğini kundaklamışlardı.

Elif'in soluk yüzüne renk gelmiş pembeleşmişti. Yolculuğun başındaki halinden bile daha kanlı canlı ve sağlıklı görünüyordu. Genç kadın duygularını kontrol edemiyordu. Bebeğine sarılmış, hem gözlerinin içi gülüyor, hem de hüngür hüngür ağlıyordu.

Onları o halde gören endişeli gözler ışıldadı, mutluluğa hasret kalan dudaklar gülümsedi.

"Adını ne koyacaksın?" diye sordu Esma ana.

"Babasının adını ver" dedi Selvi Hanım.

Elif elleriyle gözyaşlarını sildi.

"Babası harpten inşallah sağ salim dönecek. Sonra isimleri karışmasın. Adını kocam koysun askerden gelince..."

Kara tren, bozkırlardan sonra dağları da geçti ve küçük bir istasyonda durdu.

İstasyonun önünde sıra sıra at arabaları ve kamyonlar bekliyordu. Yolculuklarının artık bittiğini anladılar. Trenden inenler battaniyelere ve kilimlere sararak gizledikleri ölülerini de indirdiler. Yolda can veren otuz bin insandan hiç olmazsa bazılarının mezarları olacaktı.

Ömer yolculuğun sonuna yaklaştıklarını bilseydi babasının ölüsünü gizler, karlar üzerinde kurda kuşa yem olmasına izin vermezdi. Burada diğer cenazelerle birlikte indirir, gidecekleri yerin mezarlığına kendi elleriyle gömerdi. Bunları düşünüp kahroldu ve babasını o kadar kolay bıraktığı için kendini suçladı. Bilemezdi ki...

Trenden inerken kaybolmaktan korkarcasına birbirlerine sokuldular. Ömer, siyah canavarlar gibi duran kamyonlara binmek istemedi. Annesinin elinden tutup bir at arabasına doğru çekti. Artık ne zaman bir kamyona veya trene binse, sürgün sırasında yaşadıkları kahredici hatıraları onun içini yiyip bitirecek, nefesi tıkanacaktı.

Ömerlerle birlikte Esma ana ve yolculuk sonrasında üç kişi kalan bir aile de aynı at arabasına bindi. Yanlarına alacakları kanlı yorganlarından başka hiçbir şeyleri kalmamıştı. Ömer at arabasına binince, eski günlerdeki gibi, sanki Ahıska'ya pazar yerine gidiyormuş gibi bir hisse kapıldı. Babasının yerine kısa boylu yaşlı bir Özbek atlara yol verdiğinde hayallerinden uyandı.

Kamyonlar at arabalarını karlı çamura boğarak gürültüyle geçip gittiler. Uçsuz bucaksız ovada önce birer kara nokta oluncaya kadar küçüldüler, sonra da gözden kayboldular.

Her tarafları sallanıp gıcırdayan onlarca bakımsız at arabası, çamur yoldaki tekerlek izlerinin üzerinden ilerledi. Haftalar süren tren yolculuğundan sonra demir tekerleklerin "dizemli" takırtısı kulaklarında yer etmişti. Sanki hâlâ trende sallanıyor gibilerdi. Bu histen toprağa bastıklarında bile günlerce kurtulamadılar.

Arabayı süren buruşuk yüzlü Özbek, şaşkın gözlerle ara sıra arkasına dönüp bitap düşmüş yolcularını süzüyordu. Bir şeyler söylemek istiyor, ama ne diyeceğini bilemiyor gibiydi. Üzerinde kaftana benzer rengarenk uzun bir giysisi vardı.

Haftalardır gördükleri karların göz yakan beyazlığından sonra, buradaki kar bile tam beyaz değildi. Her taraf toprak ve çamurdu. Ahıska'da dağ tepe görmeye alışmış sürgünler, nereye baksalar düzlük görüyor, arkalarını yaslayacak bir dağları olmadığından kendilerini bu bozkırın ortasında çok güvensiz ve yalnız hissediyorlardı. Ömer'in gözleri boş ovaları bekleyen ağaçlar arasında salkım söğütleri aradı.

At arabaları ilerlerken, yolun iki tarafındaki pamuk tarlalarında çalışan işçiler, bir yandan kozaların üzerindeki karları sılkiyorlar, bir yandan da yeni misafirlerini taşıyan arabalara küçük gözleriyle merakla bakıyorlardı. Ömer, o zamana kadar hiç görmediği pamuk tarlalarının, çok kısa bir süre sonra yaşamının ayrılmaz bir parçası olacağından habersiz, yaşlı Özbek'in başındaki garip işlemeli siyah takkesine bakıyordu. Çiçeğe benzeyen o garip işlemelerin, gece ve gündüzleri içinde kaybolacakları pamuk kozası olduğunu öğrenmesi uzun sürmeyecekti.

Tarlada çalışanlar, at arabalarındaki zayıf ve perişan yolcuların normal insanlara benzediklerini görünce şaşırdılar. Yeni gelenlerin çok kötü ve vahşi oldukları, hatta insan eti yedikleri söylenmişti onlara. Gelenler hiç de öyle insan eti yiyen canavarlara benzemiyorlardı. Bazıları onları evlerinde misafir edeceği için huzursuzdu. Ama gelenlerin kendileri gibi insanlar olduğunu görünce rahatladılar.

Köylerin sapaklarında at arabaları birer ikişer kopuyor ve insanları bundan sonra yaşayacakları köylerine taşıyorlardı.

Ömerlerin bindiği araba başka bir arabayla birlikte yoldan ayrılıp çamur renkli evlerin olduğu bir köye saptığında, gözleri gidecekleri yerde değil, arkada, yollarına devam eden, Ahıska'da

bir hayatı paylaştıkları ve aynı vagonda kırk gün kader birliği yaptıkları insanlardaydı. Bu, sadece gözlerin konuştuğu sessiz bir vedaydı.

Köyün mezarlığının yanından geçerlerken Ömer'in içi cız etti. Bir mezarı bile olmayan babasını düşündü. Kimse ağzını açmasa da, annesinin ve ablalarının da mezarlığa bakarken aynı şeyi düşündüklerini biliyordu.

Balçık renkli küçük bir evin önünde durdular. Arabacı Esma anaya inmesi için işaret etti. Ardından büyücek bir evde kanlı yorganlarını alarak Ömerler indi. Kendi yuvalarını kuruncaya kadar kalacakları evin sakinleri onları kapının önünde bekliyorlardı.

"Hoşkelibsiz!" dedi temiz yüzlü, yaşlı bir adam, üçgen gözlerini birer çizgi yapıp gülümseyerek.

Çenesinin ucunda zayıf bir sakalı, üzerinde arabacınınki gibi rengarenk bir çapanı vardı. Arkasında boy boy dizilmiş torunları, başlarında siyah takkeleri ve renk cümbüşü çapanlarıyla birbirlerinin kopyaları gibilerdi. Çocuklar itişip gülüşerek bir ağızdan onlara dedeleri gibi hoş geldiniz dediler. Bu sıcak ve içten karşılamadan sonra, Ömerleri avludan geçirerek kış boyunca sığınacakları toprak eve buyur ettiler. Evin içi dışı gibi fakir değildi. Duvara serilmiş ince çiçek işlemeli bir kumaş sanki bütün odayı renklendiriyordu. Yaşlı adamın karısı ve gelini onlara sofra hazırlarken, adam dört erkek torunuyla karşılarına geçip bağdaş kurdu.

"Buraları neresi emi?" diye sordu Ömer.

"Burası Fergana Vadisi" dedi Özbek.

Yolda gelirken gördükleri sadece göz alabildiğince uzanan, uçsuz bucaksız ovalardı. "Dağ yoktu ki vadi olsun" diye düşündü Ömer.

Ömer'in sorusunun ardından yaşlı adamın çenesi açıldı. Biraz zorlansalar da adamın söylediklerini anlayabiliyorlardı.

Önce onlara nasıl olduklarını, yolculuklarının nasıl geçtiğini sordu adam. Sonra babalarını sordu. Yolda öldüğünü söylediklerinde çok üzüldü. Başka akrabalarını sordu. Köydeki komşularının yahşi olup olmadıklarını, kaç koyunları olduğunu, koyunlarının iyi olup olmadıklarını sordu. Bu hal hatır sorma böylece uzadı gitti. Ay yüzlü ihtiyar sorularına "Yahşidir" cevabı aldıkça memnuniyetle kafasını sallayıp sormaya devam etti. Adamın gelini tahta yemek tablasını getirip ortalarına koymasa kim bilir daha neleri soracaktı.

Genç kadın yemek tahtasının üzerine, duvarda asılı olana benzeyen kat izleri yer etmiş çiçekli işlemeli güzel bir örtü serdi. Sonra içeri gide gele tahtanın üzerini çeşitli yiyecekle donattı. Kocaman yuvarlak bir ekmek getirdi. Sofrada boş yer kalmasın diye ne bulduysa, kuru kayısısından kavununa, bademine kadar her şeyi doldurdu. Kıkırdayarak onlara bakan güleç gözlü çocuklarla birlikte yemeklerin başına çöktüler. Haftalar sonra ilk kez gerçek bir yemek yediler. Yaşlı Özbek'in soru yağmuru, yeni bir hayata başlamanın tedirginliğini hafifletti. Fakir Özbek ailesi, ellerinde ne var ne yoksa misafirleri için ortaya koymuş, onları ilk günden bağırlarına basmıştı.

Ömer ertesi sabah gün doğarken evin avlusunda gördüğü bir küreği alıp köyün mezarlığına gitti. Lapa lapa kar yağmaya başlamıştı. Mezarlıkta çeşitli ağaçlar vardı. Tam ortadaki bir ılgın ağacını gözüne kestirdi. Narin dallarıyla salkım söğüde benzettiği o ağacın dibine gelip küreği toprağa sapladı. Karları temizledikten sonra, durup dinlenmeden, soluk soluğa, delirmiş gibi aceleyle toprağı kazdı. Sabahın ayazı insanın kemiklerini sızlatacak gibi soğuktu, ama onun vücudu terden sırılsıklam olmuştu. Kanla lekelenmiş haki renkli kırçıllı paltosunu çıkarıp, karların üzerine dikkatle serdi ve kazmaya devam etti. Bir an bile ara vermeden, gözlerinden yaşlar süzülerek sürekli kazdı.

Babası gözünün önünden gitmiyordu.

Ahmet Ağa sanki büyük oğullarına mesafeli davranmış olmanın acısını çıkarmak istermiş gibi Ömer'i hep küçük bir bebek gibi severdi. Ona bir başka düşkün, bir başka yakındı. Belki de kendisinin başaramadığı, büyük çocuklarına da yaptıramadığı hayallerini gerçekleştirmek için Ömer'in son şansı olduğunu düşünürdü. Kendisi bir ağa çocuğu olarak tahsiline devam etmeyi hiç düşünmemişti. Geniş topraklarını ekip biçmek için kalem kâğıt gerekmiyordu. Toprağa hayat veren mürekkep değil suydu. Bir gün toprakları kolhozun malı olduğunda ise hayatında ilk kez kendini eksik ve çıplak hissetmişti.

"Sen okuyup alim olacaksın" demişti Ömer'e. Ömer, daha bunun ne olduğunu kavrayamadan alim olmaya karar vermişti. Kendi babasından gördüğü şekilde çocuklarına baba otoritesini aşılamaya çalışan Ahmet Ağa, diğer çocuklarını neredeyse kucağına bile almazken, son çocuğu Ömer'i okula başladıktan sonra bile omuzlarından indirmiyordu. Ömer bebek gibi ilgi görmeye öyle alışmıştı ki, ablasının oğlu İbrahim doğduğunda, onu küçük bir çocuk gibi kıskanmıştı. Fakat babası ona olan ilgisini hiçbir zaman kaybetmemişti. Ömer, yaşı büyüdükçe babasının kendisine düşkünlüğünden rahatsız olmaya başlamıştı. Artık büyüdüğünü düşünüyor, babasının ona hâlâ bir bebek gibi davranmasına kızıyordu.

Sıcak bir yaz gününü düşündü içi acıyarak. O yaz sanki bütün yazlardan sıcak geçiyordu. Nika ile dere kenarında hayvanlarını otlatıyorlardı. Koyunlar sıcaktan söğütlerin gölgesine sığınmış geviş getiriyordu. Ahmet Ağa elinde küçük bir testiyle onların yanlarına gelmişti. Testiyi Ömer'e uzatıp, "Oğlum hava sıcak tuzlu ayran iç iyi gelir" demişti. Ömer ise "Ben bebek değilim!" diye bağırarak hışımla testiyi itmişti. Yere düşen testi taşlara çarpıp parçalanmış, yeşil otlar beyaz ayrana boyanmıştı... Ömer, babasından dayak yemeyi beklerken, Ahmet Ağa hüzünle boynunu bükmüş, hiçbir şey söylemeden oradan ayrılmıştı...

O anı hatırlayan Ömer'in yanağından süzülen gözyaşları hıçkırıklara dönüştü.

"Babacım!" diyerek ağlamaya başladı. "Keşke o gün beni dövseydin babacım. Keşke bana vursaydın..."

Koluyla gözyaşlarını silip kazmaya devam etti. Kazdığı çukurun derinliği göğüs hizasına geldiğinde, toprağın üzerine oturup biraz dinlendi. Sonra karların üzerinden kanlı paltosunu kucağına aldı. Babasından kalma, ağabeylerinin de sırayla giydiği paltoyu incitmekten korkar gibi tutarak, kazdığı mezara indirdi, çukurun dibine yavaşça bıraktı. Yukarı çıkıp yine aceleyle, durup dinlenmeden mezarı örttü. İrice kara bir taş bulup mezarın baş tarafına dikti. Artık babasının bir mezarı olduğuna kendini inandırdığında içini huzur kapladı. Küreğin kanattığı ellerini kaldırıp dua etti...

Babası, dedelerinin yanında yatmıyordu.

"Ama ben döneceğim!" diye bağırdı. "Ben kendi köyümde öleceğim ve beni oraya gömecekler!"

Parmaklarıyla hesaplamaya çalıştı. Zaza'nın dediği gibi sürgün 25 yıl bile sürse, o zaman 36 yaşına geldiğinde köyüne dönecekti demek ki. Parmaklarıyla tekrar hesapladı, bu defa bir sene daha fazla çıktı. Köyüne 37 yaşında gidebilecekti... İnsan o yaşa geldiğinde ihtiyarlamış olurdu. Ama ne olursa olsun, en fazla 25 yıl sonra, annesini, ablalarını alıp köyüne dönecekti.

"Bir mezar da Orsep'te açacağım babam için!" diye mırıldandı.

Hem o zamana kadar harp biterse ağabeyleri de askerden dönerlerdi. Ve hepsinin, bütün ailesinin mezarları Orsep'te, kendi köylerinde olacaktı...

Salkım söğütlerin gölgesinde...

Beyaz Lada inler gibi sesler çıkarıp toprak yolu tırmanırken, ön koltukta oturan ihtiyar adamın kalbi yerinden fırlayacak gibi atıyordu. Zorla sığdığı direksiyonun arkasında, yakmayı unuttuğu sigarası dudaklarında sallanan şişman şoför, vites küçültürken yan gözle ihtiyar adamın dışa vuran sabırsızlığını izliyordu.

Orsep'in üzerine yine bulutlar inmişti.

İhtiyar adam için bulutların altındaki köye varıncaya kadar zaman geçmek bilmedi. Başındaki fötr şapkasını çıkarıp mendiliyle alnında biriken terleri sildi. Otomobilin çatlak camına yapışacakmış gibi, dikkatle sisin içine bakıyor ve evlerin siluetini görmeye çalışıyordu.

Evlerin siluetleri sisin içinde ilerlemeye başladıklarında da görünmedi. Biraz daha ilerledikten sonra ihtiyar adam taksiyi durdurdu. Yakaları kürklü deri paltosunun altına sanki bir düğüne gidecekmiş gibi, yakaları yıpranmış, ama tertemiz bir takım elbise giymiş, beyaz gömleğinin üzerine çizgili bir kravat takmıştı. Sağ göğsünde Sovyetler döneminde çalışkan ve başarılı emekçilere verilen nişanları sallanıyordu.

Arabadan inip telaşla etrafta aranmaya başladı. Yaşından beklenmeyecek bir enerji ve çeviklikle toprak tümsekleri aşıp gözden kayboldu. Birkaç dakika içinde tekrar geri geldi. Yanlış yere gelmiş olmaları mümkün değildi. Uravel Deresi'nden boylu boyunca gitmişler, sonra Orsep'e doğru tırmanmışlar, hatta

Orsep'in kulesinin yanından geçmişlerdi. İhtiyar adam aklını kaçırdığını düşündü. Çocukluğunun geçtiği köyün orası olduğundan o kadar emindi ki. Ama etrafta bir tane dahi ev yoktu. Bazı yerlerde üst üste birkaç kesme taş duruyor olmasaydı, orada eskiden bir köy olduğu kimsenin aklına gelmezdi. Mezarlığın olması gerektiği yere gitti ve birkaç kırık kara mezar taşı görünce emin oldu. Orsep'teydi. Ama artık Orsep diye bir köy yoktu...

İhtiyar adamın enerjisi sanki birkaç dakika içinde tükenmişti. Yosun tutmuş mezar taşlarının yanında çömelip ellerini başının arasına alarak bir çocuk gibi ağlamaya başladı.

Sisler arasından tekrar ortaya çıktığında çok daha yaşlı ve çökmüş görünüyor, adımlarını akranları gibi ağır ve temkinli atıyordu. Birkaç defa sendeledikten sonra taksiye bindi.

"Hevot'a gidelim!"

Kirli sakallı iri kıyım taksi şoförü için nereye gittiklerinin önemi yoktu. Vitesi boşa takarak arabayı toprak yoldan aşağı bıraktı. Araba bulutların içinden çıkıp, yokuştan aşağı akarken, ihtiyar adam düşüncelere dalmış, arka camdaki çamur lekeleri arasından geride kalan bulutları seyrediyordu. Köyün delisi Seyit'i düşündü. Meğer boşuna koşturup durmazmış bir aşağı bir yukarı... Hakikaten de köyü beklermiş... O gidince köyü de alıp götürmüşler...

Araba düzlüğe, derenin yanına gelince düşüncelerden sıyrıldı. Dere yine deli, yine coşkulu akıyor, dereye saygısından boyun eğmiş ağaçların narin yaprakları suyun köpüklerini okşuyordu. O salkım söğütlerin gölgesinde oynadıkları Uravel Deresi'ni yıllarca kafasında çok daha geniş hayal etmişti. "Halbuki ne kadar da darmış" diye düşündü.

Uravel'i ve söğütleri görünce en yakın arkadaşını düşündü. Yine köylerini sis bastığı böyle bir günde dere kenarında balık tutarlarken köylerine bakıp "Köyünüz yok olmuş" demişti.

Kafasını eğip tepedeki köylerinin yerine baktı. Bulutlar hâlâ oradaydı.

"Evet, köyümüz gerçekten yok olmuş..."

Beyaz Lada dereyi geçip Hevot köyüne tırmanmaya başladığında, başka bir ihtiyar ceviz ağacına dayadığı tahta sandalyesine oturmuş, iki eli bastonunun üzerinde, uzaktaki karlı dağları, kara ormanları seyrediyordu. Nisan ortasıydı ve hava soğuktu. Güneş toprağa dokunamıyor, gri bulutların arkasından puslu ışıklarıyla günü aydınlatmaya çalışıyordu. Sis bütün ovayı, evleri, tepeleri bir duman gibi sarıyor, Orsep'in bulunduğu tepede kara gri bulutlara dönüşüyordu.

Aşağıdaki tarlalarda karlar seyrelmiş, verimli kara toprak görünmeye başlamıştı.

Elektrik olmadığı için telleri çoktan çalınmış ahşap elektrik direkleri geniş ovayı bekleyen, geçmişten gelen hüzünlü hayaller gibi sisin içinde sıra sıra uzanıyorlardı. Birbirlerine kavuşmayı bekleyen çaresiz insanlar gibiydiler.

İhtiyar adam, büyüteç gibi camları gözlerini iki kat büyük gösteren, kırık kemik sapını bantla yapıştırdığı gözlüğünü düzeltirken, bir tane Pirveli sigarası yaktı. Dört yıl önce karısı Tamara öldüğünden beri kendini çok daha yalnız hissediyordu. O aksi kadının yokluğundan bu kadar etkileneceği ve onu özleyeceği aklına bile gelmezdi.

Evinin yanı başında yükselen, çocukken şefkatli dallarına tırmanıp oynadıkları, ipten salıncaklar kurdukları heybetli ceviz ağacının dibinde her gün oturur, dağları ve ovayı seyrederdi. Yapacak başka hiçbir şey yoktu. Zaten sağlığı da iyi değildi. Artık iyice yıpranmış, paslı tenekelerle orası burası yamanmış baba yadigarı evinden ağaca kadar birkaç adım yolu zor yürüyordu. Bu evde doğmuş ve koca bir ömrü burada geçirmişti. Bir oğlu

Moskova'ya, öbür oğlu Tiflis'e çalışmaya gitmişti. Tiflis'teki kendine zor bakıyordu da, Moskova'daki oğlundan pek memnundu. Onun ara sıra gönderdiği parayla geçiniyorlardı.

Kızı Sara ile ceviz ağacının dibindeki işte bu köhne evde yaşıyordu. Erkek torunlarının hepsi çalışmak için başka diyarlara gitmişler, kız torunları da çoktan koca evinde kendilerine yaşam kurmuşlardı. Onların nerede olduklarını, hatta isimlerini bile hatırlamakta zorlanıyordu.

İhtiyar adam, çok soğuk olmadıkça her sabah erkenden ceviz ağacının altındaki gıcırdayan tahta sandalyesinde oturur, akşama kadar ovayı, tepeleri ve her mevsim farklı renkli dağları seyrederdi. Onu izleyen, sanki ovada ve tepelerin ardında gözleriyle bir şeyler aradığını zannederdi. Oysa adam, çocukluğunu ve gençliğini düşünür, şu ovada, tepelerde ve aşağıda hiç yaşlanmadan akan Uravel Deresi'nin kenarındaki söğütlükte geçirdiği günlerin hatırasıyla yaşardı. Nedenini o da bilmiyordu ama, seneler ilerledikçe çocukluk günleri nedense hiç aklından çıkmıyordu. O bunu artık ecelinin gelmesine bağlıyor, her gün sanki son defa görüyormuşçasına dağlara ovalara dikkatle bakıyordu.

Derenin kenarında koyun otlattığı günleri, salkım söğütlerin dallarına tutunup kendilerini suya bırakmalarını hatırlıyordu yüzünde buruk bir tebessümle. Oraya inmeyeli neredeyse on sene olmuştu. Derenin buz gibi sularını avuç avuç yüzüne vurmayı, ayaklarını sokup içini titretmeyi nasıl özlemişti.

Eski güzel günlerin hatıraları o uğursuz Noyabır gününde noktalanıyordu. Demir canavarlar gibi tozu toprağı savurarak gelen kara kamyonlar, insanları yutup bir gecede götürmüşlerdi. Bir daha onlardan haber alamamışlardı. Birkaç ay sonra harp bitmiş, sürgünden haberi olmayan bazı askerleri, kavuşma heyecanıyla uçarak geldikleri köylerinde terk edilmiş evler karşılamıştı.

Sürgünden sonra Orsep'e birkaç kez gitmiş, Yağmalanmış virane evlerin karşısında hıçkırarak ağlamıştı. Uğursuzluk bütün

ovayı kaplamıştı. Eski patateslerin tadı artık yoktu. Onlar gidince, Ahıska'nın beti bereketi de kalmamıştı. Türklerin Hevot'taki eski evlerine de başka yerlerden kamyonlarla, kağnılarla biçare insanlar gelip yerleştirilmişti.

Hatıralarıyla boğuşurken bir otomobilin acı çeken iniltisini duydu. Bu köye pek fazla otomobil gelmezdi. Merakla sesin geldiği yöne çevirdi başını. Çamurlu yoldan yukarı doğru sisin içinden beyaz bir Lada çıkıyordu. Bütün evleri geçti. Başka ev olmadığı için, belli ki onun evine geliyordu. Sanki ne olduğunu daha iyi görecek ve anlayacakmış gibi bastonuna tutunup ayağa kalktı. Oğullarından birinin geldiğini düşünerek heyecanlandı. Kasketini düzelterek, kızına bağırdı:

"Sara, modi!*, bak birileri geliyor!"

Kızı telaşla dışarı fırladı.

Lada, yokuşun en dikleştiği yere geldiğinde daha fazla tırmanamadı, çamurun içinde patinaj yapmaya başladı. Arabanın ön kapısı açıldı ve içinden zayıf, beyaz saçlı, pembe yüzlü bir ihtiyar indi. Başına fötr şapkasını geçirip, çamurları üstüne sıçratmamaya özen göstererek büyük adımlarla eve yaklaşmaya başladı. Lada'nın iri kıyım şoförü, geri vitese takıp, aracın burnunu geldiği yöne çevirdi ve kontağı kapatarak dudaklarına bir sigara iliştirdi.

Gelen yabancı, ona gülümseyerek yaklaştı. Ona altmış beş yıldır duymadığı Türkçe'yle sordu:

"Sen Nika'sın?"

"Ne edeceksin Nika'yı?" diye soruyla karşılık verdi kart ve çatlak sesiyle.

Yabancı tebessüm etti, ışıltılı gözleri buğulandı:

---

* *"Gel!"*

"Nika sensin!"

"Ömer! Ömer Ahmedov, yoksa bu sensin?" Nika'nın sesi titriyordu.

İki eski dost birbirlerine hasretle sarıldılar. Sara şaşkın şaşkın bakıyordu, bu zamana kadar evlerine babasının hiçbir tanıdığı gelmemişti.

"Ne duruyorsun, bize çay yap!" diye gürledi Nika kızına. Heyecandan tansiyonu çıkmış olmalıydı. Alt dudağı titriyordu, yüzü kıpkırmızı oldu.

Sara, içeriden bir sandalye daha getirerek, ceviz ağacının dibine koydu. İki eski dostu baş başa bırakıp, teneke çatılı köhnemiş eve girdi.

Evde çay yoktu. Türkler gittikten sonra, Ahıska'da çay içmeyi unutmuşlardı. Yamulmuş bir çaydanlığı su kaynatmak için ocağın üzerine koyup, mutfak dolaplarında neskafe aramaya başladı.

İki arkadaş ceviz ağacının altında karşılıklı oturdular. Nika, Ömer'i bir ömür sonra yine karşısında gördüğüne inanamıyordu. O çok dinç görünüyordu, yıllar onu eskitmiş, ama belini bükememişti.

"Döndün mü artık?"

Cevap alamadı. Bir sessizlik oldu. Sonra buğulu gözlerle Ömer konuştu:

"Hiçbir şey kalmamış Nika... Köyümüz yok olmuş!"

"Köyün gittiyse bu ev de senin evin Ömer. Gel burada kal!"

Ömer cevap vermedi. İkisi de sustu. Altmış beş yılın hasretini birkaç cümle ile anlatmak mümkün değildi. Anlatacak bir şey kalmamış mıydı? Çok şey vardı, ama bir insan ömrü nasıl birkaç dakikaya sığardı? İkisinin de gözleri dolmuş, sessizce birbirlerine bakıyorlardı. Nika, titreyen çenesiyle, sanki Ömer anlatıyor, o da dinleyip onaylıyor gibi kafasını sallıyordu. İki arkadaş, yılların hasretini kelimelerle değil, bakışlarıyla gidermeye çalışıyorlardı.

Nika kafasını sallıyor, "Vay Omariko, kim bilir ne çileler çektin, neler yaşadın?" diye düşünüyordu.

Oysa Ömer'in yaşadıkları Nika'nın hayal gücünü aşardı. Trende geçen o kırk günün ızdırabını kimse anlayamazdı. Babasının kefensiz bedeni Orta Asya buzullarında çakallara yem olurken hissettiklerini, her şeye sil baştan başlayıp, yeni bir vatanda kök salmaya çalışırken, nasıl hep vatanlarına dönüp ata topraklarında ölmek umuduyla yaşadıklarını, yıllar sonra çoluk çocuğa karışıp huzura erdiklerini düşündüklerindeyse taşlarla sopalarla kovalanıp, arkalarında yeniden ölülerini bırakarak oradan da kaçmak zorunda kaldıklarını, bütün bunların acısını yaşamayanlar nasıl anlayabilirdi?

Ömer anlatır gibi yaparak, Nika da dinleyip anlar gibi dudağı titreyerek başlarını salladılar.

Su bardağındaki neskafesini bitirdikten sonra Ömer ayağa kalktı.

"Gitmem lâzım" dedi sesi titreyerek. "Otobüs yarım saat sonra kalkacak."

Nika iç çekti, bastonuna tutunup o da ayağa kalktı.

"Bir kahve daha içseydin" dedi.

"Yine gelirim... O zaman çok kahve içeriz. Çay da içeriz..." diye cevap verdi Ömer.

Nika, bir eliyle bastonuna dayanıp, boşta kalan mor damarlı, yaşlı eliyle Ömer'in omzunu tuttu.

"Ömer, dereye gidelim, söğütlerin dallarına tutunup kenarında oturalım, hiç olmazsa suya bir ayaklarımızı sokalım" dedi. Dedi ama, kendi de inanamadı söylediğine. Sanki Ömer "Hadi olur" dese, dereye gidecek dermanı varmış gibi...

Ömer, sessizce yokuştan aşağıya yürüdü, arabaya binmeden önce, bir kez daha yukarı bakıp el salladı. Beyaz Lada uzaklaşırken Nika Geliaşvili hiç dermanı kalmamışçasına sandalyeye çöktü. Bir hüzün kapladı içini. Yıllar önce ölen bir sevdiğini, tekrar

toprağa gömüyor gibiydi. Başını öne eğdi. Kendisinin bile zor duyacağı bir sesle "Bakalım yine gelebilecek misin? Gelebilsen de beni bulabilecek misin?" diye mırıldandı.

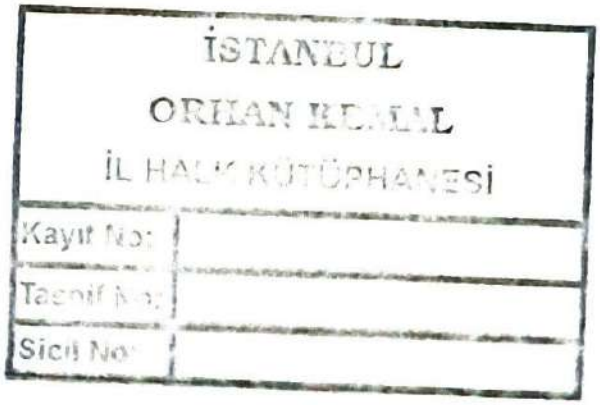
Sonra kafasını aniden kaldırarak bağırdı:

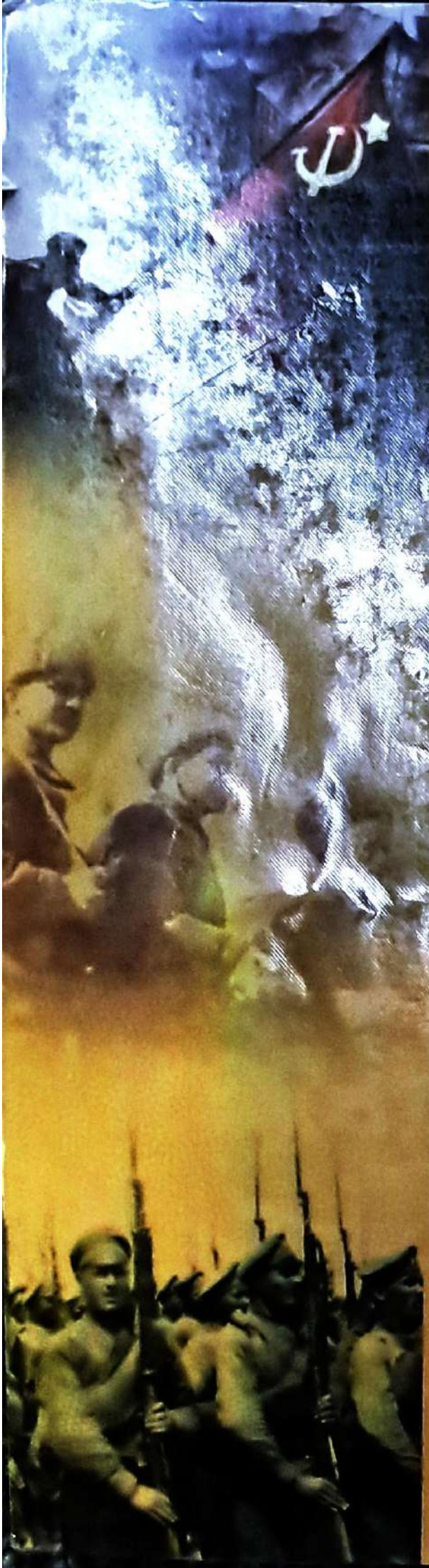
"Kahrol Koba!"

Bu kelimeler ağzından gayrı ihtiyari dökülmüştü. İrkildi, bir suç işlemiş gibi başını omuzlarının içine çekip kamburunu çıkardı. Biri duydu mu diye sağa sola bakındı, sindirilmişliğin içine işlettiği eski alışkanlıkla. Oysa zaman çoktan değişmişti. Daha bir hiddetlendi, bu defa bilerek ve isteyerek, boğazı yırtılıncaya kadar ovaya, dağlara, köye doğru, herkes daha iyi anlasın diye haykırdı:

"Kahrol Stalin!"

Rahatlamıştı. Başını kendinden de yaşlı ceviz ağacına dayadı. Gözlerini kapadı. İçini bir huzur kapladı. Aşağılarda, Uravel Deresi'nin kenarında, eğri salkım söğütlerin gölgesinde birbirlerine su atarak oynayan iki çocuğu görüyor, neşeli gülüşlerini duyuyordu...

İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde Gürcistan'da Ermeni, Yahudi, Gürcü ve Türk, farklı etnik aidiyeti olan insanların yaşadığı Ahıska'da, küçük Ömer ve Nika'nın dostlukları merkezinde yepyeni olaylar gelişir. Bu dostluklar yüz binden fazla insanın bir gecede silahlı askerler tarafından köylerinden alınıp yük vagonlarıyla Orta Asya'ya sürgün edilmeleriyle trajik bir şekilde kesintiye uğrar. 40 gün süren ölüm yolculuğu sırasında otuz bin kadar insan açlık, soğuk [illegible] hayatını kaybetmiştir.

[illegible]n Gölgesi'nde yalnızca [illegible] sürgünü değil, insanların [illegible]leri ideal[illegible]leriyle [illegible]şmalarının bir serencamını gün yüzüne çıkarıyor.

Bu romanda Fırat Sunel'in ince üslubuyla Kafdağı'ndan Bolşevik İhtilali'nin ateşlendiği Petrograd'a, Rus İç Savaşından Svanetya'ya kadar Kafkasya'nın ve bölge coğrafyasının renkli ve çelişkilerle dolu kendine özgü masalsı yaşamını ve yarım kalan aşklarını bulacaksınız.

9 789759 963019

Fiyatı: 22 TL